

REVISTA MOLDOVENEASCĂ DE DREPT INTERNAȚIONAL ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

*Moldavian Journal
of International Law
and International Relations*

*Молдавский журнал
международного права
и международных отношений*

*Nr. 1
2012*

**REVISTA MOLDOVENEASCĂ
DE DREPT INTERNAȚIONAL
ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE**

Publicație periodică științifico-teoretică
și informațional-practică fondată de
Asociația de Drept Internațional din Republica Moldova

Asociați:

Institutul de Istorie, Stat și Drept
al Academiei de Științe a Moldovei,
Universitatea de Studii Europene din Moldova,
Institutul de Stat de Relații Internaționale din Moldova,
Asociația pentru Politică Externă
și Cooperare Internațională din Republica Moldova

Înregistrată de către Camera Înregistrării de Stat
de pe lângă Ministerul Justiției al Republicii Moldova
Certificatul nr. MD 000039
din „04,, august 2009

Apare din 2006 de 4 ori pe an

Nr. 1 (23), 2012

ISSN 1857-1999

REDACTOR-ŞEF:

BURIAN Alexandru

doctor habilitat în drept, profesor universitar

SECRETAR ŞTIINȚIFIC:

CHIRTOACĂ Natalia

doctor în drept, conferențiar universitar

CONSILIUL REDACȚIONAL:

ANGEL Jose Luis IRIARTE, doctor în drept, prof. universitar (Spania);
ARHILUC Victoria, doctor habilitat în drept, profesor cercetător (Italia);
ABASHIDZE Aslan, doctor habilitat în drept, profesor universitar (Rusia);
BALAN Oleg, doctor habilitat în drept, profesor universitar (Moldova);
BENIUC Valentin, doctor habilitat în științe politice (Moldova);
BOSHITSKY Iuryi, doctor în drept, profesor universitar (Ucraina);
FUAREA Augustin, doctor în drept, profesor universitar (România);
HEINRICH Hans-Georg, doctor în drept, prof. universitar (Austria);
KAPUSTIN Anatolii, doctor habilitat în drept, profesor universitar (Rusia);
MAZILU Dumitru, doctor în drept, profesor universitar (România);
NAZARIA Sergiu, doctor habilitat în științe politice (Moldova);
POPESCU Dumitru, doctor în drept, profesor universitar (România);
ROȘCA Alla, doctor habilitat în științe politice; profesor universitar (SUA);
SEDLIȚCHI Iurie, doctor în drept, profesor universitar (Moldova);
TIMCENCO Leonid, doctor habilitat în drept, prof. universitar (Ucraina)

REDACȚIA:

CHINDÎBALIUC Oleana (redactor)

ADRESA NOASTRĂ:

Republica Moldova, mun. Chișinău,
str. Gh. Iablocikin, 2/1, bir. 305, MD 2069.
Tel. (37322) 23.44.17; Fax: (37322) 43.03.05
e-mail: alexandruburian@yahoo.com; alexandruburian@mail.ru;
<http://www.rmdir.md>

Indexul poștal: PM 32028

Formulările și prezentarea materialelor nu reprezintă întotdeauna
poziția revistei și nu angajează în nici un fel redacția.

Responsabilitatea asupra conținutului articolelor
revine în exclusivitate autorilor.

© „Revista Moldovenească de Drept Internațional
și Relații Internaționale”, 2012.

Toate drepturile rezervate

SUMAR

DREPT INTERNAȚIONAL PUBLIC

- **CAUIA Alexandr.** Dificultățile de aplicare a normelor dreptului internațional umanitar asupra războiului cibernetic..... 5
- **TIMCENCO Leonid, KONONENKO Valerii.** Practica Curții Internaționale de Justiție în cazurile de delimitare maritimă (Правовые позиции Международного Суда ООН по делам о делимитации морских пространств)..... 15

DREPT INTERNAȚIONAL PRIVAT

- **GRIBINCEA Lilia.** Contractul internațional de agenție..... 31
- **CHIRTOACĂ Leonid.** Evoluția și dezvoltarea dreptului de proprietate în contextul consolidării sistemului legislativ al Republicii Moldova cu legislația Uniunii Europene..... 44

RELATII INTERNAȚIONALE

- **ROȘCA Alla.** Dilema triplă pentru fostele state sovietice: formarea statelor, democratizarea și globalizarea. Studii de caz privind Estonia și Moldova (The triple dilemma for former Soviet states: state building, democratization and the globalization. Case studies of Estonia and Moldova)..... 57

TRIBUNA DOCTORANDULUI

- **BEREGOI Natalia.** Sincronizarea politicilor mediatice naționale cu modelele comunitare..... 77
- **BOCA Sergiu.** Aspecte de drept comparativ privind reglementarea efectelor nulității actului juridic civil..... 87
- **CHINDÎBALIUC Oleana.** Geoconceptul „spațiul energetic global” din punct de vedere al analizei orientativ-practice (Геоконцепт «мировое энергетическое пространство» в ракурсе практико-ориентированного анализа)..... 101
- **PANCENCO Liudmila.** Construirea păcii post-conflict de forțele internaționale de menținere a păcii (Постконфликтное миростроительство, осуществляемое международными миротворческими контингентами)..... 119

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

- **ENACHE Marian.** Unele reflecții privind reforma sistemului judiciar din România..... 130
- **UNGUREAN Ivan, LEVINTE Iurie.** Analiza cadrului normativ și instituțional național prin prisma Convenției Consiliului Europei cu privire la protecția copiilor împotriva exploatării și abuzului sexual din 25 octombrie 2007..... 146

TRIBUNA DISCUȚIONALĂ

- **CIUBAȘENCO Dmîtrii.** Moldova și Europa: iluzii și realități (Молдова и Европа: иллюзии и реалии)..... 164
- **KOLEROV Modest.** Politica orientală a Poloniei și Rusia: limite istorice de reconcilire (Восточная политика Польши и Россия: исторические пределы примирения)..... 170
- **MEDVEDEV Andrei.** Motivații economice, politice și culturale privind consolidarea statalității moldovenești în contextul datelor sociologice (Экономические, политические и культурные мотивации укрепления молдавской государственности в свете социологических данных)..... 181

RUBRICA REVISTEI

- Consiliul redacțional al revistei „Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale”..... 188
- Date despre autori..... 192
- Condițiile de prezentare a manuscriselor pentru publicare în „Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale”..... 196

**MOLDAVIAN JOURNAL
OF INTERNATIONAL LAW
AND INTERNATIONAL RELATIONS**

Scientific-theoretical and information-practical
periodical publication founded by
Association of International Law from the Republic of Moldova

Co-founders:

Institute of History, State and Law
of the Academy of Sciences of Moldova,
Institute for Strategic Studies
from the University of European Studies of Moldova,
The Moldavian State Institute of International Relations,
Association of Foreign Policy
and International Cooperation from the Republic of Moldova

Registered with State Chamber of Registration
of Ministry of Justice of the Republic of Moldova
Certificate Nr. MD 000039
“4”, August 2009

Published quarterly
No. 1 (23), 2012
ISSN. 1857-1999

EDITOR –IN – CHIEF:

BURIAN Alexander
Doctor Habilitat of Law, Full Professor

SCIENTIFIC SECRETARY:

CHIRTOACA Natalia,
Doctor of Law, Associate Professor

EDITORIAL BOARD:

ANGEL Jose Luis IRIARTE, Doctor of Law, Professor (Spain);
ARHILIUC Victoria, Doctor Habilitat of Law, Professor (Italy);
ABASHIDZE Aslan, Doctor Habilitat of Law, Professor (Russia);
BALAN Oleg, Doctor Habilitat of Law, Professor (Moldova);
BENIUC Valentin, Doctor Habilitat of Political Science (Moldova);
BOSHITSKYI Iurii, Doctor of Law, Professor (Ukraine);
FUEREA Augustin, Doctor of Law, Professor (Romania);
HEINRICH Hans-Georg, Doctor of Law, Professor (Austria);
KAPUSTN Anatoly, Doctor Habilitat of Law, Professor (Russia);
MAZILU Dumitru, Doctor of Law, Professor (Romania);
NAZARIA Sergei, Doctor Habilitat of Political Science (Moldova);
POPESCU Dumitru, Doctor of Law, Professor (Romania);
ROSCA Alla, Doctor Habilitat of Political Science, Professor (USA);
SEDLITSCHI Yuri, Doctor of Law, Professor (Moldova);
TIMCHENKO Leonid, Doctor Habilitat of Law, Professor (Ukraine)

EDITORSHIP:

KINDIBALYK Olyana (editor)

OUR ADDRESS:

MD-2069, Republic of Moldova, Chisinau, of. 305,
2/1 Ghenadie Iablocikin str.
Tel. (37322) 23.44.17; Fax: (37322) 43.03.05
e-mail: alexandruburian@yahoo.com; alexandruburian@mail.ru;
<http://www.rmdir.md>

Edition index PIN: PM 32028

The views of Editors do not necessarily coincide
with the opinions of the authors.

The responsibility for the authenticity and accuracy of the facts in the
published articles rests with the authors.

© Moldavian Journal of International Law
and International Relations, 2012.
All rights reserved.

CONTENTS

PUBLIC INTERNATIONAL LAW

- **CAUIA Alexandr.** The difficulties of enforcement of international humanitarian law on cyber warfare.....5
- **TIMCHENKO Leonid, KONONENKO Valerii.** Legal positions of the International Court of Justice concerning the cases on delimitation of sea spaces.....15

PRIVATE INTERNATIONAL LAW

- **GRIBINCYA Lilia.** International contract of agency.....31
- **CHIRTOACA Leonid.** Evolution and development of the property law in the context of consolidation of the legal system of the Republic of Moldova in accordance with the EU legislation.....44

INTERNATIONAL RELATIONS

- **ROSCA Alla.** The triple dilemma for former Soviet states: state building, democratization and the globalization. Case studies of Estonia and Moldova.....57

THE TRIBUNE OF YOUNG SCIENTISTS

- **BEREGOI Natalia.** Synchronization of the national media policy with Community Patterns.....77
- **BOCA Sergiu.** Aspects of comparative law related to the regulation of the effects of the juridical act nullity.....87
- **KINDIBALYK Olyana.** The geo-concept of „Global Energy Space” in the light of practico-oriented analysis.....101
- **PANCENCO Liudmila.** Post-conflict peace-building by international peacekeeping forces.....119

THE SCIENTIFIC COMMUNICATIONS

- **ENACHE Marian.** Some reflections on the reform of the judiciary in Romania.....130
- **UNGUREAN Ivan, LEVINTE Iurie.** Analysis of national legal and institutional framework according to the Council of Europe Convention on the protection of children against sexual exploitation and sexual abuse from 25 October 2007.....146

THE TRIBUNE OF DISCUSSION

- **CIUBASHENKO Dmitrii.** Moldova and Europe: illusions and realities.....164
- **KOLEROV Modest.** Eastern policy of Poland and Russia: historical limits of reconciliation.....170
- **MEDVEDEV Andrei.** Economic, political and cultural motivations in strengthening of Moldavian Statehood in the light of sociological data181

OUR JOURNAL

- Editorial board of the „Moldavian Journal of International Law and International Relations”.....188
- About authors.....192
- Conditions and requirements for publication materials and their design submitted to the „Moldavian Journal of International Law and International Relations”.....196

**МОЛДАВСКИЙ ЖУРНАЛ
МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА
И МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ**

Научно-теоретический и информационно-практический
периодический журнал, основанный
Ассоциацией международного права Республики Молдова

Соучредители:

Институт истории, государства и права
Академии наук Молдовы,
Европейский университет Молдовы,
Молдавский государственный институт
международных отношений,
Ассоциация внешней политики
и международного сотрудничества Республики Молдовы

Зарегистрирован Государственной Регистрационной Палатой при
Министерстве юстиции Республики Молдова
Сертификат № MD 000039
от «4» августа 2009 года

Выходит с 2006 года. Издаётся 4 раза в год

№ 1 (23), 2012 год.

ISSN 1857-1999

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

БУРИАН Александр
доктор юридических наук, профессор

УЧЕНЫЙ СЕКРЕТАРЬ:

КИРТОАКЭ Наталия
кандидат юридических наук, доцент

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ:

АНХЕЛ Хосе Луис **ИРИАРТИ** доктор права, профессор (Испания);
АРХИЛЮК Виктория доктор юрид. наук, профессор (Италия);
АБАШИДЗЕ Аслан доктор юрид. наук, профессор (Россия);
БАЛАН Олег доктор юридических наук, профессор (Молдова);
БЕНЮК Валентин доктор политических наук (Молдова);
БОШИЦКИЙ Юрий, доктор права, профессор (Украина);
КАПУСТИН Анатолий доктор юрид. наук, профессор (Россия);
МАЗИЛУ Думитру доктор права, профессор (Румыния);
НАЗАРИЯ Сергей доктор политических наук (Молдова);
ПОПЕСКУ Думитра доктор права, профессор (Румыния);
РОШКА Алла доктор политических наук, профессор (США);
СЕДЛЕЦКИЙ Юрий кандидат юрид. наук, профессор (Молдова);
ТИМЧЕНКО Леонид доктор юрид. наук, профессор (Украина);
ФУЕРЕА Августин доктор права, профессор (Румыния);
ХЕЙНДРИЧ Ханс-Георг, доктор права, профессор (Австрия)

РЕДАКЦИЯ:

КИНДЫБАЛЮК Оляна (редактор)

НАШ АДРЕС:

ул. Г. Яблочкин, 2/1, оф. 305, мун. Кишинёв,
Республика Молдова, MD 2069
Тел. (37322) 23.44.17; Факс: (37322) 43.03.05
e-mail: alexandruburian@yahoo.com; alexandruburian@mail.ru;
<http://www.rmdir.md>

Почтовый индекс: RM 32028

Мнения редакции не обязательно совпадают
с мнениями авторов публикаций.

Ответственность за точность проводимой информации
и изложение фактов лежит на авторах.

© «Молдавский журнал международного права
и международных отношений», 2012.

Все права зарегистрированы.

СОДЕРЖАНИЕ

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПУБЛИЧНОЕ ПРАВО

- **КАУЯ Александр.** Сложность применения норм международного гуманитарного права во время кибервойны... 5
- **ТИМЧЕНКО Леонид, КОНОНЕНКО Валерий.** Правовые позиции Международного Суда ООН по делам о делимитации морских пространств.....15

МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

- **ГРИБИНЧА Лилия.** Международный договор агентства.....31
- **КИРТОАКЭ Леонид.** Эволюция и развитие права собственности в контексте консолидации правовой системы Республики Молдова в соответствии с законодательством Европейского союза.....44

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

- **РОШКА Алла.** Тройная дилемма бывших советских государств: строительство государств, демократизация и глобализация. Пример Эстонии и Молдовы.....57

Трибуна молодых ученых

- **БЕРЕГОЙ Наталия.** Гармонизация национальной политики в области масс-медиа в соответствии с правом ЕС.....77
- **БОКА Сергей.** Аспекты сравнительного правоведения в области регулирования последствий недействительности гражданско-правовой сделки.....87
- **КИНДЫБАЛЮК Оляна.** Геоконцепт «мировое энергетическое пространство» в ракурсе практико-ориентированного анализа.....101
- **ПАНЧЕНКО Людмила.** Постконфликтное миростроительство, осуществляемое международными миротворческими контингентами.....119

НАУЧНЫЕ СООБЩЕНИЯ

- **ЕНАКЕ Мариан.** Некоторые размышления о реформе судебной системы в Румынии.....130
- **УНГУРЯН Иван, ЛЕВИНТЕ Юрие.** Анализ национальных правовых норм и институций в соответствии с Конвенцией Совета Европы о защите детей от сексуальной эксплуатации и сексуального насилия от 25 октября 2007 г.....146

ДИСКУССИОННАЯ ТРИБУНА

- **ЧУБАШЕНКО Дмитрий.** Молдова и Европа: иллюзии и реалии.....164
- **КОЛЕРОВ Модест.** Восточная политика Польши и Россия: исторические пределы примирения.....170
- **МЕДВЕДЕВ Андрей.** Экономические, политические и культурные мотивации укрепления молдавской государственности в свете социологических данных.....181

О НАШЕМ ЖУРНАЛЕ

- Редакционный совет „Молдавского журнала международного права и международных отношений”.....188
- Наши авторы.....192
- Условия опубликования и требования к предоставляемым материалам в «Молдавский журнал международного права и международных отношений».....196

DREPT INTERNAȚIONAL PUBLIC**DIFICULTĂȚILE DE APLICARE A NORMELOR
DREPTULUI INTERNAȚIONAL UMANITAR ASUPRA
RĂZBOIULUI CIBERNETIC****Alexandr CAUIA*****ABSTRACT:****THE DIFFICULTIES OF ENFORCEMENT OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW
ON CYBER WARFARE**

The computer information systems is a part of post-industrial economy daily, but during armed conflict, despite all attempts to be excluded from the set of means to resolve conflicts between states, it remains to be an element that characterizes international relations today. Computer and information systems use in military operations by the warring parties was only a matter of time. Currently, most of the planning process and to achieve military objectives is done through computers. Computer systems is both a means and an effective method of warfare, used extensively in contemporary armed conflicts.

The text of this article analyzes the conditions necessary for a cyber attack or operation to be classified as use of force in purposes of the United Nations Charter and the circumstances in which the computer could be qualified as legal method or means of warfare. It is also important to create specific legal mechanisms that would regulate international humanitarian developments in cyber armed conflict, particularly the distinction and proportionality principles and methods of protection of protected persons: injured, sick, shipwrecked, prisoners of war or civilians.

The analysis of the legality of the target is a major problem for people in the military command responsible for the decision to attack, because in the actual circumstances of armed conflict, determination of the ratio of the consequences caused by the attack made and received military advantage to proportionality principle is extremely difficult.

These methods and means of warfare did not form the subject of regulation of the Geneva Conventions of 1949 and Additional Protocols of 1977. The rules of international humanitarian law do not provide a comprehensive regulatory and express them. Only a broad interpretation of fair and consistent laws and customs of warfare may enable us to address the problems of application of international humanitarian law on cyber warfare, which does not exclude the imperative of developing and adopting a bill that would regulate international express this phenomenon.

РЕЗЮМЕ:**СЛОЖНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ НОРМ МЕЖДУНАРОДНОГО ГУМАНИТАРНОГО
ПРАВА ВО ВРЕМЯ КИБЕРВОЙНЫ**

Компьютеры и информационные системы являются неотъемлемой частью ежедневной жизни постиндустриальной экономики, а вооруженные конфликты, несмотря на все усилия по их исключению из комплекса средств разрешения межгосударственных конфликтов, остаются одними из элементов, характеризующих современные международные отношения. Использование компьютеров и информационных систем в рамках военных операций, осуществляемых противоборствующими сторонами, было, таким образом, лишь вопросом времени. В настоящий момент подавляющая часть

* **CAUIA Alexandr** - Doctor în drept, Decan al Facultății de Drept, Institutul de Stat de Relații Internaționale din Moldova (Chișinău, Republica Moldova); **CAUIA Alexandr** - Ph.D. in Law, Head of The Department of Law, The Moldavian State Institute of International Relations (Kishinev, The Republic of Moldova); **КАУЯ Александр** - Кандидат юридических наук, Декан юридического факультета, Молдавский государственный институт международных отношений (Кишинев, Республика Молдова).

процесса планирования и осуществления военных целей реализуется с применением компьютерной техники. Компьютерные системы представляют собой как средство, так и эффективный метод ведения войны, широко используемый в рамках современных вооруженных конфликтов.

В настоящей статье анализируются необходимые условия, при которых кибернетическая атака или операция будут квалифицированы в качестве применения силы согласно положениям Устава Организации Объединенных Наций, и обстоятельства, при которых компьютер можно считать законным методом или способом ведения войны. Также представляется важным определить правовые механизмы, относящиеся к сфере международного гуманитарного права, которые бы регулировали осуществление событий в рамках кибернетического вооруженного конфликта, уделяя особое внимание принципам различия и пропорциональности и методам защиты охраняемых лиц: раненых, больных, потерпевших кораблекрушение, военнопленных или гражданских лиц.

Анализ законности атаки определенной цели представляет собой важнейшую проблему для членов военного командования, несущих ответственность за принятие решения об атаке, поскольку, в ситуации реального вооруженного конфликта, определение связи между последствиями осуществленной атаки и полученным военным преимуществом, сопряженное с необходимостью соблюдать принцип пропорциональности, является крайне сложным.

Эти новые методы и способы ведения войны не входят в предмет регулирования Женевских Конвенций 1949 г. или Дополнительных Протоколов 1977 г. Нормы международного гуманитарного права не содержат четкого и исчерпывающего регулирования этих вопросов. Только корректное и последовательное расширительное толкование законов и обычаев войны, может способствовать разрешению сложностей, связанных с применением международного гуманитарного права в рамках кибернетической войны, что не исключает приоритетную важность разработки и принятия международного нормативного акта, который будет непосредственно регулировать это явление.

Fiind o totalitate de norme juridice de origine preponderent cutumiară dreptul internațional umanitar are drept obiectiv primordial protecția persoanelor protejate în timpul conflictului armat. În pofida unui vast arsenal de mecanisme juridice internaționale ce au drept țintă excluderea războiului din paleta mijloacelor de soluționare a conflictelor dintre state, drept subiecte originare ale dreptului internațional public sau dintre acestea și alte entități, conflictele armate rămân a fi parte caracteristică a realității lumii contemporane.

Odată cu realizarea în practică a rezultatelor progresului tehnico-științific care a cunoscut cea mai vertiginoasă ascensiune pe parcursul secolului trecut și nu a conținut nici în primul deceniu al secolului al XXI-lea, metodele și mijloacele de ducere a războiului devin tot mai sofisticate, iar procesul de respectare și aplicare a normele dreptului internațional umanitar codificate prin intermediul Convențiilor de la Geneva din 1949 și Protoalelor Adiționale din 1977 se ciocnește, poate, cu cea mai mare provocare de la edificarea acestora – atacurile asupra sistemelor de calculatoare sau asupra sistemelor informaționale, care în mai puțin de un secol au devenit parte integrantă și vitală a sistemului economic mondial. Sectorul militar, care în repetate rânduri s-a dovedit a fi pionierul procesului de testare și utilizare a progreselor

tehnico-științifice în domeniul tehnicii de calcul, la momentul actual, se dovedește a fi susceptibil de un șir întreg de provocări asupra securității și stabilității sale, materializate prin intermediul atacurilor asupra sistemelor de calculatoare. Aceste mecanisme care au drept obiectiv principal modernizarea forțelor armate ale statelor de pe mapamond se pot transforma, în cadrul conflictelor armate contemporane, din cele mai eficiente metode și mijloace de ducere a războiului, în cea mai râvnită țintă a inamicului.

În urma unei analize a conținutului normelor clasice de drept internațional umanitar putem constata lipsa unor reglementări exprese ale acestui fenomen, ceea ce impune cercetare minuțioasă și interpretare adecvată a legilor și obiceiurilor războiului aplicabile în cadrul acestui tip de confruntări. În opinia doctrinei americane, cea mai largă utilizare o au operațiile informaționale definite drept: „Acțiunile ce au drept obiectiv provocarea sau generarea unui efect negativ asupra informației sau sistemelor informaționale ale inamicului sau protecția propriului sistem informațional.”¹ Acest gen de

¹ Dictionary of Military and Associated Terms. Joint Publication 1-02, 12.05.2001. [On-line]: http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp1_02.pdf. (Vizitat la 11.11.2011).

operațiuni pot fi efectuate și pe timp de pace.² Războiul informațional sau războiul cibernetic constituie operațiuni informaționale cu caracter ofensiv sau defensiv ce au loc în timpul unei crize sau conflict cu scopul de a atinge un țel bine definit față de inamic. Operațiunile informaționale militare cu caracter ofensiv includ: operațiunile psihologice, dezinformarea cu caracter militar, atacul fizic și atacul asupra rețelelor de calculatoare, iar cele cu caracter defensiv conțin: asigură accesibilitatea, integritatea și securitatea informației și a rețelelor informaționale proprii.³

Determinarea mecanismului normativ juridic de drept internațional în general și de drept internațional umanitar în special care ar reglementa operațiunile informaționale cu caracter ofensiv sau așa-numitul „război cibernetic” conține un șir de dificultăți. Pentru a putea cerceta mecanismul normativ juridic de drept internațional umanitar aplicabil în cadrul războiului cibernetic sau în cazul atacurilor asupra rețelelor de calculatoare, urmează să fie determinate circumstanțele în care aceste operații vor fi calificate drept utilizare a forței de către una dintre părțile beligerante.

Articolul 2 (4) al Cartei Organizației Națiunilor Unite stipulează: „Toți Membrii Organizației se vor abține, în relațiile lor internaționale de a recurge la amenințarea cu forța sau la folosirea ei fie împotriva integrității teritoriale ori independenței politice a vreunui stat fie în orice alt mod incompatibil cu scopurile Națiunilor Unite.”⁴ Paradoxal, dar, în textul aceluiași act normativ internațional, sunt prevăzute două cazuri în care utilizarea forței capătă un caracter legal. Articolul 42 al Cartei ONU stipulează: „În cazul în care Consiliul de Securitate va socoti că măsurile prevăzute în Articolul 41 nu ar fi adecvate ori că s-au dovedit a nu fi adecvate, el poate întreprinde, cu forțe aeriene, navale sau terestre, orice acțiune pe care

o consideră necesară pentru menținerea sau restabilirea păcii și securității internaționale. Această acțiune poate cuprinde demonstrații, măsuri de blocadă și alte operațiuni executate de forțe aeriene, maritime sau terestre ale Membrilor Națiunilor Unite.”⁵ Astfel, în cazul când este constatată necesitatea de a menține sau de a restabili pacea în orișice loc de pe mapamond, Consiliul de Securitate este organul abilitat pentru a lua atitudine și pentru a interveni prin intermediul forțelor de menținere a păcii sub mandatul ONU.

O altă situație de utilizare legală a forței este descrisă în textul articolului 51: „Nici o dispoziție din prezenta Carta nu va aduce atingere dreptului inerent de autoapărare individuală sau colectivă în cazul în care se produce un atac armat împotriva unui Membru al Națiunilor Unite, până când Consiliul de Securitate va fi luat măsurile necesare pentru menținerea păcii și securității internaționale. Măsurile luate de Membri în exercitarea acestui drept de autoapărare vor fi aduse imediat la cunoștința Consiliului de Securitate și nu vor afecta în nici un fel puterea și îndatorirea Consiliului de Securitate, în temeiul prezentei Carte, de a întreprinde oricând acțiunile pe care le va socoti necesare pentru menținerea sau restabilirea păcii și securității internaționale.”⁶ Pentru a califica o operațiune informațională sau un atac asupra rețelelor de calculatoare ca fiind o utilizare a forței, teoria dreptului internațional public reflectă trei abordări sau teorii distincte.

În conformitate cu prima opinie, scopul interzicerii utilizării forței sau a amenințării cu forța este de a evita escaladarea situațiilor tensionate și transformarea acestora în conflicte armate. Astfel, pentru calificarea unui atac drept utilizare a forței urmează să fie analizată nu atât mijlocul prin intermediul căruia se consumă acesta, în cazul cercetării respective, calculatorul, ci volumul prejudiciului cauzat. În cazul atacului asupra unei uzine de producere a armamentului sau a unei centrale atomoelectrice va conta nu atât

² Standing Rules of Engagement, 15.01.2000. [On-line]: http://www.fas.org/man/dod-101/dod/docs/cjcs_sroe.pdf. (Vizitat la 12.11.2011).

³ Air Force Doctrine Document 2-5, Information Operations, 05.08.1998. [On-line]: http://www.dtic.mil/doctrine/jel/service_pubs/afd2_5.pdf. (vizitat la 09.10.2011).

⁴ Carta Națiunilor Unite, adoptată la 26 iunie 1945, art. 2 (4). [On-line]: http://www.anr.gov.ro/docs/legislatie/internationala/Carta_Organizatiei_Natiunilor_Unite_ONU_.pdf. (Vizitat la 09.10.2011).

⁵ Carta Națiunilor Unite, adoptată la 26 iunie 1945, art. 42. [On-line]: http://www.anr.gov.ro/docs/legislatie/internationala/Carta_Organizatiei_Natiunilor_Unite_ONU_.pdf. (Vizitat la 09.10.2011).

⁶ Carta Națiunilor Unite, adoptată la 26 iunie 1945, art. 51. [On-line]: http://www.anr.gov.ro/docs/legislatie/internationala/Carta_Organizatiei_Natiunilor_Unite_ONU_.pdf. (Vizitat la 09.10.2011).

mijlocul prin care aceste obiecte vor fi distruse: introducerea unui cod sau virus în sistemul de gestionare al acestora sau deteriorarea lor prin aruncarea unei bombe, ci efectul cauzat în urma utilizării forței respective.⁷

Într-o altă accepțiune, exegeții domeniului dreptului internațional susțin ideea conform căreia scopul autorilor Cartei ONU a fost de a evita prin intermediul tuturor mijloacelor posibile utilizarea forței și de a crea toate mijloacele juridice pentru soluționarea conflictelor dintre state prin intermediul mijloacelor nemilitare. Deci, drept utilizare a forței, în lumina acestei poziții, poate fi calificat doar un atac armat în cadrul căruia sunt utilizate mijloacele convenționale de ducere a luptei armate, prioritate având nu efectul prejudiciabil cauzat ci metoda prin intermediul căreia acesta a fost realizat.

Poziția a treia constă în faptul că analiza concretă a fiecărei situații în parte ar permite calificarea obiectivă a acesteia drept utilizare a forței de către una dintre părțile implicate în conflict, fiind analizate atât criteriile cantitative cât și cele calitative. O operațiune cibernetică sau un atac asupra rețelei de calculatoare ar putea fi calificată drept utilizare a forței în următoarelor criterii neexhaustive: caracterul și volumul prejudiciului cauzat, efectul imediat, legitimitatea și responsabilitatea.⁸ Analiza cumulativă prin prisma acestor criterii a unei operațiuni tradiționale, cibernetice sau mixte ar permite constatarea existenței sau inexistenței pragului minim pentru a fi calificată drept utilizare a forței în sensul stipulat expres în textul Cartei ONU.

O problemă esențială în sensul acestei cercetări constă în determinarea și analiza circumstanțelor în care statul ar putea face uz de forță pentru a contracara un atac asupra rețelelor de calculatoare sau alte mijloace caracteristice războiului cibernetic.

⁷ Михель Н. Шмитт, Хизер А. Хэррисон Диннис, Томас К. Уингфильд. Компьютеры и война: пространство для правовых сражений. Документ, подготовленный для неформальной встречи экспертов на высшем уровне по проблемам, стоящим перед международным гуманитарным правом в современном мире, Кембридж, 25 – 27 июня, 2004 г., с. 3.

⁸ Michael N. Schmitt. Computer Network Attack and the Use of Force in International Law: Thoughts on a Normative Framework. In: The Columbia Journal of Transnational Law. 1999, Volume 37, p. 885 - 937. [On-line]: <http://www.usafa.edu/df/iita/Publications/Computer%20Net%20Attack%20and%20the%20Use%20of%20Force%20in%20International%20Law.pdf>. (Vizitat la 17.11.2011).

Articolul 51 al Cartei ONU oferă dreptul statelor la autoapărare individuală sau colectivă în caz de atac armat asupra acestora. În conformitatea cu hotărârea explicativă a Curții Internaționale de Justiție, „utilizarea forței” în sensul articolului 2(4), care nu prevede exclusiv utilizarea forței militare, nu trebuie să fie confundată cu „atacul armat” ce constituie motiv suficient pentru a face uz de dreptul la autoapărare.⁹ În lumina acestei interpretări, atacul armat presupune provocarea de distrugerii a bunurilor sau rănirea persoanelor, fapte ce ar atinge un nivel mai înalt al prejudiciului cauzat.¹⁰

Prin prisma acestei accepțiuni, statele care sunt atacate prin intermediul unei operațiuni informatice sau a unui atac asupra rețelelor de calculatoare sunt în drept să intervină prin intermediul unor contramăsuri, dar nu pot face uz de dreptul la apărare garantat de Carta ONU deoarece aceste operațiuni nu ar atinge nivelul sau gradul prejudiciabil minim necesar pentru utilizarea forței.

Interpretarea și calificarea unei operațiuni cibernetice drept atac armat ține exclusiv de partea prejudiciată. Astfel, în cazul atacului cibernetic asupra sistemului informațional al băncii naționale a statului sau asupra sistemului de gestionare a centralei electrice care asigură o mai mare parte din necesitățile statului respectiv, o astfel de acțiune ar putea fi calificată drept atac armat ce atentează la interesele vitale ale statului, chiar dacă nu a provocat prejudicii directe, ceea ce ar permite statului atacat să facă uz de dreptul la autoapărare prin utilizarea forțelor militare ale acestuia.¹¹

O problemă nu mai puțin dificilă este calificarea unei acțiuni cibernetice sau a unui atac asupra sistemelor de calculatoare drept un pericol iminent, ceea ce ar genera dreptul la un atac armat preventiv din partea statului afectat întru evitarea consecințelor negative asupra securității acestuia prin prisma dreptului la autoapărare. În cazul când operațiunea cibernetică sau atacul asupra rețelelor de calculatoare ce vizează sistemul de apărarea

⁹ ICJ, Nicaragua v. SUA, 27.06.1986, par. 228. [On-line]:

<http://www.ilsa.org/jessup/jessup08/basicmats/icjnicaragua.pdf>. (Vizitatat 12.09.2011).

¹⁰ Michael N. Schmitt. *Op. cit.*, p. 924 - 933.

¹¹ Eric Talbot Jensen. Computer Attacks on Critical National Infrastructure: A Use of Force Invoking the Right of Self-Defense. In: Stanford Journal of International Law. 2002, nr. 38, p. 215 – 231.

sau sistemul de gestiune a complexului de apărare antiaeriană face parte dintr-un sistem de măsuri premeditate ce au drept obiectiv integritatea teritorială sau suveranitatea statului, aceasta ar fi un motiv suficient pentru a întreprinde un atac armat de natură preventivă. Însă, în cadrul relațiilor internaționale contemporane circumstanțele nu sunt atât de evidente și generează un șir de dificultăți de interpretare, ceea ce argumentează odată în plus necesitatea stringentă de a elabora un set de criterii unanim acceptate pentru a identifica pragul minim al prejudiciului ce ar permite statelor să facă uz de forță în baza articolului 51.

O altă dificultate de ordin teoretic rezidă în faptul dacă ar putea un război cibernetic să provoace un conflict armat care ar prezuma și respectarea legilor și obiceiurilor de ducere a războiului și care ar trebui să fie intensitatea operațiunilor din cadrul acestuia pentru a putea fi calificat drept conflict armat în sensul normelor dreptului internațional umanitar.

În conformitate cu prevederile comentariului Convențiilor de la Geneva din 1949, conflictul armat este „orișice diferend apărut între state ce implică utilizarea forțelor armate regulate ale acestora”, fără a conferi vreo importanță limitelor temporale sau cuantumului atrocităților produse.¹² O accepție similară poate fi constatată și în textul comentariului Protocolului I din 1977 realizat sub egida Comitetului Internațional al Crucii Roșii: „dreptul internațional umanitar se aplică asupra oricărui conflict dintre state dacă acestea fac uz de forțele armate, indiferent de durata și intensitatea acestuia”.¹³ Este evident faptul că utilizarea militarilor nu are un caracter definitoriu exclusiv, deoarece, prin prisma unei astfel de abordări, statele ar putea face apel la alte metode și mijloace pentru a întreprinde unele atacuri asupra inamicului și astfel ar evita obligația de a respecta normele dreptului internațional, fapt absolut inadmisibil. Referința la forțele militare regulate

în textul celor două comentarii prezumă utilizarea forței fizice ce ar putea cauza prejudicii materiale, pierderi umane sau cauzarea de leziuni corporale.

În urma acestei analize putem constata faptul că dacă un război cibernetic sau un atac asupra rețelelor de calculatoare ar putea genera astfel de consecințe, asupra acestora urmează să fie aplicate normele dreptului internațional umanitar. O excepție care ar confirma această regulă ar fi operațiile cibernetice cu efect minim, chiar dacă aceasta ar provoca unele prejudicii. Astfel de operațiuni sau atacuri ar urma să fie calificate, comparate și echivalate cu micile incidente la frontieră sau intervenții accidentale asupra cărora normele dreptului internațional umanitar nu sunt aplicabile.¹⁴

Reglementarea metodelor și mijloacelor de ducere a războiului este una dintre funcțiile principale ale dreptului internațional umanitar. În sensul prezentei cercetări este important de a determina legalitatea sau ilegalitatea calculatorului drept mijloc de ducere a războiului.

În textul actelor normative internaționale de drept internațional umanitar nu există nici o mențiune despre legalitatea sau ilegalitatea mijloacelor care sunt utilizate în cadrul unui război cibernetic sau a unui atac asupra rețelelor de calculatoare fără utilizarea forței fizice asupra acestora. Astfel, legalitatea calculatoarelor, programelor sau codurilor utilizate în cadrul acestui gen de operațiuni pe timp de conflict armat urmează să fie apreciată prin prisma principiului distincției și cel al proporționalității. Aceste principii au fost recunoscute de Curtea Internațională de Justiție drept „cele mai importante” principii ale dreptului internațional umanitar.¹⁵

Principiul distincției este codificat în textul art. 51 al Protocolului Adițional I care prevede: „4. Atacurile fără discriminare sunt interzise. Prin expresia atacuri fără discriminare se înțelege:

a) atacuri care nu sunt îndreptate asupra unui obiectiv militar determinat;

¹² Jean Pictet. Commentary of Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field, 1952, par. 32 - 33. [On-line]: http://www.loc.gov/r/frd/Military_Law/pdf/GC_1949-II.pdf. (Vizitat la: 03.12.2011).

¹³ Yves Sandoz, Christopher Swinarski, Bruno Zimmermann. Commentary of the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949, 1987, par. 62. [On-line]: <http://books.google.md/books?id=NQicL8Eu1MUC&pg=PA1558&lpg=PA1558&dq=Yves+Sandoz>. (Vizitat la 06.10.2011).

¹⁴ Михель Н. Шмитт, Хизер А. Хэррисон Диннис, Томас К. Уингфильд. *Op. cit.*, p. 5.

¹⁵ Консультативное заключение международного суда относительно законности угрозы ядерным оружием или его применения, ч. 78, Док. ООН А/51/150 от 19 июля 1996 г. [On-line]: http://www.icj-cij.org/homepage/ru/_advisory/advisory_1996-07-08.pdf. (Vizitat la 07.12.2011).

b) atacuri în care se folosesc metode și mijloace de luptă care nu pot fi îndreptate împotriva unui obiectiv militar determinat, sau

c) atacuri în care se folosesc metode și mijloace de luptă ale căror efecte nu pot fi limitate după cum le prescrie prezentul protocol, și care sunt în consecință, în fiecare din aceste cazuri, capabile să lovească, fără deosebire, obiectivele militare și persoanele civile sau bunurile cu caracter civil.”¹⁶

Paleta mijloacelor de ducere a războiului care ar putea cădea sub incidența acestor prevederi este destul de vastă: de la armele automate rudimentare, a căror sistem de ochire nu permite determinare cu exactitate a direcției și țintei, interzise prin intermediul stipulărilor de la lit. a), până la arma biologică, efectele căreia nu pot fi îndreptate doar asupra obiectivelor militare, ilegalitatea acesteia rezultând din prevederile lit. b), ale aceluiași articol.

Dacă e să cercetăm calculatorul prin prisma noțiunii de mijloc legal sau ilegal de ducere a războiului, atunci este foarte clar că nu am putea oferi un răspuns univoc. În esență, prin intermediul acestui mijloc de luptă codul sau programa virusată ar putea fi plasată într-un mod destul de bine determinat, pentru a anihila sau a scoate din funcțiune un calculator utilizat în scopuri militare, ceea ce ar constitui o țintă legală prin prisma normelor dreptului internațional umanitar, dar, o mai mare parte a virusilor creați până la momentul actual nu ar respecta principiul distincției, deoarece nu fac diferență dintre utilizatorii sistemelor de calculatoare atacate. Chiar și în cazul rețelelor cu caracter închis utilizate pe larg în domeniul securității naționale și activităților militare, există riscul ca virusul să fie exportat în afara rețelei prin intermediul diferitor obiective mobile de stocare a informației.¹⁷

La nivel teoretic, atacurile asupra sistemelor de calculatoare ar pute respecta principiul distincției. O dificultate aparte constă în identificarea criteriilor sau a mecanismului juridic de calificare a unei operațiuni cibernetice drept atac armat, deoarece, interdicțiile citate din articolul 51, fac

referință la existența acestuia. În baza prevederilor art. 49: „1. Prin atacuri se înțeleg actele de violență împotriva adversarului, fie că aceste acte sunt ofensive sau defensive.”¹⁸

În opinia autorilor consacrați ai domeniului dreptului internațional umanitar, termenului de „violență” utilizat în textul definiției citate, cât și în textul altor articole ale Protocolului Adițional I nu ar trebui interpretat doar drept acțiuni însoțite de folosirea forței fizice, deoarece, în baza constatărilor realizate în urma conflictelor armate internaționale care s-au desfășurat pe parcursul secolului al XX-lea, atacurile ar putea avea loc și fără a se face uz de forța fizică, precum în cazul utilizării armelor biologice, chimice sau radiologice. Astfel, „violență” ar trebui interpretată drept acțiunea ce are drept consecință: rănirea persoanelor afectate, prejudicierea sau distrugerea bunurilor materiale, pierderi omenești.¹⁹

În sensul prezentei cercetări, trebuie să menționăm faptul că termenul de prejudiciu ar trebui să înglobeze și bunurile nemateriale precum informația bancară sau altă informație care ar putea fi ușor convertită în bunuri materiale: valută, hârtii de valoare etc. Realizarea în practică a principiului distincției, inclusiv și în cazul unei operațiuni cibernetice sau a unui atac asupra rețelelor de calculatoare, este susținută de obligația părților beligerante de a respecta principiul proporționalității. În baza acestui principiu sunt considerate ca fiind ilegale „atacurile de la care se poate aștepta să cauzeze incidental pierderi de vieți omenești în rândul populației civile, rănirea de persoane civile, pagube bunurilor cu caracter civil sau o combinație a acestor pierderi și pagube, care ar fi excesive în raport cu avantajul militar concret și direct așteptat.”²⁰

Astfel, utilizarea în cadrul unui război cibernetic a mijloacelor care nu ar respecta esența principiului distincției, ar duce la încălcarea acestor reguli și ar genera răspundere penală pentru nerespectarea normelor dreptului internațional umanitar. De asemenea, normele

¹⁶ Protocolul Adițional I la Convențiile de la Geneva din 8 iulie 1977. În: Victor Crețu, Alexei Barbăneagră. *Tratate Internaționale (Drept Umanitar)*. Chișinău: Guranda-art, 1999, art. 51(4), p. 211 - 212.

¹⁷ Михель Н. Шмитт, Хизер А. Хэррисон Диннис, Томас К. Уингфильд. *Op. cit.*, p. 7.

¹⁸ Protocolul Adițional I la Convențiile de la Geneva din 8 iulie 1977. În: Victor Crețu, Alexei Barbăneagră. *Tratate Internaționale (Drept Umanitar)*. Chișinău: Guranda-art, 1999, art. 49 (1), p. 209 – 210.

¹⁹ Михель Н. Шмитт, Хизер А. Хэррисон Диннис, Томас К. Уингфильд. *Op. cit.*, p. 7.

²⁰ Protocolul Adițional I la Convențiile de la Geneva din 8 iulie 1977. *Op. cit.*, art. 51 (5) (b), p. 212.

dreptului internațional umanitar cer statelor vizate să analizeze și să cerceteze legalitatea tipurilor noi de arme²¹, metodelor și mijloacelor de ducere a războiului pe care urmează să le pună la dispoziția forțelor armate regulate de care dispun.

O altă dificultate generată de conflictele sau operațiunile cibernetice constă în determinarea legalității țintelor atacate în cadrul unei operațiuni cibernetice. În conformitate cu normele dreptului internațional umanitar, ținte legale pot fi doar obiectivele militare. Articolul 52 al Protocolului Adițional I prevede: „1. Bunurile cu caracter civil nu vor face obiectul nici al atacurilor și nici al represaliilor. Sunt bunuri cu caracter civil toate bunurile care nu sunt obiective militare în sensul paragrafului 2.”²² Obiectivul militar este definit drept: „bunurile care, prin natura lor, prin amplasare, destinație sau utilizare, aduc o contribuție efectivă la acțiunea militară și a căror distrugere, totală sau parțială, capturare sau neutralizare, în împrejurările date, oferă un avantaj militar precis.”²³ Astfel, persoana responsabilă pentru luarea deciziilor urmează să aprecieze, în cazul unei operațiuni cibernetice, efectele acesteia prin prisma exigențelor citate anterior și legalitatea țintei determinate.

Din păcate, termenul de „obiectiv militar” este apreciat diferit, în dependență de poziția și interesele părților implicate. Spre exemplu, Comitetul Internațional al Crucii Roșii califică drept obiectiv militar doar acele obiecte care prin natura și amplasarea lor sunt destinate exclusiv militarilor, iar atacurile care au doar efecte potențiale și indirecte nu s-ar încadra în această noțiune.²⁴ Doctrina militară a SUA interpretează extensiv noțiunea de „obiectiv militar” incluzând în aceasta nu doar obiectele cu destinație exclusiv militară, ci și cele ce contribuie la creșterea potențialului militar, adică obiectivele economice, care nu au funcții militare bine definite. Prin

prisma accepțiunii americane, atacarea obiectivelor industriale ale statului ar putea diminua volumele de capital obținute din exportul producției acesteia și nu ar permite finanțarea masivă a acțiunilor militare, adică ar diminua potențialul militar al părții beligerante respective.

În lumina celor expuse mai sus, atacarea prin intermediul operațiunii cibernetice a sistemului de aprovizionare cu combustibil a unităților militare, ar constitui un obiectiv militar și, astfel, o țintă legală în conformitate cu prevederile normelor dreptului internațional umanitar, iar atacarea prin intermediul aceluiași metode caracteristice războiului cibernetic a sistemului de gestionare al finanțelor publice, a sistemului de calculatoare al instituției financiare naționale sau a sistemului instituțiilor media, nu ar genera o apreciere univocă a acestor acțiuni, sau, ar putea fi calificate drept ilegale în lumina interpretării noțiunii de „obiectiv militar” dată de CICR.

De asemenea termenul de „obiectiv militar” include și combatanții statutul cărora este definit prin intermediul art. 43 al Protocolului Adițional I și articolul 4 A al Convenției a III-a de la Geneva. Operațiunea cibernetică sau atacul asupra sistemelor de calculatoare care are drept obiectiv deturarea unei nave maritime sau aeriene care transportă combatanți va fi calificată drept una legală.

Cea mai dificilă situație pentru persoanele responsabile de luarea deciziilor în cadrul operațiunilor militare o constituie obiectivele cu destinație dublă: aeroporturile, gările feroviare și cele auto, rețelele de drumuri cu destinație națională, unitățile de producție industrială sau sateliții, adică obiecte care pot fi utilizate atât în interese militare, cât și în interese civile. În cazul unei operațiuni cibernetice aceste obiective vor fi calificate drept ținte legale dacă vor fi determinate drept obiective militare, iar în cadrul operațiunii vor fi respectate exigențele impuse de principiile distincției și proporționalității. Indiferent de circumstanțe, fie în cadrul unui conflict armat clasic sau în timpul războiului cibernetic, calificarea unui obiect drept obiectiv militar nu depinde doar de interpretarea restrictivă sau extensivă, ci și de condițiile concrete ale prezentului conflict. Spre exemplu, aerodromul civil care se află la sute de kilometri distanță de linia frontului în cadrul unui conflict armat noninternațional localizat, nu va întruni criteriile necesare pentru a fi calificat drept obiectiv militar.

²¹ Ibidem, art. 36, p. 204 – 205.

²² Ibidem, art. 52, p. 212.

²³ Statutul Curții Penale Internaționale, art. 8.2 (b) (ii).

[On-line]:

<http://www.cab1864.eu/upload/STATUTUL%20CURTII%20PENALE%20INTERNATIONALE.pdf>. (Vizitat la 12.12.2011).

²⁴ Yves Sandoz, Christopher Swinarski, Bruno Zimmermann. Commentary of the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949, 1987, par. 2020 – 2023. [On-line]: <http://books.google.md/books?id=NQicL8Eu1MUC&pg=PA1558&lpg=PA1558&dq=Yves+Sandoz>. (Vizitat la 12.12.2011).

În cazul când același aerodrom se află în imediata apropiere a liniei frontului sau poate fi utilizat pentru creșterea potențialului militar al adversarului, poate fi calificat drept obiectiv militar. Este de menționat faptul că utilizarea directă și imediată a obiectului în interese militare nu constituie o condiție obligatorie pentru ca acest obiect să fie calificat drept obiectiv militar. Dacă persoana responsabilă pentru luarea deciziilor din cadrul eșalonului de conducere a unității militare califică potențialul acestui obiect drept unul important pentru creșterea capacității de luptă a inamicului, constată eventualitatea utilizării acestuia în interese militare, iar distrugerea sau scoaterea din funcțiune a acestuia ar oferi un avantaj militat precis și evident, poate lua decizia cu privire la atacarea acestuia.

O altă exigență impusă de normele dreptului internațional umanitar, care urmează să fie respectată și în cadrul operațiunilor cibernetice sau a războiului cibernetic, este interdicția de a ataca obiectele sau instalațiile ce conțin forțe periculoase, stipulată la art. 56 al Protocolului Adițional I: „1. Lucrările sau instalațiile conținând forțe periculoase, și anume barajele și centralele nucleare de producere a energiei electrice, nu vor face obiectul atacurilor, chiar dacă ele constituie obiective militare, atunci când astfel de atacuri pot provoca eliberarea acestor forțe și, în consecință, pot cauza pierderi importante populației civile.”²⁵ Este de menționat, în contextul prezentei cercetări, faptul că SUA nu este semnatarul acestui Protocol adițional și nu recunoaște obligativitatea respectării acestui gen de restricții.

De asemenea sunt interzise atacurile asupra „bunurilor indispensabile supraviețuirii populației civile”²⁶ și operațiunile militare care ar cauza „pagube excesive de durată și grave mediului natural.”²⁷ Astfel, sunt interzise operațiunile cibernetice care ar putea afecta sistemul de aprovizionare cu alimente, ar scoate din funcțiune sistemul de purificare al apei sau ar provoca scurgerea de substanțe toxice și radioactive în urma atacului asupra unei centrale atomoelectrice.

²⁵ Protocolul Adițional I la Convențiile de la Geneva din 8 iulie 1977. *Op. cit.*, art. 56 (1) p. 214.

²⁶ Statutul Curții Penale Internaționale, art. 8.2 (b) (xxv). [On-line]:

<http://www.cab1864.eu/upload/STATUTUL%20CURTII%20PENALE%20INTERNATIONALE.pdf>. (Vizitat la: 07.10.2011).

²⁷ Protocolul Adițional I la Convențiile de la Geneva din 8 iulie 1977. *Op. cit.*, art. 35 (3), p. 204.

În aceeași ordine de idei, sunt limitate sau interzise, în conformitate cu legile și obiceiurile de ducere a războiului atacul asupra: personalului medico-sanitar și cel religios²⁸, asupra stabilimentelor și unităților de transport ale acestora; bunurilor culturale și a lăcașelor de cult, asupra angajaților și a bunurilor organizațiilor umanitare.²⁹ Utilizarea represaliilor drept metodă de ducere a războiului este interzisă de normele dreptului internațional umanitar,³⁰ fapt nerecunoscut de un șir de state de pe mapamond printre care și SUA.

În cazul atacului asupra unei ținte legale din punct de vedere a normelor dreptului internațional umanitar, acesta va fi calificat ca fiind unul ilegal, dacă nu va fi respectat principiul proporționalității. Conform acestui principiu de bază a dreptului internațional umanitar, sunt interzise atacurile de la care se poate aștepta să cauzeze incidental pierderi de vieți omenești în rândul populației civile, rănirea persoanelor civile, să cauzeze pagube bunurilor cu caracter civil sau o combinație a acestor pierderi și pagube, care ar fi excesive în raport cu avantajul militar concret și direct așteptat. Determinarea proporționalității dintre metodele și mijloacele utilizate în cadrul operațiunii și efectele utilizării acestora se dovedește a fi una dintre cele mai dificile decizii ce urmează a fi luate de către comandanții militari în cadrul conflictelor armate contemporane. Aprecierea raportului dintre suferințele persoanelor civile care sunt provocate de o operațiune cibernetică materializată prin atacul asupra rețelelor electrice ce alimentează punctul de comandă a forțelor armate ale inamicului este extrem de dificil de a fi realizat, mai ales în condițiile conflictelor armate contemporane.³¹

Atât în cazul operațiunilor militare clasice, cât și în cazul operațiunilor cibernetice, efectele colaterale sau pierderile inutile de vieți omenești se datorează: a) deficitului de cunoaștere și de conștientizare a țintei, b) incapacitatea de a determina corect quantumul forței aplicate asupra

²⁸ Convenția I de la Geneva din 12 august 1949, art. 19 - 23, art. 35 - 37. În: Victor Crețu, Alexei Barbăneagră. *Tratate Internaționale (Drept Umanitar)*. Chișinău: Guranda-art, 1999, p. 17 - 18, p. 22 - 23.

²⁹ Protocolul Adițional I la Convențiile de la Geneva din 8 iulie 1977. *Op. cit.*, art. 70, p. 225; PAI.

³⁰ Convenția I de la Geneva din 12 august 1949, art. 46 *Op. cit.*, p. 26.

³¹ Михель Н. Шмитт, Хизер А. Хэррисон Диннис, Томас К. Уингфильд. *Op. cit.*, p. 10.

țintei și c) imposibilitatea de a garanta țintirea exactă a obiectului atacat. Cu toate că fiecare dintre factorii respectivi sunt importanți în cadrul unui eventual război cibernetic, cele mai consistente dificultăți sunt generate de primul dintre acestea, mai ales în cazul când se produce așa numitul fenomen al „reacției în lanț”, adică provocarea de consecințe ulterioare pe lângă acele efecte care au fost preconizate la etapa planificării operațiunii cibernetice.

Spre exemplu, în cazul aceluiași atac cibernetic asupra rețelelor electrice a fost sistată activitatea punctului de comandă al forțelor armate adverse, dar, în același timp, a fost prejudiciată și activitatea sistemului de purificare al apei potabile, ceea ce a provocat o vastă epidemie în rândul persoanelor civile. Unii autori consideră că efectele ulterioare sau mediate nu ar trebui apreciate în cazul procesului de determinare a respectării sau nerespectării principiului proporționalității. Majoritatea covârșitoare a exegeților în domeniu susțin aprecierea efectelor ulterioare pentru determinarea respectării sau nerespectării principiului proporționalității, sub rezerva existenței unei posibilități reale de a prevedea survenirea acestora.

Pe lângă obligația de a respecta principiile distincției și cel al proporționalității, normele dreptului internațional umanitar obligă partea care se află în ofensivă de a întreprinde toate măsurile necesare pentru a evita rănirea sau distrugerea persoanelor și a bunurilor civile. De asemenea partea atacatoare urmează să întreprindă măsurile necesare pentru a minimaliza producerea efectelor colaterale ale operațiunilor întreprinse, fapt ce se referă și la operațiunile cibernetice. În cadrul acestora, respectarea condițiilor menționate anterior implică un înalt nivel de pregătire și impune practic existența unor specialiști în domeniu care ar fi capabili să determine toate circumstanțele și să calculeze eventualele efecte ale operațiunilor în cadrul războiului cibernetic. În cadrul operațiunii armate din Afganistan, grupul de militari specializat în domeniul luptei informatice constituie elementul de bază în procesul de determinare a țintelor și de panificare a atacului asupra acestora.³² Dar, cu părere de rău,

crearea și întreținerea unor astfel de specialiști și grupuri specializate, implică cheltuieli consistente, ceea ce face imposibilă existența lor pentru cea mai mare parte a forțelor armate regulate ale statelor implicate în conflictele armate contemporane.

Cu toate că există o paletă vastă de dificultăți, urmează să menționăm faptul că prin intermediul operațiunilor cibernetice sau a atacurilor asupra rețelelor de calculatoare a devenit posibilă atingerea țintelor care până nu demult nu puteau fi atacate datorită poziționării acestora în mijlocul localităților civile și, respectiv, a imposibilității de a respecta principiul proporționalității și de a nu permite provocarea de jertfe în rândul populației civile. Spre exemplu, pentru a anihila transportarea munițiilor spre linia frontului prin intermediul unei operațiuni clasice urma să fie bombardată gara feroviară sau utilizate alte metode ce nu ar putea garanta evitarea efectelor colaterale, pe când în cazul operațiunilor cibernetice, atacul asupra sistemului de calculatoare responsabil pentru gestionarea activității acestei gări ar putea fi atins atât efectul scontat cât și asigurarea integrității fizice a persoanelor civile angajate sau care se află în imediata apropiere a obiectului atacat.³³

Normele dreptului internațional umanitar interzic atacurile asupra obiectivelor legale prin intermediul metodelor perfide, adică prin inducerea în eroare a inamicului utilizând statutul protector. Perfidia nu trebuie să fie confundată cu stratagemele de război, care constituie metode legale de ducere a războiului. Spre exemplu, modificarea datelor despre efectivul și potențialul forțelor armate în baza de date a inamicului, acordarea de ordine false trupelor acestuia, nu constituie o perfidie. În acest sens urmează să menționăm faptul că interdicția de a utiliza forma militară, a semnelor distinctive și a însemnelor militare nu este valabilă și în cazul parolelor sau a codurilor.³⁴

Operațiunile informatice sau cibernetice, războiul informațional sau cibernetic, indiferent de apelativele pe care le-am utiliza identificând atacul asupra sistemelor informaționale sau a

http://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/03-2004.pdf.

(Vvizitat 10.11.2011).

³²Михель Н. Шмитт, Хизер А. Хэррисон Диннис, Томас К. Уингфильд. *Op. cit.*, p. 11.

³⁴Michael Bothe, Karl J. Partsh, Waldemar A. Solf. *New Rules for Victims of Armed Conflicts*. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 1982. 746 p.

³² Pamela M. Stahl, Toby Harryman. *The Judge Advocate's Role in Information operations*. In: *Army Lawyer*, march 2004, p. 30-38. [On-line]

sistemelor de calculatoare în cadrul unui conflict armat, sunt, incontestabil, o parte integrantă a conflictelor armate contemporane. Sistemul normativ codificat al dreptului internațional umanitar nu ne oferă o reglementare expresă a condițiilor și exigențelor cu privire la utilizarea acestor metode și mijloace relativ noi de ducere a războiului, dar, datorită originii sale cutumiare și a obiectivului primordial de a reglementa metodele și mijloacele de ducere a războiului întru garantarea protecției persoanelor protejate, constituie mecanismul normativ-juridic necesar, dar nu și suficient, pentru reglementarea exhaustivă a tot ceea ce exegeții domeniului numesc război cibernetic, fapt ce reiterează imperativul elaborării și adoptării unui act normativ internațional ce ar reglementa expres acest fenomen.

Bibliografie:

1. Carta Națiunilor Unite, adoptată la 26 iunie 1945. [On-line]: http://www.anr.gov.ro/docs/legislatie/internationala/Carta_Organizatiei_Natiunilor_Unite_ONU_.pdf. (Vizitat la 09.10.2011).
2. Convenția I de la Geneva din 12 august 1949. În: Victor Crețu, Alexei Barbăneagră. *Tratate Internaționale (Drept Umanitar)*. Chișinău: Guranda-art., 1999, p. 9 - 33.
3. Protocolul Adițional I la Convențiile de la Geneva din 8 iulie 1977. În: Victor Crețu, Alexei Barbăneagră. *Tratate Internaționale (Drept Umanitar)*. Chișinău: Guranda-art, 1999, p. 184 - 252.
4. Statutul Curții Penale Internaționale, art. 8.2 (b) (ii). [On-line]: <http://www.cab1864.eu/upload/STATUTUL%20CURTII%20PENALE%20INTERNATIONALE.pdf>. (Vizitat la 12.12.2011).
5. Eric Talbot Jensen. *Computer Attacks on Critical National Infrastructure: A Use of Force Invoking the Right of Self-Defense*. In: *Stanford Journal of International Law*. 2002, nr. 38, p. 215 – 231.
6. Jean Pictet. *Commentary of Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field*, 1952, par. 32 - 33. [On-line]: http://www.loc.gov/frd/Military_Law/pdf/GC_1949-II.pdf. (Vizitat la: 03.12.2011).
7. Michael Bothe, Karl J. Partsh, Waldemar A. Solf. *New Rules for Victims of Armed Conflicts*. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 1982. 746 p.
8. Michael N. Schmitt. *Computer Network Attack and the Use of Force in International Law: Thoughts on a Normative Framework*. In: *The Columbia Journal of Transnational Law*. 1999, Volume 37, p. 885 - 937. [On-line]: <http://www.usafa.edu/df/iita/Publications/Computer%20Network%20Attack%20and%20the%20Use%20of%20Force%20in%20International%20Law.pdf>. (Vizitat la 17.11.2011).
9. Pamela M. Stahl, Toby Harryman. *The Judge Advocate's Role in Information operations*. In: *Army Lawyer*, march 2004, p. 30-38. [On-line]: http://www.loc.gov/frd/Military_Law/pdf/03-2004.pdf. (Vizitat 10.11.2011)
10. Yves Sandoz, Christopher Swinarski, Bruno Zimmermann. *Commentary of the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, 1987, par. 62. [On-line]: <http://books.google.md/books?id=NQicL8Eu1MUC&pg=PA1558&lpg=PA1558&dq=Yves+Sandoz>. (Vizitat la 06.10.2011).
11. ICJ, *Nicaragua v. SUA*, 27.06.1986, par. 228. [On-line]: <http://www.ilsa.org/jessup/jessup08/basicmats/icjnicaragua.pdf>. (Vizitatat la 12.09.2011).
12. Air Force Doctrine Document 2-5, *Information Operations*, 05.08.1998. [On-line]: http://www.dtic.mil/doctrine/jel/service_pubs/afd2_5.pdf. (Vizitat la 09.10.2011).
13. *Dictionary of Military and Associated Terms*. Joint Publication 1-02, 12.05.2001. [On-line]: http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp1_02.pdf. (Vizitat la 11.11.2011).
14. *Standing Rules of Engagement*, 15.01.2000. [On-line]: http://www.fas.org/man/dod-101/dod/docs/cjcs_sroe.pdf. (Vizitat la 12.11.2011).
15. Консультативное заключение международного суда относительно законности угрозы ядерным оружием или его применения, ч. 78, док. ООН А/51/150 от 19 июля 1996 г. [On-line]: http://www.icj-cij.org/homepage/ru/_advisory/advisory_1996-07-08.pdf. (Vizitat la 07.12.2011).
16. Михель Н. Шмитт, Хизер А. Хэррисон Диннис, Томас К. Уингфильд. *Компьютеры и война: пространство для правовых сражений. Документ, подготовленный для неформальной встречи экспертов на высшем уровне по проблемам, стоящим перед международным гуманитарным правом в современном мире*, Кембридж, 25 – 27 июня, 2004 г. 21 с.

Copyright©Alexandr CAUIA, 2012.

ПРАВОВЫЕ ПОЗИЦИИ МЕЖДУНАРОДНОГО СУДА ООН ПО ДЕЛАМ О ДЕЛИМИТАЦИИ МОРСКИХ ПРОСТРАНСТВ

Леонид ТИМЧЕНКО*
Валерий КОНОНЕНКО**

ABSTRACT: LEGAL POSITIONS OF THE INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE CONCERNING THE CASES ON DELIMITATION OF SEA SPACES

The article is devoted to research of practice of the ICJ concerning the cases on delimitation of sea spaces of littoral states. The Case Romania v. Ukraine (2009) is analyzed in detail. Also the authors give the recommendation regarding solution of the problem of defining international law status of the Caspian Sea.

The problems of delimitation of maritime spaces had become along with the adoption of the United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982 a long-term international significance. The severity of disputes and disagreements on issues related in particular to the interpretation of the Convention in 1982, will not be diminished with the expansion of technical possibilities of the use of the World ocean resources.

The decisions of international judicial bodies on issues of maritime delimitation play a specific role in this area of international legal regulation in the field, which is increasingly referred to the law of maritime delimitation. The decisions of international courts and tribunals actively influence the process of norm-formation in international relations.

Thus, the analysis of judicial and arbitral decisions indicates that the principle of proportionality plays a decisive role in establishing of fair delimitation. But its use in conjunction with the principle of fairness in the interpretation of the International Court of Justice can result in not quite correct, in our opinion, results which, unfortunately, become precedents.

So they can not be ignored. Thus, the Court of Justice in its judgment on the Continental Shelf (Libyan Arab Jamahiriya v. Malta) from 3 June, 1985 has indicated that it „considers reasonable to not take into account the uninhabited island Filfola during the delimitation of median line between Malta and Libya, as otherwise this may lead to an undesirable disturbance of proportionality in the distribution of the line”.

REZUMAT: PRACTICA CURȚII INTERNAȚIONALE DE JUSTIȚIE ÎN CAZURILE DE DELIMITARE MARITIMĂ

Articolul este dedicat studiului privind practica Curții Internaționale de Justiție referitor la litigiile statelor riverane privitor la chestiunile delimitării maritime. Se examinează în detalii cazul României contra Ucrainei (2009). De asemenea, se propune o recomandare în scopul rezolvării problemelor de deținere și determinare a statutului juridic internațional al Mării Caspice.

Problematica delimitării maritime a devenit una de importanță internațională în legătură cu adoptarea Convenției ONU privind dreptul mării din 1982. De menționat, că severitatea disputelor și dezacordurilor privind problemele legate de interpretarea dispozițiilor Convenției din 1982 nu se va potoli pe parcursul apariției noilor posibilități tehnice de utilizare a resurselor oceanice.

* **TIMCENCO Leonid** - Doctor habilitat în drept, profesor universitar, Universitatea Națională a Serviciului Fiscal de Stat al Ucrainei (Kiev, Ucraina); **TIMCHENKO Leonid** - Doctor Habilitat of Law, Full Professor, The National University of The State Tax Service of Ukraine (Kiev, Ukraine); **ТИМЧЕНКО Леонид** - Доктор юридических наук, профессор, Национальный университет Государственной налоговой службы Украины (Киев, Украина).

** **KONONENKO Valerii** - Doctor în drept, Avocat. Universitatea Națională a Serviciului Fiscal de Stat al Ucrainei (Kiev, Ucraina); **KONONENKO Valerii** - Ph.D. in Law, Attorney, The National University of The State Tax Service of Ukraine (Kiev, Ukraine); **КОНОНЕНКО Валерий** - Кандидат юридических наук, Адвокат, Национальный университет Государственной налоговой службы Украины (Киев, Украина).

Deciziile instanțelor judecătorești internaționale privind delimitarea spațiilor maritime joacă un rol specific în acest domeniu de reglementare juridică internațională, domeniu, care este din ce în ce mai des denumit Dreptul de Delimitare Maritimă. Deciziile instanțelor internaționale și tribunalelor arbitrale influențează în mod activ procesul de formare a normelor de drept internațional.

De exemplu, o analiză a deciziilor judiciare și deciziilor de arbitraj demonstrează că un rol important în stabilirea unei delimitări echitabile revine principiului proporționalității. Însă aplicarea sa în ansamblu cu principiul echitabil, în cazul interpretării de către Curtea Internațională de Justiție, ar putea da rezultate, în opinia noastră, nu destul de corecte, care, din păcate, devenit precedente.

Și ele nu pot fi ignorate. Astfel, Curtea de Justiție a ONU în cazul privind platoul continental (Jamahiriya Arabă Libiană v Malta) la 3 iunie 1985 a indicat că el consideră just și echitabil de a trasa linia Mediana între Malta și Libia neluând în considerare insula nelocuită Fil'fola, pentru că altfel poate duce la perturbări nedorite de proporționalitate în locația de linie.

3 февраля 2009 г. Украина потерпела в Международном Суде ООН поражение в деле о делимитации континентального шельфа и исключительных экономических зон с Румынией, чего можно было избежать при более уважительном отношении к практике Суда ООН. Следует заметить, что строгое соблюдение всеми государствами международно-правовых норм и принципов, относящихся к делимитации морских пространств, является важной основой укрепления международного правопорядка на морях и развития дружественных отношений между государствами всего мира, поскольку проблемы делимитации континентальных шельфов и экономических зон прибрежных государств непосредственно затрагивают их политико-правовые, экономические и геополитические интересы.

Проблемы делимитации морских пространств приобрели в связи с принятием Конвенции ООН по морскому праву 1982 г. долгосрочное международное значение, причем острота споров и разногласий по вопросам, связанным, в частности, с толкованием положений Конвенции 1982 г., не будет ослабевать по мере расширения технических возможностей использования ресурсов Мирового океана. Решения международных судебных органов по проблемам делимитации морских пространств играют специфическую роль в этой области международно-правового регулирования, в области, которую все чаще именуют правом делимитации морских пространств³⁵. Решения международных

судов и арбитражей активно влияют на процесс нормообразования в международных отношениях. Так, анализ судебных и арбитражных решений свидетельствует, что определенную роль в установлении справедливой делимитации играет принцип пропорциональности. Но его применение в соединении с принципом справедливости в интерпретации Международного Суда ООН может приводить к не совсем корректным, на наш взгляд, результатам, которые, к сожалению, становятся прецедентами. И игнорировать их нельзя. Так, Суд ООН в решении по делу о континентальном шельфе (Ливийская Арабская Джамахирия против Мальты) от 3 июня 1985 г. указал, что он «считает справедливым при проведении медианной линии между Мальтой и Ливией не принимать во внимание необитаемый остров Фильфола, поскольку в другом случае это может привести к нежелательному нарушению пропорциональности в расположении этой линии»³⁶.

В решении по делу, касающемуся делимитации морской границы и территориальных вопросов между Катаром и Бахрейном (Катар против Бахрейна) от 16 марта 2001 г. Суд ООН, относительно выбора линии делимитации, проходящей между Фашт-аль-Азмом и Китат-аш-Шаджарой, отметил: «Что касается вопроса о Китат Джараде, это очень маленький остров, ненаселенный и лишенный растительности, который... подпадает под суверенитет

³⁵ См.: Депоров Ю. Разграничение морских пространств между государствами – актуальная проблема международного права. В: Сов. государство и право. 1986, № 7, с. 112.

³⁶ Официальный сайт Суда ООН. [On-line]: <http://www.un.org/russian/icj/index.htm>. Цитаты и информация по данному делу и иным делам, рассмотренным Международным Судом ООН, будут базироваться на ресурсах указанного сайта. (Дата посещения: 03.02.2012).

Бахрейна и расположен на полпути между главным островом Бахрейна и полуостровом Катар. Следовательно, если бы для определения исходной точки при построении срединной линии применялась линия отлива и эта линия была бы принята в качестве линии делимитации, незначительному морскому образованию было бы придано непропорционально большое значение».

С учетом того факта, что Суд ООН признал суверенитет Бахрейна над островами Хавар, он посчитал, что несоизмеримая протяженность побережья сторон не может, как это утверждает Катар, считаться обстоятельством, которое делает необходимой корректировку срединной линии.

В особом мнении к решению по делу, касающемуся делимитации морской границы и территориальных вопросов между Катаром и Бахрейном (Катар против Бахрейна) от 16 марта 2001 г. судья Ода отметил несоответствие между расширением территориального моря с 3 до 12 миль и режимом, согласно которому песчаные отмели и островки имеют собственные территориальные воды; он также выразил мнение, что этот режим, упоминаемый только вскользь в соответствующих положениях Конвенции Организации Объединенных Наций по морскому праву 1982 г., не может считаться обычным международным правом. По его мнению, Суду следовало бы указать принципы, которыми нужно руководствоваться при установлении морской границы, не указывая при этом точных координат самой границы. Судья Ода напомнил в связи с этим о своем особом мнении в деле, касающемся делимитации морского пространства в районе между Гренландией и островом Ян-Майен (1993 г.), в котором он отметил, что применение справедливых принципов предоставляет бесконечный диапазон возможностей прохождения границ; Суду следовало бы проявлять умеренность и сдержанность и избегать неоправданной конкретизации в его решениях о морских границах. Точная демаркация границы может быть поручена комиссии экспертов, назначенной для этой цели совместно обеими сторонами, – отметил судья Ода.

В дальнейшем такая позиция Суда ООН относительно игнорирования наличия необитаемого острова получила такое развитие, что не стал учитываться и населенный остров (имеется в виду остров Змеиный), что уже серьезно затронуло интересы Украины. И такая тенденция была вполне прогнозируемой.

Географическое положение побережья Украины в Черном море обуславливает важность установления общих государственных морских границ (делимитации территориального моря) между Украиной и Россией и Украиной и Румынией. В связи с этим также необходимо разграничить континентальный шельф и исключительную экономическую зону Украины с соответствующими морскими районами России и Румынии, что представляет собой не менее сложную правовую проблему, чем делимитация морских государственных границ.

Украина является правопреемницей бывшего СССР относительно соглашений об установлении морских границ между СССР и Турцией, а именно: Соглашения между Правительством СССР и Правительством Турецкой Республики о размежевании континентального шельфа между СССР и Турцией в Черном море от 23 июля 1978 г., а также договоренности 1987 г. между СССР и Турцией о делимитации их исключительных экономических зон в Черном море. В 1987 г. СССР и Турция путем обмена нотами договорились, что морская граница континентального шельфа, установленная Соглашением от 23 июля 1978 г., является действительной относительно делимитации их исключительных экономических зон.

Исходя из этого, существуют правовые основания для того, чтобы считать определенную часть делимитационной линии, определенной в соответствии с Соглашением от 23 июля 1978 г. морской границей, разграничивающей континентальный шельф и исключительную (морскую) экономическую зону Украины с соответствующими морскими пространствами Турции. Поэтому в 1994 г. путем обмена нотами между Украиной и Турцией было оформлено правопреемство Украины относительно границы континентального шельфа и СЭЗ.

Утверждение о том, что вопросы делимитации морских границ между соседними государствами являются крайне сложными, можно проиллюстрировать позициями государств относительно размежевания спорных морских районов. Так, между Украиной и Румынией длительное время оставалась нерешенной проблема делимитации морских пространств в западной части Черного моря.

«Истоки» этой проблемы исходят из шестидесятых годов XX в., когда впервые начались переговоры между СССР и Румынией относительно делимитации континентального шельфа между двумя государствами. Существенную роль в этих переговорах имел вопрос об острове Змеиный, который находился под суверенитетом СССР. Главным предметом обсуждения на переговорах было значение, которое предоставлялось этому острову в установлении делимитационной линии. Первоначальная позиция СССР состояла в том, что остров Змеиный должен влиять на установление эквидистанционной линии границы. Но позже в ходе переговоров СССР указал, что с целью достижения компромиссного решения возможно изменение позиции Советского Союза, а именно – остров Змеиный будет частично влиять на установление эквидистанционной делимитационной линии. Румыния, в свою очередь, не изменила собственной позиции, которая состояла в том, что остров Змеиный не должен влиять на установление эквидистанционной линии границы³⁷. Здесь следует признать, что изменение Советским Союзом своей позиции значительно ее ослабило³⁸, показало ее неустойчивость и вызвало сомнения в обоснованности его притязаний.

Румыния считала, что остров Змеиный является скалой и отстаивала позицию, которая основывалась на положениях п. 3 ст.

³⁷ См.: Дмитриченко І.В. Принципи морської делімітації у визначенні кордонів України в Чорному та Азовському морях. В: Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України / За ред. В.Н. Денисова. К.: Юстініан, 2006, с. 386 - 387.

³⁸ Не зря говорится: «Don't back down on what you asked for at the beginning of the negotiations» («Не отказывайся от предъявленных в начале переговоров требований»).

121 Конвенции ООН 1982 г., в котором указано, что «скалы, не пригодные для поддержания жизни человека или для самостоятельной хозяйственной деятельности, не имеют ни исключительной экономической зоны, ни континентального шельфа»³⁹. Основным аргументом было отсутствие ресурсов воды на острове и невозможность жизнедеятельности на острове без морского сообщения с континентом. Такую же позицию румынская сторона отстаивала и далее на переговорах с Украиной относительно размежевания континентального шельфа и исключительных экономических зон обоих государств в Черном море (на протяжении 1998-2004 гг. состоялось 24 раунда переговоров). Ход переговорного процесса по указанной проблеме показал, что стороны не были в состоянии прийти к соглашению относительно влияния острова Змеиный на прохождение делимитационной линии⁴⁰.

Анализ геологического построения острова Змеиный и его морфологическая структура, о чем свидетельствуют материалы, представленные специалистами Госкомгеологии Украины, доказывают, что остров Змеиный является неотъемлемой частью большого тектонического блока Восточноевропейской платформы, притопленная часть которой формирует шельф в северо-западной части Черного моря.

Учитывая положение п. 3 ст. 121 Конвенции ООН по морскому праву 1982 г., главным вопросом, взаимосвязанным с геологической структурой острова Змеиный, являлся вопрос относительно его пригодности для поддержания жизни человека и для самостоятельной хозяйственной деятельности.

В этом плане следует отметить, что некоторые элементы геологической характеристики острова Змеиный (наличие 10-метрового покрова четвертичных отложений, содержащего грунтовый пласт, обеспечивающий развитие животного и

³⁹ Конвенція ООН з морського права 1982 р. Офіційний сайт Верховної Ради України. [On-line]: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_057. (Дата посещения: 02.03.2012).

⁴⁰ Дмитриченко І.В. Вказ. праця., с. 388.

растительного мира, а также наличие огромной, до 1 км., толщи осадочных отложений палеозоя, что предполагает возможность наличия собственных запасов воды и полезных ископаемых), давали основания утверждать, что остров Змеиный пригоден для поддержания жизни человека и для самостоятельной хозяйственной деятельности⁴¹. На данный момент на территории острова Змеиный площадью 1,5 кв. км постоянно проживает около 80 человек – это работники маяка, который работает еще с XIX в., гидрографы, ихтиологи, геофизики, пограничники, иные научные работники, члены их семей. Верховная Рада Украины в феврале 2007 г. вынесла постановление о присвоении населенному пункту, находящемуся на острове Змеиный, названия поселок Белый (укр. – селище Біле). В принципе, рациональное начало в этих действиях было, однако, как отмечают некоторые авторы, организация поселений была действенным способом установления контроля над определенной территорией в прошлом, но теперь этот метод не является единственным, поскольку над незаселенной территорией может осуществляться контроль при помощи авиации. Х. Уолдок пишет, что решающим критерием права государства на определенную территорию по современному международному праву является осуществление государственных функций в манере, соответствующей условиям территории, и в такой степени, в какой это необходимо для выполнения обязательств государства по международному праву⁴².

Вопрос о необходимости поселений для эффективной оккупации в свое время был поднят в датско-норвежском споре о Восточной Гренландии. Постоянная палата международного правосудия, вынесшая решение по этому спору, отвергла необходимость поселения в данном случае и подтвердила суверенитет Дании над Восточной Гренландией, хотя ее поселений в раннее время не было, а позднее были даже

норвежские поселения. Постоянная палата международного правосудия заявила, что достаточным является намерение действовать в качестве территориального суверена и действительно осуществлять государственную власть. Во франко-мексиканском споре об острове Клиппертон арбитр заявил, что если ненаселенная территория с момента первичного завладения государством находится в его абсолютном и бесспорном распоряжении, то она может считаться достаточно оккупированной. В деле об острове Пальмас судья М. Губер заявил, что не является необходимым атрибутом и установление местной администрации, достаточно длительного и мирного осуществления действительной власти⁴³.

Проблема территории возле острова Змеиный стала наиболее актуальной для румынской стороны в 2001 г., когда плавучая буровая установка «Черноморнефтегаза» обнаружила в 40 км. на юг от острова значительные залежи углеводородов, и 16 сентября 2004 г. Румыния передала на рассмотрение Международного Суда ООН дело о делимитации континентального шельфа и исключительных экономических зон между двумя государствами.

Здесь возникает первый важный вопрос – почему указанное дело оказалось на рассмотрении в Международном Суде ООН? Формальные основания понятны: как усматривается из п. 4 (h) письма министра иностранных дел Украины Г. Удовенко от 2 июня 1997 г. «Его Высокопревосходительству Господину Адриану Северину Министру иностранных дел Румынии», – являющегося приложением к Договору об отношениях добрососедства и сотрудничества между Украиной и Румынией от 2 июня 1997 г. – «Если эти переговоры не завершатся заключением вышеупомянутого Соглашения в разумный срок, но не более чем 2 года с момента их начала, Правительство Украины и Правительство Румынии договорились, что дело о делимитации континентального шельфа и исключительных экономических зон будет решено Международным Судом ООН по просьбе любой из Договаривающихся Сторон, при условии вступления в силу Договора о режиме

⁴¹ Бистрова А.Р. До питання про міжнародно-правове розмежування морських просторів у районі острова Зміїний. В: Зовнішня торгівля: право і економіка. 2007, № 2 (31), с. 77.

⁴² См.: Клименко Б.М. Мирное решение международных споров. М.: Междунар. отношения, 1982, с. 160.

⁴³ Там же.

государственной границы между Украиной и Румынией. При этом Международный Суд ООН сможет рассмотреть просьбу относительно делимитации континентального шельфа и исключительных экономических зон до вступления в силу Договора относительно режима государственной границы, если установит, что задержка вступления его в силу имела место по вине другой Договаривающейся Стороны.

...В случае если Вы будете согласны с вышеупомянутым, предлагаю Вам это письмо вместе с Вашим письмом-ответом идентичного содержания считать Соглашением между Правительством Украины и Правительством Румынии»⁴⁴.

Но зачем на самом деле наше государство поставили перед необходимостью судебного разбирательства, да еще таким образом, чтобы в дальнейшем оно не имело возможности оградиться от такой перспективы хотя бы путем затягивания начала судебного разбирательства до лучших времен? Возможно, Г. Удовенко имел абсолютную уверенность в победе по данному спору в Международном Суде ООН. Тогда не понятно, на чем такая уверенность основывалась, поскольку гарантий победы в Суде ООН не было, а их не могло быть в такой неоднозначной ситуации. На наш взгляд, относительно вопросов о передаче в международную судебную инстанцию территориальных споров следует придерживаться более взвешенной политики. Примером тому позиция Китая. Так, когда в 1974 г. Совет Безопасности ООН приступил к рассмотрению ирано-иракского пограничного спора о прохождении границы в районе реки Шат-аль-Араб, представитель КНР отказался от участия в обсуждении ситуации и принятии резолюции по этому вопросу. При этом он заявил, что его страна не признает за ООН права вмешиваться в погранично-территориальные споры. В ноябре 1999 г. Пекин возразил против передачи любых исков в Международный Суд ООН или

⁴⁴ Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією 2 червня 1997 р. / Офіційний сайт Верховної Ради України. [On-line]: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=642_003&fpage=1&text=%F1%F3%E4&x=12&y=8. (Дата посещения: 02.03.2012).

Международный трибунал по морскому праву, как этого требуют Филиппины и другие страны АСЕАН. Китай не захотел использовать этот вариант, поскольку опасался, что процесс международного арбитража будет контролироваться Западом или странами, симпатизирующими государствам АСЕАН, и решение международного арбитража будет политически предвзятым: КНР, как социалистическое государство, всегда будет мишенью политического давления⁴⁵.

В решении же по делу между Румынией и Украиной относительно делимитации морских пространств в районе острова Змеиный политическим мотивом, по нашему мнению, является энергетическая безопасность Западной Европы, что особенно актуально ввиду продолжающегося украино-российского газового кризиса, когда вопрос поставки энергоресурсов из экономической плоскости перерос в политическую. К тому же Румыния, без сомнения, более близка Западу, нежели Украина.

Следует заметить, что Китай был совершенно прав со свойственной ему восточной мудростью, уклонившись от предсказуемого с высокой степенью вероятности проигрышного дела. К сожалению, Украина же поспешила проиграть столь важный спор в международном судебном органе. 3 февраля 2009 г. Международный Суд ООН постановил решение по делу «Румыния против Украины», в соответствии с которым остров Змеиный не может считаться частью прибрежной линии Украины при определении срединной линии в процессе делимитации континентального шельфа и исключительной экономической зоны.

Мотивацию решения по сути Суд ООН начал с указания, что с правовой точки зрения релевантные побережья могут играть двойную роль в делимитации континентального шельфа и исключительной экономической зоны: «Во-первых, необходимо определить релевантные побережья для того, чтобы означить, в чем

⁴⁵ Чан Чьюнг Тхюн. Территориальные конфликты в Южно-китайском море. [On-line]: <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/38707>. (Дата посещения: 02.03.2012).

состоит сущность в этом деле противоречивых претензий на эти зоны. Во-вторых, релевантные побережья необходимо установить для того, чтобы проверить на третьей и последней стадии процесса делимитации, существует ли диспропорциональность в соотношении между протяженностью прибрежных зон каждого Государства и морских зон, которые выходят за пределы делимитационной линии любой из Сторон».

Суд отметил, что все румынское побережье релевантно для делимитации. В результате протяженность такого побережья достигает приблизительно 248 км. Длина же релевантного украинского побережья составляет приблизительно 705 км. Далее Суд указал, что его задача прежде всего состоит в идентификации «конкретных точек на соответствующих побережьях Сторон, которые изменяют прибрежную зону таким образом, что геометрическая фигура, которую формируют линии соединения всех этих точек, отображает общую область побережья» (п. 127). Детально изучив характеристики каждой точки, какую Стороны считают целесообразной для проведения приблизительной равноотстоящей линии, Суд решил использовать полуостров Сакалин и прибрежное окончание дамбы Сулина на румынском побережье (п. 141) и остров Цыганка, мыс Тарханкут и мыс Херсонес на украинском побережье (п. 148). Суд посчитал неприемлемым выбирать точку на острове Змеиный (п. 149).

Суд принял во внимание, что, в соответствии с принципами его юрисдикции, он может в некоторых случаях не учитывать очень маленькие острова или решить не предоставлять им полноценных прав в морских зонах, если такой подход имеет несоразмерное влияние на линию делимитации, о которой идет речь (п. 185). Здесь мы видим, что конкуренция между договорными нормами Конвенции ООН по морскому праву 1982 г. и прецедентными нормами Суда ООН категорически была решена в пользу последних. И хотя мы положительно оцениваем прецедентный характер практики Международного Суда ООН, на наш взгляд, прецедент не может иметь перевес над международным

договором, который является результатом согласования позиций государств – основных субъектов международного права. Результат такого согласования позиций сформулирован в нормах Конвенции ООН 1982 г., и Суд ООН, при всем нашем уважении к нему, не может отменять нормы указанного международного договора и обосновывать это «принципами его юрисдикции».

Суд указал, что все территории, которые подлежат делимитации, расположены в исключительной экономической зоне и на континентальном шельфе материковых побережий сторон и, кроме того, находятся на расстоянии 200 морских миль от материкового побережья Украины, а остров Змеиный расположен на расстоянии приблизительно 20 морских миль восточнее от материкового побережья Украины в зоне дельты Дуная. Учитывая такую географическую конфигурацию, любое право на континентальный шельф и исключительную экономическую зону, вероятно созданное островом Змеиный, не может распространяться дальше прав, возникающих в результате учета материкового побережья Украины. Любые возможные права/юридические титулы, которые возникают в результате учета острова Змеиный в восточном направлении, полностью причисляются к правам, возникающим с учетом западного и восточного материкового побережья самой Украины. Суд также отметил, что сама Украина, даже вопреки тому, что она считает, что остров Змеиный подпадает под п. 2 ст. 121 Конвенции ООН по морскому праву 1982 г., не расширяла соответствующую территорию за границы линии материкового побережья вследствие наличия острова Змеиный в зоне делимитации.

В свете этих факторов, Международный Суд ООН пришел к выводу, что наличие острова Змеиный не является аргументом для корректирования временной равноотстоящей линии (п. 187). Суд напомнил, что территориальные воды протяженностью 12 морских миль были приписаны острову Змеиному в соответствии с договоренностями между сторонами. Таким образом, по мнению Суда ООН, остров Змеиный не должен в данном случае влиять на делимитацию иным

образом, кроме тех случаев, которые вытекают из его роли зоны протяженностью 12 морских миль в территориальных водах.

Кроме наличия острова Змеиный в зоне делимитации, Суд ООН рассмотрел пять других факторов: возможное неправильное соотношение длины побережий (пп. 158-168), замкнутый характер Черного моря и делимитации, которые раньше проводились в регионе (пп. 169-178), поведение сторон (концессия на добычу нефти и газа, рыболовство и морские патрули) (пп. 189-198) и определенные соображения сторон по поводу безопасности (пп. 202-204) но, тем не менее, не учел их.

В итоге рассмотрения дела Суд ООН проверил, не вызовет ли определенная им линия делимитации серьезной непропорциональности в длине соответствующих прибрежных зон и пропорциональном распределении близлежащих территорий. Указав, что соотношение длины соответствующих прибрежных линий для Румынии и Украины, в соответствии с подсчетами Суда, составляет приблизительно 1:2,8, а соотношение релевантных территорий Румынии и Украины составляет приблизительно 1:2.1, Суд признал, что начерченная линия не требует каких-либо изменений (п. 215-216).

Согласно решению Суда ООН под юрисдикцию Бухареста перешло 79, 34 % спорных территорий в Черном море. По оценкам румынских экспертов, там находится близко 12 миллионов тон нефти и 70 миллиардов кубометров газа. В частности, Румыния получила 90 % перспективного нефтегазового месторождения на геологической структуре «Олимпийская» (размещенной на расстоянии 40 км. на юг от острова Змеиный)⁴⁶. «Учет острова Змеиный означал бы юридический пересмотр географии», – заявила Розалин Хиггинс, председатель Международного Суда ООН, зачитывая решение, наверное понимая его неоднозначность.

Как видим, правовая позиция Украины в этом деле, основанная на признании за

Змеиным статуса острова (который автоматически в соответствии с п. 2 ст. 121 и ст. 76 Конвенции ООН 1982 г. предусматривает предоставление континентального шельфа) оказалась несовершенной: сосредоточившись исключительно на нормах позитивного права – соответствующих статьях указанной Конвенции, обошли вниманием практику Международного Суда ООН, которая, соответственно, и не была учтена. А напрасно, так как действия государства, которые были направлены только на решение проблемы признания за Змеиным статуса острова (заселение, хозяйственная деятельность, выполнение геофизических работ), могли бы охватить более широкий круг вопросов и эффективно повлиять на положительное решение спора. А именно: как усматривается из анализа решений Суда ООН, во время доказывания законности позиций сторон важное значение имеет установление международного обычая, подтверждающего наличие оснований для таких претензий. Как известно, ст. 38 Статута Международного Суда ООН, который, решая споры в соответствии с п. 1 (b) ст. 38 Статута, предусматривает, что вместе с другими источниками международного права применяется и «международный обычай как доказательство общей практики, признанной в качестве правовой нормы».

Профессор В.Г. Буткевич говорит, что на наличие сформированного международного обычая, как правило, указывают три главных фактора: а) международная практика (прецеденты); б) *opinio juris sive necessatis* – мнение, признающее эту практику (прецеденты) юридической нормой; в) фактор времени (продолжительность применения)⁴⁷.

В понятие «практика» Л.Р. Шаммасова включает как фактические действия государств, так и другие акты, в том числе их официальные заявления; практика может осуществляться как в форме действий, так и в форме удержания от них, относя это в полной мере только к практике в узком смысле слова. Практика в широком значении, на основании которого констатируется наличие *opinio juris*

⁴⁶ Гаріна О. Процес «Румунія проти України»: справа про розмежування морських просторів між Україною та Румунією в Чорному морі / О. Гаріна. В: Юридичний авангард. 2009, № 1, с. 224.

⁴⁷ Буткевич В.Г., Мицик В.В., Задорожній О.В. Міжнародне право. Основи теорії: Підручник. К.: Либідь, 2002, с. 121 - 122.

(признание правила как нормы права), должна в любом случае включать, кроме воздержания от действий, и некоторые положительные действия. К практике следует относить не только действия и заявления государств на международной арене, а и внутригосударственную деятельность их органов, в том числе законодательных и судебных⁴⁸.

К сожалению, национальные правоприменители не уделяют соответствующего внимания практике Суда ООН и имеют для этого основания: в соответствии с п. «d» ст. 38 Статута Международного Суда ООН судебные решения могут использоваться лишь как вспомогательное средство для определения правовых норм. Но уже наблюдается тенденция к признанию за его решениями прецедентного характера.

Часто государства, передавая спор на рассмотрение Международного Суда ООН, в особенности по делам о делимитации, просят установить наличие действительной для сторон обычно-правовой нормы международного права, поскольку одна из них считает, что такой нормы нет, а другая – что имеет место ее нарушение противоположной стороной. Международный Суд ООН при рассмотрении споров между государствами не просто определял существования обычно-правовой нормы, но и формулировал ее. Ярким примером из практики Суда ООН по данному вопросу является англо-норвежское дело о рыболовстве, инициированное Соединенным Королевством Великобритании и Северной Ирландии против Норвегии 28 сентября 1949 г.

Прибрежная зона Норвегии, которая рассматривалась в споре, имеет характерную конфигурацию. Ее длина по прямой превышает 1 500 км. Побережье на всем протяжении является гористой местностью, исключительно сильно изрезанной фиордами и бухтами, к нему примыкает бесчисленное количество островов, островков и рифов (некоторые из которых образуют непрерывный архипелаг, известный под

названием *skjaergaard* – «скальный бастион»), и оно не может служить, как это имеет место практически во всех других случаях, четкой разделительной линией между сушей и морем. Вследствие своей конфигурации суша выступает далеко в море, и норвежской береговой линией фактически является внешняя линия, которая охватывает все элементы суши, которые рассматриваются как единое целое. Вдоль прибрежной зоны расположены мели, исключительно богатые рыбой. С незапамятных времен они эксплуатировались жителями этой территории и островов: рыболовство для них являлось основным источником существования.

В минувшие столетия британские моряки вторгались в воды, омывающие норвежское побережье. В результате протестов короля Норвегии с начала 17 в. на протяжении трехсот лет они воздерживались от таких действий. Тем не менее в 1906 г. британские суда появились снова. Это были траулеры, имевшие усовершенствованное и мощное оснащение. Данное обстоятельство вызвало тревогу у местного населения, и Норвегия предприняла ряд мер с целью определения зон, в границах которых рыболовство было запрещено для иностранцев. Инциденты происходили все чаще, и 12 июля 1935 г. правительство Норвегии приняло указ об установлении пределов зоны рыболовства Норвегии. Оба правительства вступили в переговоры, которые окончились безуспешно. В 1948 г. и в 1949 г. значительное количество английских траулеров было арестовано и конфисковано. В результате этого правительство Соединенного Королевства возбудило дело в Суде ООН.

Ширина норвежского территориального моря под сомнение не ставилась: четырехмильная зона, на которую претендовала Норвегия, была признана Соединенным Королевством. Вопрос же состоял в том, были ли линии, определенные указом 1935 г. для цели установления границ рыболовной зоны Норвегии, проведены в соответствии с международным правом. От этих линий, называемых «базисными» или «исходными», исчисляется ширина территориального моря. Соединенное Королевство возражало, что они были

⁴⁸ Шаммасова Л.Р. Международно-правовой обычай в современном международном праве: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Л.Р. Шаммасова. Казань, 2006, с. 18.

проведены в соответствии с международным правом.

Суд, рассмотрев доводы Соединенного Королевства, пришел к заключению, что определение границ 1935 г. не противоречит международному праву.

В решении указывалось, что норвежский указ 1812 г., а также ряд дальнейших документов (указы, дипломатическая корреспонденция) показывают, что метод прямых исходных линий, определяемый географическими обстоятельствами, утвердился в норвежской системе и подтверждается непрерывной и достаточно продолжительной практикой. Применение данной системы не встречает противодействия со стороны других государств. Даже Соединенное Королевство не оспаривало его на протяжении многих лет: лишь в 1933 г. оно заявило официальный и четко выраженный протест. Тем не менее, традиционно занимаясь решением морских вопросов, эта страна не могла не знать о давно установленной норвежской практике, которая хорошо известна. Поэтому терпимость, проявляемая всем международным сообществом, показывает, что норвежская система не рассматривается как противоречащая международному праву.

Таким образом, Международный Суд ООН признал наличие обычно-правовой нормы относительно использования прямых исходных линий для измерения ширины территориальных вод и специальных зон и сформулировал критерии использования таких линий⁴⁹.

Из указанного можно сделать вывод, что с целью формирования международного обычая относительно права пользования Украиной континентальным шельфом вокруг острова Змеиный, нужно было осуществлять соответствующую практику по исследованию континентального шельфа, изысканию на нем полезных ископаемых, их добычу (или хотя бы осуществлять действия, которые можно было бы рассматривать как серьезные намерения это делать), другие мероприятия, направленные на достижение указанной цели. Здесь уместно напомнить ту часть решения по

делу Румыния-Украина, где Суд указал, что «...сама Украина, даже вопреки тому, что она считает, что остров Змеиный подпадает под п. 2 ст. 121 Конвенции ООН по морскому праву, не расширяла соответствующую территорию за границы линии материкового побережья вследствие наличия острова Змеиный в зоне делимитации», то есть своей бездеятельностью не предоставила возможности Суду решить дело в ее пользу. Чтобы быть объективными необходимо указать, что власти Украины предпринимали определенные меры в этом направлении: 8 октября 1997 г. Кабинет Министров принял постановление «Об усовершенствовании развития инфраструктуры и хозяйственной деятельности на острове Змеиный и континентальном шельфе» № 1114, в соответствии с которым предполагалось создание на острове Змеиный первой очереди автоматизированного пункта наблюдений за предвестниками землетрясений и компьютерного центра для обработки результатов измерений; выполнение геофизических работ в близлежащей к острову зоне континентального шельфа и подготовку обоснования для установления средств разведывательного бурения на наличие нефти и газа⁵⁰. 31 мая 2002 г. Кабинет Министров принял постановление № 713 «Об утверждении Комплексной программы дальнейшего развития инфраструктуры и проведение хозяйственной деятельности на острове Змеиный и континентальном шельфе».

Целью этой Программы было создание надлежащих условий для проживания людей и осуществление хозяйственной и других видов деятельности на острове. А основными задачами: завершение работы, связанной с документальным оформлением статуса острова как административно-территориального образования; осуществление мероприятий по: проведению демилитаризации на территории острова; усилению охраны государственной границы и исключительной (морской) экономической зоны Украины; обеспечению надежной связи

⁴⁹ См.: International Court of Justice (ICJ). Reports of judgements, advisory opinions and orders, 1951, p. 141 - 142.

⁵⁰ См.: Офіційний сайт Верховної Ради України. [On-line]: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1114-97-%EF>. (Дата посещения: 02.03.2012).

и транспортного сообщения с островом; диверсификации хозяйственной и других видов деятельности; обеспечению соблюдения природоохранного режима острова и континентального шельфа⁵¹.

Срок выполнения Комплексной программы дальнейшего развития инфраструктуры и проведения хозяйственной деятельности на острове Змеиный и континентальном шельфе соответственно постановлению КМ Украины «О продолжении срока выполнения Комплексной программы дальнейшего развития инфраструктуры и проведения хозяйственной деятельности на острове Змеиный и континентальном шельфе» от 27 декабря 2006 г. № 1807 был продолжен до 31 декабря 2011 г.⁵²

Но этого оказалось мало. К тому же формирование международного обычая предусматривает последовательные постоянные целенаправленные действия и признание другими государствами их правомерности, и мы понимаем, что на такое признание со стороны Румынии не следовало надеяться. Однако для защиты стратегических интересов государства определенные действия (даже несколько рискованные) необходимо было предпринять. При этом следовало учитывать правовую позицию Международного Суда ООН, высказанную в решении по делу, касающемуся суверенитета над островами Пулау-Лигитан и Пулау-Сипадан (Индонезия против Малайзии) от 17 декабря 2002 г., в соответствии с которой Суд «не может принять во внимание действия, совершенные после даты возникновения спора между сторонами, если только такие действия не являются нормальным продолжением предыдущих действий и не совершаются с целью улучшения правового положения стороны, ссылающейся на такие действия».

С сожалением следует констатировать, что подобная возможность защиты интересов государства была пресечена еще на раннем этапе – в письме украинского министра Г. Удовенко министру иностранных дел

Румынии А. Северину, которое является приложением к Договору об отношениях добрососедства и сотрудничества между Украиной и Румынией от 2 июня 1997 г. Именно поэтому в п. 4 (f) указанного Договора говорится, что «до достижения решения относительно делимитации континентального шельфа Договорные Стороны будут удерживаться от эксплуатации минеральных ресурсов зоны делимитации, координаты которой будут определены в начале переговоров на основе вышеупомянутых принципов. При этом Договорные Стороны смогут установить, по общему согласию, периметры определенных площадей, которые размещены в этой зоне и ресурсы которых будут совместно использоваться»⁵³.

Таким образом, непонятная активность в вопросе передачи дела о делимитации в Международный Суд ООН, а также пассивная позиция и полумеры относительно осуществления непосредственной защиты интересов государства привели к отрицательным результатам для Украины в этом судебном органе.

К сожалению, доктрина также пошла ошибочным путем, отмечая, что линия размежевания морских пространств между Украиной и Румынией зависит исключительно от определения статуса острова Змеиный и «поэтому одно из главных задач украинской стороны в Международном Суде ООН – доказать, что Змеиный – это остров, пригодный для жизни человека и его хозяйственной деятельности»⁵⁴. Это – во-первых. А, во-вторых, если обратить внимание на вышеприведенное обоснование решения Суда ООН по делу о континентальном шельфе (Ливийская Арабская Джамахирия против Мальты) от 3 июня 1985 г., в котором Суд отказался

⁵³ Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією 2 червня 1997 р. / Офіційний сайт Верховної Ради України. [Online]: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=642_003&fpage=1&text=%F1%F3%E4&x=12&y=8. (Дата посещения: 02.03.2012).

⁵⁴ Цит. по: Белова О.І. Міжнародно-правові аспекти державної морської політики України та юридичні проблеми її реалізації в сучасних умовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. К., 2008, с. 12.

⁵¹ См.: Офіційний вісник України від 21.06.2002 – 2002 р. № 23. Ст. 1094.

⁵² См.: Офіційний вісник України від 09.01.2007 – 2006 р. № 52. Ст. 3506.

учитывать острова Фильфола, можно увидеть, что Суд действительно не учитывает необитаемый остров с целью делимитации, но не на тех основаниях, которые предусмотрены в Конвенции 1982 г. – он даже не акцентирует своего внимания на особенностях этого острова относительно пригодности для поддержания жизни человека или для самостоятельной хозяйственной деятельности – главный аргумент, да и фактически правовая позиция, подтвержденная, в частности и в решении по делу об острове Змеиный, заключается в том, что «в противном случае это может привести к нежелательным нарушениям пропорциональности в расположении равноотстоящей (срединной) линии»⁵⁵. И если бы специалисты, которые защищали интересы Украины, обратили внимание на практику Суда ООН по аналогичным делам, они бы смогли сделать соответствующие выводы, поняли, что не следует делать ставку только на «островной» статусе Змеинового, а нужно использовать все возможности, которые предоставляет анализ дел Международного Суда ООН.

Итак, вопреки официальной позиции относительно победы Украины в деле с Румынией, авторы так не считают и соглашаются с Д.Л. Деньковым и В.С. Селиком, которые подчеркивают: «Так или иначе, Украина проиграла в этом конфликте. Единственный якобы положительный момент, что Змеиный стал бесповоротно украинским островом, не является позитивом. Так как Украина на самом деле утратила такие ценные ныне запасы углеводородов. Украина проиграла не только на экономическом, но и дипломатическом уровне...»⁵⁶ Что касается возможности подачи Украиной подобного иска к России о делимитации пространств Керченского пролива, по нашему мнению, это не более чем слова, поскольку никаких соглашений о передаче подобного дела в Международный

Суд ООН между Украиной и РФ отсутствуют и вряд ли таковые будут заключены.

В международной практике существует еще и проблема, связанная с определением географического статуса территории и его влиянием на процесс делимитации территорий. Данный вопрос предлагаем рассмотреть на примере Каспийского моря. В начале 90-х годов XX в. на постсоветском пространстве образовались новые независимые государства, и Каспий, который почти 250 лет был зоной российско-иранских политических и экономических интересов, стал зоной внимания более широкого круга субъектов международного права. Так, к вышеуказанным субъектам этого региона присоединились Азербайджан, Казахстан и Туркменистан.

Каспийское море является самым большим из закрытых морей. Его длина 1160 км, а ширина 330 км. Площадь моря превышает 42914 км². Протяженность берегов по периметру свыше 6400 км. Каспий – это один из важнейших рыбопромышленных водоемов Евразии. Но основной стратегически важный интерес для прикаспийских государств заключается в богатых месторождениях углеводородов: по запасам нефти Каспийское море уступает Персидскому заливу, но опережает Северное море в два раза. Добыча нефти – только одна часть программы освоения каспийского шельфа. Другая часть – доставка минеральных ресурсов Каспия на мировые рынки: к черноморским портам России, Грузии, Турции, в Персидский залив, в Европу, к тихоокеанским портам Китая. В 2011 г. Азербайджан планировал экспортировать ежегодно 100 млн. тонн нефти, а Казахстан 25-30 млн. тонн.

Сложность делимитации Каспия, кроме политических вопросов, также заключается и в его спорном географическом статусе, а именно в его различном толковании как моря и как озера.

Вопрос о международно-правовом статусе Каспийского моря активно обсуждался в рамках многосторонних и двусторонних встреч прикаспийских государств, начиная с октября 1992 г. по настоящее время. За этот период так и не был установлен адекватный международно-правовой статус Каспия, поскольку в течение ряда лет не удается

⁵⁵ Официальный сайт Суда ООН. [On-line]: <http://www.un.org/ru/icc/statut.shtml>. (Дата посещения: 02.03.2012).

⁵⁶ Цит. за: Резніков М.І. Українсько-Румунський конфлікт навколо острова Зміїний. Ретроспективний аналіз. В: Вісник Київського міжнародного університету. К.: КиМУ. 2009, № 9, с. 241.

достичь консенсуса в определении статуса бассейна: море или озеро? Дебаты по сугубо географическому вопросу – считать ли этот крупнейший в мире закрытый водоем озером или морем? – приобретают все более острый характер.

Несмотря на то, что Российская Федерация подписала соглашение с Казахстаном о разграничении дна северной части Каспия (6 июля 1998 г.), т.е. признала зафиксированный в практике международных озер принцип секториального деления, она до сих пор не соглашается с тем или иным конкретным географическим международно-правовым положением Каспия, т.е. избегает обозначения его морем или озером.

Позиция Казахстана состоит в признании Каспия замкнутым морем, подпадающим под воздействие норм и принципов Конвенции ООН по морскому праву 1982 г. (ст. 122 и 123), что не мешает применению в договорной практике норм обычного права и прецедентов из практики других приозерных государств.

Некоторая неопределенность присуща позиции Туркменистана. Он выступает сторонником раздела Каспия на национальные секторы без четкого обозначения его морем, или озером, и в случае необходимости «кондоминиумом».

Исламская Республика Иран не выразила четко свою точку, заняв особую позицию в отношении Каспийского моря. Иран равнодушен к выяснению того, является ли Каспий морем или озером, его интересует только его безопасность и устранение угроз, которые исходят, по мнению Ирана, из присутствия в районе Каспийского моря западных компаний. Поэтому власти Ирана регулярно настаивают на утверждении в бассейне режима кондоминиума, вытекающего из содержания положений советско-иранских соглашений 1921 и 1940 годов.

Азербайджан считает, что Каспий является самым обычным пограничным озером. Суть этой позиции вытекает из географической характеристики, данной азербайджанским академиком К. Гюлем еще в 50-х годах XX в.: «Каспийское море – величайшее озеро в мире. Благодаря своим размерам и солености воды

оно еще в глубокой древности получило наименование моря»⁵⁷.

Итак, традиционно Каспий считается морем. Но историческая традиция не может служить отправной точкой для решения юридических проблем.

Не могут служить критерием, определяющим правовой статус Каспия, и его размеры – международные правовые акты не учитывают размеры водоема при его отнесении к морю или озеру.

Ученые, считающие Каспий морем, утверждают, что связь между Каспием и Кара-богаз-голом (залив-лагуна в западной части Туркменистана) могут иметь международно-правовые последствия. Так, Кара-богаз-гол уместно считать отдельным озером, а не заливом, во-первых, так как его уровень всегда несколько ниже уровня Каспия, между этими водоемами невозможен водообмен; во-вторых, их флоры и фауны кардинально отличаются друг от друга; и наконец, термический режим этих водоемов совершенно различен, хотя их разделяет лишь узкая песчаная коса, но, если в мелководном Кара-богаз-голе рапа быстро нагревается и также быстро остывает, то Каспий настолько велик, что обладает некоторыми признаками моря. Здесь, как и в море, наблюдается климатическая зональность и адвекция тепла течениями.

Основопологающим принципом отнесения водоема к категории «море» или «озеро» в соответствии с Конвенцией ООН по морскому праву 1982 г. является характер его сообщения с Мировым океаном.

По этому признаку к открытому морю относится водоем, непосредственно сообщающийся с Мировым океаном, к полузамкнутому морю – водоем, сообщающийся с Мировым океаном через другие моря, и к замкнутому морю – водоем, сообщающийся с Мировым океаном через естественный узкий проход. Реки и искусственные каналы не являются объектами международного морского права и потому

⁵⁷ Мамедов Р. Международно-правовая делимитация Каспийского моря. В: Право и политика. 2001, № 4. [On-line]: http://library.by/portalus/modules/internationallaw/readme.php?subaction=showfull&id=1095958713&archive=&start_from=&ucat=1&. (Дата посещения: 02.03.2012).

они не превращают внутриконтинентальные водоемы в море.

Физико-географические характеристики Каспия Конвенцией ООН не охватываются, а юридически к Каспийскому морю, удаленному от Мирового океана на тысячи километров, нельзя применить понятие открытого, полузамкнутого или замкнутого моря. И именно полная обособленность Каспия привела к тому, что его уровень установился ниже абсолютной отметки уровня Мирового океана в среднем на 27 м. Поэтому и в географическом, и в юридическом смысле Каспийское море морем не является.

Однако это вовсе не означает, что Каспийское море не может получить статус моря. А. Серикова полагает, что для этого достаточно получить согласие всех пяти прикаспийских государств. В случае признания Каспия обычным морским пространством на него автоматически распространяются соответствующие статьи Конвенции ООН по морскому праву⁵⁸. По нашему же мнению, договорное определение географического статуса территории не может быть приемлемым. К тому же, одним из принципов международно-правового режима открытого моря является то, что оно открыто для всех наций, и ни одно государство не вправе претендовать на подчинение какой-либо его части своему суверенитету. Это означает, что открытое море не входит в состав территории какого-либо государства, никто не может распространять на него свою юрисдикцию. Таким образом, все государства, в том числе, и не имеющие выхода к Каспийскому морю, в исключительной экономической зоне смогут претендовать на свободу судоходства и полетов, прокладки кабелей и трубопроводов, проведения научных исследований и других, правомерных с точки зрения международного права, видов деятельности, а значит, признание Каспия

⁵⁸ Серикова А. Международно-правовые аспекты разграничения Каспия и добрососедство прикаспийских государств. [On-line]: <http://www.dobrososedstvo.org/dobrososedstvo-mezhdu-stranami-i-narodami-2010/mezhdunarodno-pravovye-aspekty-razgranicheniya-kaspiya-i-dobrososedstvo-prikaspijskix-gosudarstv.html>. (Дата посещения: 02.03.2012).

морем, вопреки географическим доводам может и не соответствовать интересам некоторых прибрежных государств, поскольку разделив Каспий по принципу морских территорий, все пять государств получают только шельф, а все остальные не прибрежные государства получают права, закрепленные в ст. 58 Конвенции ООН 1982 г.⁵⁹ К тому же, этот хитрый ход не является необходимым для проведения корректной делимитации. И хотя для осуществления такого права прикаспийским государствам нужно еще каким-то образом попасть в район открытого моря, технически это вполне выполнимо, например, путем аренды территории, на которой будут расположены портовые сооружения (а то и морская база).

Однако идея А. Сериковой достаточно интересна с некоторой корректировкой, а именно: поскольку последствия конвенционного изменения географического статуса территории могут оказаться юридически ничтожными, следует договориться о применении к делимитации Каспийского моря (юридически подразумеваем – озера) между заинтересованными государствами принципов и норм международного права, которые применяются для делимитации морских пространств. Такой подход, во-первых, соответствует праву международных договоров, а во-вторых, абсолютно исключает споры относительно географического статуса Каспийского моря, отодвигая их на второй план и, в-третьих, позволит соблюсти интересы именно прибрежных государств.

По нашему мнению, прибрежным государствам следует рассмотреть возможность осуществления делимитации континентального шельфа Каспийского моря на основе секторального принципа с учетом особых обстоятельств.

Конвенция ООН 1982 г. не дает определения понятию «особые обстоятельства», что, конечно, затрудняет оценку их значения при разграничении шельфа. Тем не менее, практика показала, что особые обстоятельства, могут не только вносить частичные изменения в применение срединной линии или линии равного отстояния, но и служить основой для

⁵⁹ Серикова А. Указ. раб.

принципиально иного определения границы шельфа. В частности, разграничение континентального шельфа Северного моря между Великобританией, Голландией, Данией и Норвегией в 70-х гг. XX в. свидетельствует о том, что шельф был разграничен между ними, по существу, на основе секторального принципа, ввиду наличия в этом районе ряда особых обстоятельств. Секторальное разграничение шельфа при наличии соответствующих особых обстоятельств правомерно и в других районах мира, например в Арктике, тем более что в соответствии с достигнутой в 1977 г. договоренностью СССР и США согласились разграничить прилегающие к их берегам 200-мильные районы юрисдикции в области рыболовства по линии, установленной русско-американской конвенцией 1867 г. и совпадавшей в Северном Ледовитом океане с восточной границей полярных владений СССР (советского арктического сектора). Однако следует заметить, что Арктика является особым районом со своим специфическим правовым статусом, что не позволяет автоматически распространять практику государств по разграничению шельфа в нем на другие территории.

Таким образом, по убеждению Э.П. Свиридова, имеются основания для признания за особыми обстоятельствами качества самостоятельного принципа разграничения шельфа. Подобной позиции придерживается и А.Л. Колодкин, считающий, что «нельзя согласиться с оценкой особых обстоятельств как какого-то изъятия из общего правила»⁶⁰.

Что же касается отличия принципа особых обстоятельств от принципа разграничения шельфа на основе соглашения, то оно заключается в том, что особые обстоятельства имеют объективный характер, ибо они касаются, например, необычной географической конфигурации береговой линии, геологических особенностей морского дна, исторически сложившихся правовых оснований и т.п., тогда как разграничение шельфа по договоренности сторон может основываться не только на объективных

факторах, но и на соображениях политического и субъективного характера, а значит, и при отсутствии особых обстоятельств.

Включение в ст. 6 Конвенции о континентальном шельфе 1958 г. положения об особых обстоятельствах, отмечается в решении Международного Суда ООН 1969 г. по спорам ФРГ с Голландией и Данией в Северном море, отражая убеждение в том, что делимитация должна осуществляться на основе «принципов справедливости», тогда как «упор» ст. 6 «на приоритет делимитации по договоренности» отмечает тот факт, что «нет такого единого метода делимитации, который удовлетворял бы при всех обстоятельствах»⁶¹.

Следует отметить, что делимитация морских пространств между заинтересованными государствами – это сложный, многоаспектный и часто длительный процесс, который напрямую связан с политико-правовыми, экономическими и геостратегическими интересами государств и их союзов. В достижении справедливого решения этой проблемы важную роль играют, как нормы международного права, так и практика их применения Международным Судом ООН. Игнорирование последней может дорого стоить конкретному государству.

Библиография:

1. Белова О.І. Міжнародно-правові аспекти державної морської політики України та юридичні проблеми її реалізації в сучасних умовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. К., 2008.
2. Бистрова А.Р. До питання про міжнародно-правове розмежування морських просторів у районі острова Зміїний. В: Зовнішня торгівля: право і економіка. 2007, № 2 (31), с. 76 - 80.
3. Буткевич В.Г., Мицик В.В., Задорожній О.В. Міжнародне право. Основи теорії: Підручник. К.: Либідь, 2002. 606 с.
4. Гаріна О. Процес «Румунія проти України»: справа про розмежування морських просторів між Україною та Румунією в Чорному морі / О. Гаріна. В: Юридичний авангард. 2009, № 1.

⁶⁰ Цит. по: Свиридов Э.П. Границы континентального шельфа: международно-правовые вопросы. М.: Междунар. отнош., 1981, с. 29.

⁶¹ Официальный сайт Суда ООН. [On-line]: <http://www.un.org/russian/icj/index.htm>. (Дата посещения: 02.03.2012).

5. Дмитриченко І.В. Принципи морської делімітації у визначенні кордонів України в Чорному та Азовському морях. В: Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України / За ред. В.Н. Денисова. К.: Юстініан, 2006, с. 374 - 398.
6. Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією 2 червня 1997 р. / Офіційний сайт Верховної Ради України. [On-line]: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=642_003&fpage=1&text=%F1%F3%E4&x=12&y=8. (Дата посещения: 02.03.2012).
7. Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією 2 червня 1997 р. / Офіційний сайт Верховної Ради України [On-line]: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=642_003&fpage=1&text=%F1%F3%E4&x=12&y=8. (Дата посещения: 02.03.2012).
8. Конвенція ООН з морського права 1982 р. Офіційний сайт Верховної Ради України. [On-line]: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_057. (Дата посещения: 02.03.2012).
9. Офіційний вісник України від 09.01.2007 – 2006 р. № 52.
10. Офіційний вісник України від 21.06.2002 – 2002 р. № 23.
11. Офіційний сайт Верховної Ради України. [On-line]: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1114-97-%EF>. (Дата посещения: 02.03.2012).
12. Резніков М.І. Українсько-Румунський конфлікт навколо острова Зміїний. Ретроспективний аналіз. В: Вісник Київського міжнародного університету. К.: КиМУ. 2009, № 9.
13. Депоров Ю. Разграничение морских пространств между государствами – актуальная проблема международного права. В: Сов. государство и право. 1986, № 7, с. 105 - 112.
14. Клименко Б.М. Мирное решение международных споров. М.: Междунар. отношения, 1982. 184 с.
15. Мамедов Р. Международно-правовая делимитация Каспийского моря. В: Право и политика. 2001, № 4. [On-line]: http://library.by/portalus/modules/internationallaw/readme.php?subaction=showfull&id=1095958713&archive=&start_from=&ucat=1&. (Дата посещения: 02.03.2012).
16. Официальный сайт Суда ООН. [On-line]: <http://www.un.org/ru/icj/statut.shtml>. (Дата посещения: 02.03.2012).
17. Официальный сайт Суда ООН. [On-line]: <http://www.un.org/russian/icj/index.htm>. Цитаты и информация по данному делу и иным делам, рассмотренным Международным Судом ООН, будут базироваться на ресурсах указанного сайта. (Дата посещения: 03.02.2012).
18. Официальный сайт Суда ООН. [On-line]: <http://www.un.org/russian/icj/index.htm>. (Дата посещения: 02.03.2012).
19. Свиридов Э.П. Границы континентального шельфа: международно-правовые вопросы. М.: Междунар. отнош., 1981. 152 с.
20. Серикова А. Международно-правовые аспекты разграничения Каспия и добрососедство прикаспийских государств. [On-line]: <http://www.dobrososedstvo.org/dobrososedstvo-mezhdu-stranami-i-narodami-2010/mezhdunarodno-pravovye-aspekty-razgranicheniya-kaspiya-i-dobrososedstvo-prikaspijskix-gosudarstv.html>. (Дата посещения: 02.03.2012).
21. Чан Чьюнг Тхюн. Территориальные конфликты в Южно-китайском море [On-line]: <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/38707>. (Дата посещения: 02.03.2012).
22. Шаммасова Л.Р. Международно-правовой обычай в современном международном праве: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Л.Р. Шаммасова. Казань, 2006.
23. International Court of Justice (ICJ). Reports of judgements, advisory opinions and orders, 1951.

Copyright© Leonid TIMCENCO,
Valerii KONONENKO, 2012.

DREPT INTERNAȚIONAL PRIVAT**CONTRACTUL INTERNAȚIONAL DE AGENȚIE****Lilia GRIBINCEA*****ABSTRACT:
INTERNATIONAL CONTRACT OF AGENCY**

Concerning the Civil Code of the Republic of Moldova, the trade/sales agent is the natural person - independent entrepreneur, who was entrusted permanent warrants at trade contract conclusion or agency, with goods, rights and services in the name and on the account of another enterprise (principal).

According to this Code the person who:

a) being an employee of the principal has the competence to conclude obligatory contracts for the principal;

b) being a partner, he has the right to conclude mandatory contracts for his partners;

c) is the administrator of the reorganization or the abolition in the process of insolvency;

d) activates at the commodity exchange.

Concerning the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2010, the principal's grant of authority to an agent may be express or implied. The agent has authority to perform all acts necessary in the circumstances to achieve the purposes for which the authority was granted.

Where an agent acts within the scope of its authority and the third party knew or ought to have known that the agent was acting as an agent, the acts of the agent shall directly affect the legal relations between the principal and the third party and no legal relation is created between the agent and the third party. However, the acts of the agent shall affect only the relations between the agent and the third party, where the agent with the consent of the principal undertakes to become the party to the contract.

Where an agent acts within the scope of its authority and the third party neither knew nor ought to have known that the agent was acting as an agent, the acts of the agent shall affect only the relations between the agent and the third party. However, where such an agent, when contracting with the third party on behalf of a business, represents itself to be the owner of that business, the third party, upon discovery of the real owner of the business, may exercise also against the latter the rights it has against the agent.

Where an agent acts without authority or exceeds its authority, its acts do not affect the legal relations between the principal and the third party. However, where the principal causes the third party reasonably to believe that the agent has authority to act on behalf of the principal and that the agent is acting within the scope of that authority, the principal may not invoke against the third party the lack of authority of the agent.

An agent that acts without authority or exceeds its authority is, failing ratification by the principal, liable for damages that will place the third party in the same position as if the agent had acted with authority and not exceeded its authority. However, the agent is not liable if the third party knew or ought to have known that the agent had no authority or was exceeding its authority.

The trade agent is obliged to represent honestly the interests of the principal.

The principal is obliged to respect the principle of good-will/faith in relations with the trade agent. Particularly, the principal is obliged to put at the trade's agent disposal all the necessary information for the execution of the agency contract, to notify the trade agent in reasonable terms if it is expected that the volume of the commercial transactions will be considerably lower than the agent would normally suppose/assume, as well as about the acceptance, refusal or the non-execution of a commercial contract, proposed by the agent.

* **GRIBINCEA Lilia** - Doctor în drept, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova (Chișinău, Republica Moldova); **GRIBINCEA Lilia** - Ph.D. in Law, Associate Professor, The Moldova State University (Kishinev, The Republic of Moldova); **ГРИБИНЧА Лилия** - Кандидат юридических наук, доцент, Молдавский государственный университет (Кишинев, Республика Молдова).

If the sum of the remuneration was not stipulated, it is considered that was agreed upon an ordinary remuneration in this domain of activity. In case of impossibility of agreement upon an ordinary remuneration, the trade agent has the right to a reasonable remuneration for the service performed to the principal, taking into account the circumstances in matter and the principle of equality.

The remuneration can be entirely or partially paid in the form of commission remuneration, meaning remuneration that varies in dependence on the value of the legal trade acts.

The trade agent has the right to commission remuneration for the legal acts concluded during the period of the validity of the agency contract, if and to the extend that:

- the legal act was concluded because of the actions of the respective trade agent;
- the legal act was concluded with a third party, that previously had become the client of the principal as the result of a similar transaction, due to the actions of the trade agent.

The trade agent will have the right to commission remuneration, as well, for the legal acts, concluded during the validity of the agency contracts, in case that the agent has the exclusive right, licensed by the principal according to the agency contract, to lead negotiations or to conclude contracts in the name of the principal, on a certain territory or for a certain group of clients, and if a contract was concluded with a client from the territory or from that certain group.

РЕЗЮМЕ:

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ДОГОВОР АГЕНТСТВА

Согласно Гражданскому кодексу Республики Молдова, коммерческим агентом признается занимающееся самостоятельной предпринимательской деятельностью физическое лицо, которому поручается на постоянной основе осуществлять посредничество или заключать коммерческие договоры в отношении вещей и услуг от имени и за счет другого предприятия (принципала).

В целях настоящего кодекса не считается коммерческим агентом лицо, которое:

- a) являясь служащим принципала, наделено полномочиями заключать обязательные для принципала договоры;
- b) являясь партнером принципала, наделено правом заключать обязательные для его партнеров договоры;
- c) является управляющим процедурой реорганизации либо процедурой ликвидации в процессе несостоятельности;
- d) действует на товарных биржах.

Согласно Принципам международных коммерческих договоров, УНИДРУА 2010, предоставление принципалом полномочий представителю может быть прямо выражено или подразумеваться. Представитель обладает полномочиями совершать любые действия, необходимые в конкретных обстоятельствах для достижения целей, в связи которыми полномочия были предоставлены.

Если представитель действует в пределах своих полномочий, и третье лицо знало или должно было знать о том, что представитель действовал в данном качестве, его действия непосредственно затрагивают правовые отношения между принципалом и третьим лицом; при этом правовых отношений между представителем и третьим лицом не возникает. Если представитель с согласия принципала принял обязательство стать стороной договора, действия представителя затрагивают только правовые отношения между представителем и третьим лицом.

Если представитель действует в пределах своих полномочий, и третье лицо не знало и не должно было знать, что представитель действовал в данном качестве, действия представителя обязывают только его и третье лицо. Однако, если такой представитель, заключая договор с третьим лицом от имени предприятия, заявляет о себе как о собственнике данного предприятия, то третье лицо, обнаружив действительного собственника предприятия, вправе также осуществлять в отношении последнего те же права, что и в отношении представителя.

Если представитель действует без полномочий или с превышением полномочий, его действия не влияют на правовые отношения между принципалом и третьим лицом. Однако, если принципал приводит к тому, что у третьего лица разумно возникает убеждение, что представитель имеет полномочия действовать от имени принципала и действует в пределах своих полномочий, принципал не может в отношениях с третьим лицом сослаться на отсутствие у представителя полномочий.

Представитель, действующий без полномочий или с превышением полномочий в случае отсутствия последующего одобрения со стороны принципала, обязан возместить третьему лицу убытки с тем, чтобы последнее оказалось в том же положении, как если бы представитель действовал, имея полномочия и не превышая их. Однако, представитель не несет ответственности,

если третье лицо знало или должно было знать, что представитель действовал без полномочий или с превышением полномочий.

Коммерческий агент обязан добросовестно представлять интересы принципала. Принципал обязан соблюдать в отношениях с коммерческим агентом принцип добросовестности. В частности, принципал обязан предоставлять коммерческому агенту всю необходимую для исполнения агентского договора информацию, извещать коммерческого агента в разумные сроки об ожидаемом уменьшении объема коммерческих сделок по сравнению с предполагаемым агентом в нормальной ситуации, а также об одобрении, отказе или неисполнении по поводу коммерческого договора, предложенного агентом.

Если сумма вознаграждения не установлена, считается, что достигнуто согласие относительно обычного в этой сфере деятельности вознаграждения. При невозможности установления обычного вознаграждения коммерческий агент имеет право на разумное вознаграждение за оказанные принципалу услуги с учетом всех обстоятельств дела и принципа справедливости.

Вознаграждение может уплачиваться полностью либо частично в форме комиссионного вознаграждения, то есть вознаграждения, варьирующегося в зависимости от суммы коммерческой сделки.

Коммерческий агент имеет право на получение комиссионного вознаграждения за совершенную в период действия агентского договора сделку, если и в той мере, в которой:

- сделка заключена в результате действий соответствующего коммерческого агента;
- сделка заключена с третьим лицом, которое ранее стало клиентом принципала в аналогичной сделке благодаря действиям соответствующего коммерческого агента.

Коммерческий агент также имеет право на комиссионное вознаграждение за сделки, совершенные в период действия агентского договора, если он обладает исключительным правом, предоставленным ему в соответствии с агентским договором принципалом, на ведение переговоров или заключение договоров от имени принципала на определенной территории или с определенной группой клиентов и если был заключен договор с клиентом, принадлежащим к данной территории или группе клиентов.

Contractul de agenție este o creație a sistemului de drept anglo-saxon, care a consacrat o concepție unică a intermedierei, fără a face distincție între reprezentarea directă și cea indirectă.

Institutul Internațional pentru Unificarea Dreptului Privat (UNIDROIT)⁶² a întreprins mai multe eforturi de unificare a celor două mari sisteme de drept. Astfel, la 17.02.1983, la Geneva, a fost adoptată Convenția UNIDROIT asupra agenției în vânzarea internațională de bunuri. Convenția nu a intrat în vigoare, deoarece nu a fost depozitat cel de-al zecelea instrument de ratificare, acceptare, aprobare sau aderare, conform prevederilor art.33 al Convenției⁶³. Un alt pas spre unificare l-a constituit introducerea în

Ediția a doua - 2004 a Principiilor UNIDROIT asupra contractelor comerciale internaționale, Capitolul 2 a unei secțiuni noi, intitulată „Competența agenților”, care se regăsește nemodificată și în Ediția a treia - 2010 a Principiilor UNIDROIT asupra contractelor comerciale internaționale⁶⁴.

În Uniunea Europeană contractul de agenție comercială este reglementat prin Directiva 86/653/CEE din 18 decembrie 1986 privind coordonarea legislației statelor membre referitoare la agenții comerciale independenți (în continuare - Directiva 86/653/CEE).

Camera Internațională de Comerț de la Paris a elaborat Contractul Internațional de Agenție⁶⁵ (în

⁶² Institutul Internațional pentru Unificarea Dreptului Privat este o organizație interguvernamentală, independentă cu sediul la Roma. Pentru informații generale a se vedea [On-line]: <http://www.unidroit.org>.

⁶³ Conform art.33 al Convenției, aceasta va intra în vigoare în prima zi a lunii care urmează după expirarea a douăsprezece luni din data depozitării celui de-al zecelea instrument de ratificare, acceptare, aprobare sau aderare. La moment, Convenția a fost ratificată de către următoarele state: Franța, Italia, Mexic, Olanda, Africa de Sud. Depozitarul Convenției este Guvernul Elveției.

⁶⁴ UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2010. [On-line]: <http://www.unidroit.org>. Prima ediție a Principiilor a fost publicată în anul 1994. Larga susținere a acestor Principii de către cercurile științifice și de afaceri din diferite țări, precum și aplicarea frecventă a principiilor de către legiuitorii naționali și instanțele judecătorești sau arbitrale au determinat continuarea lucrărilor de îmbunătățire a Principiilor, care s-au materializat prin alte două ediții din 2004 și 2010. În prezenta lucrare trimiterele sunt efectuate la Ediția 2010. Ediția 2010 conține 211 articole, comparativ cu 185 articole Ediția 2004 și 120 articole Ediția 1994.

⁶⁵ Contractul model.

continuare - Publicația ICC nr.644/2002)⁶⁶, care constituie o codificare a uzanțelor comerciale în materie.

Potrivit Directivei 86/653/CEE⁶⁷, „agentul comercial” reprezintă intermediarul care desfășoară o activitate independentă și care este în permanență autorizat să negocieze vânzarea sau cumpărarea produselor în numele altei persoane, denumită „comitent”, sau să negocieze și să încheie astfel de tranzacții pentru și în numele comitentului în cauză. De remarcat, că Directiva nr. 86/653/CEE utilizează noțiunea de „comitent” în loc de „principal”.

În doctrina juridică s-a remarcat⁶⁸, că deși denumirea de principal nu transmite, sub raport semantic, suficiente informații cu privire la poziția juridică a acestuia, autorul citat consideră, că alegerea denumirii de comitent este nepotrivită, trimitând la contractul de comision și acreditând ideea conform căreia contractul de agenție ar fi o subspecie a contractului de comision. În ce ne privește vom utiliza pe parcursul analizei noțiunea de principal, iar atunci când vom face referiri la prevederile Directivei nr.86/653/CEE vom păstra terminologia utilizată de aceasta, adică partea va fi numită comitent.

Raportul de agency poate rezulta⁶⁹ din acordul părților sau dintr-o prezumție legală. În prima situație, raportul de intermediere este concretizat de părți, fiind denumit prin expresiile *agency by agreement*, *agency by consent*, *agency act of the parties*. Agentul trebuie să aibă o împuternicire reală, *actual authority*, care poate fi expresă sau implicită. El acționează pe seama și sub controlul principalului. În a doua situație, raportul de intermediere este determinat de o prezumție legală, care se deduce din conduita părților, *agency by estoppel*, ori se justifică în caz de necesitate, *agency by necessity*. Împuternicirea agentului este aparentă, *apparent authority*, fiind creată de conduita principalului față de terț.

Codul civil al Republicii Moldova (în continuare – codul civil)⁷⁰ definește agentul

comercial⁷¹ ca fiind persoana fizică întreprinzător independent căreia i s-au încredințat împuterniciri permanente de intermediere sau de încheiere de contracte comerciale cu bunuri și servicii în numele și pe contul unei alte întreprinderi (principal). Totodată, codul stabilește, că în sensul reglementat de acesta, nu se consideră agent comercial persoana care:

a) fiind un angajat al principalului, are atribuții de încheiere a contractelor obligatorii pentru principal;

b) fiind partener, are dreptul de a încheia contracte obligatorii pentru partenerii săi;

c) este administratorul procedurii de reorganizare sau al procedurii de lichidare în procesul de insolabilitate;

d) activează la bursele de mărfuri.

Potrivit codului civil român⁷², agenția⁷³ este contractul prin care comitentul îl împuternicește în mod statornic pe agent fie să negocieze, fie atât să negocieze, cât și să încheie contracte, în numele și pe seama sa, în schimbul unei remunerații, în una sau mai multe regiuni determinate. Agentul este un intermediar independent care acționează cu titlu profesional. El nu poate fi în același timp prepusul comitentului.

Conform codului elvețian al obligațiilor⁷⁴, agentul este persoana care își asumă cu titlu permanent angajamentul de a negocia încheierea de afaceri pentru unul sau mai mulți mandanți sau de a le încheia în numele și pe contul lor, fără a fi legat de aceștia printr-un contract de muncă.

În doctrina juridică, contractul internațional de agenție a fost definit de mai mulți autori. Potrivit unei opinii⁷⁵, contractul internațional de agenție este acel contract încheiat între doi comercianți independenți, cu sediul în state diferite, prin care unul dintre aceștia (agentul) se obligă să

22.06.2002. Codul este pus în aplicare începând cu 12.06.2003.

⁶⁶ Art. 1199

⁶⁷ Legea nr.287/2009 privind Codul civil a fost publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr.511 din 24 iulie 2009. Potrivit Legii nr.71/2011 pentru punerea în aplicare a Legii nr.287/2009 privind Codul civil. În: Monitorul Oficial al României, Partea I nr.409 din 10 iunie 2011, Codul civil a intrat în vigoare la 1 octombrie 2011.

⁷³ Art. 2081.

⁷⁴ Art. 418 a.

⁷⁵ Dragoș-Alexandru Sitaru, Claudiu-Paul Buglea, Șerban-Alexandru Stănescu. Dreptul comerțului internațional. Tratat. Partea specială. Vol. II. București, Editura Universul Juridic, 2008, p. 312.

⁶⁶ International Agency Contract, Publicația ICC nr. 644/2002. Ediția a II.

⁶⁷ Art. 1.

⁶⁸ Ion Schiau. Contractul de agenție. În: Revista de Drept Comercial. 2003, nr. 11, p. 28 - 29.

⁶⁹ Ioan Macovei. Dreptul comerțului internațional. Volumul II. București: Editura C.H. Beck, 2009, p. 44.

⁷⁰ Codul a fost adoptat la 6.06.2002 și a fost publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 82-86 din

promoveze afacerile celuilalt (principalul) într-un anumit teritoriu, prin obținerea și negocierea de oferte pentru principal sau, atunci când este împuternicit în mod expres, prin încheierea de contracte pe seama principalului, în schimbul unui comision și fără ca între agent și principal să existe raporturi de subordonare. Într-o altă opinie⁷⁶, contractul de agency este un contract încheiat între o parte, numită agent, care se obligă, în schimbul unui comision, să trateze afaceri în numele și pe seama altei părți, numită principal. Unii autori definesc contractul de agency⁷⁷ ca acel raport de intermediere în care o persoană, numită agent, se obligă să acționeze în contul unei alte persoane, numită principal. Alți autori⁷⁸ prin *agency* înțeleg raportul ce se stabilește în temeiul împuternicirii date de o persoană, principal, unei alte persoane, agent, care acceptă să acționeze în numele său.

Referitor la forma contractului de agenție, codul civil al Republicii Moldova stabilește⁷⁹, că un contract de agenție poate fi încheiat în scris sau verbal, iar fiecare parte are dreptul să ceară încheierea contractului în scris ori să primească de la cealaltă parte o adeverință privind obligațiile asumate de partea respectivă în conformitate cu contractul de agenție.

În S.U.A. contractul de agency poate fi încheiat printr-o manifestare expresă sau tacită a lui principal. Însă, pentru unele cazuri forma scrisă a contractului este cerută *ad validitatem*. Astfel, împuternicirea eliberată unui agent pentru o perioadă mai mare de un an trebuie făcută în formă scrisă. În unele state ale S.U.A. împuternicirea agentului de a vinde pământ trebuie făcută în formă scrisă și semnată de principal⁸⁰.

Contractul de agenție poate fi încheiat pentru o perioadă determinată sau nedeterminată. Pentru situația în care părțile continuă să-și execute obligațiile ce decurg din contractul de agenție încheiat pe un termen determinat, potrivit codului

civil⁸¹, contractul se consideră prelungit pentru un termen nedeterminat.

În sensul Directivei nr. 86/653/CEE agentul comercial nu include, în mod special⁸²:

- persoană care, în calitatea sa de angajat cu funcție superioară, este împuternicită să contracteze angajamente care sunt obligatorii pentru o companie sau asociație;
- un partener care este autorizat legal să contracteze angajamente care devin obligatorii pentru partenerii săi;
- un administrator judiciar, un lichidator sau un judecător sindic.

În doctrina juridică⁸³ s-a pus problema determinării raportului dintre contractul de agenție și cel de mandat, atunci când agentul este împuternicit să contracteze cu terții în numele și pe seama principalului, respectiv dintre contractul de agent și cel de comision atunci când agentul este împuternicit să contracteze pe seama principalului, dar în nume propriu. Se menționează, că în cazul contractelor de mandat și de comision, mandatarul, respectiv comisionarul, sunt împuterniciți să încheie pe seama mandantului/comitentului unul sau anumite acte juridice determinate, contractul încetând după executarea obligației intermediarului. Cât privește contractul de agenție, acesta se încheie pe o perioadă determinată sau nedeterminată, pe parcursul căreia agentului îi revine obligația de a încheia pe seama principalului contracte de vânzare a mărfurilor stipulate în interiorul teritoriului stabilit (în general beneficiind de clauza de exclusivitate). În situația în care agentul nu este împuternicit să încheie acte juridice, ci doar să obțină oferte și să negocieze încheierea de contracte (situație regulă), asimilarea contractului de agenție cu cel de mandat sau de comision ar fi totalmente nejustificată, obiectul esențial al acestor contracte fiind diferit: încheierea de acte juridice ca regulă (și numai cu titlu accesoriu efectuarea de operațiuni comerciale) de către mandatar sau comisionar, respectiv efectuarea de operațiuni comerciale de către agent.

⁷⁶ Richard A Mann; Barry S. Roberts. Ninth Edition. West Publishing Company, S. Paul, MN, 1994, p. 412.

⁷⁷ Dumitru Mazilu. Dreptul comerțului internațional. Partea specială. Curs. București: Editura Lumina Lex, 2000, p. 269.

⁷⁸ Ioan Macovei. Op.cit., p. 44.

⁷⁹ Art. 1207.

⁸⁰ Richard A. Mann, Barry S. Roberts. Business Law. Ninth edition. West Publishing Company. S. Paul. MN, 1994, p. 414.

⁸¹ Art. 1208.

⁸² Art. 1.

⁸³ Dragoș-Alexandru Sitaru, Claudiu-Paul Buglea, Șerban-Alexandru Stănescu. Op.cit., p. 313.

Referitor la dreptul aplicabil contractului de agenție⁸⁴, ținem să remarcăm, că în baza principiului *lex voluntatis*, părțile pot desemna sistemul de drept al unui stat. Dacă părțile nu aleg dreptul aplicabil contractului lor, atunci conform Publicației ICC nr. 644/2002⁸⁵ vor fi aplicabile următoarele reglementări:

a. principiile de drept recunoscute în mod general în comerțul internațional ca aplicabile contractelor de agenție;

b. uzanțele comerciale;

c. Principiile UNIDROIT asupra contractelor comerciale internaționale, cu excluderea sistemelor de drept naționale. Totuși, conform art. 24.2. sunt aplicabile dispozițiile obligatorii de ordine publică din sistemul de drept al statului unde agentul își are sediul.

Principiile UNIDROIT, reglementând „Competența agenților”, se referă doar la efectele reprezentării în raport cu terții. Principalul îl poate împuternici pe agent expres sau tacit, iar agentul este competent să efectueze toate actele necesare în scopul îndeplinirii sarcinilor pentru care i-a fost acordată împuternicirea⁸⁶.

Regulile privind relațiile dintre agent și terț se aplică și sub-agenților. Astfel, un agent are împuternicirea implicită de a numi un sub-agent, care să perfecteze actele pe care nu este rezonabil ca agentul să le efectueze el însuși⁸⁷.

Când un agent acționează în limitele împuternicirii sale și terțul a știut sau ar fi trebuit să știe că agentul a acționat ca intermediar, actele agentului vor crea direct relații juridice dintre principal și terț și nu va fi creată nici o relație între agent și terț. Totuși, actele agentului vor afecta numai relațiile dintre agent și terț atunci când agentul, cu acordul principalului se obligă să devină parte la contract⁸⁸.

Când un agent acționează în limitele împuternicirii sale și terțul nu a știut și nici nu ar fi trebuit să știe că agentul a acționat ca intermediar, actele agentului vor crea direct relații juridice numai între agent și terț. Totuși, când un asemenea agent, contractând cu un terț în numele unei afaceri, se prezintă a fi proprietarul acelei afaceri, terțul, la descoperirea adevărului

proprietar al afacerii, poate exercita și împotriva acestuia din urmă drepturile pe care le are față de agent⁸⁹.

Pentru situația în care agentul acționează fără împuternicire sau își depășește împuternicirea primită, Principiile UNIDROIT prevăd⁹⁰, că actele agentului nu creează relații juridice între principal și terță persoană. Totuși, atunci când principalul face ca terțul să creadă că agentul are împuternicire de a acționa în numele principalului și că agentul acționează în limitele acestei împuterniciri, principalul nu poate invoca față de terț lipsa de împuternicire a agentului.

De asemenea, Principiile UNIDROIT stabilesc, că un agent care acționează fără împuternicire sau care își depășește împuternicirea este responsabil, în lipsa ratificării de către principal, pentru daunele care vor pune terțul în aceeași poziție ca și când agentul ar fi acționat cu împuternicire și fără a o depăși. Totuși, agentul nu este responsabil, dacă terțul a știut sau ar fi trebuit să știe, că agentul nu a avut împuternicire sau și-a depășit împuternicirea⁹¹.

Reglementând conflictul de interese, Principiile UNIDROIT prevăd, că dacă un contract încheiat de un agent implică pe agent într-un conflict de interese cu principalul despre care terțul a știut sau ar fi trebuit să știe, principalul poate refuza executarea contractului. Dreptul de a refuza executarea contractului este supus regulilor specifice privind nulitatea contractelor, prevăzute de art. 3.2.9 și 3.2.11.-3.2.15. ale Principiilor UNIDROIT.

Totuși, principalul nu poate refuza executarea contractului în următoarele situații:

a) dacă principalul a consimțit la implicarea agentului în conflictul de interese sau a știut ori ar fi trebuit să știe despre implicarea agentului în conflictul de interese; sau

b) dacă agentul a dezvăluit conflictul de interese principalului și acesta nu a obiectat într-o perioadă de timp rezonabilă.

Art. 2.2.9. reglementează ratificarea actelor agentului care a acționat fără împuternicire sau cu depășirea împuternicirii. Astfel, un act al unui agent care acționează fără împuternicire sau își depășește împuternicirea poate fi ratificat de principal. După ratificare, actul produce aceleași efecte ca și cum ar fi fost încheiat inițial cu

⁸⁴ Pentru dreptul aplicabil contractelor de intermediere, vezi Dragoș-Alexandru Sitaru. Drept internațional privat. Tratat. București: Editura Lumina Lex, 2000, p. 393 - 394.

⁸⁵ Art. 24.1.A.

⁸⁶ Art. 2.2.2.

⁸⁷ Art. 2.2.8.

⁸⁸ Art. 2.3.3.

⁸⁹ Art. 2.2.4.

⁹⁰ Art. 2.2.5.

⁹¹ Art. 2.2.6.

împuțernicire. Terțul poate să acorde, prin notificarea principalului, un termen rezonabil pentru ratificare. Dacă în acest termen principalul nu ratifică actul, ulterior nu mai poate face acest lucru. Dacă, în momentul efectuării actului agentului, terțul nu știa și nici nu trebuia să știe despre lipsa de mandat, acesta poate, în orice moment anterior ratificării, prin notificare către principal, să-și exprime refuzul de a deveni obligat în urma ratificării.

Încetarea împuțernicirii nu produce efecte în relația cu terțul, dacă acesta nu a știut sau nu ar fi trebuit să știe despre această încetare. În pofida încetării împuțernicirii, agentul rămâne competent să efectueze acele acte care sunt necesare pentru a împiedica producerea de daune intereselor principalului⁹².

În executarea obligațiilor sale, agentul trebuie să se conformeze instrucțiunilor primite de la principal. Potrivit prevederilor codului civil⁹³, agentul comercial este obligat să reprezinte onest interesele principalului. De asemenea, agentul comercial trebuie să întreprindă măsurile corespunzătoare în cadrul negocierilor, precum și să încheie, după caz, contracte la indicația principalului, să prezinte acestuia informația utilă care se află la dispoziția sa și să îndeplinească indicațiile rezonabile date de principal.

Directiva nr.86/653/CEE prevede, că în exercițiul activității, agentul comercial trebuie să promoveze interesele comitentului său și să acționeze loial și de bună credință.

În baza contractului de agenție, agentul are următoarele obligații:

a. De a obține oferte și de a negocia încheierea contractelor. Această obligație reprezintă regula în materie. Directiva nr. 86/653/CEE prevede⁹⁴, că agentul comercial trebuie, în special, să depună eforturile necesare pentru negocierea și, după caz, încheierea tranzacțiilor de care a fost mandatat să se ocupe.

Conform Publicației ICC nr. 644/2002⁹⁵ agentul numai solicită oferte din partea clienților pentru principal, care este în drept să le accepte sau să le refuze. Totuși, principalul nu poate refuza în mod nerezonabil ofertele furnizate de agent, iar refuzul repetat, în dependență de împrejurări, ar putea fi considerat ca o încălcare a

contractului. Ofertele trebuie solicitate doar în limita teritoriului stabilit în contract, excepție făcând cazul când în contract s-a prevăzut expres contrariul. Agentul poate încheia contracte cu terții pe seama principalului doar dacă un asemenea drept a fost prevăzut expres în contract.

Codul elvețian al obligațiilor stabilește⁹⁶ că agentul răspunde numai pentru încheierea contractelor cu terții, dar nu și pentru executarea obligațiilor acestora, cu excepția cazului când a intervenit în plus o convenție *ducroire* cu mandantul.

b. De a verifica solvabilitatea terților ale căror oferte le transmite principalului. Agentul este obligat să verifice solvabilitatea terților ale căror oferte le transmite principalului și să-l informeze în prealabil în legătură cu dificultățile financiare ale ofertanților. Agentul va acorda principalului asistența necesară pentru recuperarea sumelor datorate de terți în cazul contractelor încheiate prin intermediul său. De regulă, agentul nu poartă răspundere pentru neexecutarea contractului de către terț. Excepție face cazul în care, în contractul de agenție este inserată clauza *del credere*, în baza căreia agentul devine garant al executării obligațiilor de către terț. Într-o atare situație, în cazul neexecutării obligației contractuale de către terț și, în lipsa culpei principalului, agentul va fi obligat să-l despăgubească pe principal. Clauza *del credere* poate fi aplicabilă tuturor contractelor încheiate prin intermediul agentului sau numai în anumite situații. De asemenea, în contract poate fi plafonată și răspunderea agentului.

c. De neconcurență. De regulă, pe perioada de derulare a contractului, agentul nu este în drept să reprezinte, să producă sau să comercializeze mărfuri aflate în concurență cu cele prevăzute în contract și în raport cu care agentul își execută obligațiile contractuale. Excepție face cazul în care principalul l-a autorizat expres în acest sens pe agent. Această obligație de neconcurență este aplicabilă exclusiv pentru perioada contractuală. Potrivit prevederilor codului civil⁹⁷, părțile pot prevedea în contractul de agenție o clauză care să limiteze activitatea agentului comercial în același domeniu în care activează principalul, după încetarea raporturilor contractuale. Pentru a fi valabilă, o asemenea clauză trebuie să îndeplinească următoarele condiții:

⁹² Art. 2.2.10.

⁹³ Art. 1200.

⁹⁴ Art. 3.

⁹⁵ Art. 3.3.

⁹⁶ Art. 418, lit. (c).

⁹⁷ Art. 1210.

a) să fie încheiată în formă scrisă;

b) să se refere la un teritoriu sau la o categorie de clienți și un teritoriu și la același tip de bunuri sau de servicii prevăzute în contractul de agenție;

c) să nu încalce prevederile legislației privind protecția concurenței și limitarea activității monopoliste;

d) efectul clauzei să se întindă pe o perioadă de cel mult 2 ani de la încetarea raporturilor contractuale.

d. De a organiza promovarea vânzărilor și de a promova vânzarea mărfurilor. Agentul are atât obligația de a organiza promovarea vânzărilor, cât și obligația de a promova vânzarea mărfurilor prin diferite mijloace (publicitate, participare la expoziții etc.), aprobate în prealabil de principal. Repartizarea cheltuielilor de promovare a vânzărilor se efectuează conform prevederilor contractuale.

e. De a organiza un volum minim al vânzărilor. O asemenea obligație poate fi de mijloace sau de rezultat. Dacă obligația agentului este de diligență, atunci el va purta răspundere pentru neexecutarea contractului doar în cazul în care există culpă din partea sa. Dacă obligația este de rezultat, atunci în contract se stabilesc și consecințele neexecutării, de exemplu dreptul principalului de a înlătura exclusivitatea agentului pe teritoriul menționat în contract, de a reduce teritoriul pe care agentului i s-a acordat exclusivitate, de a rezilia contractul de agenție. De regulă, aplicarea sancțiunilor menționate sunt precedate de notificarea agentului, fiind convenit și termenul în care principalul trebuie să-și exercite aceste drepturi, sub sancțiunea stingerii acestuia.

f. De a-l informa pe principal. Agentul este obligat să-l informeze pe principal referitor la:

- activitatea agentului;
- prevederile legislației din teritoriu, cărora trebuie să se conformeze mărfurile principalului;
- condițiile pieței;
- nivelul concurenței în teritoriul în care agentul este împuternicit să-și desfășoare activitatea;
- observațiile și reclamațiile primite de la terți cu privire la mărfurile ce constituie obiectul contractului.

Directiva nr. 86/653/CEE prevede, că agentul trebuie să comunice comitentului său toate informațiile necesare pe care le deține⁹⁸.

g. De a utiliza numele comercial al principalului, mărcile și alte simboluri ale acestuia exclusiv în scopul executării contractului de agenție. Dreptul agentului de a utiliza numele comercial al principalului, mărcile și alte simboluri încetează odată cu încetarea contractului de agenție. Agentul nu este în drept să înregistreze numele comercial, mărcile sau alte simboluri ale principalului ori altele de natură a permite confuzia cu acestea atât în teritoriul în care agentul își desfășoară activitatea, cât și în afara teritoriului. Agentul este obligat să-l informeze pe principal referitor la orice atingere adusă de către terți numelui comercial, mărcilor sau altor simboluri ale acestuia.

h. De a păstra secretul privind afacerile principalului. Această obligație se menține și după expirarea contractului.

o. De a restitui principalului la încetarea contractului de agenție documentele și materialele care se află în posesia sa. La încetarea contractului de agenție, agentul este obligat să restituie principalului documentele, materialele publicitare și mostrele care se află în posesia sa.

Codul civil al Republicii Moldova prevede expres⁹⁹, că principalul trebuie să respecte principiul bunei-credințe în relațiile cu agentul comercial.

În baza contractului de agenție, principalul are următoarele obligații:

a. De a-l informa pe agent. Principalul este obligat să pună la dispoziția agentului comercial toată informația necesară executării contractului de agenție¹⁰⁰. Publicația ICC nr. 644/2002, prevede, că principalul trebuie furnizeze agentului următoarea informație:

- care este necesară executării obligațiilor contractuale ale agentului;
- care este necesară cu privire la mărfurile ce constituie obiectul contractului, în special liste de prețuri, broșuri etc.;
- orice discuție relevantă cu terți din teritoriu, care se referă la obiectul contractului de agenție;
- de a-l informa pe agent fără întârzieri nejustificate referitor la acceptarea sau refuzul oricăror oferte transmise de către acesta, precum și referitor la neexecutarea oricărui contract încheiat prin intermediul agentului;

⁹⁸ Art. 3.

⁹⁹ Art. 1201.

¹⁰⁰ Ibidem.

- de a-l informa în timp rezonabil pe agent despre orice scădere anticipabilă a capacității principalului de a furniza mărfuri în cantitatea la care agentul era îndreptățit să se aștepte;

- de a prezenta în scris agentului comercial calculul comisionului la care acesta are dreptul. Calculul trebuie să includă elementele principale în funcție de care a fost determinat comisionul. Agentul comercial are dreptul la informație, inclusiv la extrase din registrele și documentele deținute de principal, necesare lui pentru verificarea comisionului pe care este în drept să îl primească.

Prevederi similare întâlnim și în Directiva 86/653/CEE, precum și în codul civil al Republicii Moldova.

b. De a respecta exclusivitatea acordată agentului. Această obligație este corelativă obligației de neconcurență stipulată în sarcina agentului. Dacă o asemenea clauză este inserată în contract, principalul se obligă să nu acorde unei alte persoane dreptul de a reprezenta sau comercializa, în teritoriul stabilit în contract, mărfurile cu privire la care a fost încheiat contractul de agenție¹⁰¹. Codul civil reglementează obligația de neconcurență doar în sarcina agentului.

Totuși, părțile convin ca principalul să poată negocia și încheia în mod direct contracte în teritoriul stabilit în contract și cu privire la mărfurile ce formează obiectul contractului de agenție. În asemenea situație, agentul este în general îndreptățit la comisionul pe care l-ar fi primit dacă ar fi intermediat încheierea contractului. De asemenea, părțile pot prevedea în contract ca principalul să negocieze și să încheie în mod direct contracte cu anumiți terți, care reprezintă clienți actuali ai principalului. În asemenea caz agentul este îndreptățit la primirea unui comision diminuat.

c. De a plăti comisionul către agent. Agentul comercial are dreptul la remunerare pentru serviciile prestate principalului conform contractului de agenție. Codul civil prevede, că, dacă suma remunerației nu este stipulată, se consideră că s-a convenit asupra unei remunerații obișnuite pentru acest domeniu de activitate. În cazul imposibilității de a se stabili o remunerație obișnuită, agentul comercial are dreptul la o remunerație rezonabilă pentru serviciile prestate principalului, luându-se în considerare

circumstanțele cauzei și principiul echității¹⁰². Remunerația poate fi plătită integral sau parțial sub formă de comision, adică de remunerație care variază în funcție de valoarea actelor juridice comerciale¹⁰³.

Directiva 86/653/CEE prevede¹⁰⁴, că agentul comercial are dreptul la comision pentru tranzacțiile comerciale încheiate în termenul prevăzut în contractul de agenție:

(a) în cazul în care tranzacția a fost încheiată ca rezultat al acțiunii sale sau

(b) în cazul în care tranzacția a fost încheiată cu un terț pe care acesta l-a câștigat anterior în calitate de client pentru tranzacții de același fel.

De asemenea, agentul comercial are dreptul la comision pentru tranzacțiile încheiate în termenul prevăzut în contractul de agenție:

- fie în cazul în care i se încredințează o anumită zonă geografică sau un anumit grup de clienți,

- fie în cazul în care acesta deține exclusivitate pentru o anumită zonă geografică sau un anumit grup de clienți,

și în cazul în care tranzacția a fost încheiată împreună cu un client care aparține zonei sau grupului respectiv.

Curtea de Justiție a Comunităților Europene, prin Hotărârea Curții (Camera întâi), în Cauza C-19/07¹⁰⁵ din 17 ianuarie 2008 (cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare formulată de Cour de cassation — Franța) — Paul Chevassus-Marche/Groupe Danone, Société Kro beer brands SA (BKSA), Société Evian eaux minérales d'Evian SA (SAEME) a declarat: „Articolul 7 alineatul (2) prima liniuță din Directiva 86/653/CEE a Consiliului din 18 decembrie 1986 privind coordonarea legislației statelor membre referitoare la agenții comerciale independente trebuie interpretat în sensul că, în lipsa intervenției directe sau indirecte a comitentului, agentul comercial căruia i se încredințează o anumită zonă geografică nu are dreptul la comision pentru tranzacțiile încheiate cu un terț de către clienți care aparțin zonei respective”.

¹⁰² Art. 1202.

¹⁰³ Art. 1203, al. (1).

¹⁰⁴ Art. 7.

¹⁰⁵ Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, C 64/11, 8.03.2008, p.11-12.

¹⁰¹ Publicația ICC nr. 644/2002, art. 13.

Potrivit codului civil¹⁰⁶, agentul comercial are dreptul la comision pentru actele juridice încheiate în perioada acțiunii contractului de agenție dacă, și în măsura în care:

a) actul juridic a fost încheiat în urma acțiunilor agentului comercial respectiv;

b) actul juridic a fost încheiat cu un terț, care anterior a devenit client al principalului în urma unui act analog, datorită acțiunilor agentului comercial respectiv.

Agentul comercial va avea dreptul la comision și pentru actele juridice încheiate în perioada acțiunii contractului de agenție, dacă agentul are dreptul exclusiv, acordat de principal în baza contractului de agenție, de a purta negocieri sau de a încheia contracte în numele principalului pe un anumit teritoriu sau pentru un grup anumit de clienți și dacă a fost încheiat un contract cu un client de pe teritoriul sau din grupa respectivă de clienți.

Directiva 86/653/CEE¹⁰⁷ distinge următoarele situații în care agentul are dreptul la comision pentru tranzacțiile comerciale încheiate după expirarea contractului de agenție:

(a) cazul în care tranzacția este în principal rezultatul eforturilor agentului comercial în perioada de derulare a contractului de agenție și în care tranzacția a fost încheiată într-un termen rezonabil de la expirarea contractului sau

(b) cazul în care comanda terței părți a ajuns la comitent sau la agentul comercial înainte de expirarea contractului de agenție.

Comisionul poate fi stabilit sub forma unui procent fix sau a unor procente variabile, în dependență de valoarea contractului încheiat cu terțul. Comisionul se calculează la valoarea netă înscrisă în factură, liberă de orice cheltuieli adiționale (împachetare, transport, asigurare etc.) sau taxe, inclusiv TVA, cu condiția ca aceste cheltuieli sau taxe să fie înscrise separat în factură¹⁰⁸.

Pentru ca să devină exigibil comisionul, Directiva 86/653/CEE stabilește îndeplinirea următoarelor condiții¹⁰⁹:

(a) comitentul a executat tranzacția sau

b) comitentul ar fi trebuit să execute tranzacția, potrivit înțelegerii cu terțul sau

(c) terțul a executat tranzacția.

Comisionul devine exigibil cel mai târziu atunci când terțul și-a executat partea sa din tranzacție sau ar fi trebuit să o facă în cazul în care comitentul și-a executat partea sa din tranzacție, așa cum ar fi trebuit. Comisionul se plătește cel târziu în ultima zi a lunii următoare trimestrului în care el devine exigibil.

Codului civil conține prevederi similare. Astfel¹¹⁰, agentul comercial are dreptul la comision din momentul și în măsura în care actul juridic a fost executat. La înțelegerea părților, dreptul agentului comercial la remunerație poate apărea în momentul nașterii obligației principalului de a executa actul juridic încheiat cu un terț sau în momentul executării acestuia de către terț. Comisionul trebuie plătit cel târziu în ultima zi a lunii în care agentul a obținut dreptul la el.

Și Directiva 86/653/CEE și Codul civil prevăd expres, că nu se poate deroga prin acord în detrimentul agentului comercial, referitor la termenul limită de plată a comisionului.

Potrivit Publicației ICC nr.644-2002, principalul este obligat la plata comisionului numai după ce terțul și-a executat obligația total sau parțial.

S-a remarcat, că plata comisionului se face de regulă în aceeași monedă în care a fost efectuată și plata din contractul care a justificat comisionul. Orice autorizație necesară în țara principalului pentru plata comisionului trebuie obținută de acesta. Taxele impuse asupra comisionului în țara agentului sunt suportate de agent¹¹¹.

Conform Directivei 86/653/CEE¹¹², dreptul la comision se poate stinge numai dacă și în măsura în care:

- s-a stabilit că nu va fi executat contractul dintre terț și comitent și

- acest fapt este rezultatul unei cauze pentru care comitentul nu este vinovat. Comisionele percepute deja de agentul comercial se rambursează, în cazul în care dreptul la acest comision s-a stins.

Dreptul la comision, conform prevederilor codului civil, încetează în cazul în care contractul dintre principal și terț nu a fost executat, dacă principalul nu poartă nici o vină pentru

¹⁰⁶ Art. 1203, al. (2), al. (3).

¹⁰⁷ Art. 8.

¹⁰⁸ Dragoș-Alexandru Sitaru, Claudiu-Paul Buglea, Șerban-Alexandru Stănescu. *Op.cit.*, p. 319.

¹⁰⁹ Art. 10.

¹¹⁰ Art. 1204.

¹¹¹ Dragoș-Alexandru Sitaru, Claudiu-Paul Buglea, Șerban-Alexandru Stănescu. *Op.cit.*, p. 319.

¹¹² Art. 11.

neexecutare. Iar de la aceste prevederi nu se poate deroga în defavoarea agentului comercial.

d. De a plăti agentului comisionul pentru contractele încheiate după încetarea contractului de agenție.

Codul civil prevede¹¹³, că agentul comercial are dreptul la comision pentru actul juridic încheiat după încetarea acțiunii contractului de agenție dacă:

a) propunerea terțului de a contracta (oferta sau cererea) a fost recepționată de principal sau de agentul comercial până la încetarea acțiunii contractului de agenție;

b) actul juridic a fost încheiat, datorită acțiunilor agentului comercial, într-un termen rezonabil din momentul încetării acțiunii contractului de agenție.

Referitor la contractele încheiate de principal cu terții din teritoriul prevăzut în contract după încetarea contractului de agenție, Publicația ICC nr.644-2002 face următoarea distincție¹¹⁴:

- în cazul ofertelor transmise de agent sau primite în mod direct de principal din teritoriu înainte de încetarea contractului de agenție, agentul este îndreptățit la primirea comisionului, chiar dacă aceste oferte se concretizează în contracte încheiate ulterior încetării contractului de agenție;

- dacă ofertele au fost primite de principal după încetarea contractului de agenție, agentul este îndreptățit la primirea comisionului doar dacă sunt întrunite cumulativ următoarele condiții:

i. încheierea contractului între principal și terț este în primul rând rezultatul activității desfășurate de către agent pe parcursul derulării contractului de agenție;

ii. contractul dintre principal și terț a fost încheiat într-un interval de timp rezonabil de la încetarea contractului de agenție;

iii. agentul l-a informat pe principal înainte de încetarea contractului de agenție despre existența negocierilor în derulare cu vocație de a da naștere dreptului la primirea comisionului.

e. De a plăti agentului o indemnizație la încetarea contractului.

Directiva 86/653/CEE dispune¹¹⁵, că agentul comercial are dreptul la indemnizație în cazul și în măsura în care:

- a adus comitentului noi clienți sau a contribuit substanțial la creșterea volumului de afaceri întreprinse cu clienții existenți, iar comitentul continuă să obțină beneficii substanțiale din afacerile cu acești clienți și

- plata acestei indemnizații este echitabilă având în vedere toate împrejurările și, în special, comisionul pierdut de agentul comercial în afacerea cu clienții.

Codul civil al Republicii Moldova¹¹⁶ și Publicația ICC nr. 644-2002¹¹⁷ oferă în aceleași condiții agentului dreptul de a cere de la principal o compensație corespunzătoare la încetarea raporturilor contractuale.

Curtea de Justiție a Comunităților Europene, prin Hotărârea Curții (Camera întâi), în Cauza C-348/07¹¹⁸ din 26 martie 2009 (cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare formulată de Landgericht Hamburg - Germania) - Turgay Semen/Deutsche Tamoil GmbH, a declarat:

„1) Articolul 17 alineatul (2) litera (a) din Directiva 86/653/CEE a Consiliului din 18 decembrie 1986 privind coordonarea legislației statelor membre referitoare la agenții comerciale independenți trebuie interpretat în sensul că nu permite ca dreptul la indemnizație al agentului comercial să fie limitat din oficiu de pierderile de comision ce rezultă din încetarea relației contractuale, chiar și atunci când beneficiile reținute de comitent trebuie considerate superioare.

2) Articolul 17 alineatul (2) litera (a) din Directiva 86/653 trebuie interpretat în sensul că, în cazul în care comitentul ar aparține unui grup de societăți, beneficiile obținute de societățile din grupul respectiv nu sunt, în principiu, considerate parte din beneficiile comitentului și, prin urmare, nu trebuie să se țină în mod necesar seama de acestea la calculul dreptului la indemnizație al agentului comercial”.

Directiva 86/653/CEE¹¹⁹ și Publicația ICC nr.644-2002 prevăd aproape similar situațiile în care indemnizația sau repararea prejudiciului datorat încetării relațiilor sale cu comitentul nu sunt datorate, și anume:

(a) în cazul în care comitentul a reziliat contractul datorită neîndeplinirii obligațiilor

¹¹³ Art. 1203.

¹¹⁴ Art. 19.

¹¹⁵ Art. 17, al. (2).

¹¹⁶ Art. 1211.

¹¹⁷ Art. 21.

¹¹⁸ Official Journal of the European Union, C113/8, 16.05.2009, p.8.

¹¹⁹ Art. 18.

contractuale de către agentul comercial, fapt care ar justifica rezilierea imediată a contractului de agenție în conformitate cu legislația internă;

(b) în cazul în care agentul comercial a reziliat contractul de agenție și această reziliere nu este justificată de împrejurări care pot fi atribuite comitentului, cu excepția situației în care a fost reziliat din motive de vârstă, infirmitate sau boală a agentului comercial și pentru care acestuia nu i se poate pretinde în mod obiectiv să își continue activitățile;

(c) în cazul în care, cu acceptul comitentului, agentul comercial cedează unui terț drepturile și obligațiile pe care le deține în temeiul unui contract de agenție.

Curtea de Justiție a Uniunii Europene, prin Hotărârea Curții (Camera întâi) din 28 octombrie 2010, în cauza C-203/09, având ca obiect o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare formulată în temeiul articolului 234 CE de Bundesgerichtshof (Germania), prin decizia din 29 aprilie 2009, primită de Curte la 8 iunie 2009¹²⁰, în procedura Volvo Car Germany GmbH împotriva Autohof Weidendorf GmbH, a declarat: „Articolul 18 litera (a) din Directiva 86/653/CEE a Consiliului din 18 decembrie 1986 privind coordonarea legislației statelor membre referitoare la agenții comerciali independenți se opune posibilității ca un agent comercial independent să fie privat de indemnizația sa de clientelă atunci când comitentul constată existența unei neîndepliniri a obligațiilor de către agentul comercial ce a avut loc după notificarea rezilierii contractului prin intermediul unui preaviz, dar înainte de expirarea acestuia, care era de natură să justifice o reziliere fără preaviz a contractului în cauză”.

Referitor la cuantumul indemnizației, codul civil¹²¹ și Publicația ICC nr.644-2002 au prevederi similare. Astfel, cuantumul indemnizației nu poate depăși media comisionului anual primit de agent. Această medie se calculează în mărime medie pentru ultimii 5 ani de activitate a agentului comercial. În cazul în care durata relațiilor contractuale este mai scurtă, se va determina mărimea medie a remunerației pentru perioada respectivă de activitate.

Dreptul de a solicita indemnizația se stinge în cazul în care agentul nu și l-a exercitat în termen de un an de la încetarea contractului.

În doctrina juridică¹²² sunt enumerate următoarele cauze de încetare a contractului:

a. expirarea contractului („*expiry of the contract*”);

b. denunțarea unilaterală a contractului („*termination of the contract*”);

c. rezilierea contractului („*earlier termination of the contract*”).

Expirarea contractului ca și cauză de încetare a contractului este aplicabilă doar contractelor încheiate pe perioade determinate. De regulă părțile prevăd prelungirea automată (de obicei pentru perioade succesive de un an), în lipsa unei notificări scrise trimisă de partea care dorește încetarea contractului. Notificarea trebuie expediată printr-un mijloc care să asigure data primirii și trebuie făcută cu câteva luni înainte de expirarea contractului. În acest sens, Codul civil al Republicii Moldova prevede¹²³, că termenul notificării nu poate fi, din momentul încheierii contractului, mai mic de o lună pe parcursul primului an, de 2 luni pe parcursul celui de-al doilea și de 3 luni pe parcursul celui de-al treilea și al următorilor ani. Este stabilit expres, că părțile nu pot prevedea prin contract termene de notificare mai scurte. Dacă părțile convin asupra unor termene de notificare mai lungi decât cele menționate, termenul de notificare prevăzut pentru principal nu poate fi mai scurt decât termenul de notificare prevăzut pentru agent. Expirarea termenului de notificare trebuie să coincidă cu sfârșitul lunii calendaristice dacă în contract nu este prevăzut altfel. Prevederi similare întâlnim și în Directiva 86/653/CEE¹²⁴.

În cazul *denunțării unilaterale a contractului* încheiat pe o perioadă nedeterminată, încetarea este condiționată de o notificare scrisă, expediată printr-un mijloc care să asigure dovada și data primirii. Și în acest caz se vor respecta termenii de notificare prealabilă, prevăzuți de contract sau de lege.

Potrivit Publicației ICC nr.644-2002¹²⁵, rezilierea este o cauză de încetare imediată a

¹²⁰ Official Journal of the European Union, C 180, 1.08.2009, p.34-35.

¹²¹ Art. 1211, al. (2). Codul civil utilizează noțiunea de compensație.

¹²² Dragoș-Alexandru Sitaru, Claudiu-Paul Buglea, Șerban-Alexandru Stănescu, p. 320.

¹²³ Art. 1209.

¹²⁴ Art. 15.

¹²⁵ Art. 20.

contractului în cazul survenirii uneia din următoarele împrejurări:

a. încălcarea esențială de către una din părți a obligațiilor sale contractuale, sau

b. intervenția unor circumstanțe excepționale justificând încetarea contractului.

S-a remarcat¹²⁶, că încălcarea esențială a obligațiilor contractuale reprezintă neexecutarea parțială sau totală a acestor obligații de către una din părți prin care cealaltă parte este privată în mod substanțial de ceea ce era îndreptățită să se aștepte de la executarea contractului. Referitor la circumstanțele excepționale, autorul citat menționează că sunt acele împrejurări care fac nerezonabil a pretinde unei părți să continue a fi obligată prin respectivul contract. În categoria circumstanțelor excepționale intră și falimentul, lichidarea sau alte împrejurări care afectează substanțial capacitatea părții de a-și executa obligațiile asumate prin contract. În ce privește schimbarea controlului, a proprietății sau a conducerii agentului persoană juridică se consideră că acestea constituie circumstanțe excepționale doar dacă părțile au convenit expres.

Rezilierea își produce efectele imediat, fără intervenția unei instanțe judecătorești sau arbitrale și fără a fi necesară o notificare prealabilă. Singura condiție care trebuie îndeplinită pentru a se produce încetarea contractului, este ca partea care cere rezilierea să notifice cocontractantul în formă scrisă, printr-un mijloc care atestă dovada și data primirii. Rezilierea își produce efectele chiar și în cazul rezilierii nejustificate a contractului. În acest caz, partea vinovată de reziliere, va fi obligată la plata despăgubirilor cauzate cocontractantului prin reziliere, cuantumul cărora va fi egal cu comisionul mediu care s-ar fi plătit în perioada care ar mai fi rămas până la încetarea normală a contractului. Excepție face cazul în care partea prejudiciată demonstrează o valoare superioară a daunelor. Aceste despăgubiri pot fi cumulate cu indemnizația la care agentul este îndreptățit la încetarea contractului.

Bibliografie:

1. Convenția UNIDROIT asupra agenției în vânzarea internațională de bunuri din 17.02.1983, de la Geneva. [On-line]: <http://www.unidroit.org>. (Vizitat la 17.01.2012).

2. Codul civil al României, Legea nr.287/2009 privind Codul civil, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr.511 din 24 iulie 2009.

3. Codul elvețian al obligațiilor din 10.12.1910. [On-line]: <http://www.admin.ch>. (Vizitat la 17.01.2012).

4. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2010. [On-line]: <http://www.unidroit.org>. (Vizitat la 17.01.2012).

5. Official comments provides the text of the official Comments to the articles of the UNIDROIT Principles (2010 edition). [On-line]: <http://www.unilex.info>. (Vizitat la 16.01.2012).

6. Curtea de Justiție a Comunităților Europene, prin Hotărârea Curții (Camera întâi), în Cauza C-348/07 din 26 martie 2009 (cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare formulată de Landgericht Hamburg - Germania) - Turgay Semen/Deutsche Tamoil GmbH, Official Journal of the European Union, C113/8, 16.05.2009. [On-line]: <http://eur-lex.europa.eu>. (Vizitat la 16.01.2012).

7. Curtea de Justiție a Comunităților Europene, prin Hotărârea Curții (Camera întâi), în Cauza C-19/07 din 17 ianuarie 2008 (cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare formulată de Cour de cassation — Franța) — Paul Chevassus-Marche/Groupe Danone, Société Kro beer brands SA (BKSA), Société Evian eaux minérales d'Evian SA (SAEME), Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, C 64/11, 8.03.2008. [On-line]: <http://eur-lex.europa.eu>. (Vizitat la 16.01.2012).

8. Ioan Macovei. Dreptul comerțului internațional. Volumul II, București: Editura C.H. Beck, 2009. 454 p.

9. Richard A. Mann, Barry S. Roberts. Business Law. Ninth Edition. West Publishing Company. S. Paul, MN, 1994. 1650 p.

10. Dumitru Mazilu. Dreptul comerțului internațional. Partea specială. Curs. București: Editura Lumina Lex, 2000. 448 p.

11. Ion Schiau. Contractul de agenție. În: Revista de Drept Comercial. 2003, nr.11, 112 p.

12. Dragoș-Alexandru Sitaru, Claudiu-Paul Buglea, Șerban-Alexandru Stănescu. Dreptul comerțului internațional. Tratat. Partea specială. Vol. II. București: Editura Universul Juridic, 2008. 531 p.

13. Directiva 86/653/CEE din 18 decembrie 1986 privind coordonarea legislației statelor membre referitoare la agenții comerciali independenți. [On-line]: <http://eur-lex.europa.eu>. (Vizitat la 16.01.2012).

14. Codul civil al Republicii Moldova, adoptat la 6.06.2002 În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 82-86 din 22.06.2002.

Copyright ©Lilia GRIBINCEA, 2012.

¹²⁶ Dragoș-Alexandru Sitaru, Claudiu-Paul Buglea, Șerban-Alexandru Stănescu, *Op.cit.*, p. 321.

EVOLUȚIA ȘI DEZVOLTAREA DREPTULUI DE PROPRIETATE ÎN CONTEXTUL CONSOLIDĂRII SISTEMULUI LEGISLATIV AL REPUBLICII MOLDOVA CU LEGISLAȚIA UNIUNII EUROPENE

*Leonid CHIRTOACĂ**

ABSTRACT:

EVOLUTION AND DEVELOPMENT OF THE PROPERTY LAW IN THE CONTEXT OF CONSOLIDATION OF THE LEGAL SYSTEM OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN ACCORDANCE WITH THE EU LEGISLATION

National and geopolitical interests of the Republic Moldova determine the necessity of integration of the state into European family, and this irreversible process can't be isolated from the European cultural and legal space. The European integration provides the establishment of common legal institutions, including uniform standards concerning the institution of ownership. Despite the fact that during the recent years an apportion of national legal system to the European system of law becomes more obvious, the reality still indicates the existence of a large number of gaps in the field of understanding and interpretation of institutes of civil law, procedure and methods of regulation of the property rights. All aforesaid should be considered as a litmus test that certificates the existence of unfortunate results which have grown out of numerous complaints and appeals, addressed by citizens and legal persons of our state to the European Court of Human Rights.

The current legislation of the Republic Moldova in the field of property, in particular, the Land Code which has laid the foundation of private ownership of land, made a strong impact on the further development of land market relations, does not meet the requirements of the time. Nowadays, a new socio-economic environment and new land relations are not regulated by the Land Code. Despite the fact that, the given legal act had passed the procedure of modifications, though its basic purpose wasn't reached. In this context it's necessary to notice that the emerging situation can be corrected only by the adoption of new legislation, based on more effective principles, corresponding to last aspirations of the Republic Moldova concerning the European integration.

In our opinion it is necessary to encourage a formation of new principles of law, new legislation, in particular, the new Land Code, which would stipulate besides the existing obsolete norms the adoption of new methods of appropriation and alienation of land. We consider that it is important to adopt a more developed and modern features of regulatory procedures for acquiring the right to land by EU citizens. Unification of the regime of private property will contribute substantially to the favorable development of economic relations and entities belonging to different legal systems. We consider that this unification will lead to the resolution of the existing problems and creation of uniform humanitarian space, with uniform values and protection mechanisms.

РЕЗЮМЕ:

ЭВОЛЮЦИЯ И РАЗВИТИЕ ПРАВА СОБСТВЕННОСТИ В КОНТЕКСТЕ КОНСОЛИДАЦИИ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА В СООТВЕТСВИИ С ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВОМ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

Национальные и геополитические интересы Республики Молдова определяют необходимость интеграции государства в европейскую семью, причем этот необратимый процесс не может быть

* **CHIRTOACĂ Leonid** - Doctor în drept, conferențiar universitar, cercetător științific, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei (Chișinău, Republica Moldova); **CHIRTOACA Leonid** – Doctor of law, assistant professor, scientific fellow, Institute of History, State and Law, Academy of Sciences of Moldova, (Kishinev, The Republic of Moldova); **ЧИРТОАКЭ Леонид** – Кандидат юридических наук, доцент, научный сотрудник, Институт истории, государства и права, Академия наук Молдовы (Кишинев, Республика Молдова).

изолирован от европейского культурного и правового пространства. Европейская интеграция предусматривает создание общих правовых институтов, включая единые стандарты относительно института права собственности. Несмотря на то, что в последнее время стало заметным приближение национальной правовой системы к европейской системе права, реальность все же указывает на существование большого количества пробелов в области понимания и толкования институтов гражданского права, процедуры и методов регулирования прав собственности. Все вышеперечисленное следует рассматривать в качестве лакмусовой бумажки, которая показывает малоутешительные результаты, явившиеся результатом многочисленного числа жалоб и обращений, адресованных гражданами и юридическими лицами нашего государства в Европейский суд по правам человека.

Действующее законодательство Республики Молдова в области собственности, в частности, Земельный кодекс, заложивший основы частной собственности на землю и, оказавший сильное влияние на дальнейшее развитие земельных рыночных отношений, не отвечает требованиям времени. На сегодняшний день создана новая социально-экономическая среда, новые земельные отношения, которые не регулируются действующим Земельным кодексом. Несмотря на то, данный нормативно-правовой акт не раз проходил процедур поправок, все же основная его цель так и не была достигнута. В этом контексте отметим, что создаваемая ситуация может быть исправлена только путем принятия нового законодательного акта, основанного на более эффективных принципах, соответствующих последним устремлениям Республики Молдова в отношении европейской интеграции.

На наш взгляд необходимо поощрять становление новых принципов права, новых законодательных актов, в частности, нового земельного кодекса, который бы оговаривал помимо существующих устаревших норм и методы присвоения, а также отчуждения земли. Считаем важным принятие более развернутой и современной процедуры регулирования особенностей приобретения права на землю гражданами ЕС. Унификация режима частной собственности будет существенно способствовать благоприятному развитию экономических отношений, субъектов права, принадлежащих разным правовым системам. Считаем, что в значительной степени, эта унификация приведет к разрешению существующих проблем и созданию единого гуманитарного пространства, с едиными ценностями и механизмами защиты.

Dreptul de proprietate a luat naștere până la formarea statului, iar de-a lungul istoriei și civilizației a devenit una din instituțiile fundamentale a dreptului privat. Creat inițial întru reglementarea și soluționarea conflictelor de interese dintre indivizi, precum și a unei balanțe echitabile între membrii societății, dreptul de proprietate a avut efecte imediate, deoarece a contribuit la atribuirea resurselor materiale din societate unor subiecți determinați. Dreptul de proprietate a înlesnit substanțial dezvoltarea economico-socială a statului și a tuturor proceselor umane din societate.

Evoluția relațiilor sociale, apariția noilor resurse și bunuri materiale, a condus cu desăvârșire la evoluția instituției dreptului de proprietate. Totodată, este cazul să remarcăm, că deși este una din cele mai longevive instituții a dreptului privat, până astăzi a rămas cea mai controversată instituție a dreptului.

Pentru majoritatea statelor, inclusiv și Republica Moldova, tema proprietății a fost și este una din cele mai spinoase. Reglementarea și atitudinea despre proprietate s-a schimbat continuu în ultimii 200 ani, fără a exista o tratare unitară în filosofie, drept, nici chiar în politică.

De-a lungul timpului, instituția proprietății a reflectat trăsăturile feudale, capitaliste și socialiste de reglementare a relațiilor de proprietate, iar astăzi suntem martori când aceasta încearcă să îndeplinească misiunea grea de asigurare a unor relații stabile și fiabile în condițiile economiei de piață. Noile necesități ale dezvoltării sociale de astăzi explică și interesul față de instituția în cauză.

Interpretarea diferită a noțiunii și a obiectului dreptului de proprietate, împuternicirile proprietarului, precum și diversele modalități de reglementare a dreptului de proprietate în diferite state, face ca instituția dreptului de proprietate să fie specifică față de alte instituții ale dreptului civil, unde apropierea acestora este mult mai vizibilă.

Economia de piață este sistemul social al diviziunii muncii bazat pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, este un sistem cooperativ în care fiecare individ se integrează din și în vederea propriului interes, iar statul nu intervine în acțiunile ce fac obiectul pieței. Proprietatea privată asupra mijloacelor de producere constituie cel mai important pilon al economiei de piață, iar acest proces nu poate

funcționa în absența garantării dreptului de proprietate persoanelor aflate într-o concurență economică liberă. Proprietatea privată este condiția *sine qua non* a economiei de piață.

Tranziția de la o economie etatizată și hipercentralizată spre o economie de piață, necesită numeroase studii, cercetări și căutări îndelungate pentru a se găsi soluțiile optime în scurtarea drumului îndelungat și anevoios a acestui proces deloc simplu. Marele economist Ludwig von Mises definea economia de piață ca „un proces, modul în care, prin vânzare și cumpărare, prin producție și consum, indivizii contribuie la mersul de ansamblu al societății”.¹²⁷

Cunoscut este faptul că pe timpuri, când Republica Sovietică Socialistă Moldovenească era parte componentă a imperiului sovietic, proprietățile oamenilor, în special pământul, au fost naționalizate și trecute în proprietatea exclusivă a statului. Cetățenii, întreprinderile, organizațiile, instituțiile etc., aveau doar dreptul de folosință a pământului. De asemenea, dreptul de proprietate a cetățeanului a fost limitat prin lege, cetățeanul nu putea dispune cu drept de proprietate decât de o singură casă de locuit, un singur autoturism, etc.¹²⁸ Probabil că aceste realități au condus la distrugerea simțului uman de stăpân al bunurilor și mijloacelor de producție, precum și la stagnarea proceselor de dezvoltare economico-socială. Această afirmație, deși dură la prima vedere, se bazează pe studii și realități comparative și nu v-a putea fi combătută atâta timp cât nivelul de trai, calitatea vieții, din țările cu o economie de piață dezvoltată este mult mai înaltă, iar drepturile și libertățile omului mai bine protejate. În opinia noastră, aceste diferențe, acum două decenii în urmă, au determinat membrii societății, în mod direct sau prin reprezentanți, conducându-se de prevederile Declarației Universale a Drepturilor Omului să-și decidă soarta prin făurirea unei noi baze sociale cu noi principii și direcții de dezvoltare.

Studiul în cază nu are drept scop să dea răspuns la toate cauzele care accentuează diferențele privitoare la nivelul de viață și de trai în cadrul proceselor ireversibile ale globalizării, cauze care frânează construcția unui spațiu economic și umanitar unic creat în rezultatul

dezvoltării proceselor transnaționale. Totuși, pornind de la o altă idee majoră, potrivit căreia unificarea regimului proprietății private v-a contribui substanțial la dezvoltarea favorabilă a relațiilor economice, a subiecților de drept din sisteme și state diferite, considerăm că în mare măsură această unificare v-a contribui la soluționarea problemelor existente și la formarea unui spațiu umanitar unic cu valori și mecanisme de protecție unice.

Atâta timp cât membrii societății noastre vor conștientiza că dreptul de proprietate este asigurat și protejat la fel ca și în alte țări dezvoltate economic cu ajutorul unor norme și mijloace internaționale moderne, elaborate în baza celor mai evaluate sisteme naționale de drept, vom putea spune că instituția dreptului de proprietate a trecut hotarele naționale, totodată vom putea afirma că trecerea spre o economie de piață, spre o societate democratică și prosperă s-a realizat.

Interesele naționale și geopolitice a Republicii Moldova determină necesitatea integrării în marea familie europeană. Acest proces este ireversibil și nu poate ține Republica Moldova izolată de spațiul cultural și juridic al statelor europene. Integrarea în familia europeană presupune instituții juridice comune, inclusiv și instituția dreptului de proprietate. Statele europene conștientizează necesitatea unor standarde europene unice inclusiv și în domeniul reglementării dreptului de proprietate, iar Republica Moldova nu poate fi o excepție.

În ultimul timp se simte o legătură strânsă dintre sistemul nostru național de drept cu cel European, tendințele de apropiere a acestor sisteme continuă. Însă experiența arată că există totuși discrepanțe majore referitoare la înțelegerea și interpretarea instituțiilor de drept civil, modul și metodele de reglementare a dreptului de proprietate, iar hârtia de turnesol la acest capitol o reprezintă acei indicatori triști, formați din multitudinea plângerilor și adresărilor înaintate de cetățenii și persoanele juridice din Republicii Moldova în instanțele de judecată, inclusive la Curtea Europeană a Drepturilor Omului de la Strasbourg, privitor la încălcarea de către autorități a dreptului de proprietate. Considerăm, că hotărârile de condamnare a Republicii Moldova la acest capitol, confirmă enunțul nostru.

În acest context, pentru excluderea acestor încălcări și pentru o interacțiune armonioasă a

¹²⁷ Mises Ludwig von. Capitalismul și dușmanii săi. București: Editura Nemira, 1998, p. 32 – 45.

¹²⁸ Codul civil al RSS Moldovenești. Redacția 1964, cap. X, p. 42 – 48.

sistemelor de drept este necesar studierea standardelor europene în domeniul dreptului de proprietate, detectarea și depistarea contradicțiilor, căutarea modalităților de soluționare prin prisma prevederilor art.4 din Constituția Republicii Moldova, care consacră principiul priorității normelor dreptului internațional asupra dreptului național în domeniul drepturilor omului.

Este cunoscut faptul că până în anul 1991, în Republica Moldova instituția dreptului de proprietate privată nu era recunoscută de lege și de autoritățile statului. Proprietatea privată a fost exclusă din domeniul vieții economice și sociale, existând totodată o preocupare continuă de restrângere a dreptului de proprietate a cetățenilor. Obiect al dreptului de proprietate (personală) îl formau numai bunurile destinate uzului personal și al membrilor familiei. Majoritatea bunurilor, mijloacele de producție, inclusiv pământurile alcătuiau proprietatea socialistă de stat și aparținea întregului popor, iar deoarece poporul nu avea calitatea de subiect de drept civil, dreptul de proprietate socialistă se realiza de către statul socialist, ca subiect de drept public. Aici trebuie să amintim că proprietatea socialistă s-a constituit prin mai multe căi: naționalizare, expropriere, rechiziție, confiscare, trecere în proprietatea statului a bunurilor fără stăpân, comoara sau tezaurul, bunurile dobândite din patrimoniul cultural național, succesiunile vacante, amenzile, impozite și taxe, reproducția lărgită și altele. În decursul perioadei comuniste, proprietatea de stat s-a format inclusiv și prin căi abuzive precum și prin acte de violență, încălcându-se drepturile fundamentale ale omului și cetățeanului. În consecință, în conștiința majorității oamenilor a demarat sindromul fricii de a fi proprietar.

După proclamarea independenței Republicii Moldova, a apărut necesitatea restituirii către foștii proprietari a bunurilor de care au fost deposedați, cu precădere a celor care mai existau în natură, inclusiv și a terenurilor. Potrivit regulilor democrației și statului de drept, organul legiuitor la acel moment s-a aflat într-o dilemă complicată, întrucât urma să elaboreze și să adopte baza legală care pe de o parte să respecte principiul de drept unanim admis *restitutio in integrum*, să contribuie la restituirea bunurilor proprietarilor deposedați în mod abuziv și samavolnic, totodată să respecte dreptul celor care

posedau și dețineau legal acele proprietăți, deci cu respectul necondiționat al drepturilor omului.

În acest sens, întru soluționarea acestei dileme, legiuitorul nostru a adoptat Legea nr.459-XII din 22.01.1991 cu privire la proprietate¹²⁹ și Codul Funciar nr. 828 din 25.12.1991¹³⁰, iar la baza dobândirii proprietății s-a adoptat principiul *constituirii dreptului de proprietate*, adică constituirea dreptului de proprietate în favoarea unor categorii de persoane. Acest principiu a fost instituit și derivă expres din prevederile art. 4 alin. 4 Cod Funciar, potrivit căruia „*nu se admite restituirea terenurilor foștilor proprietari și urmașilor lor*”. Cu referință la dreptul de proprietate asupra terenurilor, Codul funciar a prevăzut expres că foștilor proprietari nu li se restituie terenurile, însă li se pot atribui terenuri în proprietate doar în cazurile prevăzute de prezentul Cod¹³¹. Această normă legală a stat la baza constituirii dreptului de proprietate privată, prin împroprietărirea unor categorii de persoane în anumite condiții cu terenurile care s-au aflat în proprietatea statului.

Spre deosebire de Republica Moldova, în alte state, foste socialiste, spre exemplu în România, legiuitorul a stabilit două modalități de trecere a terenurilor în proprietate privată: constituirea dreptului de proprietate precum și reconstituirea dreptului de proprietate¹³².

Elaborat și adoptat într-o perioadă de euforie socială, Codul Funciar al Republicii Moldova, din 25 decembrie 1991, a fost printre primele legi ale statului nou format, suveran și independent - Republicii Moldova. Ținem să menționăm că lipsa practicii în domeniul elaborării și adoptării actelor legislative în acea perioadă si-a pus puternic amprenta asupra acestei legi. Scopul de bază a specialiștilor și legiuitorilor la elaborarea și adoptarea acestui act legislativ major, a fost acoperirea vidului legislativ în procesul de

¹²⁹ Legea Republicii Moldova cu privire la proprietate nr.459-XII din 22.01.91. În: Monitorul Oficial nr. 3-4-5-6 din 30.06.1991.

¹³⁰ Codul Funciar al Republicii Moldova nr.828 din 25.12.1991. În: Monitorul Oficial nr.107/817 din 04.09.2001.

¹³¹ Vezi art. 4 modificat prin Legea nr. 369-XIII din 10.02.95 din Codul Funciar al Republicii Moldova nr.828 din 25.12.1991.

¹³² Legea fondului funciar nr. 18/1991. În: Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 37 din 20 februarie 1991, cu modificările ulterioare, versiune actualizată la 13.12.2007 care cuprinde ultima modificare adusă de Legea nr. 340/2007.

privatizare a pământului. Această lege era strict necesară în determinarea și implementarea politicilor reformei funciare, care în ansamblu era o verigă principală a procesului de trecere la economia de piață. Pe lângă capitolul de bază atribuirea și înstrăinarea terenurilor, Codul funciar reglementează competența autorităților în domeniul relațiilor funciare¹³³, drepturile și obligațiile deținătorilor de terenuri¹³⁴, terenurile cu destinație agricolă¹³⁵, terenurile din intravilanul localităților¹³⁶, terenurile destinate industriei, transporturilor, telecomunicațiilor și terenuri cu alte destinații speciale¹³⁷, terenuri destinate ocrotirii naturii, sănătății, activității recreative, terenurile de valoare istorico-culturală, terenurile zonelor suburbane și ale zonelor verzi¹³⁸, terenurile fondului silvic și ale fondului de rezervă¹³⁹, cadastrul funciar și reglementarea regimului proprietății funciare¹⁴⁰, schimbarea destinației terenurilor¹⁴¹, protecția și ameliorarea terenurilor¹⁴², controlul de stat și monitoringul fondului funciar¹⁴³, soluționarea litigiilor funciare¹⁴⁴, răspunderea pentru încălcarea legislației funciare¹⁴⁵, acorduri internaționale, unde s-a statuat expres că „Dacă un acord internațional parte la care este Republica Moldova are alte prevederi decât cele cuprinse în

legislația funciară a Republicii Moldova, se aplică prevederile acordului internațional”¹⁴⁶.

Contribuind substanțial la procesul de privatizare, care a durat o perioadă de peste 12 ani, Codul funciar a pus bazele proprietății private asupra pământului și a transmis un imbold puternic relațiilor funciare de piață care și ele la rândul lor au nevoie de o infrastructură proprie: piața funciară, instrumentul înregistrării drepturilor de proprietate (implementarea registrului bunurilor imobile), protecția drepturilor de proprietate etc. Altfel spus, astăzi s-a creat un mediu socio-economic nou, relații funciare noi, care nu sunt reglementate de Codul Funciar aflat în vigoare.

Deși pe parcurs, pentru a fi racordat la realitățile timpului, acest act legislativ a fost modificat de mai multe ori, cu părere de rău, modificările făcute nu și-au atins scopul, iar situația poate fi redresată numai prin adoptarea unui cadru legislativ nou, mai eficient și în concordanță cu ultimele aspirații ale Republicii Moldova de integrare europeană.

În viziunea noastră un Cod Funciar nou, privit ca o propunere de *lege-ferenda* pe lângă reglementările actuale care urmează a fi menținute, întrucât nu s-au perimat complet, urmează a fi reglementate sub un alt unghi de vedere modalitatea atribuirii și înstrăinării terenurilor. În special, considerăm necesar o reglementare mai largă și mai modernă a particularităților dobândirii drepturilor asupra terenurilor în condițiile proprietății private și publice, renunțării, abandonării terenurilor, schimbului de terenuri în baza hotărârilor definitive a instanțelor judecătorești etc.

Cadrul legislativ nou urmează să țină cont în primul rând de aspirațiile europene ale Republicii Moldova, de experiența țărilor avansate în acest domeniu, și în mod obligatoriu de jurisprudența CtEDO în tratarea și soluționarea litigiilor cu privire la încălcarea dreptului de proprietate.

Integrarea Europeană este obiectivul strategic ireversibil al politicii externe și interne a Republicii Moldova.

După cum am menționat, Uniunea Europeană are la bază patru libertăți fundamentale: libertatea de mișcare a bunurilor, persoanelor, serviciilor și capitalurilor, precum și

¹³³ Vezi cap. II din Codul Funciar al Republicii Moldova nr. 828 din 25.12.1991.

¹³⁴ Vezi cap. IV din Codul Funciar al Republicii Moldova nr. 828 din 25.12.1991.

¹³⁵ Vezi cap. V din Codul Funciar al Republicii Moldova nr. 828 din 25.12.1991.

¹³⁶ Vezi cap. VI din Codul Funciar al Republicii Moldova nr. 828 din 25.12.1991.

¹³⁷ Vezi cap. VII din Codul Funciar al Republicii Moldova nr. 828 din 25.12.1991.

¹³⁸ Vezi cap. VIII din Codul Funciar al Republicii Moldova nr. 828 din 25.12.1991.

¹³⁹ Vezi cap. IX din Codul Funciar al Republicii Moldova nr. 828 din 25.12.1991.

¹⁴⁰ Vezi cap. X din Codul Funciar al Republicii Moldova nr. 828 din 25.12.1991.

¹⁴¹ Vezi cap. XI din Codul Funciar al Republicii Moldova nr. 828 din 25.12.1991.

¹⁴² Vezi cap. XII din Codul Funciar al Republicii Moldova nr. 828 din 25.12.1991.

¹⁴³ Vezi cap. XIII din Codul Funciar al Republicii Moldova nr. 828 din 25.12.1991.

¹⁴⁴ Vezi cap. XVI din Codul Funciar al Republicii Moldova nr. 828 din 25.12.1991.

¹⁴⁵ Vezi cap. XV din Codul Funciar al Republicii Moldova nr. 828 din 25.12.1991.

¹⁴⁶ Vezi cap. XVI din Codul Funciar al Republicii Moldova nr. 828 din 25.12.1991.

două politici principale: politica Comună în Agricultură și Politica Concurenței.

În privința reglementării proprietății în cadrul Uniunii Europene s-a scris suficient în literatura de specialitate. Specialiștii în domeniu, tratează această problemă reieșind din faptul că acest subiect este extrem de important, totodată foarte sensibil întrucât la moment nu există acte juridice ale Uniunii Europene, care ar reglementa procedura de dobândire a proprietății. Altfel spus, cadrul normativ al Uniunii Europene este creat în așa fel ca reglementarea proprietății să fie lăsată la latitudinea statelor membre.

Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene, Partea a treia „Politicile și acțiunile interne ale Uniunii Europene”, Capitolul IV „Capitalul și plățile”¹⁴⁷ și Directiva Consiliului nr. 88/361 din 24 iunie 1988 pentru punerea în aplicare a articolului 67 din tratat, proclamă dreptul de liberă circulație a capitalului în Uniunea Europeană, iar art. 17 „Dreptul de proprietate” din Titlul II „Libertățile” ale Cartei Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene prevede că „Orice persoană are dreptul de a deține în proprietate, de a folosi, de a dispune și de a lăsa moștenire bunurile pe care le-a dobândit în mod legal. Nimeni nu poate fi lipsit de bunurile sale decât pentru o cauză de utilitate publică, în cazurile și condițiile prevăzute de lege și în schimbul unei despăgubiri juste acordate în timp util pentru pierderea pe care a suferit-o. Folosința bunurilor poate fi reglementată prin lege în limitele impuse de interesul general”¹⁴⁸.

În ultimii 40-50 de ani, statele Uniunii Europene și-au intensificat eforturile în vederea cooperării în domeniul justiției și al afacerilor interne la nivel bilateral, regional și chiar la nivel mondial (prin intermediul Europol, Interpol și al Națiunilor Unite). Tratatul de instituire a Comunității Europene din 1957, deși a prevăzut principiul liberei circulații a persoanelor, clauzele acestuia nu s-au referit la imigrare și la politicile în domeniul vizelor, care au creat destule probleme pe parcurs. Astfel, de-a lungul timpului

în măsura în care unele probleme căpătau o importanță deosebită s-a pus problema cooperării în combaterea imigrării ilegale, crimei organizate, traficului de droguri, terorismului etc.

Deoarece cooperarea în aceste domenii se dezvoltă destul de lent, în 1993 Tratatul Uniunii Europene a oferit un nou cadru de colaborare în domeniile de importanță comunitară cum ar fi: politica privind azilul, trecerea frontierelor externe, imigrarea, combaterea dependenței de droguri, combaterea fraudei internaționale, cooperarea judiciară în problemele civile, cooperarea judiciară pe probleme penale, cooperare în domeniul vamal și cooperarea polițienească. Câțiva ani mai târziu, Tratatul de la Amsterdam a schimbat radical natura cooperării în domeniul justiției și al afacerilor interne prin definirea ariei de libertate, securitate și justiție în termeni mult mai preciși și prin repartizarea mai exactă a rolurilor îndeplinite de instituțiile europene în aceste domenii. Toate aceste măsuri au avut drept scop garantarea liberei circulații a cetățenilor europeni și ne-europeni, asigurând totodată securitatea publică prin combaterea tuturor formelor de crimă organizată, traficul de persoane, droguri și arme, exploatarea sexuală a minorilor, corupția, fraudă, terorismul etc. Aria de libertate, securitate și justiție acoperă problemele legate de cetățenia europeană, mobilitatea persoanelor, politica de azil, imigrarea, politica de vize, gestionarea frontierelor externe și o mai bună cooperare între autoritățile naționale polițienești, judiciare și vamale. Pentru eficientizarea luptei împotriva criminalității, autoritățile naționale au la dispoziție un instrument ce se poate aplica în oricare stat membru: mandatul european de arestare, care a înlocuit procedura greoaie de extrădare, astfel încât suspecții sau criminalii condamnați să poată fi readuși în fața justiției mult mai ușor și mai repede. Tot aici trebuie să menționăm că crearea și implementarea ariei de libertate, securitate și justiție trebuie să asigure aplicarea în toată Uniunea Europeană a reglementărilor europene, indiferent dacă cei vizați sunt cetățeni europeni, turiști și imigranți din afara UE, teroriști sau criminali.

Subiectul cu privire la armonizarea sistemelor de drept în cadrul Uniunii Europene provoacă în continuare dispute și sentimente puternice în rândul specialiștilor din statele membre și candidate. La nivelul dreptului, o Europă

¹⁴⁷

[On-line]:

http://www.mmediu.ro/afaceri_europene/Tratatul-privind-UE-si-tratatul-privind-funcionarea-UE.pdf. versiunea consolidată a Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatului privind funcționarea Uniunii Europene. (vizitat la: 03.12.2011).

¹⁴⁸ [On-line]: <http://eurlex.europa.eu/ro/treaties/dat.htm>. (vizitat la: 05.12.2011).

polifonică, caracterizată de voci ale diversității, este congruentă cu angajamentele față de comunitate. Chiar în preambulul Tratatului Uniunii Europene se confirmă dorința inițiatorilor săi de a adânci solidaritatea între cetățeni, în timp ce se respectă istoria, cultura și tradiția acestora. Tratatul de la Amsterdam face o referire specială cu privire la cultura juridică, solicitând să fie respectate „organizarea și funcționarea sistemelor de drept ale statelor membre”.

De-a lungul timpului au fost lansate trei inițiative private de elaborare și redactare a Codului civil european: inițiativa Christian von Bar, care a propus un model preponderent german, cea a profesorului Ole Lando (Danemarca), care vizează codificarea legislației europene contractuale și, inițiativa italiană, care viza un Cod civil complet adoptat după modelul italian și lansată de profesorul Gandolfy. În opinia sa, modelul italian îmbină atât influențe franceze, cât și germane.

Dintre instituțiile oficiale ale Uniunii Europene, deși mai răbdător în ultimul timp, Parlamentul European este considerat cel mai ardent promotor¹⁴⁹ al armonizării legislației în domeniul dreptului privat, necătând la faptul că încercările de a se ajunge la o codificare a legii civile europene și a procedurii civile au avut rezultate negative. Comisia Storme, organism semioficial instituit de Parlamentul European pentru armonizarea procedurii civile și elaborarea unui Cod judiciar european a ajuns la concluzia că diferențele între sistemele de drept ale statelor membre „sunt așa de înrădăcinate în cultura lor juridică, încât fac armonizarea o soluție practic nefezabilă”¹⁵⁰.

Necătând la toate aceste eșecuri, diverse grupuri internaționale de juriști din Uniunea Europeană, conduse de profesori universitari, academicieni continuă activități de identificare și promovare a unor principii comune pentru legislația civilă europeană. De exemplu, la Hamburg, grupul Basedow se concentrează asupra dreptului ce guvernează contractele de asigurări, grupul Drobning lucrează asupra principiilor dreptului valorilor mobiliare, la Osnabruk, grupul Von Bar urmărește

problematica îmbogățirii fără justă cauză, *negotio gestio* și delictele, la Tilburg, grupul Barendrecht studiază dreptul contractelor de prestări servicii, la Utrecht grupul Hondius s-a axat pe studierea contractelor de vânzare-cumpărare a bunurilor, iar grupul mediteranean – dreptul de proprietate și *ius personarum*. Experții juriști din mediul academic finalizează un manual juridic care conține principiile fundamentale ale dreptului privat din statele membre ale UE și care ar putea constitui baza unui Cod civil european¹⁵¹.

La 1 decembrie 2009 a intrat în vigoare Tratatul de la Lisabona, iar Uniunea Europeană a dobândit personalitate juridică, preluând competențele conferite anterior Comunității Europene. Dreptul comunitar a devenit dreptul Uniunii Europene incluzând toate dispozițiile adoptate în trecut în baza tratatului privind Uniunea Europeană. În acest sens, dreptul comunitar, a rămas la nivelul jurisprudenței Curții de Justiție în vigoare până la Tratatul de la Lisabona. Curtea de Justiție a Uniunii Europene a fost fondată în 1952 cu scopul de a garanta respectarea legii, interpretării și aplicării tratatelor. Astfel, Curtea de Justiție a Uniunii Europene¹⁵², reprezintă autoritatea judiciară a Uniunii Europene, iar în colaborare cu instanțele din statele membre, care sunt instanțe de drept comun în materia dreptului Uniunii, asigură aplicarea și interpretarea uniformă a dreptului. De regulă, instanțele naționale pentru a evita orice interpretare divergentă se adresează Curții de Justiție cu solicitarea interpretării dreptului Uniunii Europene. Răspunsul Curții de Justiție are la bază hotărâri sau ordonanțe motivate care au caracter obligatoriu pentru instanțele naționale ce examinează litigii identice. De asemenea, și orice cetățean al Uniunii Europene poate obține o hotărâre de clarificare a normelor Uniunii Europene care îl privesc nemijlocit.

¹⁵¹ Mark Beunderman. Proiect de Cadru comun de referință. În: Revista EUObserver din 22.10.2007.

¹⁵² Potrivit art. 19 din Tratatul privind Uniunea Europeană modificat prin Tratatul de la Lisabona: „Curtea de Justiție a Uniunii Europene cuprinde Curtea de Justiție, Tribunalul și tribunale specializate.” A se vedea: Protocolul (nr. 3) Privind Statutul Curții de Justiție a Uniunii Europene. [On-line]: [¹⁴⁹ Vezi Rezoluțiile Parlamentului European din 1989 și 1994. În: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene. Ediția în limba engleză. nr. C158/400, nr. C 205/518.](http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:RO:HTML; http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0201:0328:RO:PDF. (Vizitat la: 03.12.2011).</p></div><div data-bbox=)

¹⁵⁰ [On-line]: www.storme.be/euroius.html. (Vizitat la: 03.12.2011).

Legislația Uniunii Europene este alcătuită din sursele primare și secundare. Sursele primare reprezintă tratatele. Principalele tratate, care au relevanță și astăzi, sunt Tratatul de instituire a Comunității Economice Europene (Tratatul CE), semnat în 1957; Actul Unic European, semnat în 1986; Tratatul privind Uniunea Europeană (Tratatul UE), semnat în 1992; Tratatul de la Amsterdam, semnat în 1997; Tratatul de la Nisa, semnat în 2000; Tratatul de la Lisabona¹⁵³, intrat în vigoare de la 1 decembrie 2009.

Dintre sursele secundare ale legislației europene menționăm:

- **Regulamentele**¹⁵⁴. Acestea au aplicabilitate generală sunt obligatorii în toate elementele sale și se aplică direct fiecărui stat membru. Aplicabilitatea generală a regulamentelor înseamnă că acestea se aplică în situații determinate în mod obiectiv și produce efecte juridice pentru toate categoriile de persoane, percepute în manieră generală și abstractă. Regulamentul este obligatoriu în întregime, ceea ce înseamnă că scopul său este de a supune o situație unor reguli generale. Deși, prin natura lor, prevederile regulamentelor au, în general, efect imediat asupra sistemelor juridice naționale ale statelor membre, fără a fi necesar ca autoritățile naționale să adopte măsuri de aplicare, totuși, pentru o implementare adecvată a acestora, unele dintre prevederile unui regulament ar putea necesita adoptarea de astfel de măsuri de către statele membre. De la intrarea în vigoare a unui regulament, acesta prevalează asupra normelor juridice naționale ale statelor membre ce au același obiect de reglementare, iar legislația națională ulterioară trebuie să fie în acord cu regulamentul respectiv și să fie elaborată în lumina acestuia.

- **Directivele**. Acte normative ale Uniunii Europene obligatorii, din punctul de vedere al rezultatului ce trebuie obținut, pentru toate statele membre cărora li se adresează. Totodată, directivele lasă alegerea formei și a metodelor la

latitudinea autorităților naționale. Libertatea de alegere pe care statele membre o au cu privire la „formele și mijloacele” de implementare a directivelor oferă unui stat membru posibilitatea de a alege forma legislativă pe care acesta o consideră adecvată. Deși, în consecință, aceasta înseamnă că nu există obligația ca legislația pentru implementare la nivel național să utilizeze aceleași cuvinte, concepte ori sintagme precum cele din cadrul directivei în cauză, reglementările naționale trebuie totuși să ofere persoanelor cărora li se adresează o înțelegere clară și precisă cu privire la drepturile și obligațiile la care se referă și, deci, să facă posibilă asigurarea de către instanțele naționale a respectării drepturilor și obligațiilor cetățenilor. Pentru implementarea unei directive este necesară transpunerea cerințelor directivei în acte normative cu caracter obligatoriu specific.

- **Deciziile**. Acte cu caracter obligatoriu în toate elementele lor asupra celor cărora li se adresează. Deciziile se adresează numai unor persoane anume și reprezintă, astfel, acte cu caracter individual, adică nu au un caracter general de aplicare. De regulă deciziile sunt instrumente normative adecvate pentru actele instituțiilor UE, cum ar fi Comisia Europeană atunci când își exercită autoritatea în domeniul precum anchetele din dreptul concurenței.

Deciziile pot fi adresate persoanelor de drept privat, cum ar fi societățile comerciale, sau statelor membre. Deciziile adresate statelor membre au caracter obligatoriu cu privire la toate instituțiile statului, inclusiv în privința sistemului judiciar.

Trebuie de menționat faptul că Tratatul Comunității Economice Europene nu conține nici o prevedere expresă privind rezolvarea situației în cazul unui posibil conflict între legislația Uniunii Europene și legislația unui stat membru. Totuși potrivit art. 4 din Tratatul privind Uniunea Europeană (versiunea consolidată) este prevăzută obligația generală a statelor membre de a „asigura îndeplinirea obligațiilor generate de prezentul tratat” pentru a „facilita îndeplinirea sarcinilor Uniunii” și de a „se abține de la orice măsură ce ar putea pune în pericol realizarea obiectivelor Uniunii.

Curtea de Justiție s-a pronunțat pentru prima dată cu privire la chestiunea priorității legislației

¹⁵³ Tratatul de la Lisabona. În: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, C115, din 9 mai 2008. [On-line]: <http://www.consilium.europa.eu/treaty-of-lisbon.aspx?lang=ro>. (Vizitat la: 03.12.2011).

¹⁵⁴ Capitolul 2, Actele juridice ale Uniunii, procedurile de adoptare și alte dispoziții. Secțiunea 1. Actele juridice ale Uniunii, Articolul 288 (ex-articolul 249 TCE). [On-line]: <http://www.consilium.europa.eu/treaty-of-lisbon.aspx?lang=ro>. (Vizitat la: 03.12.2011).

Uniunii Europene în cauza „Costa / Enel”¹⁵⁵. Potrivit jurisprudenței Curții de Justiție, supremația dreptului comunitar este un principiu fundamental al dreptului. Conform Curții, acest principiu este inerent naturii specifice a Comunității Europene, deși la data adoptării primei hotărâri din cadrul acestei jurisprudențe consacrate, supremația nu era menționată în tratat. (hotărârea din 15 iulie 1964, în cauza 6/64, Costa/ENEL).

Potrivit Tratatului privind Uniunea Europeană (versiunea consolidată), în art. 6 alin. 2 și 3 (ex art. 6 TUE), este prevăzut că Uniunea aderă la Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale. Competențele Uniunii, astfel cum sunt definite în tratate, nu sunt modificate de această aderare. Drepturile fundamentale, astfel cum sunt garantate prin Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale și astfel cum rezultă din tradițiile constituționale comune statelor membre, constituie principii generale ale dreptului Uniunii. Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale, este cea mai importantă formă de exprimare a atașamentului profund al Statelor membre ale Consiliului Europei față de valorile democrației, păcii și justiției, iar prin intermediul lor față de respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale indivizilor aflați sub jurisdicția lor. Convenția Europeană pentru Drepturile Omului a fost semnată la Roma la 4 noiembrie 1950.

Pe parcursul ultimilor 50 de ani acest instrument a evoluat grație interpretărilor dispozițiilor sale date de Curtea Europeană a Drepturilor Omului și Comisia Europeană a Drepturilor Omului, precum și datorită activității Consiliului Europei. Cel din urmă a adoptat protocoale adiționale care au extins domeniul de aplicare a Convenției, rezoluții și recomandări, care au dezvoltat și au propus norme de conduită Statelor membre și au impus sancțiuni statelor care nu respectă prevederile acestui instrument.

Statele Părți la Convenția Europeană pentru Drepturile Omului, inclusiv și Republica Moldova au integrat acest tratat în legislația lor națională. Astfel, Convenția este parte a sistemului de drept al Statelor Părți și aplicarea

prevederilor ei este obligatorie pentru instanțele judecătorești naționale și autoritățile publice naționale. Orice individ, aflat sub jurisdicția Statelor vizate, se bucură de drepturile și obligațiile care decurg din Convenție, prin urmare, poate, în cadrul intern, invoca direct textul Convenției și jurisprudența Curții, care trebuie să fie aplicate de instanțele judecătorești naționale. Mai mult decât atât, autoritățile naționale, inclusiv instanțele judecătorești, trebuie să acorde Convenției prioritate asupra oricărei legi naționale ce contravine ei sau jurisprudenței Curții.

Textul Convenției nu poate fi interpretat separat de jurisprudența sa. Convenția funcționează în conformitate cu un sistem de drept comun. Hotărârile Curții Europene a Drepturilor Omului explică și interpretează textul convenției și protocoalele acesteia. Ele constituie precedente obligatorii, al căror statut juridic este cel al normelor juridice obligatorii. Prin urmare, odată cu ratificarea Convenției, autoritățile naționale ale Statelor semnatare, inclusiv cele care practică un sistem de drept civil „continental”, trebuie să considere hotărârile Curții legi obligatorii. În prezent, chiar și sistemele tradiționale de drept continental, practică un sistem mixt de drept continental și de drept comun, unde jurisprudența are aceiași valoare ca și legile adoptate de Parlament.

Potrivit spiritului general al Convenției, responsabilitatea inițială și primară de a proteja drepturile consacrate în Convenție revine Înalțelor Părți Contractante. Curtea a fost instituită pentru a monitoriza acțiunile statelor, exercitându-și competența de revizuire. Astfel, marja de apreciere conferită autorităților naționale este coordonată cu supravegherea europeană. Doctrina marjei de apreciere se aplică în mod diferit, iar nivelul discreționar permis statelor variază în funcție de context. Statului i se acordă o largă libertate de apreciere în cazuri de urgență publică în conformitate cu prevederile articolului 15 sau în anumite domenii, cum ar fi protecția libertății de exprimare, în care lipsa unei concepții comune în Statele Contractante duce la reducerea aproape completă a puterii discreționare.

Referitor la dreptul de proprietate, Convenția Europeană a Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale în Articolul 1 din Protocolul 1 determină conținutul protecției acestui drept. Acest articol cuprinde o normă cu caracter

¹⁵⁵ Cauza 6/64 Flaminio Costa -v- Ente Nazionale per l'Energia Elettrica. 1964, ECR 585.

general care enunță principiul necesității respectării dreptului de proprietate și două teze în aplicarea acesteia: prima supune anumitor condiții posibilitatea privării titularului de dreptul său de proprietate și ce-a de-a doua reglementează modul de folosință a bunului obiect al acestui drept în concordanță cu interesul general. Dreptul de proprietate este un drept fundamental al omului și poate fi invocat în ordinea juridică internă de către orice persoană interesată.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului în jurisprudența sa, supune analizei orice pretinsă încălcare a dreptului la respectarea bunurilor, reglementat de art. 1 din Protocolul 1 adițional la Convenție, protecția proprietății, potrivit căruia, *orice persoană fizică sau juridică are dreptul la respectarea bunurilor sale. Nimeni nu poate fi lipsit de proprietatea sa decât pentru cauză de utilitate publică și în condițiile prevăzute de lege și de principiile generale ale dreptului internațional.*

*Dispozițiile precedente nu aduc atingere dreptului statelor de a adopta legile pe care le consideră necesare pentru a reglementa folosința bunurilor conform interesului general sau pentru a asigura plata impozitelor ori a altor contribuții, sau a amenzilor*¹⁵⁶.

Protocolul adițional, numit și Protocolul nr.1 la Convenție protejează așa numitele *bunuri*. Noțiunea de bunuri în Articolul 1 are un sens autonom și nu se limitează la dreptul de proprietate asupra unor bunuri materiale. Astfel, dacă dreptul intern al vreunui stat membru nu recunoaște un anumit drept de proprietate, nu ar însemna că acel drept este scos din câmpul de acțiune al Articolului 1 Protocol adițional.

Unica autoritate în drept să determine care este întinderea noțiunii de bunuri în sensul Articolului 1 și ce anume constituie – *bun* - în sensul acestui articol este Curtea Europeană. Cu certitudine putem afirma că atât drepturile reale cât și cele de creanță sunt incluse în această noțiune, însă noțiunea de bun potrivit convenției, cuprinde multe alte lucruri care au o valoare economică.

Trebuie să menționăm că Articolul 1 Protocol 1 se referă doar la bunurile existente și nu garantează dreptul de a dobândi un bun viitor.

Posibilitatea dobândirii unui bun viitor prin moștenire nu constituie un drept de proprietate protejat de Articolul 1 Protocol 1. În speță, în cauza *Marckx versus Belgia*¹⁵⁷, s-a pus problema imposibilității unui copil nelegitim de a-și moșteni mama. Reclamantul(copilul) s-a plâns de încălcarea dreptului său de proprietate, însă Curtea Europeană i-a respins cererea pe motiv că în speță nu era vorba despre un bun existent ci despre un bun viitor, iar Articolul 1 nu este aplicabil.

Situația este similară și în privința salariului în avans, care de asemenea nu este protejat de Articolul 1 Protocol 1. Un venit viitor constituie bun în sensul Articolului 1 Protocol 1, doar dacă a fost câștigat (salariul, onorariul avocatului sau a notarului) sau dacă există o hotărâre judecătorească executorie care îl confirmă. În speță, un notar din Germania sa plâns că guvernul a adoptat o lege prin care onorariul său în anumite situații a fost redus cu 80%. Curtea a decis că notarul nu avea un bun în sensul Articolului 1 Protocol 1, deoarece acest onorariu era un bun viitor și nu unul existent, onorariul urma a fi câștigat în viitor de acesta.

Privitor la revendicarea bunului(*claims*), Curtea a statuat în hotărârile sale că o revendicare, ca să poată fi considerată bun în sensul Articolului 1 Protocolul 1 reclamantul trebuie să arate că are o bază legală. De exemplu dacă o persoană care a lucrat 25 de ani și a contribuit la formarea bugetului fondului social, aceasta este îndreptățită în baza legii să primească pensie. Prin urmare dacă statul refuză să-i plătească pensia, aceasta v-a putea avea o revendicare legitimă, care v-a constitui un bun în sensul Convenției. De exemplu, în cauza *Cazacu c. Moldovei*¹⁵⁸, reclamantul a fost disponibilizat în urma lichidării funcției. El a solicitat să i se plătească indemnizațiile prevăzute de lege, deoarece avea dreptul la plata unei indemnizații în mărimea unui salariu lunar la a încă două salarii după disponibilizare. Curtea de la Strasbourg a stabilit că Articolul 1 al Protocolului 1 la CEDO nu garantează un drept de a dobândi proprietăți. Totuși, o pretenție poate reprezenta un „bun” în sensul Articolului 1 dacă reclamantul poate

¹⁵⁶ Protocolul adițional la Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale Paris din 20.03.1952. În: *Tratate Internaționale la care Republica Moldova este parte (1990-1998)*. Ediție Oficială, Vol. I. Chișinău, 1998, p. 359 - 360.

¹⁵⁷ *Marckx v. Belgium*(A/31), judgment of 13 June 1979. Series A, no. 31, (1979 - 80) 2 EHRR 330.

¹⁵⁸ Hotărârile și Deciziile CtEDO în cauzele moldovenești. Vol. VI. Chișinău: Editura Cartier, 2009, p. 225 – 237.

argumenta că avea cel puțin o „speranță legitimă” că va obține un drept de proprietate. Pentru a stabili dacă așteptarea este „legitimă”, Curtea trebuie să stabilească dacă pretenția reclamantului se baza pe un fundament legal suficient. Curtea a reiterat că două dintre pretențiile reclamantului au fost respinse de către instanțele naționale, deoarece el nu s-a conformat cerințelor legale, și anume: reclamantul nu a oferit servicii după octombrie 1999 și nu putea solicita salariu pentru acea perioadă și nu s-a înregistrat la Oficiul forței de muncă pentru a putea solicita salariul mediu pentru a treia lună, după cum era prevăzut de art. 45/3 Codul muncii în vigoare la acea dată. Curtea a respins aceste două pretenții ale reclamantului, deoarece în privința lor reclamantul nu avea o „speranță legitimă”. Deci, Curtea a stabilit că reclamantul era îndreptățit în baza legii naționale la plata acestor indemnizații și că plata lor urma să se facă automat, fără a fi condiționată ceva. Curtea a stabilit că reclamantul avea o revendicare legitimă față de fostul angajator, care putea fi considerat un bun, în sensul Articolului 1 Protocolul 1 al Convenției.

Similar, în cauza *Pressos Compania Navieria c. Belgia*¹⁵⁹, o navă maritimă a fost implicată într-o coliziune iar proprietarul a suferit pagube. Proprietarul putea să ceară despăgubiri de la persoanele vinovate de producerea coliziunii, însă Parlamentul a intervenit și a adoptat o lege prin care a exclus o astfel de responsabilitate. Curtea de la Strasbourg a considerat că deoarece până în momentul producerii accidentului maritim exista o practică judecătorească clară care îi dădea proprietarului o speranță legitimă de a-și repara paguba, acesta avea o revendicare legitimă și deci un bun în sensul Articolului 1 Protocol 1.

Cazuri aparte constituie restituirea averilor confiscate în anii 40-50 a sec. XX de către guvernul fostei Uniuni Sovietice. Aici trebuie de menționat că Convenția nu garantează restituirea unui bun preluat de autoritățile statului înainte de intrarea în vigoare a Convenției cu privire la statul în cauză, decât în situația în care a Statul și-a asumat obligația concretizată printr-o speranță legitimă de redobândire a bunului sau a

contravalorii acestuia. Republica Moldova la 8 decembrie 1992 a adoptat Legea nr. 1225 privind reabilitarea victimelor represiunilor politice¹⁶⁰. Persoanele care cad sub incidența acestei legi pot cere retrocedarea lor în condițiile prevăzute de lege, iar neîndeplinirea acestor condiții de către stat duce la garantarea acestor drepturi de către Convenție.

Creanțele pot constitui un bun în sensul Articolului 1 Protocol 1, astfel un titlu executoriu prin care statul a fost obligat să plătească reclamantului o sumă de bani sau să-i predea un anumit bun constituie o creanță. Împotriva Republicii Moldova, Curtea Europeană pentru Drepturile Omului a pronunțat mai multe hotărâri în care creanțele provenite din hotărâri judecătorești definitive au fost considerate bunuri în sensul Articolului 1 Protocol 1. Spre exemplu cauza *Prodan c. Moldovei*¹⁶¹, reclamantul a obținut o hotărâre definitivă potrivit căreia statul a fost obligat să-i retrocedeze casa, însă deoarece nu s-a conformat hotărârii judecătorești, Curtea a considerat că a fost violat dreptul reclamantului la respectarea bunurilor sale, care de fapt era creanța provenită dintr-o hotărâre definitivă.

Interesele economice și comerciale de asemenea pot fi *bunuri* în sensul Articolului 1 Protocol 1. De exemplu în cauza *Tre Traktorer AB c. Suediei*¹⁶², Curtea a considerat că clientela unei companii sau reputația sa comercială poate constitui un bun. Reclamantul care își formase clientela în baza exploatării unei licențe de vânzare a băuturilor alcoolice avea un bun în sensul Articolului 1 Protocol 1. De asemenea nu doar clientela și reputația comercială poate constitui un bun dar și licențele sau autorizațiile valabile. De exemplu în cauza *Bimer c. Moldovei*¹⁶³, compania reclamantă beneficia de o licență de funcționare cu o valabilitate de mai mulți ani pentru un magazin și bar duty-free, iar Guvernul a decis închiderea acestora. Curtea a constatat că licența constituie un bun în sensul

¹⁵⁹ The case nr. 38/1994/485/567 *Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium* (1). [on-line]: <http://www.uniceub.br/curso/mestrado/MaterialEstudo/01%20CASOS%20CONCRETOS/19%20ESGOTAMENTO%20VIA%20INTERNA/06%20COMPANHIA%20NAVIERA%20VS%20BELGICA/02%20JUST%20SATISE.pdf>. (vizitat la: 10.12.2011).

¹⁶⁰ Legea nr. 1225 privind reabilitarea victimelor represiunilor politice. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 012 din 30.12.1992.

¹⁶¹ Hotărârile și Deciziile CtEDO în cauzele moldovenești. Vol. VI. Chișinău: Editura Cartier, 2009, p. 71 – 98.

¹⁶² *The Traktorer AB împotriva Suediei. Hotărârea din 7 iulie 1989, seria A, nr.159, p. 23 - 24, §§ 61 – 62.*

¹⁶³ Hotărârile și Deciziile CtEDO în cauzele moldovenești. Vol. IV. Chișinău: Editura Cartier, 2007, p. 379 – 389.

Articolului 1 Protocol 1 iar revocarea acesteia nu a fost conform legii, violându-se dreptul la protecția proprietății. Caz similar a fost și în cauza *Megadat c. Moldovei*¹⁶⁴, unde o licență valabilă a fost anulată pe motiv că reclamantul ar fi comis niște încălcări minore, anume nu și-a modificat adresa în textul licenței. Curtea a constatat că licența constituia un bun în sensul Articolului 1 Protocol 1 și după efectuarea unui test de punere în balanță a intereselor implicate a constatat că revocarea licenței pentru o încălcare atât de minoră a constituit o ingerință disproporționat de mare.

Trebuie să menționăm că potrivit conceptului din Articolul 1 Protocol 1 din Convenția europeană pentru drepturile omului se includ și astfel de drepturi cum ar fi: acțiunile (companiilor), patentele, brevetele, drepturile contractuale, drepturile de proprietate intelectuală și industrială etc. De exemplu în cauza *Balan c. Moldovei*¹⁶⁵, reclamantul s-a plâns că guvernul i-a folosit fără autorizare și fără a-i plăti o fotografie a cetății Soroca, aplicând-o pe buletinele de identitate. Curtea a stabilit, că dreptul reclamantului asupra creației fotografice reprezintă un bun în sensul Articolului 1 Protocol 1 din Convenție. *În ultimul timp în societate se discută despre dobândirea dreptului de proprietate asupra terenurilor de către cetățenii străini sau liberalizarea vânzării terenurilor agricole cetățenilor străini și apatrizilor.* Studiul nostru, face doar o introducere în cercetarea acestui domeniu, totodată vine să consolideze și opiniile celor care susțin această liberalizare, axându-se preponderent pe o problemă strict economică. Republica Moldova având o economie agrară și slab dezvoltată, poate beneficia considerabil în urma acestui proces. Totodată, legalizarea acestui concept fără un studiu aprofundat și raportat la specificul și tradițiile noastre, poate ridica riscuri majore la adresa securității statului. Majoritatea statelor dezvoltate susțin că aceasta este o problemă politică, chiar geopolitică, și deoarece ține în primul rând de securitatea națională (cel puțin de componenta securității alimentare) nu consideră necesar liberalizarea acestor tranzacții

cu cetățenii străini, altele dimpotrivă¹⁶⁶. Anume la soluționarea acestei probleme deloc dificile știința dreptului trebuie să-și spună cuvântul, iar cercetarea minuțioasă a acestor aspecte, în opinia noastră v-a conține propuneri de *lege ferenda*, totodată v-a contribui la luarea unei decizii înțelepte, argumentate științific în interesul drepturilor și libertăților cetățeanului și a securității statului. Legiuitorul moldovean v-veni să răspundă la simpla și totodată complicata întrebare, ce este mai avantajos pentru cetățenii și statul Republica Moldova, să liberalizăm circulația capitalului inclusiv prin neîngrădirea dreptului de vânzare a pământului cetățenilor străini și bogați, să atragem investițiile străine, să ridicăm nivelul de trai și calitatea vieții sau dimpotrivă, riscăm să atentăm la *principiile fundamentale ale statalității și suveranității Republicii Moldova*.

Bibliografie:

- [On-line]: <http://eurlex.europa.eu/ro/treaties/dat.htm>. (Vizitat la: 05.12.2011).
- [On-line]: <http://jurisprudencedo.com/BALAN-contr-Moldovei-Nerespectarea-drepturilor-de-autor-Securitatea-raporturilor-juridice.htm>. (Vizitat la: 12.12.2011).
- [On-line]: <http://jurisprudencedo.com/Megadat-com-SRL-c-Moldovei-Neprelungirea-licentei.htm>. (Vizitat la: 12.12.2011).
- [On-line]: http://www.mmediu.ro/afaceri_europene/Tratatul_privind-UE-si-tratatul_privind-functionarea-UE.pdf. versiunea consolidată a Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatului privind funcționarea Uniunii Europene. (Vizitat la: 03.12.2011).
- [On-line]: www.storme.be/euroius.html. (Vizitat la: 03.12.2011).
- Cauza 6/64 Flaminio Costa -v- Ente Nazionale per l'Energia Elettrica. 1964, ECR 585.
- Codul civil al RSS Moldovenești. Redacția 1964, cap. X, p. 42 – 48.
- Codul Funciar al Republicii Moldova nr.828 din 25.12.1991. În: Monitorul Oficial nr.107/817 din 04.09.2001.

¹⁶⁴ [On-line]: <http://jurisprudencedo.com/Megadat-com-SRL-c-Moldovei-Neprelungirea-licentei.htm>. (Vizitat la: 12.12.2011).

¹⁶⁵ [On-line]: <http://jurisprudencedo.com/BALAN-contr-Moldovei-Nerespectarea-drepturilor-de-autor-Securitatea-raporturilor-juridice.htm>. (Vizitat la: 12.12.2011).

¹⁶⁶ România a adoptat Legea privind dobândirea dreptului de proprietate privată asupra terenurilor de către cetățenii străini și apatrizi, precum și de către persoanele juridice străine. Legea nr 312/2005.

9. Hotărârile și Deciziile CtEDO în cauzele moldovenești. Vol. IV. Chișinău: Editura Cartier, 2007. 438 p.

10. Hotărârile și Deciziile CtEDO în cauzele moldovenești. Vol. VI. Chișinău: Editura Cartier, 2009. 594 p.

11. Legea fondului funciar nr. 18/1991. În: Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 37 din 20 februarie 1991, cu modificările ulterioare, versiune actualizată la 13.12.2007 care cuprinde ultima modificare adusă de Legea nr. 340/2007.

12. Legea nr. 1225 privind reabilitarea victimelor represiunilor politice. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.012 din 30.12.1992.

13. Legea nr. 369-XIII din 10.02.95 din Codul Funciar al Republicii Moldova nr. 828 din 25.12.1991.

14. Legea Republicii Moldova cu privire la proprietate nr. 459-XII din 22.01.91. În: Monitorul Oficial nr. 3-4-5-6 din 30.06.1991.

15. Legea României nr. 312/2005 privind dobândirea dreptului de proprietate privată asupra terenurilor de către cetățenii străini și apatrizi, precum și de către persoanele juridice străine.

16. Mark Beunderman. Proiect de Cadru comun de referință. În: Revista EUObserver din 22.10.2007.

17. Protocolul (nr. 3) Privind Statutul Curții de Justiție a Uniunii Europene. [On-line]: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0201:0328:RO:PDF>. (Vizitat la: 03.12.2011).

18. Protocolul adițional la Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale Paris din 20.03.1952. Tratatate Internaționale la care Republica Moldova este parte (1990-1998) Ediție Oficială, Vol. I, Chișinău, 1998. 386 p.

19. Rezoluțiile Parlamentului European din 1989 și 1994. În: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene. Ediția în limba engleză. Nr. C158/400, nr. C 205/518.

20. The Traktor AB împotriva Suediei. Hotărârea din 7 iulie 1989, seria A, nr. 159, p. 23 - 24, §§ 61 – 62.

21. Tratatul de la Lisabona. În: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, C115, din 9 mai 2008. [On-line]: <http://www.consilium.europa.eu/treaty-of-lisbon.aspx?lang=ro>. (Vizitat la: 03.12.2011).

22. Mises Ludwig von. Capitalismul și dușmanii săi. București: Editura Nemira, 1998, p. 32 – 45.

23. The case nr. 38/1994/485/567 Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium (1). [On-line]:

<http://www.uniceub.br/curso/mestrado/MaterialEstudo/01%20CASOS%20CONCRETOS/19%20ESGOTA%20MENTO%20VIA%20INTERNA/06%20COMPANHIA%20NAVIERA%20VS%20BELGICA/02%20JUST%20SATISE.pdf>. (Vizitat la: 10.12.2011).

24. Marckx v. Belgium (A/31), judgment of 13 June 1979. Series A, no. 31, (1979 - 80) 2 EHRR 330.

Copyright© Leonid CHIRTOACĂ, 2012.

RELAȚII INTERNAȚIONALE**THE TRIPLE DILEMMA FOR FORMER SOVIET STATES:
STATE BUILDING, DEMOCRATIZATION AND THE
GLOBALIZATION. CASE STUDIES OF ESTONIA AND
MOLDOVA****Alla ROȘCA*****REZUMAT:****DILEMA TRIPLĂ PENTRU FOSTA STATE SOVIETICE: FORMAREA STATELOR,
DEMOCRATIZAREA ȘI GLOBALIZAREA. STUDII DE CAZ PRIVIND ESTONIA ȘI MOLDOVA**

Articolul are ca scop analiza constituirii statului național și impactul acestui proces asupra democratizării și globalizării în două state ex-sovietice: Estonia și Moldova. Cu toate similitudinile demografice și structurale dintre Estonia și Moldova, aceste țări au urmat diferite căi în procesul de adoptare a legilor referitor la cetățenie și naturalizare și au progresat diferit în promovarea reformelor politice și economice în perioada ce a urmat după dizolvarea Uniunii Sovietice.

Analiza cazului Estonia demonstrează, ca voința factorilor de decizie de a promova reformele democratice, politice și economice, cuplată cu factori externi favorabili ca integrarea în UE au determinat ca Estonia să aibă o poziție avansată în procesul de globalizare. Cazul Moldovei ne demonstrează un alt exemplu. Ca rezultat al procesului politic nedeterminat și conflictului Transnistrean, cuplat cu procesul lent de reforme economice a adus Moldova la poziția de a fi una dintre cele mai sărace țări din Europa.

Concluzia articolului este că capacitatea de a crea un stat național și abilitatea de a urma transformările democratice și reformele economice vor determina locul și natura participării țărilor ex-sovietice în procesul de globalizare și integrarea în piața globală.

РЕЗЮМЕ:**ТРОЙНАЯ ДИЛЕММА БЫВШИХ СОВЕТСКИХ ГОСУДАРСТВ: СТРОИТЕЛЬСТВО
ГОСУДАРСТВ, ДЕМОКРАТИЗАЦИЯ И ГЛОБАЛИЗАЦИЯ. ПРИМЕР ЭСТОНИИ И
МОЛДОВЫ**

Статья призвана проанализировать процесс формирования национального государства и проследить его влияние на процессы глобализации на демократизацию в двух бывших советских государствах: Республике Молдова и Эстонии. Несмотря на демографические и структурные сходства между Эстонией и Молдовой, эти страны в своем развитии придерживаются двух разных подходов в процессе принятия законов о гражданстве и натурализации. Вышеупомянутые страны продвинулись по-разному в реализации своих политических и экономических реформ в период после распада Советского Союза.

Анализ практики Эстонии продемонстрировал, что воля руководящих органов, принимающих решения по продвижению демократических, экономических и политических реформ при содействии внешних факторов, способствующих интеграции в Европейский союз, привели страну к передовым позициям в процессе глобализации. В случае Республики Молдова следует выделить важный показатель. В результате неопределенного политического процесса, при наличии нерешенного приднестровского конфликта в сочетании с медленным процессом экономических реформ, Молдова стала одной из беднейших стран Европы.

В статье делается вывод, что возможность создания национального государства и способность следовать демократическим преобразованиям и экономическим реформам будет определять место и характер бывших советских республик в процессе глобализации и интеграции на глобальном уровне.

* **ROȘCA Alla** - Doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, Universitatea din Tulan, New Orleans, Louisiana (SUA); **ROȘCA Alla** - Doctor Habilitat of political science, full professor, the Tulane University of Louisiana, New Orleans, Louisiana (USA); **РОШКА Алла** – Доктор политических наук, профессор, Туланский университет, Луизиана, Новый Орлеан (США).

Introduction

After the dissolution of the Soviet Union all fifteen former soviet states faced the challenge of nation building and state creation in the context of new realities of the globalization process. The third wave of democratization occurred when the globalization process was emerging and the values of the capitalist mode of production were inscribed with a new intensity.

National mobilization played a decisive role in undermining the socialist states of Eastern Europe and in the consolidation of the newly established governments. Among the researchers of the issue of nation building and state formation there is a consensus that state, nation and identity have been at the very centre of post-communist transition.¹⁶⁷ A complex interaction followed between the model of nation building and state-creation and the transition to democracy and market economy. There are three basic, interdependent variables which will continue to shape the place of post-Soviet states in the global community: state building, democratization and globalization. The question of state building revolves around the effectiveness of the state and its ability to release its responsibility to its citizenry. Democratization concerns the process of institutional governance which facilitates the effective allocation of resources within a particular political and economic entity. All take place within an environment characterized by interconnectedness in all aspects of life, the globalization infrastructure.

This paper will be an attempt to understand the former Soviet states' preoccupation with nation-state building and democratization in the period of global transformation. We will try to understand if the process of state building affects the capacity to promote and consolidate democracy in the country. What factors are influencing the effective nation building and state creation; and what aspects are more important in the democratization process? And we will analyze also if the state building and the ability to promote democracy will dictate the

nature of the states' participation in the process of globalization.

To analyze the nation-state building process and its impact on the democratization and the globalization process, we selected two case studies. Although this will not represent the complexity of all post-Soviet states cases, we are hoping to identify some distinctive variables of these processes, which could be applied to other countries. The selection of the two case studies, Estonia and Moldova, are dictated by the fact that both former Soviet republics are part of the same geographical region, and both became member of the USSR as the result of Ribbentrop-Molotov Pact in 1939, and have the same period of time of being part of the Soviet Union. Another similar factor is the demographic composition: in Estonia those who speak Estonian made up approximate 70% of the population, and in Moldova approximate 70% of the country belongs to the dominant ethnicity. In the beginning of the Perestroika period, Moldova was quoted to be following the „Baltic states” examples of democratic reform and economic transformation. But today Moldova is „one of the poorest” countries in Europe, and Estonia is among the leaders in the globalization process, the so called „Baltic Tiger”, and has a high economic development rate.

Because these two countries share the post-Soviet experience in the context of ethnic diversity and nation-state building in the democratization and globalization context, our goal is to analyze and to demonstrate why they have followed such different paths over the past decades.

This article will begin with an analysis of nation and state building policies after the dissolution of the Soviet Union, the internal and external factors which contributed to this process, the elites official discourse of the nation, the political legal framework and the foreign environment, in which those processes occurred. In the next part of the article the democratization processes will be analyzed, looking in particular for the creation of the stable political environment, political reforms and fight against corruption. In the last part of this article I will analyze the effectiveness of economic reforms of two states and the

¹⁶⁷ Aklaev A. *Democratisation and Ethnic Peace: Patterns of Ethnopolitical Crisis*. Aldershot: Ashgate, 1999, p. 88.

integration of two economies in the globalization process.

The Nation-State Building

Domestic Nation and State Building policies

After the dissolution of the Soviet Union, all former Soviet states faced the inevitability of transformation of the role and competencies of the state. It was not simply a case of transformation of the states' attributes, but democratization implies changing the rationale of the state. In the first place, the post-Soviet states looked-for the possibility to claim uncontested sovereignty. The former republics attempted not only to achieve external sovereignty, as internationally recognized nation-states, but also adopted certain domestic policies and established governmental structures to facilitate the process of nation-state building. An indispensable part of democratization was the legitimacy of the new nation state.

In comparison with the practice of the creation of the state from bottom-up in Western European states, the post Soviet states find themselves in the condition of necessity to rely on the nation elites to create the new „national” symbols, institutions and practices. For the political elites were inevitable to distance themselves from the previous Soviet regime and to adopt new national codes. There were basically two simultaneously adopted mechanisms: one was *official discourse* developed on the theme of being new „nations”; the other was the *political-legal framework* to form the base of such discourse.¹⁶⁸ Both of those mechanisms were expected to mutually strengthen each other and facilitate the transition process.

Official discourse on nation

The discourse of the political elites is inventing and using the ethnopolitical codes and symbols in order to secure those political outcomes that are considered beneficial to the future development of the titular nation. Analyzing the rationalities of national elites to mobilize their constituents along national lines, and convincing them of the cost and benefits that will accumulate from taking certain political

actions, Green came to the conclusion that in multicultural democracies regional parties should rationally use ethnic nationalism to gain power in their bid for political change.¹⁶⁹ As Claus Offe notes with regard to post-communist regimes more generally, ethnopolitical elites have shown a propensity to make rational political choices (however short-sighted, local or unrealistic they may be) by selecting a course of action with a particular political outcome in mind.¹⁷⁰ To analyze the categories of national discourse during the post-Soviet period, proposed by Smith G., we will take in consideration the following factors: 1) core national discourse; 2) multiculturalists discourse; 3) neo-Soviet discourse.

As a result of the analysis of the Estonia case, we can distinguish the discourse of the core nation that envisages a polity in which nation and state should ideally be socially and spatially congruent. The core nation rhetoric is harmonious with the nationalistic ground that the political homeland is the only territory where the core nation has a historical homeland, in contrast to Russians who have their own homeland elsewhere.¹⁷¹ The national rhetoric in Estonia became the basic element for the indigenous elites to secure the power consolidation to build a new independent state, and to assure the institutionalization and reproduction of ethnic and linguistic differences.

If titular nation members can secure over-representation in national and local government, central administration, the courts, media, schools and universities, such an outcome will imply a virtually exclusive domination over the state's major institutions. As a result of the first post-independence national elections in Estonia in 1992, all 101 members of the parliament were ethnic Estonian.

The Russian-speaking minority in Estonia was mostly affected by the collapse of Soviet Union: they suddenly found themselves living in a state which they did not consider their own and in order to apply for position in the public sphere, Russian speakers face the condition of

¹⁶⁸ Smith Graham. Post-colonialism and Borderland Identities. In: Smith, G. ... [et al.]. Nation-Building in Post-Soviet Borderlands. The Politics of National Identities. Cambridge: Cambridge University Press, 1998, p. 14.

¹⁶⁹ Leslie Green. Rational Nationalists. In: Political Studies. 1982, vol. 30 (2), p. 236.

¹⁷⁰ Claus Offe Varieties of Transitions: The East European and East German Experiences. Cambridge: Polity Press, 1996, p. 60.

¹⁷¹ David Millar. On Nationality. Oxford: Oxford University Press, 1996.

knowledge of the Estonian language. Russian 'speakers encompass a half million people and constitute approximately 30% of the Estonia population in 1989. Russian speakers are concentrated in the capital city and the industrial region of north-east. They did not constitute a homogeneous minority group, in terms of civil rights, they included citizen and non-citizens of Estonia and Russia Federation citizens and in terms of socio-economic status, they were businessman and winners of transition in the western cities, as well as losers in the eastern periphery of the country.

The current demographic composition of Estonia, as well as Moldova, is a result of Stalin's mass deportation from Russia to the Soviet Republics and the migration of Russians to newly-created Soviet industrial centers, following the Molotov-Ribbentrop Pact. The Pact, which led to effective occupation of both Estonia and Moldova (also Lithuania and Letonia), was made on behalf of Hitler and Stalin in 1939. Although officially a „non-aggression treaty”, the Pact included a secret protocol which made countries in Eastern Europe available for military occupation by either the Soviets or the Nazis (and in some cases, both). The secret protocol considerably altered the ethnic composition of both Estonia and Moldova. According to the data, ethnic Estonians made up about 90% of the inhabitants in 1945, and around 62% in 1984.¹⁷²

In Moldova, the indigenous elites were split in two parts: „pan-Romanian” group and „pro-Moldovan” group. The „pan-Rumanian” nationalist intelligentsia since 1988-1989 invoked Romanian nostalgia that had been strongly characterized by the idea of independence from Russian/Soviet domination. Unionism proponents claim that a political unity of two states is imminent.

The rhetoric of this nationalist group emphasized that the Moldovan identity was „imposed” by imperialist Russian/Soviet colonization and because during the soviet time the Moldovan's were separated from their „Romanian brothers”, after dissolution of Soviet Union Moldovans finally are free to reunite with Romanians. We will mention that unionism

hardly ever enjoyed majority support in Moldova, but Romanization has affected many important state symbols since independence: the national anthem, the flag and emblem and the educational sector.

In opposition to „unionism” and „Romanization” appeared a „pro-Moldovan” group envisages a polity of an independent nation and creation of an independent, sovereign state. The concept of an independent Moldovan nation was popular among the Agrarian Party in the early 1990, which represented the middle range agrarian elites, and after 2001 by the Communist Party of the Republic of Moldova (PCRM), which even attempted to produce an alternative ideology of „Moldovenism”.

Today there are other parties in modern Moldova, notably the Democrats, who oppose Romanization and are trying to work out an ideological alternative. The rationale for such efforts includes the reluctance of the majority of ethnic Moldovans to abandon Moldovan identity. Another motivation might be a finally perceived incapacity for promoting a single civic identity and nation building through slogans effectively deny Moldovans a distinctive identity (Ukraine-Moldova Civil Society Task Force, 2010).

The Russian-speaking population in Moldova is made up of two distinct (but similar) ethnicities: Ukrainians who form about 14% of the total, and Russians who form about 13%. These are two distinct groups, but both are ethnically Slavic, as opposed to the ethnically Romanian and Moldovans who are Romance population. The demographic composition of today's Moldova is the result of the Soviet Russification of Soviet Republics, but in comparison with Estonia, one third of ethnic Russians were residents or descendants of residents who lived in Moldova prior to 1940. Here we need to take in consideration the different historical background of Estonia and Moldova. Contemporary Moldova was defined by Stalin's Politburo in 1940s as a result of a Communist-Nazi secret agreement known as the Molotov-Ribbentrop Pact and included the formerly Romanian territories of Bucovina and Bessarabia and the tiny strip of land on the left called Transnistria (Moldovan Autonomous

¹⁷² Anatol Lievan. *The Baltic Revolution: Estonia, Latvia, Lithuania and the Path to Independence*. New Haven: Yale University Press, 1994, p. 432 - 434.

Soviet Socialist Republic MASSR).¹⁷³ Most of the Ukrainians and Russians lived in Transnistria, while higher numbers of Moldovans lived in Bessarabia and Bucovina.¹⁷⁴

For the Russian-speaking population in Moldova and especially in Transnistria, the discourse about the reunification with Romania was never attractive. The fear of the unification with Romania was used by the Transnistrian separatists as a mobilization factor. After 1994 elections and the subsequent referendum on independence the idea of a corresponding Moldova nation and language gained in legitimacy and popularity.

Political-Legal Framework

The creation of nation state implies the building of a consensual relationship between state and society-based actors. The democratic transition in former Soviet states posted some question marks over the issue of nationalism and the democratization process. The democratic state implies the concept to build societies based on tolerance and ethnic pluralism for improving levels of participation, welfare and development in the long term.

The analysis of the legislation of citizenship in Estonia and Moldova shows that nationalism does not only affect democratization negatively when it leads to open war. The problem is that some promotes policies of exclusion that are, at the same time, socially legitimized.

In Estonia, the legislation of citizenship was based on the principle that Estonia, in contrast to other former Soviet republics, is a „new” state not a „successor state” of the Soviet Union. Thus, the naturalization legislation was mainly shaped by the ‘national’ line which gave the protection of the titular nation priority over an integrative concept of the nation. Only those who could prove their ancestry dating back to

the pre-war republic automatically gained citizenship. All the rest – predominantly Russia-speaking post-war immigrants – turned out to be subject of naturalization. Non-citizens are barred from certain occupation, cannot directly acquire ownership of land and have no right to vote in national elections.

These polities effectively barred roughly 330,000 ethnic Russians (approximately 30% of the resident population) from gaining citizenship: there were few Russians in the republic before 1940. The concentration of Russians in the northeastern urban areas, where they constituted approximate 95% of the population meant that few had learned Estonian language.¹⁷⁵

Although there has been a tension in ethnic relations in Estonia, non-violent interethnic relations have been the norm.¹⁷⁶ The possibility of ethnic confrontation in Estonia has been reduced by diversity within ethnic groups and the ethnic binaries, with two groups opposed and split over languages they spoke. According to Weber, the development of an ethnic binary has the effect of „condition(ing) a mutual repulsion and disdain but allow(ing) each ethnic community to consider its own honor as the highest one”.¹⁷⁷

In Moldova’s case, the indigenous elites adopted a civic concept of the nation and accepted the zero-option for the citizenship issue, avoiding conflict-prone issues of statelessness for former Soviet „colonists” as in Estonia. Moldova’s citizenship law was categorized „one of the most liberal in Eastern Europe” when citizenship was granted to everyone who was in the republic before June 23, 1990.¹⁷⁸ The Moldovan Government

¹⁷⁵ E. Ponarin. The Prospects of Assimilation of the Russophone Population in Estonia and Ukraine: A reaction to David Laitin’s Research. *Europe Asia Studies*. 2000, no. 52(8), p. 1535 - 1541.

¹⁷⁶ UNPD. Latvian Human Development Report 1997. Riga, 1997.

¹⁷⁷ From Max Weber: *Essays in Sociology*. Ed. by Max Weber, Hans Heinrich Gerth, C. Wright Mills. New York, Oxford University Press, 1946. xi + 490 p.

¹⁷⁸ Charles King. *The Moldovans: Romania, Russia and the Politics of Culture*. Stanford, CA: Hoover Institution Press, 2000. xxix + 303 p.; Skvortsova A. *The Cultural and Social Makeup of Moldova: A Bipolar or Dispersed Society?* In: *National Integration and Violent Conflict in Post-Socialist Societies: The Cases of Estonia*

¹⁷³ Vladimir Solonari. Difficulties in constructing a nation-state in the Republic of Moldova. In *Transformation of the nation-state in Europe at the dawn of the 21st century*. European Commission for Democracy through Law. Council of Europe Publishing, 1998, p. 369 - 381.

¹⁷⁴ Dima N. *Moldova and the Trans-Dniester republic*. New York: Columbia University Press. 2001; Charles King. *The Moldovans: Romania, Russia and the Politics of Culture*. Stanford, CA : Hoover Institution Press, 2000. xxix + 303 p.

granted extensive rights of cultural autonomy to all minorities to an extent that surpassed anything offered to much larger minorities around Europe. It was hard to find a better example in the former Soviet Union of a new elite and government, dominated by the titular elite, that was more accommodative to minorities in general and to Russian minority in particular, than Moldovan government in 1991. The language policy was both moderate and patient; education was supported in a variety of languages; and political representation was available to all groups.¹⁷⁹

The Moldovan Government that took power in 1991 faced the political reality when the republic with four million inhabitants were divided in three separate parts, and the power in Chisinau did not control sovereignty over already self-proclaimed separatist Dnestr Republic in Transnistria and had only limited control over Gagauz autonomous territory, a small territory populated by Turkish-speaking Orthodox minority. Here it's necessary to specify, that the small Gagauz community in southern Moldova and the much larger community of Russian-speakers (Ukrainians and Russians), who constituted the majority of the population in the left bank territories, strongly objected to nationalizing Moldovan politics. The Gagauz had created their own breakaway region even before the demise of the USSR and so did the Russian-speakers on the left bank. In the early 1992 the conflict between the Moldovan Government in Chisinau and the unrecognized regime of the so-called Dnestr Moldova Republic (PMR) in Tiraspol escalated to a civil war. Chisinau managed to pacify the Gagauz in 1994 by giving far-reaching autonomy, as regarding the PMR, since endless negotiations and failed western support in conflict resolution; PMR became a failing state and a hotbed of criminal activities.

External factors

The history of nation-state building and democratization has been influenced by the

international organization. In case of Estonia, the international community has been an active factor of the promotion of integration and the modification of nationalizing legislation. The European Union (EU) used its dominant attraction to give the necessary support to Council of Europe initiatives and made the conditionality of EU accession abundantly clear. In the context of accession to the EU, during the latest 1990s, as one of the demand of integration, the Estonian parliament adopted amendments and laws to assure the social harmonization of society, based on knowledge of the Estonian language and the procession of Estonian citizenship, and creation of the condition to recognize the cultural rights of ethnical minorities. The Russophones have tended to see European institutions as defending their citizenship and language rights in Estonia; Estonians have seen European institutions as defending them against Russia. The perspective of European integration was considered among one of the most important factor in harmonization of Estonian society and willingness of the Russian speaking population to participate in state creation in Estonia.

Furthermore, Estonia joined the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE) and the United Nations (UN) in mid-September 1991. The involvement of the OSCE, UN and numerous NGOs in Estonia gave both groups legal means to contest their claims, and channeled their effort to efficient cooperation on the state building. As Berg stated, the EU and OSCE have applied both as ad-hoc diplomatic mediation and structural guidance to defuse the ethnic conflicts. In effective division of labor the European Union and OSCE have managed to positively influence nation building process and the relationship between different national minorities.

The nation building and state creation process in former Soviet space were influenced by Russia's interest and actions with respect to the Russian minority in each country. Russia had strategic interest in promoting Baltic independence to facilitate its own exit from USSR. In the context of European integration of Estonia, Russian leader Boris Yeltsin offered support to the Estonian independence movements and discouraged the separation of the Narva metropole (where Russian-speakers

and Moldova. Ed. by P. Kolsto. Lanham: Rowman and Littlefield Publishers. 2002, p. 159 – 196.

¹⁷⁹ Jeff Chinn, Steven Roper. Ethnic Mobilization and Reactive Nationalism: the case of Moldova. In Nationalities papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity. 1995, Volume 23, Issue 2, p. 291 - 325.

were concentrated) in order to oppose and weaken the central Soviet authorities. This policy was coupled with Estonia's successful border control that blocked the entrance of Russian nationalists from the motherland. But the more significant fact is that the Russia did not have the Soviet troops located in that area, in contrast to the case of Moldova.

In the Moldovan case, the European Union had shown no interest in interfering in the civil war of 1992 and political and military intervention was inconceivable. The Transnistrian conflict, together with Romania's issue became the impediments for the structural European perspectives for Moldova. The Stability Pact membership signed between EU and Moldova in 2002 has shown that EU interest in Moldova is as a „never-candidate”. The Transnistrian conflict was specifically excluded from its Stability Pact membership.¹⁸⁰

Moldova did not join the OSCE and UN until the end of January and beginning of March 1992. The involvement of those organizations in the affairs of Moldova came after the major battles of the Transnistrian conflict had ended. The OSCE constituted the only Western presence in the region and with Moldova's lack of appropriate links to the EU, made little or no progress.

In contrast with Estonia, Russia was keen on keeping Moldova within its sphere of influence. Moscow's official policy supported Moldovan independence, but its unofficial reaction, as conveyed by Vice President Aleksandr Rutskoi's visit to Tiraspol, „encouraged the Dniester leadership to take a firm stance” in protecting the Russian diasporas' interests. This ambiguity gave both states the Moldovans and Transnistrian authorities' hope of support by Russians and potency to continue the violence.

An important factor in Moldovan case was the presence of the Soviet (later Russian) Fourteenth Army in the Transnistrian region, which acted as „the joker in the game,” providing arms, heavy weaponry, trained soldiers, and even its top generals to the Transnistrian independence forces.¹⁸¹ Given the

Russian unofficial support of the separatists and the declared interest in protecting the Russian minority group in the region, the army's sympathies laid with the Transnistrian separatists.

As we mentioned already, Russian-speakers in Moldova strongly objected to the idea of nationalizing Moldovan polities, but in special reunification with Romania. Romania was not an attractive alternative for the ethnical minorities in Moldova, as was the EU for the Russians in Estonia. The Romanian efforts in the region, including controversial program of issuing Romanian passports to the descendants of former citizens, would fall short of changing the current *status quo* of states. The Romanian political concept of ‘one nation-two (Romanian) states’ in reference to Romania and Moldova seems to reflect Romania's sensitivity to the EU aversion to any type of imperial revivalist ideologies and even the slightest possibilities of armed conflict on its borders.

Analyzing the external factors of nation and state building process in Estonia, we are identifying the supporting role of the EU and OSCE in nation and state building process on the structural level. The rapidly approaching EU membership triggered the political and economic success and has been creating the base for hope about their civil liberties and rights.

In case of Moldova, Romania did not play an integrationist role in the society, as was the EU factor in Estonia. The Romania never became an attractive alternative for the Russian-speaking minorities, and the reunification was used by Transnistrian separatists to continue the violence. The EU and OSCE became involved in Moldova's affairs after the Transnistrian conflict was erupted, and the efficiency of the involvement of these institutions has shown little or no progress at all.

The Russian factor also played an important role in nation and state creation. Taking in consideration the international support for Baltic States, the strong national movement and the clear perspective of EU integration gave Russia

¹⁸⁰ Country Strategy Paper 2002-2006 Moldova. European Commission. DG External Relations. Brussels. 2002.

¹⁸¹ Charles King. The Moldovans: Romania, Russia and the Politics of Culture. Stanford, CA : Hoover

Institution Press, 2000. xxix + 303 p.; Skvortsova A. The Cultural and Social Makeup of Moldova: A Bipolar or Dispersed Society? In: National Integration and Violent Conflict in Post-Socialist Societies: The Cases of Estonia and Moldova. Ed. by P. Kolsto. Lanham: Rowman and Littlefield Publishers. 2002, p. 159 – 196.

practically no room for opposition. The success of political and economic reforms and the better perspective in EU created the atmosphere when the Russian speaking population did not oppose the nation-state creation in the country. In the Moldovan case, the Transnistrian conflict, with 14th Russian Army involved in the war, Russia could continue keeping Moldova in her 'sphere of influence.'

The creation of nation-state building in Estonia was based on the concept that nation and the state should be socially and spatially congruent, which created the policy of exclusion for a part of the population. The Estonian government did not manage to generate the policy and institutions that would guarantee multi-cultural social and political rights to all groups of the society.

Among the internal factors, can be identified the reduced ethnic diversity and ethnic binaries, when the two groups (core nation and Russian speaking) are opposed but in the same time self-confident of their own identity. The practice of nation building in Estonia was secured by the supportive external factors: the rapidly approaching European Union integration assured the success of political and economic reforms.

In case of Moldova, the Transnistrian conflict and separatist movement in Gagauzia prevented the European Union institutions from being involved in the civil war and the OSCE became only international organization concerned with the conflict settlement process. But without the EU support, little or no progress was made. Among the internal factors, the diversified indigenous elites and the Russian speaking population complicated the nation and state creation process in Moldova. With the involvement of Russia, posing an attraction to at least one part of the population, and the EU lacking the structural perspectives for Moldova, and the Romania being a not-attractive alternative, Moldova ended up being ethnically and historically inseparable from Romania and geo-politically inseparable from Russia and hesitant for a creation of an nation-state.

Democratization

The term „democracy” it is use in the range of definitions from the time of Athenian democracy until into the twenty first century. It

was assumed that democracy has to do with rule by the people, sometimes involving majority voting, and sometimes more direct participation in common affairs, democracy is also a means for arriving at policies in accord with the public good. According to Schumpeter, democracy it is the ability of people to vote for or against leaders or political parties. In addition to this „thin” concept of democracy, other authors include the thought that democracy requires people collectively to deliberate about and to pursue public goods in a spirit of civic virtue, including attitudes of mutual respect and the willingness to put aside narrow self interest.¹⁸²

The democratization process of East and Central Europe after the dissolution of Soviet Union affected political, social and economic changes and included new democratic institution building, parties and electoral systems. One of the main factors in undermining democracy is considered corruption. In the former Soviet State corruption is a symptom of poor governance and a crucial factor in assessing the health of the State-society relationship.¹⁸³ Corruption erodes the foundations of civil society and lowers the public trust in state institutions. Corruption plays an important role in demonstrating how citizens relate to their governments. The duality of the corruption formula with two sides entering into agreement for the provision of services leaves both sides as victims and perpetrators of corrupt acts. The EU considers the fight against corruption in new member states to be „a vital element in building administrative capacity, strengthening the judiciary, and ensuring financial control.”

The case of Estonia shows that the vigorously pursued integration with the Western political and economical structures, and joining both NATO and European Union in 2004, Estonia continued to implement economic and political reforms and put into operation democratic governance. As Lewis argues, democratization in post-communism „the

¹⁸² Seyla Benhabib. *Democracy and Difference: contesting the Boundaries of the Political*. Princeton: Princeton University Press, 1996. vii +373 p.; Ronald Beiner. *Theorizing Citizenship*. Albany: State University of New York Press, 1995. ix + 335 p.

¹⁸³ Steven Lee Solnick. *Stealing the State: Control and Collapse in Soviet Institutions*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1998. xiv + 337 p.

international context was of prime significance and it was often through the combined effects of modernization and global economic and technological developments that the pattern of democratization has been determined”.

According to international observers, the conduct of elections in Estonia since 1991 has been free and fair. Nevertheless, this view discounts the serious disenfranchisement of the Russian speaking population in Estonia. In 1991 the Estonian parliament passed a restrictive citizenship law which, in effect, granted citizenship only to those who were citizens of the inter-war republic and their descendants, resulting in the political disenfranchisement of almost one-third of the population. The magnitude of this disenfranchisement has undermined the democratic character of executive recruitment in this country.

But in the process of EU integration the Estonian government has made serious efforts to integrate the Slavic minority into the political process. Numerous political parties actively compete for positions of power although only citizens of Estonia could participate in these organizations. Under Estonian law residents without citizenship may not vote in elections for either the national or EU parliaments but are eligible to vote in local elections. Given these electoral requirements, in 2007 16.3% of the total population was disenfranchised from national and EU elections. This disenfranchisement, along with allegations of persistent job, salary and housing discrimination, continues to fuel ethnic Russian resentment in Estonia.

There has been growing pressure by international organizations and the EU for the Estonian government to grant citizenship to the Russian minority. In response, the Estonian government developed a plan in March 2000, „The Integration in Estonian Society Program” to resolve the Russian minority problem. The main component of the Integration Program required Russian-Estonians to learn Estonian language so they could pass the citizenship exam and more fully interact in Estonian society. This goal was to be accomplished primarily through the education system, with supplemental language programs for older residents. In November 2001, the legislature abolished the Estonian language requirement for

candidates running for seats in the legislature or local councils.

Despite the contentious relationship between Estonians and Russians, international human rights organizations acknowledge that the Government generally respects the human rights of its citizens and the large „non-citizen” community and the government does not appear to be engaged in a systematic policy of discrimination and exclusion.

Since the early 1990s the Estonian government has been stable and dominated by center-right politics. Prime Minister Andrus Anship, already Estonia’s longest serving leader, set the record as the first Estonian premier to complete a full term in office. His performance significantly increased support for his liberal Reform Party, while support for the Greens and the people’s Union declined. As a result of March 2011 parliamentary elections the Estonian Parliament is represented by four parties: two from the right (the Reform Party with 33 seats and the conservative Pro Patria and Res Publica Union with 23 seats) and two from the left (the Center Party with 26 seats and the Social Democratic Party with 19 seats).¹⁸⁴

Civil society in Estonia has also grown stronger over the last decade, with a number of important framework documents and funding schemes put in place. The main civil society support organization, the National Foundation of Civil Society is distributing roughly 20 million kroons (US\$1.8 million) in project funding for dozens of NGOs and a network of regional civil society development centers. The foundation has become a cornerstone for providing both public and private money for civic activities, helping to strengthen the underlying framework of the third sector.

According to the Freedom House Nation in Transit Ratings¹⁸⁵, Estonia’s average

¹⁸⁴ CIA The World Factbook. Estonia. [On-line]: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/en.html>. (Last accessed on December 22, 2011).

¹⁸⁵ The Freedom House Nation in Transit ratings are based on a scale of 1 to 7, with 1 representing the highest and 7 the lowest level of democratic progress. The ratings follow a quarter-point scale. Minor to moderate developments typically warrant a positive or negative change of a quarter point (0.25), while significant developments warrant a half point (0.50). It is rare for any category to fluctuate more than a half point in a single year.

democratization scores are stable or improving during 2002 - 2011 years. The Freedom House Nation in Transit analysis measures progress and setbacks in democratization according to the following categories: national democratic governance, electoral process, civil society, independent media, local democratic governance, judicial framework and independence, and corruption. In comparison with other former soviet states, Estonia has the best democratization scores. (See Table 1). Estonia is leading the list with other two Baltic Countries, Lithuania and Lithuania, who have approximated democratization scores: between 2.29 and 1.92, and represent the leading group of former soviet states in democratic reforms. The democratization scores of Baltic States vary during different years, but all three states improved their scores from 2002 to 2011. According to Freedom House, the countries receiving democracy score between 1.00 and 2.99 are consolidated democracies, and closely embody the best practices and policies of liberal democracies.

The severe impediment to democratic political transformation and economic reforms are organized crime and corruption. The political corruption, nepotism, bribes and money laundering are the obstacle to the course of development and to the political and social stability. Since regaining independence in 1991 Estonia's government is efficient by dealing with corruption, which show the 2010 large-scale survey of corruption organized by Estonian Ministry of Justice. The survey showed that the public awareness of the issue had grown and the readiness to pay bribes had decreased. Overall, the respondents believed that corruption had declined over last few years in Estonia, although they continued to consider it an important issue.¹⁸⁶ According to the Transparency International Corruption Perception Index, Estonia is considered one of the least corrupted countries among former soviet states. (See Table 2). Among the important factors in shaping Estonia's approach

to corruption were the EU accession and membership, and the active role of civil society and market oriented economy, free from excessive bureaucratic regulations, which increase opportunities for corruption.

The democratization in former soviet states and the perception of the corruption are interrelated. Compared data of Democratization index from the Freedom House Nation in Transit project and the Perception of Corruption index from Transparency International data¹⁸⁷ shows that the correlation is very strong. According to Table 2, the correlation it is direct proportional (with exception of Georgia) and has a negative score of - 0.89 points. In countries with good democratization scores the population does not perceive the corruption as being a problem in the society, and vice-versa. In countries with poor democratic reforms the population perceives the corruption as being a greater issue (See Table 2).

Moldova's democratization case is coupled with the issue of divided society regarding the question of national sovereignty. These divided opinions reflected the parties' policies and explained the fact of political power struggle and the puzzle of national democratic governance. One faction strongly has nationalistic political course for Moldova and was led during 1999-2001 by ex-President Lucinschi and ex-Premier Minister Braghis, and after 2009 elections by the leaders of Alliance for European Integration (AIE) coalition. The other camp was led by Communist party (PCRM) and his leader, Vladimir Voronin, who favored closer ties with Russia.

The struggle between the two factions was antagonistic throughout most of 2000 as neither faction was able to incline a relative balance of power in its favor during the initial attempts to elect a new president. After new parliamentary elections were held in early 2001 the balance of power shifted to favor the pro-Russian faction. The new parliamentary majority party, the PCRM elected his leader, Vladimir Voronin as president in March 2001. Voronin was the first communist to be democratically elected in the

¹⁸⁶ Ministry of Justice. Summary of the Study Corruption in Estonia: Study of Three Target Groups in 2010⁷, 1 September 2010. [On-line]: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=51296/Korruptsiooniuringu+kokkuv%F5te+ENG.pdf>. (Last accessed on December 22, 2011).

¹⁸⁷ The Corruption Perception Index ranks countries based on how corrupt their public sector is perceived to be on a scale from 0 to 10, where 0 means that a country is perceived as highly corrupt and 10 means that a country is perceived as very clean.

former Soviet Union. Efforts by the PCRM and president Voronin to reintroduce compulsory Russian-language lessons in schools sparked large-scale street protests in the beginning of 2002. The Romanian-speaking population viewed this policy as a first step in bringing Moldova back into Russia's sphere of influence. In the following Parliamentary elections held on 4 April 2005 PCRM continued to dominate and Vladimir Voronin was re-elected as President.

The power from the Communist party was transferred to the Alliance for European Integration (AIE), a coalition of four social-democratic and liberal parties as a result of the early election in July 2009. But the relationship between the PCRM and AIE coalition remained hostile, and the inability of the AIE to elect a president produced a state of ongoing institutional deadlock. The election triggered mass protests by the opposition, composed mainly of members of the ethnic-Romanian majority. The opposition boycotted parliament, forcing its dissolution on 15 June 2009 and new elections were held on 29 July 2009. The opposition coalition gained a majority but the PCRM won 48 seats, enough to block election of a new president. To break the stalemate the Moldovan government called for the referendum to change the method of presidential election from parliamentary to popular vote but failed due to a low turnout of voters.

The Constitutional Court called for Moldovan parliament to be dissolved, triggering Moldova's third legislative election in 18 months. The elections failed again to produce a governing majority and the institutional stalemate persisted. However, by the end of 2010 the three non-Communist parties in parliament had agreed to reestablish their coalition (AIE-2) and form a new government. However, Voronin reiterated in the beginning of 2011 that the Communist party will not back the nomination of the coalition to the post of the president of the country.

The deadlock over the breakaway Transnistria continues to be a central concern of Moldovan government. Despite international efforts of OSCE no progress was made in resolving the ongoing Transnistrian separatist conflict. The Transnistrian region maintains de facto separation from Moldova, and the Transnistrian leadership insists on a

confederation that would preserve full autonomy for the region, which is not acceptable for Moldova. Efforts were made by the EU and USA to reinitiate negotiations in the 5+2 format that broke down in February 2006¹⁸⁸. But despite hopes that a common position could be developed at the OSCE Summit at Astana in 2010, no statement on Transnistria was forthcoming.

According to the Freedom House Nation in Transit 2011 estimation, Moldova's democratization score also varied during 2002 - 2011, but worsened in these years from 4.5 to 4.95 points (See Table 1). Moldova's democratization score was 2.25 points behind Estonia in 2002 and 2.56 points in 2011. Moldova's Democratization scores are approximate on the same level as of Ukraine and Georgia. According to the Freedom House, the countries receiving democracy score of 4.00 to 4.99 are transitional or hybrid regimes. Moldova's case is relevant for the profile of a country where the electoral practices meets only minimum standards for election of national leaders. But democratic institutions are fragile and the divided society and separatist conflict are substantial challenges to the consolidation of a sustainable, liberal democracy (See Table 3).

Corruption remains a significant problem in Moldova during the period of independence. According to Moldovan's NGOs and international observers, corruption is widespread among the political elites and in different governmental institutions. According to the Institute for Public Policy's November 2010 poll, of those who reported having to resolve a problem through public institutions, 41.2 % claimed of resorting to unofficial payment in dealing with schools and universities, and 36 % had done so in dealing with the police.¹⁸⁹The Transparency International Perception of the

¹⁸⁸ The 5+2 format includes Moldova, Transnistria, Russia, the OSCE and Ukraine along with USA and EU as observers in the negotiations in the Transnistrian's conflict settlement. The format was introduced in October 2005 in order to re-initiate the process following a break in negotiations for more than a year and a half.

¹⁸⁹ Institutul de Politici Publice. (The Public Policy Institute). Barometrul Opiniei Publice din Republica Moldova. Noiembrie 2010. [Barometer of Public Opinion: Republic of Moldova, November 2010]. 16 November 2010. [On-line]: <http://ipp.md/libview.php?l=en&idc=156&id=580>. (Last accessed on December 23, 2011).

Corruption Index places Moldova on the 105 place among 178 countries. Moldova's score is 2.9 which indicate that the country has serious corruption problems¹⁹⁰. (See Table 2).

Analyzing the Estonia and Moldova's cases of democratization, we can see that the Estonia democratization process was determined by the integration in Western political and economic structures, the joining of both NATO and EU fostered the political reforms, democratic governance and modernization of the society. Despite the fact that restrictive citizenship law disenfranchised almost one-third of the Russian speaking population, the Estonian government has made serious efforts to integrate Slavic minority into the political process on the local level. The index of democratization scores shows that Estonia has made significant progress in democratizing the society and became a consolidated democracy which embodies the best policies and practices of liberal democracies. The active role of civil society and market oriented economy, which denotes modern model of society, together with EU accession and membership, determined the low level of corruption in this country.

The Moldovan case is tied to the divided society and the puzzle of national democratic governance. According to the democratization scores, Moldova's democratization is worsened during the period of independence. The separatist Transnistrian conflict, the divided society and the fragile democratic institutions are considerable impediments to the consolidation of a liberal democracy in Moldova. The inability of the government to foster social capital, or the anti-modern nature of the society, where the civil society is not active, has lead to the high level of corruption. To address corruption challenges, Moldovan government need to integrate anti-corruption measures in all spheres, from their responses to the financial crisis to climate change measures.

Globalization

Globalization is a highly contested term and includes continuous processes and patterns of interaction. Globalization is rapid integration of

economic, social, political and cultural life and it's affecting nation-states, societies, international institutions, NGOs, multinational corporations and linked networks. As Held et al (2000:2) observes globalization evokes two phenomenal issues: entails networks of political, economic and social activities that are becoming interregional and intercontinental in scope. Also it entails an intensification of degree of interaction between states and societies. The intensification and development of communication technologies, in special from late 1990s have conditioned the intensification of interconnectedness of state and societies and development of international capitalism. As Bhgwaiti states, the globalization of world economy includes the increase of the trade and capital flows, expansion of transnational production and intensification of investment flows. An important dimension of globalization of world economy has become human migration, both voluntary and involuntary.

According to James Mittelman, globalization sets in train conflicts among competing capitalisms, and the foremost contradiction of our time is the conflict between the zones of humanity integrated in the global division of labor and those excluded from it.¹⁹¹ The debate on globalization is well summed up as a „prism in which major disputes over the collective human condition are now refracted: questions of capitalism, inequality, power, development, ecology, culture, gender, identity, population, all come back in a landscape where „globalization did it””¹⁹².

Of relevance to our analysis is the perspective that the globalization phenomenon involves a economic transformation dominated by cultures and ideas from developed countries at the expense of the less developed ones. Globalization leads to polarization between and within countries, and the stratification can be divided in three levels. At the top are countries and people integrated firmly into global economy. The second level includes those who serve the global economy in more precarious

¹⁹⁰ According to the Transparency International data, the countries with the score below five, on a scale from 10 (highly clean) to 0 (highly corrupt) indicate that corruption is a serious problem in society.

¹⁹¹ James H Mittelman. *Globalization: Critical Reflections*. Edited by James H. Mittelman. Boulder, Colo.: Lynne Rienner Publishers, 1996, p. 18.

¹⁹² Jan Nederveen Pieterse. *Globalization and Culture: Global Mélange*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, 2004, p. 7.

employment-expanding categories as a result of the 'restructuring' of production by post-Fordism. The bottom level consists of superfluous labor-those excluded from the global economy and who serve it only as a potentially destabilizing forces; this level is the object of global poverty relief and riot control.¹⁹³ The former Soviet states are following different path of economic reforms and are acting in divers geopolitical and socio-economic environment, that's way can be found on the different level of globalization.

After regaining independence in 1991, Estonia has vigorously pursued integration in all Western economic and political structures, and after joining NATO and EU in 2004 has continued a free market, pro-business economic agenda. Using the 'window of opportunity' after the dissolution of USSR and achieving a legitimate political consensus for change, the Estonian government was able to initiate and sustain radical economic reforms. The political consensus for unpopular radical reforms was possible only through democracy, using regular, accountable institutional structures and free and fair elections.

After the first real reform in Estonia of the shock therapy of macroeconomic stabilization the next step was to foster competition and attract foreign investment by opening the economy to world markets. As a small, open economy, Estonia historically had relied on trade. Openness provides many advantages for a smooth and rapid transition to a market economy. Estonia reduced trade tariffs and non-tariff barriers and abolished all export restrictions, making the nation a free-trade zone. For a transition economy like Estonia's, attracting foreign investment was a superior alternative to borrowing from international institutions, such as the World Bank and the IMF. Opening the national economy to competition and introducing real reforms was the best way to avoid crony capitalism and corruption.

Because the center-right has dominated Estonian politics since the early 1990s, the country has maintained relatively tight fiscal and pro-market economic policies. This saved

Estonia from a complete collapse during the 2008 - 2009 global financial crises, as for while it was able to draw on financial reserves built up during the boom years.

Estonia's successive governments have pursued a free market, pro-business economic agenda and have wavered little in their commitment to pro-market reforms. The current government of Andrus Ansip has followed relatively sound fiscal policies that have resulted in balanced budgets and very low public debt. In 2010, the country passed a critical milestone, receiving permission to adopt the euro as its official currency on January 1, 2011. Estonia is the first post-Soviet republic to join the eurozone.

The Estonia economy benefits from strong trade ties with economically developed Scandinavian countries and Germany. The Estonia exports partners are Finland – 18.5 percent and Sweden – 17 percent, and imports are from Finland – 15.7 percent, Germany – 11.9 percent and Sweden – 11.6 percent. Although the Estonia's GDP dropped nearly 14 percent in 2009, which was among the world's highest rates of contraction, the rising exports to Sweden and Finland lead to an economic recovery in 2010.¹⁹⁴ The economy benefits from strong electronics and telecommunications sectors.

Estonia's economic resurgence was determined by the fact, that the economy was refocused towards exports, away from domestic consumption. Finance Minister Jurgen Ligi, from the government centre-right Reform party says: „We gave the signals to private companies to cut expenses and labor costs... to improve our export competitiveness. This helped us a lot. When we regained growth, it was mostly down to exports”.¹⁹⁵

It's also no coincidence that Estonia has by far the lowest national debt in the EU - 6.7% in 2010. That's because successive governments have focused on balancing the budget rather than spending more in the good times, unlike most other European countries. The country's

¹⁹⁴ CIA The World Factbook. Estonia. [On-line]: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/en.html>. (Last accessed on December 22, 2011).

¹⁹⁵ Bithrey Jon. Estonia: The muted revival of a Baltic tiger. BBC News Business. 29 December 2011.

¹⁹³ Robert W. Cox. A Perspective on Globalization. In: James H. Mittelman, Globalization: Critical Reflections. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1996, p. 21 - 30.

government has moved aggressively to open itself up to the outside world. For all practical purposes, Estonia has no corporate income tax, and shareholder dividends are subject to a simple flat tax. Bureaucracy isn't a problem, either: the government just steps aside to let investors do their thing.¹⁹⁶

Estonia was nominated a „Baltic Tiger” in 2007 by the Foreign Policy journal in collaboration with A.T. Kearney, who are measure the Globalization Index by countries economic, personal, technological, and political integration. Estonia debuted at number 10 in the index of globalization. Estonia scores the highest among the former Soviet States on the Globalization index, which measures the economic, social and political dimensions of globalization, provided by the KOF Swiss Economic Institute. Estonia ranks 24th among 208 countries (data from 2008).¹⁹⁷

According to World Bank *The Doing Business* data from 2011, Estonia ranks 24th among 183 economies in ease of doing business, and third in case of trading across borders¹⁹⁸. Additionally, the government places no restrictions on foreign ownership of real estate, which has fueled a property investment boom among overseas buyers.¹⁹⁹

And Estonia's bid to join neighboring Finland as a centre of cutting-edge technological excellence seems to be paying dividends, too. Estonia's best-known export is the technology firm Skype, which started life in 2002 and which was voted third most influential new trademark in the world in 2006. Now owned by Microsoft, it employs 400 people at the Tallinn site.

¹⁹⁶ Mike Collier. Estonia breaks into globalization top 10. *The Baltic Times*. October 23, 2007.

¹⁹⁷ KOF Index of Globalization. [On-line]: <http://globalization.kof.ethz.ch/>. (Last accessed December 22, 2011).

¹⁹⁸ Economies are ranked on their ease of doing business, from 1 – 183. A high ranking on the ease of doing business index means the regulatory environment is more conducive to the starting and operation of a local firm. This index averages the country's percentile rankings on 10 topics, made up of a variety of indicators, giving equal weight to each topic. The rankings for all economies are benchmarked to June 2011.

¹⁹⁹ The Doing Business Project. The International Finance Corporation and World Bank. [On-line]: <http://www.doingbusiness.org/rankings>. (Accessed December 28, 2011).

Although the index ranks Estonia 21th in the technological connectivity, the country seems poised to pounce higher. The country, dubbed by some as „E-Stonia”, has launched a large online government initiative and even declared Internet access a fundamental Human right. In March 2011, it held the world's first general election that allowed e-voting over the Web. During cabinet meetings, members of the government use only computers-no paper at all. Estonia is now ahead of many EU countries in Internet use. Estonians transact a large part of their bank transfers through the Internet.

The Republic of Moldova is showing quite opposite example. The uncertainty in political orientation and instability determined the lack of consensus regarding economic policies. The short-lived coalitions in power often complicated efforts to initiate coherent structural reforms.

The Moldova's economic challenges are rooted both in internal and external factors. To the internal factors can be referred favorable climate and good farmland, but Moldova has no major mineral deposits and must import almost all of its energy supplies. As a result, the economy depends heavily on agriculture, featuring fruits, vegetables, wine, and tobacco.

The Moldova's economic transition has suffered a range of birth pangs. The economic transition started with the liberalization of prices and privatization of state-owned enterprises, and was done in collaboration with the IMF and the World Bank. But after 1995 the reform process had bogged down and the economy went into a recession, which culminated in the 1998 crisis, when land privatization slowed, and the government swiftly succumbed to external debt. Only after 2000 did Moldovan economy begins to recover.

The aim of privatization process in Moldova was to redistribute state ownership to the Moldovan people and to create private sector, where none had previously existed. In Moldova's privatization process only Moldovan citizens were allowed to participate in the beginning, and this deprived industry of a key potential source of international capital. Between 1997 - 2000 the government carried out land privatization and privatized 942 enterprises through investment tenders. The goal of the program was to ensure that industrial

infrastructure was privately administered and generated much needed foreign investment.

Moldova's transitional economy relied to the fact of borrowing from international institutions, such as the World Bank and IMF. In fall 2009, the IMF allocated \$ 186 million to Moldova to cover its immediate budgetary needs, and the government signed a new agreement with the IMF in January 2010 for a program worth \$ 574 million.

The Republic of Moldova's overwhelming dependence on Russian energy supplies leaves it vulnerable to unilaterally imposed Russian price hikes arising out of Russia's gas monopoly. As an payment of the debt owed for previous energy imports, the Republic of Moldova transferred 50% of the state-owned gas company Moldovagas to Russian Gazprom. This transaction obviously did not generate cash revenues for the state. In 2006 the Russian government-controlled firm Gazprom cut off natural gas supplies to Moldova, after Moldova rejected Gazprom's demand for a doubling of the price Moldova pays for natural gas. Gazprom restored supplies in exchange for a price increase and stake in MoldovaGaz. As a result of the agreement, Gazprom now holds 63.4% of MoldovaGaz's shares and has control of Moldova's domestic gas infrastructure.²⁰⁰ This is creating a situation when Moldova could turn into a subsidiary of Russia's energy interests if more sustainable approach is not taken to national energy security.

The Moldova's primary trading partners are Russia and CIS countries. In 2010 Moldova's exports went to Russia – 23.8 percent, Italy – 13 percent, Romania – 10.9 percent, Turkey – 6.6 percent, Germany – 6.3 percent, Ukraine – 5.5 percent and Belarus – 5 percent. Moldova is importing goods mainly from Ukraine – 16.3 percent, Romania – 15.4 percent and Russia – 11 percent. The onset of the global financial crisis and poor economic conditions in Moldova's main foreign markets caused GDP to fall 6% in 2009. Unemployment almost doubled and inflation disappeared – at -0.1%, a record low. Because of corruption and strong political

forces backing government control, economic reforms have been slow and Moldova remains one of the poorest countries in Europe.

According to the Globalization index, that measures the economic, social and political dimensions of globalization, provided by the KOF Swiss Economic Institute, Moldova ranks 63th among 208 countries. Moldova's Globalization index is 62.2, and among former Soviet states Moldova scores after Baltic States, Russia Federation and Ukraine.²⁰¹

Moldova's ranks 99 among 183 countries of World Bank *The Doing Business* index, and 96 according to starting a business rank. Country's unattractive investor's environment is mirrored in the index: the country scores poorly in *protecting investors* – 108, and *trading across the borders* – 139.²⁰²

In 2010-11 the upturn in the world economy boosted Moldova's GDP growth to about 7% per year. The government's democratic orientation and granting of EU trade preferences resulted in same market-oriented progress. According to World Bank *Doing Business 2012* Report, Moldova was recognized among the countries with the most improved easy doing business across several areas of regulation as measured by the report. In 2012 Moldova's rank improved by 18 positions: from 99 to 81. The *getting credit* indicator improved by 56 positions: from 96 to 40; and *starting a business* improved by 8 positions: from 96 to 88. But in the same time the *protecting investors*' indicator declined by 3 positions: from 108 to 111, and *paying taxes*' indicator declined by 4 positions: from 79 to 83.²⁰³

The economy has made a modest recovery, but political uncertainty is one of the biggest threats to the market-oriented economic reforms. The weak regulatory environment as well as presence of an illegal separatist regime in Moldova's Transnistria region generates skepticism among foreign investors. The

²⁰⁰ Steven Woehrel. Russian Energy Policy toward Neighboring Countries. September 2, 2009. Congressional Research Service. Report for Congress. [On-line]: <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL34261.pdf>. (Last accessed December 2011).

²⁰¹ KOF Index of Globalization. [On-line]: <http://globalization.kof.ethz.ch/>. (Last accessed December 22, 2011).

²⁰² The Doing Business Project. The International Finance Corporation and World Bank. [On-line]: <http://www.doingbusiness.org/rankings>. (Accessed December 28, 2011).

²⁰³ [On-line]: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/moldova/>. (Last accessed December 22, 2011).

Moldova's economic growth is primarily consumption-driven and investment rates have remained very low.

The examples of the post-soviet states showed in Figure 6, indicates that the globalization process is direct related to the democratization of the society. Our case studies analysis of Estonia and Moldova confirm that the successful democratic reforms lead to the efficient economic transformation and market-oriented economy, which coupled with favorable external environment of EU integration lead to the successful globalization. Estonia is an example of successful economic integration in the world economy and the country on the top of the globalization.

In contrary to this, Moldova's case was tied with uncertain political climate and slow economic reforms and inactive market-oriented transformation of economy. Together with a presence of an illegal separatist regime in Moldova's Transnistria region created more difficulties for Moldova to integrate in world economy and to adapt to globalization. Moldova's case provide on example of the failure to integrate in the globalization process, a country from the bottom of the globalization. The poor country cannot assure the economic security of its citizen, and the population of Moldova is searching for the opportunities elsewhere. Around 21% of the population of Moldova has left the country, and many of those émigrés are young and educated, which represent a vital segment of the work force. According to the World Bank's Migration and Remittances Factbook, 23% of Moldova's GDP in 2009 came from money send by emigrants. Moldova was in the top ten countries who receive the highest percent of their GDP in remittances.²⁰⁴

Conclusion

After the dissolution of the Soviet Union, the new states faced the process of defining their national and state identity, and trying to contend with the changing socio-political and economic

environment of the global system. The examples of Estonia and Moldova show that the capacity for state-building and following the democratic transformation and market-oriented reforms will determine the nature of the state's participation in the process of globalization. The levels of participation in the process of global transformations are conditioned by the nature and capabilities of the internal structures to endorse responsibility to the population. The character and the effectiveness of the state in identifying and promoting its interest on the internal and international level will determine the states' abilities to integrate in a global system. There is so doubt that unless the state can effectively and independently define its interests as a first step toward promoting these interests, there is no way it would benefit from globalization.

At the same time, as the examples show, the international and regional environments have their influence on the democratic transformation and market oriented reforms. The contradiction resulting from the economic competition and the influence of western culture will continue and will undermine the states' capabilities to make necessary socio-political and economic progress. As an integral part of the globalization phenomenon, the democratization process will serve as a favorable environment to the former soviet states as they find their place in the global market.

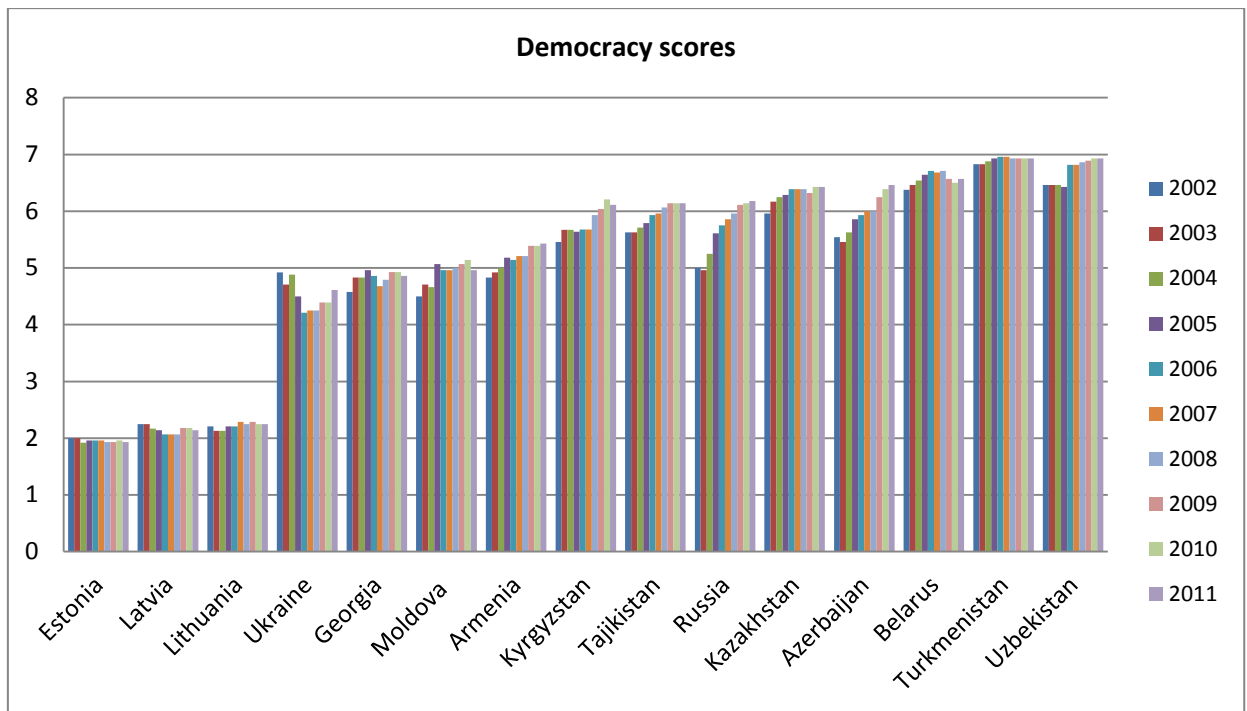
Bibliography:

1. Aklaev A. Democratisation and Ethnic Peace: Patterns of Ethnopolitical Crisis. Aldershot: Ashgate, 1999. ix + 294 p.
2. Anatol Lievan. The Baltic Revolution: Estonia, Latvia, Lithuania and the Path to Independence. New Haven: Yale University Press, 1994, p. 432 - 434.
3. Bithrey Jon. Estonia: The muted revival of a Baltic tiger. BBC News Business. 29 December 2011.
4. Charles King. The Moldovans: Romania, Russia and the Politics of Culture. Stanford, CA : Hoover Institution Press, 2000. xxix + 303 p.
5. CIA. The World Factbook. Estonia. [On-line]: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/en.html>. (Last accessed on December 22, 2011).

²⁰⁴ The World Bank. Migration and Remittance Factbook. 2011. [On-line]: <http://siteresources.worldbank.org/INTLAC/Resources/Factbook2011-Ebook.pdf>. (Last accessed on December 23, 2011).

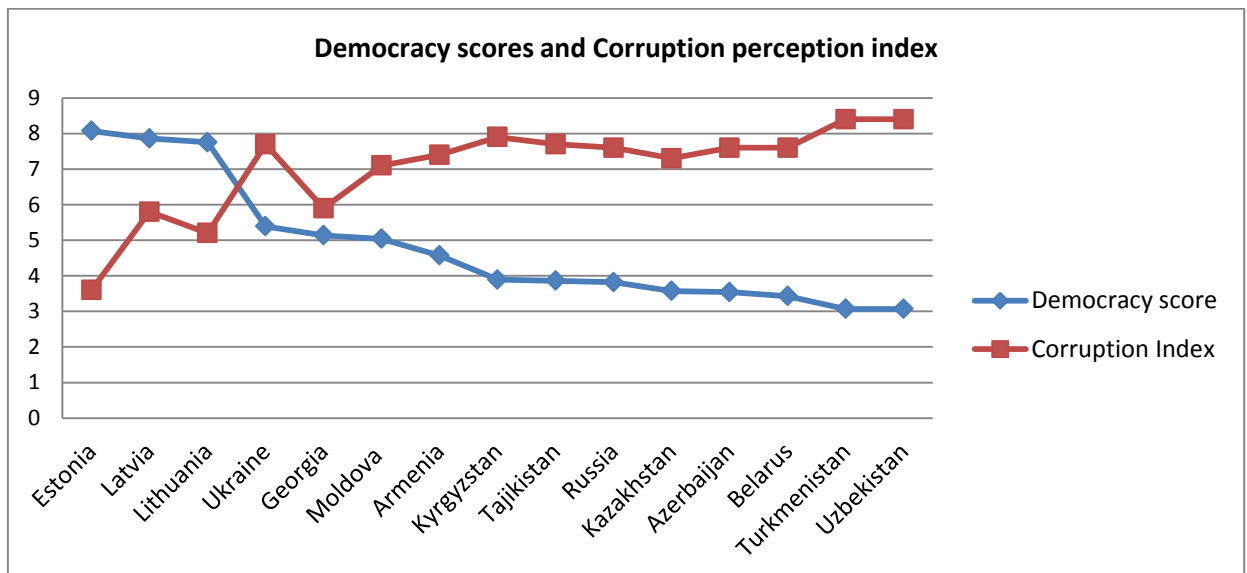
6. Claus Offe *Varieties of Transitions: The East European and East German Experiences*. Cambridge: Polity Press, 1996. 259 p.
7. Country Strategy Paper 2002-2006 Moldova. European Commission. DG External Relations. Brussels. 2002.
8. D. Held. *Democracy and Globalization*. [On-line]: <http://www.zmk.uni-freiburg.de/ss2000/text/held.htm>. (Accessed December 28, 2011).
9. Dima N. *Moldova and the Trans-Dniester republic*. New York: Columbia University Press. 2001.
10. E. Ponarin. *The Prospects of Assimilation of the Russophone Population in Estonia and Ukraine: A reaction to David Laitin's Research*. *Europe Asia Studies*. 2000, no. 52(8), p. 1535 - 1541.
11. *From Max Weber: Essays in Sociology*. Ed. by Max Weber, Hans Heinrich Gerth, C. Wright Mills. New York, Oxford University Press, 1946. xi + 490 p.
12. Info-Prim Neo. *President can be voted in only under agreement between PCRM and PLDM*. In: *Moldova Azi*. 25 February 2011. [On-line]: <http://www.azi.md/en/print-story/16764>. (Last accessed on December 25, 2011).
13. Institutul de Politici Publice. (The Public Policy Institute). *Barometrul Opiniei Publice din Republica Moldova*. Noiembrie 2010. [Barometer of Public Opinion: Republic of Moldova, November 2010]. 16 November 2010. [On-line]: <http://ipp.md/libview.php?!=en&idc=156&id=580>. (Last accessed on December 23, 2011).
14. Jagdish N Bhagwati. *Globalization, sovereignty, and democracy*. In: *Democracy's victory and crisis*. Nobel Symposium. Edited by Axel Hadenius. Cambridge University Press. 1997, p. 263 - 282.
15. James H Mittelman. *Globalization: Critical Reflections*. Edited by James H. Mittelman. Boulder, Colo.: Lynne Rienner Publishers 1996. xii + 273 p.
16. Jan Nederveen Pieterse. *Globalization and Culture: Global Mélange*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, 2004. viii + 149 p.
17. Jean Grugel. *Democratization. A critical introduction*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire; New York: Palgrave, 2002. xiii + 273 p.
18. Jeff Chinn, Steven Roper. *Ethnic Mobilization and Reactive Nationalism: the case of Moldova*. In *Nationalities papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*. 1995, Volume 23, Issue 2, p. 291 - 325.
19. KOF Index of Globalization. [On-line]: <http://globalization.kof.ethz.ch/>. (Last accessed December 22, 2011).
20. Leslie Green. *Rational Nationalists*. In: *Political Studies*. 1982, vol. 30 (2), p. 236 - 246.
21. *Management in Post-Soviet Setting*. Aldershot: Ashgate, 1999.
22. Martha Merritt. *Geopolitics of Identity: Drawing the line Between Russia and Estonia*. In: *Nationalities Papers*. 2000, no. 2, p. 243 - 262
23. Mike Collier. *Estonia breaks into globalization top 10*. *The Baltic Times*. October 23, 2007.
24. Ministry of Justice. *Summary of the Study Corruption in Estonia: Study of Three Target Groups in 2010'*, 1 September 2010. [On-line]: http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=51296/Korruptsiooniuringu+kokkuv%F5te+EN_G.pdf. (Last accessed on December 22, 2011).
25. Robert W. Cox. *A Perspective on Globalization*. In: James H. Mittelman, *Globalization: Critical Reflections*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1996, p. 21 - 30.
26. Smith Graham. *Post-colonialism and Borderland Identities*. In: Smith, G. ... [et al.]. *Nation-Building in Post-Soviet Borderlands. The Politics of National Identities*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998, p. 1 - 20.
27. Steven Woehrel. *Russian Energy Policy toward Neighboring Countries*. September 2, 2009. Congressional Research Service. Report for Congress. [On-line]: <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL34261.pdf>. (Last accessed December 2011).
28. *The Doing Business Project*. The International Finance Corporation and World Bank. [On-line]: <http://www.doingbusiness.org/rankings>. (Accessed December 28, 2011).
29. *The Georgian Anti-corruption Draft Program*. Ed. by David Usupashvili. Tbilisi, 2000.
30. *The Globalization Index 2007: Baltic Tiger*. [On-line]: http://www.foreignpolicy.com/articles/2007/10/11/the_globalization_index_2007_baltic_tiger. (Accessed December 27, 2011).
31. *The World Bank. Migration and Remittance Factbook*. 2011. [On-line]: <http://siteresources.worldbank.org/INTLAC/Resources/Factbook2011-Ebook.pdf>. (Last accessed on December 23, 2011).
32. Vladimir Socor. *Moldova Faces Yet Another Election As Governing Alliance Falls Apart*. In: *Eurasia Daily Monitor*, 7, September 2010. [On-line]: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4ca589682.html>. (Last accessed December 25, 2011).
33. *World Bank. Easy of doing business in Moldova*. 2012. [On-line]: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreconomies/moldova/>. (Visited on: 04.02.2012).

Figure 1. Freedom House Nation in Transit Ratings and Average Democracy Scores of the former Soviet States.

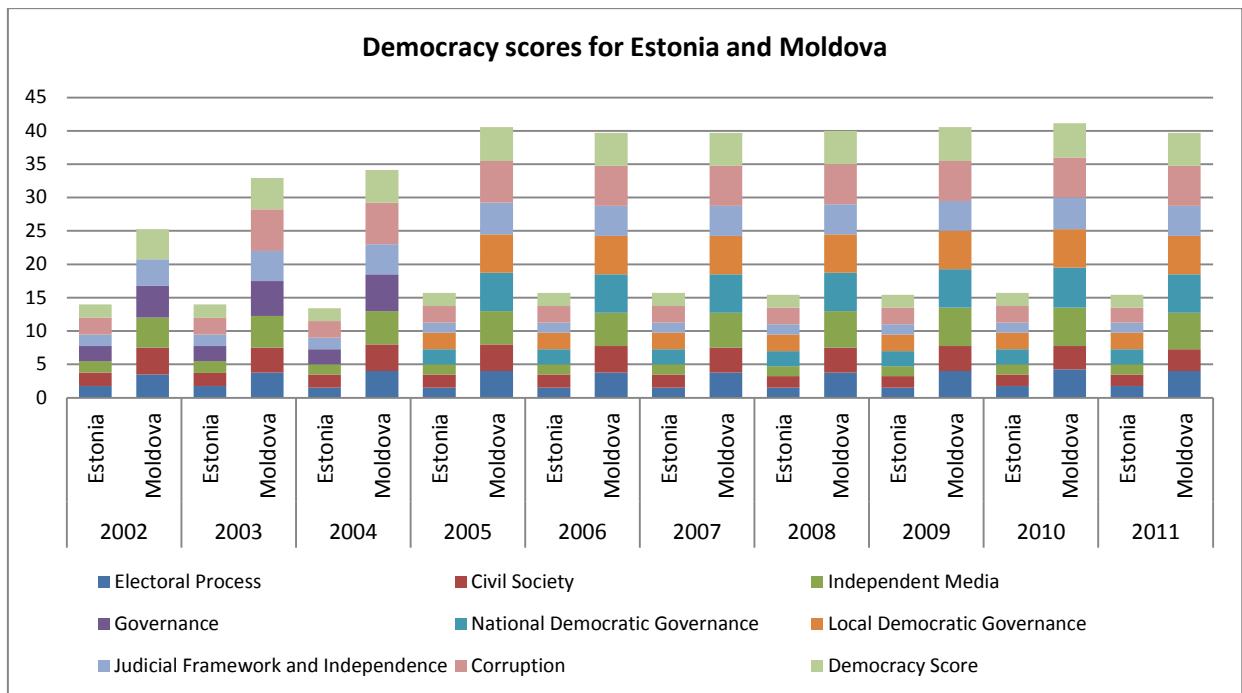
Source: Scores are calculated by author using the Freedom House Nation in Transit average scores. [On-line]: <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=678>. (Last accessed December 23, 2011).

Figure 2. Correlation between Democracy scores and Corruption Perception Index of the former Soviet States (2011).

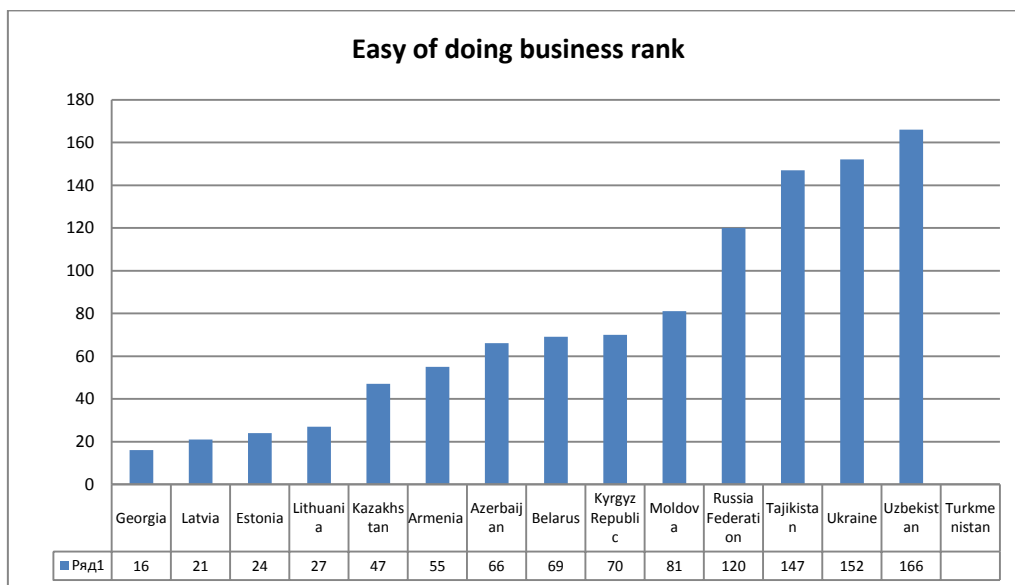
Source: Democracy scores are calculated by author using the Freedom House Nation in Transit average scores. ([On-line]: <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=678>) and Corruption perception Index from Transparency International ([On-line]: <http://cpi.transparency.org/cpi2011/results/>). (Last accessed December 23, 2011).

Figure 3. Democratization Scores from Nations in Transit Ratings for Estonia and Moldova

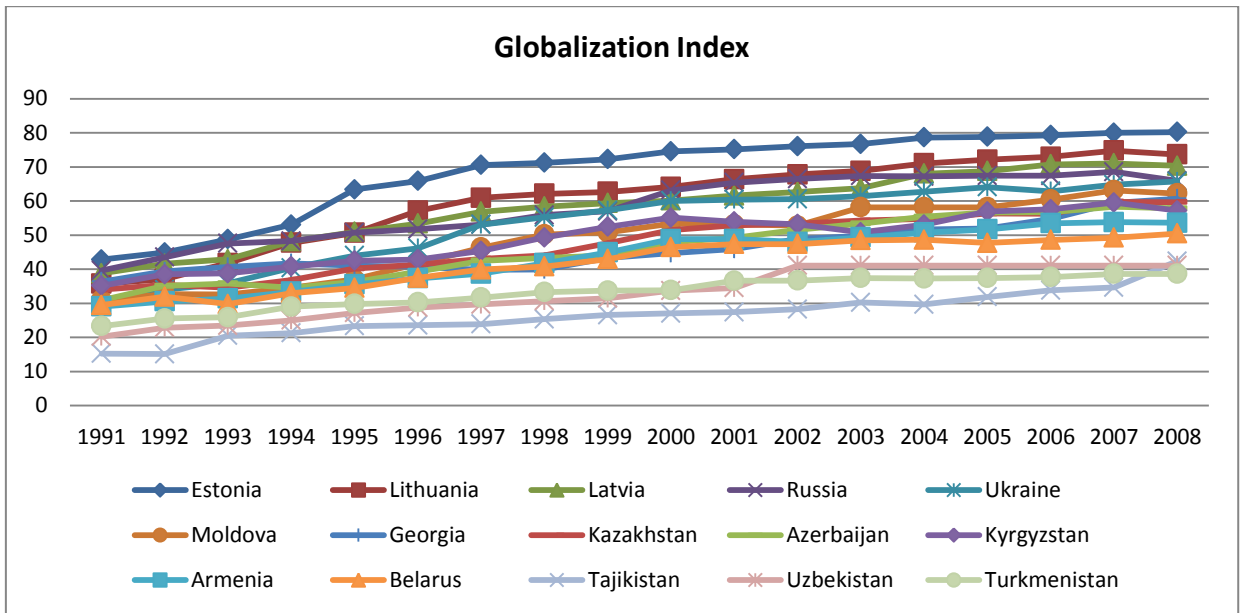
Source: Democracy scores are calculated by author using the Freedom House Nation in Transit average scores. [On-line]: <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=678>. (Last accessed December 23, 2011).

Figure 4. Easy of doing business ranks in 2011

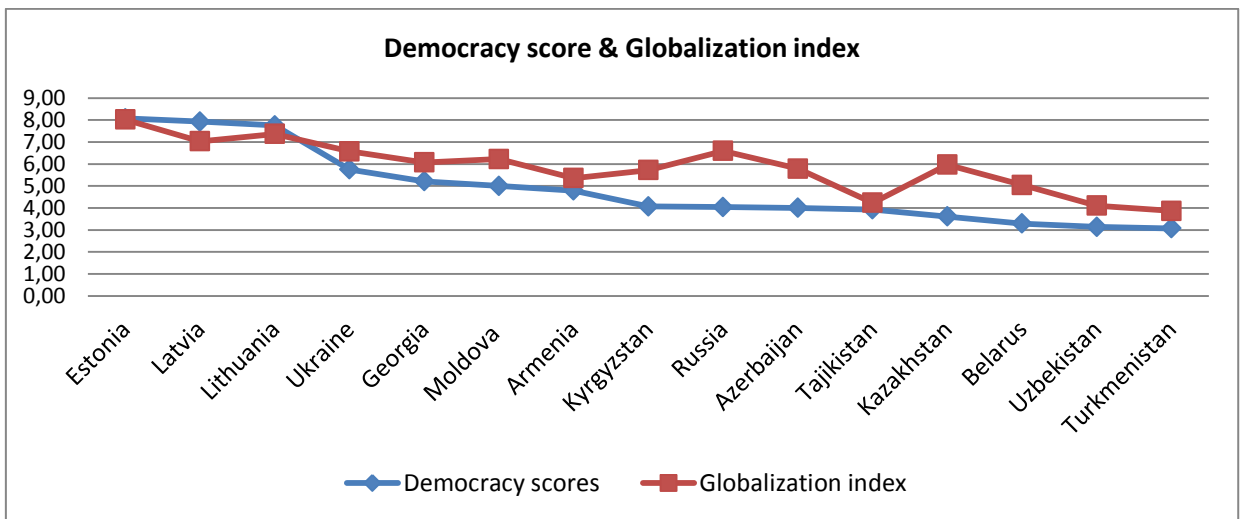
Source: Easy of doing business ranks are calculated by author using the International Financial Corporation and The World Bank Easy of doing business rank. 2012. [On-line]: <http://www.doingbusiness.org/rankings>. (Last accessed December 2011).

Figure 5. Globalization index of former Soviet states

Source: Globalization scores are calculated by author using the KOF Index of Globalization average scores. [On-line]: <http://globalization.kof.ethz.ch/>. (Last accessed December 23, 2011).

Figure 6. Correlation between Democratization scores and Globalization index of former Soviet States (2008)

Source: Democracy scores and Globalization indexes are calculated by author using the Freedom House Nation in Transit average scores <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=678> and KOF Globalization Index. [On-line]: <http://globalization.kof.ethz.ch/>. (Last accessed December 23, 2011).

Copyright©Alla ROȘCA, 2012.

SINCRONIZAREA POLITICILOR MEDIATICE NAȚIONALE CU MODELELE COMUNITARE

*Natalia BEREGOI**

ABSTRACT:

SYNCHRONIZATION OF THE NATIONAL MEDIA POLICY WITH COMMUNITY PATTERNS

This approach on the synchronization of media policy in the process of European integration of the Republic of Moldova takes into account the proposed EU standards, as they have been formulated as principles and objectives in the Single European Act and the Treaty on European Union, including the Treaty of Amsterdam, then the sequence of documents developed by the European Commission.

These are documents that stipulated the developments of the EU media policy around concepts such as: media pluralism, public service broadcasting, media content, audiovisual communication, European works, freedom of expression, media concentration, protecting minors, video on demand, etc. Around these concepts was formulated media policy strategy in accordance with European standards and for escaping regional character.

Rules, laws and democratic principles are tools by which the European Union exerts its influence. Without military actions, Europe focuses on substantial changes of neighbored countries in an attempt to approach them by political rules and institutional practices that define a democracy. It is undisputed that the European Union used accession conditions to transfer media policy to future Member States.

It is necessary to note the manner of the European Union to use principle of subsidiary in international relations. The fact that there is no single centre of power, decisions are taken at first level of competence - Member States, increases the possibility of cooperation that Europe has externally. A unique thing about this is that nobody wants to counterbalance the European Union; everyone wants to join it, including the Republic of Moldova. By assertion of European integration as a strategic objective of developing the Moldovan authorities are involved in the transposition of European patterns in decision making, in writing out the legislative and institutional models and policy transfer.

It became indisputable that media has become the most dynamic component of our civilization. This dynamism, the search for new forms and ways of expression, in the same time is the result "information society" engine. Any analytical approach of media policy and strategies of a European country must start from the recognition and evaluation of changes in political, social and economic field that were brought by the end of millennium; globalization and European integration. The complexity of factors that compete in setting up media climate favourable to media development requires a new conception of the model how media policies are formulated and a new approach to the policy process, strategies and programs achievement.

Although, there are still no comments on prioritization of one of the European media policy dimensions, be it economical or socio-cultural, it monitors the state actions taking into account both approaches. In this case, the state should ensure the content and competitive pluralism in order to achieve progress in harmonizing national media policy with Community one. Though the EU does not formally specify the existence of a mandatory single model of national media policy, the monitoring and evaluation of the state are made on the same criteria.

The purpose of this article is the investigation of the media policy transfer in the media field from the Republic of Moldova and the evaluation of the level of objectives' achievements stipulated in the Activity program of the Government of the Republic of Moldova.

* **BEREGOI Natalia** – Magistru în relațiile internaționale, doctorand, cercetător științific, Institutul de Istorie, Stat și Drept, Academia de Științe a Moldovei (Chișinău, Republica Moldova); **BEREGOI Natalia** – Master of international relations, PhD student, scientific fellow, Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova (Kishinev, The Republic of Moldova); **БЕРЕГОЙ Наталия** – Магистр международных отношений, аспирант, научный сотрудник, Институт истории, государства и права Академии наук Молдовы (Кишинев, Республика Молдова).

РЕЗЮМЕ:

**ГАРМОНИЗАЦИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ
В ОБЛАСТИ МАСС-МЕДИА
В СООТВЕТСТВИИ С ПРАВОМ ЕС**

Настоящая статья, рассматривающая вопрос гармонизации политики в области масс-медиа в контексте европейской интеграции Республики Молдова, акцентирует особое внимание на предложенных Европейским союзом стандартах, учитывая при этом основные принципы и цели таких нормативно-правовых актов как Единый европейский акт, договор о Европейском союзе, включая, Амстердамский договор, которые получили свое дальнейшее развитие с принятием документов, подготовленных Европейской комиссией.

Речь идет о документах, которые предусматривали развитие медийной политики ЕС в рамках определенных концепций, среди которых: медийный плюрализм, общественное вещание, содержание медийной политики, аудиовизуальные коммуникации, товар медийной политики, свобода слова, концентрация средств СМИ, защита несовершеннолетних, видео по запросу и т.д. В рамках данных концепций была выработана стратегия медийной политики в соответствии с европейскими стандартами, избегая регионального характера.

Нормы, законы и демократические принципы являются инструментами, при помощи которых ЕС осуществляет свой контроль. Не являясь приверженцем военных мер, Евросоюз, обращает свое основное внимание на существенные изменения, происходящие в соседних государствах, стараясь приблизить их к политическим нормам и институциональной практике, составляющих основу демократии. Является бесспорным тот факт, что условия вступления, оговоренные ЕС разработаны с тем, чтобы впоследствии переформатировать медийную политику будущих государств-членов.

Следует особо выделить методы при помощи, которых ЕС имплементирует на практике принцип субсидиарности на уровне международных отношений. Тот факт, что не существует единого центра власти, а решения принимаются в первую очередь путем согласия между государствами-членами, возможность сотрудничества, пропагандируемая ЕС на внешнем уровне, увеличивается. Важно то, что в ЕС никто не хочет нарушать данное равновесие в медийной политике, к числу таких стран относится и Республика Молдова, не являющаяся членом Союза. Объявив европейскую интеграцию в качестве стратегической цели развития государства, молдавские власти перенимают европейский опыт в том, что касается имплементации европейских моделей в процессе принятия решений, законодательных и институциональных моделей, а также вещания публичной политики.

Стал давно бесспорным тот факт, что СМИ является одной из самых динамичных основ развития нашей цивилизации. Характерный динамизм, поиск новых форм и методов выражения является одновременно и двигателем «информационного общества». Любой аналитический подход к политике и стратегии средств массовой информации любого европейского государства должен сопровождаться признанием и оценкой тех изменений в политической, социальной, экономической сфере жизни, которые принес конец второго тысячелетия, глобализационные процессы, а также процесс европейской интеграции. Совокупность факторов, конкурирующих между собой и влияющих на создание благоприятного медиа климата, требует одновременное принятие таких важных и обновленных концепций как: концепция формы, в контексте которой, медийная политика получает свое развитие; новый подход, касающийся процесса разработки медийной политики, стратегии и программ.

Несмотря на то, что Евросоюзом до сих пор так и не был осуществлен курс на приоритизацию экономического, социо-культурного измерения европейской политики в области масс-медиа, Союз по-прежнему продолжает осуществлять мониторинг действий, предпринимаемых государством претендентом на вступление, исходя из оговоренных выше условий. Государство в данном случае обязано обеспечивать содержательный и конкурирующий по своему охвату плюрализм с тем, чтобы в дальнейшем добиться успеха в вопросе гармонизации национальной политики в области масс-медиа согласно предписаниям права ЕС в той же области. Несмотря на то, что на официальном уровне ЕС так и не высказался в пользу принятия единой, обязательной для всех модели гармонизации национальной медийной политики, мониторинг и оценка действий по-прежнему реализуются государством на основе тех же критерий.

Целью данной статьи является анализ процесса имплементации политики Союза в области масс-медиа в национальную медийную политику Республики Молдова, а также изучение степени реализации задач, предусмотренных программой действий Правительства Республики Молдова.

În contextul proceselor de transformare și modernizare a lumii contemporane caracterul relațiilor internaționale a fost modificat datorită dezvoltării Uniunii Europene ca entitate politico-economică. Influența Uniunii Europene se răsfrânge nu doar asupra scena mondială, dar și entitățile statale din regiune. Obsesia Uniunii Europe față de valorile democratice și cadrul legal înseamnă că ea este capabilă să transforme complet țările cu care intră în contact. În loc de amenințarea intervenției, Europa amenință cu non-intervenția, cu respingerea calității de membru și restrângerea relațiilor de colaborare. UE nu impune norme, dar promovează acorduri de parteneriat și acordă ajutor în susținerea reformelor democratice în statele post comuniste. Politica europeană de vecinătate a fost elaborată ca o doctrină de politică externă a UE pentru statele din estul și sudul Europei pentru „reducerea influenței ruse în regiune”²⁰⁵ și consolidarea relațiilor cu fostele republici socialiste.

UE joacă un rol dublu în procesul de transformare postcomunistă din RM. Pe de o parte UE este un organism finanțator²⁰⁶ care impune condiții privind relațiile sale cu țările terțe în scopul acordării unor beneficii prin susținerea financiară a transformărilor din cadrul societății. Pe de altă parte, UE îndrumă statul spre obținerea calității de membru, lucru ce necesită crearea unor stimulente și evaluarea progresului în ceea ce privește implementarea modelelor specifice UE.

Relația UE cu RM poate fi caracterizată de asimetrie și interdependență. UE are multe beneficii de oferit, iar RM are puține lucruri pe care poate să le ofere UE din cauza dimensiunii reduse a economiei naționale. De asemenea, aportul ei în cadrul negocierilor este mai mic din motivul dorinței puternice de a adera. În rezultat, relația asimetrică de interdependență permite UE să stabilească regulile jocului.

Dat fiind faptul că procesul de aderare este unul voluntar, UE nu utilizează constrângerile, deși ele pot fi de asemenea eficiente, deoarece șansa de a obține calitatea de membru UE a motivat unele state-candidate să implementeze

reforme dificile și să modifice anumite politici pentru a putea adera. Luând în considerare faptul că UE a fost înființată ca mijloc de integrare politică și economică a statelor predispușe, putem explica lipsa metodelor de constrângere. Este cert faptul că UE nu dispune de pârghiile FMI, deoarece în situațiile de criză nu poate oferi un set clar de recomandări. Situația este exact opusă, calitatea de membru al UE este acordat doar țărilor care au depășit situația de criză.

Capacitatea de influențare a UE asupra politicilor mediatice naționale se manifestă prin condițiile de aderare care includ transferul de politici, ce reprezintă „un proces prin care cunoștințele despre politici, structurile administrative, instituțiile și ideile dintr-un cadru politic sunt folosite pentru dezvoltarea politicilor, structurilor administrative, instituțiilor și ideilor dintr-un alt cadru politic”²⁰⁷. Transferul de politici nu este un fenomen nou. Acesta a fost utilizat în diferite etape de dezvoltare a civilizației, căci experiențele reușite din anumite țări au reprezentat modele pentru alte state. La nivel european, un exemplu pot servi politicile mediatice ale Marii Britanii privind instituirea unui serviciu public al audiovizualului. Modelul BBC a fost preluat de majoritatea statelor integrate și a devenit o instituție-cadru pentru statele ce își manifestă intenția de a adera la UE.

Este indiscutabil faptul că UE a utilizat condițiile de aderare pentru a transfera politicile mediatice viitoarelor state membre. Deși, nu s-a pronunțat nici până în prezent asupra prioritizării unei dimensiuni a politicilor mediatice europene, fie aceasta economică, sau socio-culturală, UE monitorizează acțiunile statului candidat luând în considerare ambele abordări. Statul, în cazul dat, este nevoit să asigure atât pluralismul de conținut, cât și cel competițional pentru a realiza progrese în armonizarea politicilor naționale cu cele comunitare.

Transferul de politici a fost o condiție-cheie de admitere în UE încă din timpul primei extinderi din 1973. UE cerea fiecărui stat solicitant să implementeze același sistem de politici, care a fost deja aprobat de statele membre existente. În domeniul mediatic, statele erau obligate de a se conforma cerințelor europene și de a implementa standardele UE în cadrul legislativ și aplicativ național. În calitate

²⁰⁵ Kahn S. Geopolitica Uniunii Europene. Chișinău: Cartier, 2008, p. 164.

²⁰⁶ Boian V. Inventarierea și evaluarea asistenței financiare acordate Moldovei de Uniunea Europeană. Chișinău, 2010. [On-line]: <http://www.ape.md/lib.php?l=ro&idc=156>. (Vizitat la 30.03.2011).

²⁰⁷ Dolowitz D., Marsh D. Learning from abroad: the role of policy transfer in contemporary policy-making. In: Governance. 2000, nr 13 (1), p. 5 - 24.

de exemplu putem menționa cazul Bulgariei, un stat comunist până în anul 1989. Cu aceleași dispoziții legislative caracteristice statelor totalitare, la începutul anilor '90 ai secolului al XX-lea, Bulgaria a decis modificarea lor în corespundere cu prevederile legislative ale statului vecin, membru UE din 1981. Prin adoptarea Legii privind radiodifuziunea în 1998, au fost reglementate unele aspecte ale politicilor mediatice europene, cum ar fi: asigurarea independenței mass media electronice de presiuni politice și economice, protejarea jurnaliștilor de cenzură, cât și instituirea Consiliului Național de Radio și TV, organul de reglementare în audiovizual însărcinat cu atribuții caracteristice²⁰⁸. Acțiunile următoare întru transpunerea politicilor comunitare în cele naționale au continuat până în 2003, când a fost amendată în varianta finală (fiind precedată de amendare în 2000 și 2001) Legea cu privire la radiodifuziune, fiind prevăzute toate aspectele activităților organului de reglementare (asigurarea capacității administrative, finanțării și infrastructurii) în conformitate cu Recomandarea R(2000)23 a Comitetului de Miniștri pentru statele membre privind independența și funcționarea autorităților de reglementare a sectorului audiovizual²⁰⁹.

Întru argumentarea acestui deziderat pot servi exemplele tuturor statelor devenit membre UE în cea de a cincea și a șasea extindere, prin care au fost transpuse politicile comunitare la nivel național prin modalitățile de copiere, emulație, sinteză.

După cum au arătat experiențele statelor influențarea politicilor mediatice naționale prin intermediul transferului de politici comunitare nu se face automat, ci etapizat. Prima este cea de *examinare* a programelor și acțiunilor statelor care s-au confruntat cu aceeași problemă. Scopul nu este acela de a deveni expert în ceea ce au făcut alții, ci de a face rost de idei noi, relevante pentru abordarea problemei. În al doilea rând, ceea ce se dorește nu este o replică identică a ceea ce s-a făcut în altă parte, ci un program care

să funcționeze în țara respectivă. Din acest considerent, ceea ce se transferă este cunoașterea generală și, în același timp, aplicabilă.

Rolul de examinare a experiențelor altor state în realizarea politicilor mediatice a revenit societății civile din RM. Prin studiile realizate și programele de informare a publicului, s-a reușit plasarea în agenda politicilor mediatice informații despre standardele europene privind activitățile organului de reglementare și a serviciului public al audiovizualului. Aceste experiențe au fost cunoscute și în cadrul relațiilor bilaterale cu unele state care au aderat la UE în 2007.

A doua etapă este de *creare* a unui program compatibil societății moldovenești. Există mai multe modalități de a face acest lucru: copiere, emulație, sinteză și inspirație. Programul de activitate a Guvernului RM pentru anii 2011-2014²¹⁰ reprezintă o emulație a autorităților moldovenești de a implementa normele democratice europene. Printre obiectivele prioritare întru liberalizarea spațiului mediatic și garantarea libertății de exprimare au fost menționate armonizarea cadrului juridic ce reglementează activitatea mass-media cu normele și standardele europene, inclusiv adoptarea unui nou Cod al Audiovizualului, reformarea și modernizarea activității IPNA Compania „Teleradio-Moldova” și stimularea investițiilor în piața mediatică autohtonă. Și experiența altor state, precum România, Bulgaria reprezintă o sursă de inspirație pentru organele de conducere.

Ultimul pas prin care RM preia experiența altora este acela al *evaluării*. Aceasta presupune un studiu prospectiv și comparativ între politicile aplicate în momente diferite de timp, de către diferite entități care au candidat la UE. Un exemplu elocvent al studierii experienței altor state reprezintă acțiunile întreprinse de parlamentarii României în vederea reglementării respectării echilibrului politic în cadrul programelor informative și dezbaterilor politice. În 2004, Consiliul Național al Audiovizualului a solicitat ca 30 % din programe să reprezinte opinia opoziției (prevedere inspirată din modelul

²⁰⁸ Media policies and regulatory practices in a selected set of European countries. Mediadem, 2010, p. 56.

²⁰⁹ Recommendation No. R (2000) 23 of the Committee of Ministers to Member States on the independence and functions of regulatory authorities of the broadcasting sector. [On-line]: [http://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec\(2000\)23&Language=lanEnglish&t=9999CC&BackColorIntranet](http://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec(2000)23&Language=lanEnglish&t=9999CC&BackColorIntranet). (Vizitat la 10.09.2010).

²¹⁰ Programul de activitate a Guvernului „Integrarea europeană: libertate, democrație și bunăstare” pentru perioada 2011-2014. [On-line]: <http://www.gov.md/doc.php?l=ro&id=2692&idc=445>. (Vizitat la 14.03.2011).

francez). Însă prevederea dată a fost ignorată în timpul conflictelor dintre Președintele țării T.Bănescu și Guvernul României, căci devenise dificil de a determina cine este în opoziție²¹¹.

Regula a fost adoptată sub presiunea unor rapoarte de monitorizare care demonstau o excesivă expunere a partidului de guvernământ. Înainte de adoptarea ei, argumentul celor care supraexpuneau Guvernul A.Nastase era că aceștia sunt generatori de știri și în mod profesional se realizează programul cu subiecții lui. Argumentul acesta continue să fie menționat de acei radiodifuzori care nu respectă regula, căci în viziunea lor este complicat a respecta „regula celor trei treimi”²¹², când opoziția nu realizează evenimente zilnice. Și în prezent, situația este departe de a fi ideală.

Luând în considerare experiența română, după unele încercări ale unor actori mediatici de a indica proporționalitatea echilibrului politic, în RM nu sunt menționați indicatorii numerici pentru a determina „accesul echilibrat la programele informative și de dezbateri”. Contrar funcționării eficiente în Franța a „regulii celor trei treimi”, autoritățile moldovenești au luat în calcul experiența română care a demonstrat că nu toate modelele europene funcționabile pot fi transferate în alte state.

Evaluarea se face și prin cercetarea rapoartelor de progres realizate de UE în care sunt evidențiate eșecurile și progresele obținute de alte state. Însă, trebuie să ținem cont de faptul că deducțiile din rapoartele Comisiei Europene sunt generale și deseori destul de vagi, fără a conține unele recomandări de omitere a lacunelor.

Transferul de politici dintre două subiecte de drept internațional se realizează în viziunea lui D.Dolowitz și D.Marsh prin „7 obiecte”²¹³. Autorii consideră că acestea sunt obiectivele politicilor, structura și conținutul politicilor, instrumentele politicilor, instituțiile, atitudinile, conceptele și experiențele negative. Incontestabil, transferul de politici a fost și este o condiție-cheie de admitere în UE. Deși, pentru unele state cu istorie comunistă au fost înaintate

condiții suplimentare, totuși, în domeniul mediatic, au fost luate în considerație aceleași criterii. Prin analiza Rapoartele Comisiei Europene privind progresele obținute de România și Bulgaria în procesul de aderare la UE (Anexele 4, 5) putem menționa criteriile comune ale politicilor mediatice. Acestea sunt armonizarea legislației cu *acquis-ul* comunitar, ratificarea convențiilor internaționale, instituirea și consolidarea capacității instituționale a organului independent de reglementare.

Deși UE nu specifică oficial existența modelului unic obligatoriu pentru ajustarea politicilor mediatice naționale, monitorizarea și evaluarea acțiunilor statului sunt realizate în baza acelorași criterii. Cercetând rapoartele de progres și experiența statelor din cea de a cincea și a șasea extindere, putem menționa cu certitudine că analiza ajustării politicilor mediatice ale statului a fost realizată reieșind din similitudinea obiectivelor, conținutului, instrumentelor instituțiilor, conceptelor și experienței negative a politicilor mediatice.

În relația UE-RM nu putem determina gradul de transferare a politicilor mediatice pentru că RM se află de abia la etapa negocierilor unui Acord de asociere. La moment, acestea reprezintă niște condiții voluntare, deoarece UE nu a solicitat în mod oficial respectarea criteriilor de aderare.

Deseori pentru explicarea influenței UE prin transferul de politici este utilizat conceptul adaptat din teoria organizațională de „izomorfism instituțional”. În esență, acest termen este aplicat pentru explicarea identității instituțiilor diferitor subiecți de drept internațional. Astfel, în procesul de transpunere a politicilor mediatice comunitare, izomorfismul instituțional descrie cel mai concludent modificările ce au loc în statele candidate. C.Radaelli susține că „copierea structurilor organizaționale nu reprezintă un proces determinat de considerente de eficiență, ci o modalitate de a asigura legitimitatea în viața politică”²¹⁴. Această caracteristică au avut-o acțiunile guvernanților din RM în perioada 2005-2009, care au transcris modelul instituțiilor UE, în scopul obținerii legitimității activității lor și pentru a înfrunța rezistența politică internă din

²¹¹ Media policies and regulatory practices in a selected set of European countries. Mediadem, 2010, p. 328.

²¹² Katsirea I. Public broadcasting and European law: a comparative examination of public service obligations in six member states. Netherlands: Wolters Kluwer, 2008, p. 319.

²¹³ Dolowitz D., Marsh D. *Op. cit.*, p. 5 - 24.

²¹⁴ Radaelli C. Policy transfer in the European Union: institutional isomorphism as a source of legitimacy. In: Governance. 1997, nr. 13, p. 37.

partea partidelor de opoziție și a societății civile care în nenumărate rânduri au menționat despre necesitatea implementării standardelor europene în cadrul legislativ național.

În domeniul mediatic izomorfismul își găsește reflectare în transpunerea modelului european al organului de reglementare în audiovizual și serviciului public al audiovizualului. Astfel, prin adoptarea Codului Audiovizualului au fost reglementate instituirea organului independent de reglementare CCA și instituția publică a audiovizualului IPNA Compania „Teleradio-Moldova”. Aceste instituții au structură, atribuție și responsabilitate asemănătoare instituțiilor din statele membre ale UE. Instituirea acestor instituții s-a realizat în cadrul unui fenomen de adaptare anticipată, deoarece organele de conducere din RM au ajustat politicile mediatice la criteriile UE fără a avea un Acord de asociere sau cu atât mai mult un Tratat de aderare.

Reieșind din considerentul că instituțiile europene încurajează transferul de politici prin catalizarea proceselor izomorfe, în viziunea noastră, autoritățile moldovenești au creat instituții asemănătoare din două considerente. Primul ar fi demonstrarea autorităților UE despre capacitatea RM de a implementa și respecta prevederile legislative și instituționale europene. Cel de al doilea se datorează lipsei abilităților de creare a propriilor modele instituționale mediatice, capabile să satisfacă cerințelor societății. Fiecare considerent își are propria explicație. Adicional discursurilor politice privind dorința de integrare europeană trebuiau întreprinse unele acțiuni întru argumentarea alocuțiunilor organelor de conducere. Lipsa abilităților elitei politice rezidă în trecutul istoric al RM, dat fiind faptul că organele de conducere moldovenești în regimul totalitar au avut în mare parte atribuții de executare, dar nu decizionale.

În prezent, izomorfismul instituțional al politicilor mediatice din RM a luat forma unui „dualism funcțional”²¹⁵, conform căruia instituțiile adoptă caracteristici oficiale ale instituțiilor din UE, însă nu funcționează la fel de bine. Este riscul care însoțește transferul de politici în unele state, după cum a menționat Ph.Nicolaidis „din punct de vedere virtual este imposibil să transferi unei țări mecanismele de

aplicare care au funcționat în alta. Condițiile instituționale și procesele de elaborare a politicilor variază semnificativ de la o țară la alta, însă aplicarea și executarea reușită a legilor depinde de organizațiile care sunt apte de a învăța și a se adapta. Prin urmare, soluțiile exacte și recomandările cantitative vor reprima acele procese atât de necesare de învățare și adaptare”²¹⁶.

Instituțiile mediatice create de autoritățile moldovenești asemănătoare celor europene au luat forma dualismului funcțional, deoarece nu funcționează atât de bine. Rapoartele de progres în cadrul Politicii europene de vecinătate pentru 2008²¹⁷ și 2009²¹⁸ au demonstrat lacunele activității lor. Existența acestora în funcționarea coerentă a acestor instituții a fost condiționată de omisiunile legislative din Codul Audiovizualului, menționate de o serie de expertizări externe²¹⁹ și de insuccesele organelor competente de implementare coerentă a politicilor mediatice.

După cum au menționat G.Grabher și D.Stark, majoritatea statelor postcomuniste se confruntă cu problema dualismului funcțional. Guvernanții au fost forțați de circumstanțe să găsească rapid modele noi pentru a înlocui instituțiile discreditate, astfel „limitarea procesului de căutare a unor instituții și forme de organizare eficiente la cele încercate și demonstrate în Europa de Vest, limitează statele

²¹⁶ Nicolaidis Ph. Enlargement of the EU and effective implementation of community rules: an integration-based approach. Maastricht European Institute for Public Administration Working paper. 03.12.1999.

²¹⁷ Commission Staff Working Document. Implementation of the European Neighborhood Policy in 2008. Progress Report Republic of Moldova. p. 20. [On-line]:

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2009/sec09_514_en.pdf. (Vizitat 10.03.2011)

²¹⁸ Commission Staff Working Document Implementation of the European Neighborhood Policy in 2009. Progress Report Republic of Moldova, p. 7. [On-line]:

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2010/sec10_523_en.pdf. (Vizitat 10.03.2011).

²¹⁹ Comentarii la Codul Audiovizualului al Republicii Moldova. 2007. Article XIX. Global campaign for free expression. [On-line]:

<http://www.article19.org/pdfs/analysis/moldova-bro-psb-07-rom.pdf>. (Vizitat la 10.03.2011).

Salomon E., Jakubowicz K. Analiză și comentarii asupra Codului Audiovizualului al Republicii Moldova. ATCM (2006) 004, 15 mai 2006. Nyman-Metcalf K. Comentarii asupra proiectul Codului Audiovizualului al Republicii Moldova. Expertizarea OSCE, 7 aprilie 2006.

²¹⁵ Jacoby W. Tutors and pupils: International Organizations, Central European Elites and Western models. In: Governance. 2001, nr.14, p. 169 - 200.

postsocialiste la exploatarea unor teritorii deja cunoscute, în rezultat își pierd din abilitățile de a examina soluții noi ce caracterizează societatea dată”²²⁰. Omogenizarea instituțională stimulează adaptarea la cerințele europene. Deși UE a limitat opțiunile statelor de a-și implementa propriile politici mediatice în corespundere doar cu normele dreptului internațional, acestea au priorizat avantajul de a deveni membri ai organizației în defavoarea autodeterminării politicilor.

Aderarea la UE implică un număr de procese care pot determina un anumit grad de transformare instituțională și la nivel de politici. Influența UE asupra politicilor mediatice ale statului candidat se realizează printr-o serie de mecanisme. Cel mai important mecanism pentru orice viitor membru este rolul UE de controlor al accesului, prin intermediul căruia decide momentul în care o țară poate trece la următoarea etapă în procesul de aderare. Totuși există multe alte măsuri care influențează direct sau indirect reforma instituțională și sporesc capacitatea organizațională a statului. Presiunea indirectă este la fel de eficientă, însă aceasta acționează doar după o anumită perioadă de timp și nu este în mod necesar coordonată la nivelul UE și, prin urmare, este dificilă distingerea unei influențe politice concrete.

Mecanismele folosite de UE ca instrumente de realizare a unor schimbări prin intermediul condițiilor impuse sunt grupate în cinci categorii: oferirea unor modele legislative și instituționale, ajutor și asistență tehnică, evaluare comparativă și monitorizare, consiliere și înfrățire instituțională și controlul accesului²²¹. Toate aceste mecanisme sunt utilizate în diferite etape ale procesului de aderare ale statelor candidate.

Influența UE asupra politicilor mediatice naționale prin *oferirea unor modele legislative și instituționale* este elocventă. Transpunerea legală a *acquis-ului* și armonizarea cu legile UE sunt condițiile esențiale pentru a deveni un stat-membru și au reprezentat un subiect de interes principal. UE analizează lacunele legislative în cadrul celor 31 de capitole de negociere din cadrul *acquis-ului comunitar*. Această analiză

este folosită pentru a identifica principalele domenii în care legislația țărilor solicitante nu corespunde *acquis-ului comunitar*. În ceea ce privește armonizarea legislativă cu *acquis-ul comunitar* în domeniul mediativ a fost studiat gradul de corespundere în cadrul unui paragraf anterior.

Pe lângă impunerea propriilor norme, UE a consolidat alte norme legale internaționale prin introducerea acestora în condițiile de aderare. În domeniul mediativ pe lângă alinierea legislativă cu Directiva Televiziune fără frontiere, statele solicitante ar trebui să ratifice și Convenția Europeană privind Televiziunea Transfrontalieră, pentru asigurarea libertății de exprimare – Convenția pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale și Convenția-cadru privind protecția minorităților naționale. Condițiile de aderare consolidează și activitățile altor instituții internaționale, cum ar fi Consiliul Europei și OSCE, căci deseori pentru monitorizarea acțiunilor întreprinse de statele candidate, UE utilizează rapoartele de evaluare ale altor organisme internaționale.

Cele mai detaliate recomandări despre preferințele UE privind consolidarea instituțională au fost oferite de Ghidul elaborat de Comisia Europeană „Structurile administrative principale necesare pentru implementarea *acquis-ului comunitar*”²²². Acest document a descris instituțiile necesare pentru implementarea diferitor capitole ale *acquis-ului*, funcțiile lor și caracteristicile pe care trebuie să le posede în scopul îndeplinirii acelor funcții. Utilizat doar în „scopuri de informare”²²³, documentul demonstrează reticența UE în definirea unor modele administrative specifice în statele atât de diverse, cât și tendința de a-și manifesta flexibilitatea atunci când decide dacă o țară este pregătită sau nu de aderare. Cu toate că documentul specifică „că nu trebuie să fie interpretat ca fiind obligatoriu”, statele candidate își modifică modelele instituționale în conformitate cu acesta.

În ceea ce privește politicile mediatice, documentul specifică existența unui organ

²²⁰ Grabher G., Stark D. *Restructuring networks in post-socialism: legacies, linkages and localities*. Oxford: University Press, 1997. 352 p.

²²¹ Grabbe H. *Puterea de transformare a UE*. Chișinău: Epigraf, 2008, p. 90.

²²² Guide to the main administrative structures required for implementing the *acquis*, 2005. 103 p. [On-line]: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/enlargement_process/accension_process/how_does_a_country_join_the_eu/negotiations_croatia_turkey/adminstructures_version_may05_35_ch_public_en.pdf. (Vizitat la 30.03.2011).

²²³ Ibidem, p. 7.

competent în reglementarea, monitorizarea și sancționarea radiodifuzorilor naționali. Deși nu este formulată detaliat structura, sunt menționate competențele de monitorizare și sancționare. Astfel, organul „are abilitatea de a monitoriza conținutul programelor audiovizuale, incluzând posibilitatea de a obliga radiodifuzorii de a furniza informații despre activitățile lor”²²⁴. În ceea ce privește al doilea aspect „organul are abilitatea de a pedepsi prin intermediul unor sancțiuni pentru încălcările legii în dependență de gravitatea încălcării. Sancțiunile pot lua forma unor avizări, amenzi sau retragerea licenței de emisie”²²⁵. Codul audiovizualului RM adoptat la 2006 stipulează în articolele 23 (6) lit. g, 27, 38 (1) și 40 (1) prevederile menționate în Ghid²²⁶. Astfel, RM a inițiat transpunerea politicilor mediatiche comunitare la nivel național pentru a demonstra capacitatea de a implementa legislația UE la fel cum au făcut alte state.

Alt mecanism de influențare a politicilor mediatiche naționale reprezintă *ajutorul și asistența tehnică*. RM nu a fost asistată financiar în domeniul mediatic de către UE până în 2010. Principalele ajutoare financiare au fost alocate altor domenii, precum, reintegrarea țării și programele educaționale²²⁷. Acordarea unei asistențe financiare din partea UE în domeniul mediatic se realizează prin Programul comun al Consiliul Europei și Comisiei Europene de susținere democratică a RM ce este estimat la 4 mln. de Euro, fără a se menționa cota ce revine acțiunilor pentru dezvoltarea pluralismului mediatic.

Oricum, domeniul mediatic din RM este susținut prin finanțări de către alte organizații internaționale, cum ar fi Fundația SOROS, Deutsche Welle, ce contribuie la consolidarea capacității instituționale a CCA, serviciului public al audiovizualului. Atât timp cât RM nu are un Acord de asociere semnat cu UE, finanțările vor fi reduse, căci UE devine o sursă

externă de ajutor doar în perioada de preaderare. În calitate de exemplu, pot servi programele de finanțare Phare, SAPARD, IPRA, create pentru asistarea statelor candidate în cea de a cincea și a șasea extindere UE.

Datorită faptului că alți donatori externi contribuie la susținerea implementărilor normelor democratice în domeniul mediatic, s-ar putea ca asistența UE în acest domeniu să nu fie necesară. Întru argumentarea acestui deziderat menționăm succesiunea etapelor procesului de aderare stabilite de Consiliile Europene de la Luxemburg 1997 și Helsinki 1999²²⁸. Acestea sunt (1) accesul privilegiat la programe și asistență suplimentară, (2) semnarea și implementarea unui acord de asociere, (3) deschiderea negocierilor, (4) închiderea celor 31 de capitole de negociere, (5) semnarea unui tratat de aderare, (6) ratificarea tratatului de aderare de către parlamentele naționale și Parlamentul European și (7) intrarea în UE în calitate de membru cu drepturi depline. RM se află în procesul de negociere pentru semnarea unui Acord de asociere începând cu ianuarie 2010. Dacă tempoul acțiunilor nu se va modifica, atunci în cazul semnării unui tratat de aderare, RM nu ar necesita investiții din partea UE, căci datorită altor finanțatori vor fi implementate toate normele europene în domeniul mediatic și respectate toate prevederile caracteristice unei societăți democratice.

Un alt mecanism de influențare a UE reprezintă *evaluarea și monitorizarea* progreselor obținute. Standardele europene ale politicilor mediatiche comunitare influențează politicile naționale și cadrul instituțional prin oferirea de exemple de cele mai bune practici pe care statul candidat ar trebui să le urmeze. Rapoartele periodice publicate de Comisia Europeană în cadrul PEV pentru RM au scos în evidență lacunele și nivelul de pregătire a statului. Monitorizarea oferă UE o cale subtilă și foarte eficientă de influență directă asupra procesului intern de elaborare a politicilor mediatiche.

Totuși, limbajul folosit în rapoarte are un caracter general, fără a prezenta unele recomandări de omitere a lacunelor. Ele declară necesitatea de a „spori capacitatea” sau de a ”îmbunătăți instruirea” fără a specifica detaliat

²²⁴ Guide to the main administrative structures required for implementing the acquis, 2005, p. 35. [On-line]: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/enlargement_process/accession_process/how_does_a_country_join_the_eu/negotiations_croatia_turkey/adminstructures_version_may05_35_ch_public_en.pdf. (Vizitat la 30.03.2011).

²²⁵ Ibidem.

²²⁶ Codul Audiovizualului al Republicii Moldova nr. 260-XVI din 27.07.2006. Publicat în Monitorul Oficial nr.131, intrat în vigoare din 18.08.2006.

²²⁷ Boian V. *Op.cit.*

²²⁸ Grabbe H. Puterea de transformare a UE. Chișinău: Epigraf, 2008, p. 100.

modelul ce trebuie implementat. De exemplu, în cazul asigurării libertății de exprimare în Bulgaria, rapoartele Comisiei Europene au evaluat situația existentă în 2000, menționând existența a 91 de procese judecătorești intentate jurnaliștilor pentru defăimare, dar acestea nu menționează ce acțiuni trebuie întreprinse pentru omiterea acestor incidente²²⁹. Astfel, monitorizarea și evaluarea realizată de UE deseori poartă un caracter de constatare a faptelor, lăsând la discreția statelor soluționarea problemelor.

Consilierea și înfrățirea instituțională reprezintă un mijloc de asistență a statelor în adaptarea instituțiilor administrative și democratice. Acesta se efectuează în baza învățării din experiența statelor-membre ale UE. Programul Phare a oferit asistență statelor devenite membre UE în cea de a cincea extindere prin intermediul proiectelor de înfrățire instituțională TAIEX și SIGMA. Acest mecanism de influență se realizează prin consultanță și expertizare oferită de unii funcționari UE, fără un control centralizat de către UE.

În RM consiliere în domeniul mediatic a fost oferit de unele organizații cum ar fi Articolul XIX²³⁰, Consiliul Europei²³¹ și OSCE²³² care au realizat expertize ale cadrului legislativ și instituțional în dependență de caracterul activităților sale. Consultanță din punct de vedere al înfrățirii instituționale pentru serviciul public al audiovizualului a fost acordată de unii experți din Estonia²³³, Slovenia²³⁴, cât și Uniunea Europeană de Radioteleviziune. Cu unele recomandări similare în vederea asigurării

independenței financiare a radiodifuzorului public, expertizele au variat în dependență de naționalitatea experților, căci aceștia au cercetat și analizat situația în conformitate cu criteriile, experiența și viziunile acumulate din procesul de aderare a statului în care activează.

Controlul accesului este cel mai puternic instrument de condiționare folosit de UE în privința oricărui stat care intenționează să adere la UE. În UE există o opoziție politică puternică față de excluderea unui stat aflat la etapa negocierilor, astfel că UE preferă să nu accepte o țară la negocieri, decât să oprească procesul inițiat. Acest fapt asigură RM în continuitatea relațiilor cu UE, căci deși lente, dar progrese vor fi făcute.

Prin intermediul mecanismelor sale, UE influențează etapele ciclului politicilor mediatice. Agenda guvernamentală este constituită în dependență de prioritățile dezvoltării strategice a statului. Subiectul cu privire la reformarea politicilor mediatice în procesul de integrare este prezent în agendele guvernamentale pentru anii 2007, 2008, 2009²³⁵. Anual, Guvernul își propune să depună eforturi susținute pentru promovarea reformelor solicitate atât de societate, cât și de comunitatea internațională în domeniul asigurării libertății mass media și domenii vitale pentru integrarea europeană a țării²³⁶. Prioritățile menționate în agenda guvernamentală condiționează realizarea celorlalte etape ale ciclului politicilor mediatice în dependență de obiectivul principal.

Aderarea la comunitatea europeană a majorității statelor postcomuniste din Europa Centrală și de Est a fost complementară tranziției de la regim totalitar la cel democratic. Aceeași cale este urmată de RM, care concomitent înrădăcinează principiile și valorile democratice în societatea sa și implementează standardele europene în toate sferile vieții sociale și politice.

²²⁹ Media policies and regulatory practices in a selected set of European countries. Mediadem, 2010, p. 68.

²³⁰ Comentarii la Codul Audiovizualului al Republicii Moldova. 2007. Article XIX. Global campaign for free expression. 22 p. [On-line]: <http://www.article19.org/pdfs/analysis/moldova-bro-psb-07-rom.pdf>. (Vizitat la 10.03.2011).

²³¹ Salomon E., Jakubowicz K. Analiză și comentarii asupra Codului Audiovizualului al Republicii Moldova. ATCM (2006)004, 15 mai 2006.

²³² Nyman-Metcalf K. Comentarii asupra proiectului Codului Audiovizualului al Republicii Moldova. Expertizarea OSCE, 7 aprilie 2006.

²³³ Paadam J., Ranu S. Serviciul public al audiovizualului din Republica Moldova în tranziție. p. 15. [On-line]: <http://www.trm.md/index.php?add=3>. (Vizitat la 12.04.2010).

²³⁴ Direcții strategice de dezvoltare a Companiei „Teleradio-Moldova” pentru 2010-2015. Iulie 2010, 37 p. [On-line]: www.trm.md. (Vizitat la 10.01.2011).

²³⁵ Agenda de integrare europeană. Priorități pentru anul 2007, 2008, 2009. [On-line]: www.mfa.gov.md/img/european-integration-documents/Pr2007md.doc; www.mfa.gov.md/img/european-integration-documents/Pr2008md.doc; www.mfa.gov.md/img/european-integration-documents/Pr2009md.doc. (Vizitat la 10.09.2010).

²³⁶ Programul de activitate a Guvernului „Integrarea europeană: libertate, democrație și bunăstare” pentru perioada 2011 - 2014. [On-line]: <http://www.gov.md/doc.php?l=ro&id=2692&idc=445>. (Vizitat la 14.03.2011).

Din cele menționate mai sus rezultă că implementarea la nivel național a modelelor de instituționalizare europeană și politicilor mediatice nu a dat roade în timpul care s-a dorit. Aceasta are loc din cauza că majoritatea politicilor europene au fost elaborate și implementate de către societățile cu vechi tradiții democratice. Ca și alte state postcomuniste, RM nu reușește în totalmente reformarea domeniilor problematice din cauza combinării perioadei de tranziție și de ajustare pentru aderare.

Bibliografie:

1. Agenda de integrare europeană. Priorități pentru anul 2007, 2008, 2009. [On-line]: www.mfa.gov.md/img/european-integration-documents/Pr2007md.doc; www.mfa.gov.md/img/european-integration-documents/Pr2008md.doc; www.mfa.gov.md/img/european-integration-documents/Pr2009md.doc. (Vizitat la 10.09.2010)
2. Beregoi N. Politici mediatice în domeniul protecției drepturilor minorităților naționale. În: Revista moldovenească de drept internațional și relații internaționale. 2010, nr. 4, p. 109 - 116.
3. Boian V. Inventarierea și evaluarea asistenței financiare acordate Moldovei de Uniunea Europeană. Chișinău, 2010. [On-line]: <http://www.ape.md/lib.php?l=ro&idc=156>. (Vizitat la 30.03.2011).
4. Codul Audiovizualului al Republicii Moldova nr. 260-XVI din 27.07.2006. Publicat în Monitorul Oficial nr.131, intrat în vigoare din 18.08.2006.
5. Comentarii la Codul Audiovizualului al Republicii Moldova. 2007. Article XIX. Global campaign for free expression. 22 p. [On-line]: <http://www.article19.org/pdfs/analysis/moldova-bro-psi-07-rom.pdf>. (Vizitat la 10.03.2011).
6. Commission Staff Working Document Implementation of the European Neighborhood Policy in 2009. Progress Report Republic of Moldova.
7. Commission Staff Working Document. Implementation of the European Neighborhood Policy in 2008. Progress Report Republic of Moldova.
8. Direcții strategice de dezvoltare a Companiei „Teleradio-Moldova” pentru 2010-2015. Iulie 2010, 37 p. [On-line]: www.trm.md. (Vizitat la 10.01.2011).
9. Dolowitz D., Marsh D. Learning from abroad: the role of policy transfer in contemporary policy-making. In: Governance. 2000, nr 13 (1), p. 5 - 24.
10. Grabbe H. Puterea de transformare a UE. Chișinău: Epigraf, 2008. 247 p.
11. Grabher G., Stark D. Restructuring networks in post-socialism: legacies, linkages and localities. Oxford: University Press, 1997. 352 p.
12. Guide to the main administrative structures required for implementing the acquis, 2005. 103 p. [On-line]: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/enlargement_process/accession_process/how_does_a_country_join_the_eu/negotiations_croatia_turkey/adminstructures_version_may05_35_ch_public_en.pdf. (Vizitat la 30.03.2011).
13. Jacoby W. Tutors and pupils: International Organizations, Central European Elites and Western models. In: Governance. 2001, nr.14, p. 169 - 200.
14. Kahn S. Geopolitica Uniunii Europene. Chișinău: Cartier, 2008. 176 p.
15. Katsirea I. Public broadcasting and European law: a comparative examination of public service obligations in six member states. Netherlands: Wolters Kluwer, 2008. 447 p.
16. Media policies and regulatory practices in a selected set of European countries. Mediadem, 2010. 525 p.
17. Nicolaidis Ph. Enlargement of the EU and effective implementation of community rules: an integration-based approach. Maastricht European Institute for Public Administration Working paper. 03.12.1999
18. Nyman-Metcalf K. Comentarii asupra proiectului Codului Audiovizualului al Republicii Moldova. Expertizarea OSCE, 7 aprilie 2006.
19. Paadam J., Ranu S. Serviciul public al audiovizualului din Republica Moldova în tranziție. [on-line]: <http://www.trm.md/index.php?add=3>. (Vizitat la 12.04.2010).
20. Programul de activitate a Guvernului „Integrarea europeană: libertate, democrație și bunăstare” pentru perioada 2011-2014. [On-line]: <http://www.gov.md/doc.php?l=ro&id=2692&idc=445>. (Vizitat la 14.03.2011).
21. Radaelli C. Policy transfer in the European Union: institutional isomorphism as a source of legitimacy. In: Governance. 1997, nr. 13, p. 25 - 43.
22. Recommendation No. R (2000) 23 of the Committee of Ministers to Member States on the independence and functions of regulatory authorities of the broadcasting sector. [On-line]: [http://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec\(2000\)23&Language=lanEnglish&t=9999CC&BackColorIntranet](http://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec(2000)23&Language=lanEnglish&t=9999CC&BackColorIntranet). (Vizitat la 10.09.2010).
23. Salomon E., Jakubowicz K. Analiză și comentarii asupra Codului Audiovizualului al Republicii Moldova. ATCM (2006)004, 15 mai 2006.

ASPECTE DE DREPT COMPARAT PRIVIND REGLEMENTAREA EFECTELOR NULITĂȚII ACTULUI JURIDIC CIVIL

*Sergiu BOCA**

ABSTRACT:

ASPECTS OF COMPARATIVE LAW RELATED TO THE REGULATION OF THE EFFECTS OF THE CIVIL JURIDICAL ACT NULLITY

The institution of the juridical act nullity is of particular interest with specific reference to theoretical and practical aspects of civil law. The necessity to enforce the nullity sanction intervenes in the assumption that a civil juridical act was concluded non-complying with the validity terms entailed by law. Thus the court decision whereby the civil juridical act nullity was declared shall deprive that act of the effects contrary to the juridical norms enacted for its valid conclusion.

A major problem which arises in the framework of nullity is to know and accurately apply the legal provisions regulating the effects which the nullity produces once ordered by the court. The effects of the civil juridical act nullity represents nothing else than the legal consequences of applying the nullity sanction, that means the consequences due to partial or integral voidance of a civil juridical act with non-compliance to the legal provisions referring to its validity terms.

Therefore invoking some aspects of Comparative Law related to the regulation of the effects of the civil juridical act nullity is intended to efficiently contribute to the understanding of the civil legislative norms of the Republic of Moldova in the subject of nullity effects, but also to offer the possibility to perform a comparative analysis of the foreign legislative regulations with the view to identify the shortcomings and deficiencies within the legal framework of the examined scientific area.

РЕЗЮМЕ:

АСПЕКТЫ СРАВНИТЕЛЬНОГО ПРАВОВЕДЕНИЯ В ОБЛАСТИ РЕГУЛИРОВАНИЯ ПОСЛЕДСТВИЙ НЕДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ СДЕЛКИ

Институт недействительности сделки представляет особый интерес в области теории и практики гражданского права. Необходимость применения недействительности как санкции возникает, в случае если гражданско-правовая сделка была заключена с несоблюдением условий действительности установленных законом. Таким образом, судебное решение, посредством которого сделка была признана недействительной, устраним те последствия сделки, которые противоречат правовым нормам, установленным для ее действительности.

Одна из важнейших проблем, которая возникает в области недействительности сделок, состоит в необходимости правильного понимания и применения законодательных положений, регулирующих последствия признания сделки недействительной судебной инстанцией. Последствия недействительности гражданско-правовой сделки представляют собой не что иное, как правовые эффекты применения санкции недействительности, то есть частичное или полное уничтожение гражданско-правовой сделки, заключенной с несоблюдением условий необходимых для ее действительности.

Таким образом, приведение некоторых аспектов сравнительного правоведения в области регулирования последствий недействительности гражданско-правовой сделки будет способствовать

* **BOCA Sergiu** - Magistru în drept, doctorand, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, lector universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți (Bălți, Republica Moldova); **BOCA Sergiu** - MA in Law, PhD, Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova, university lecturer, Faculty of Law, „Alec Russo” State University from Balti (Balti, The Republic of Moldova); **БОКА Сергей** – Магистр права, аспирант, Институт истории, государства и права Академии наук Молдовы, преподаватель факультета Права, Бельцкий Государственный Университет им. «Алеку Руссо» (Бэлць, Республика Молдова).

лучшему пониманию норм гражданского законодательства Республики Молдова в сфере последствий недействительности, а также даст возможность проведения сравнительного анализа законодательств других государств с целью выявления недостатков и пробелов существующих в исследуемой области.

În stadiul actual al civilizației umane, actul juridic civil se poziționează ca cel mai răspândit instrument de satisfacere a feluritelor necesități ale participanților la viața juridică a societății.

Fără riscul de a exagera se poate afirma că în activitatea lor de fiecare zi persoanele fizice și persoanele juridice săvârșesc la tot pasul numeroase acte juridice de însemnătate variabilă, dar fără de care desfășurarea normală a vieții economice ar fi cu neputință. Această împrejurare explică multitudinea normelor de drept civil care reglementează diversele categorii sau specii de acte juridice, precum și locul central pe care teoria actului juridic îl ocupă în știința dreptului civil.

Însă pentru a produce efectele urmărite de părți și, în consecință, a servi la realizarea năzuințelor lor, actul juridic este ținut să respecte cu rigurozitate condițiile edictate pentru încheierea sa valabilă.

Încheierea actului juridic cu respectarea regulilor privind condițiile de validitate, a normelor imperative și a bunelor moravuri constituie una din premisele stabilității și siguranței circuitului civil. Din această perspectivă, cele mai multe dintre actele juridice încheiate în dreptul privat sunt valabile. Dar există și acte juridice care încalcă regulile prevăzute de lege și în această situație intervin sancțiunile asigurate prin forța de constrângere a statului.

Una din cele mai drastice sancțiuni este tocmai nulitatea, ea fiind acea sancțiune de drept civil care lipsește actul juridic de efectele contrarii normelor juridice edictate pentru încheierea sa valabilă.

Dar odată pronunțată prin hotărâre judecătorească, se pune problema efectelor pe care nulitatea le va produce în privința părților actului juridic și, în unele cazuri, față de terți. În consecință, se impune necesitatea evidentă de a fundamenta științific și a aplica corect regulile ce guvernează materia efectelor nulității actelor juridice civile.

Deși la prima vedere pare că problema efectelor nulității actelor juridice civile se reduce la principiul exprimat prin adagiul latin *quod nullum est, nullum producit effectum* (ceea ce este nul nu poate produce efecte), realitatea este mult mai complexă. Hotărârea judecătorească poate să

priveze imediat actul viciat de eficiență juridică, dar nu la fel de ușor se poate restabili situația anterioară încheierii actului anulat. Diverse probleme pot să apară în acest proces. Astfel, este posibil ca nulitatea să nu privească actul în întregul său, ci numai o parte sau o clauză din act. De asemenea, înainte de declararea nulității, actul poate fi în întregul său ori parțial executat. În acest caz, prestațiile trebuie să fie restituite, presupunând că aceasta este încă posibil. În același timp se poate ca drepturile dobândite în temeiul actului anulat să fi fost transmise unor subdobânditori și, astfel, nulitatea poate avea consecințe și asupra acestor terți.

În consecință, considerăm că cercetarea comparată a cadrului legal de reglementare a efectelor nulității actului juridic civil în legislațiile diferitor state comportă o actualitate deosebită, având o netăgăduită importanță în soluționarea diverselor probleme ale teoriei și practicii dreptului civil în materia nulității actului juridic.

În ce privește problematica definirii efectelor nulității actului juridic în doctrină s-au exprimat mai multe opinii. Astfel, s-a susținut că prin efectele nulității actului juridic se înțeleg consecințele juridice ale aplicării sancțiunii nulității, absolute sau relative, a actului juridic încheiat cu încălcarea condițiilor de valabilitate stabilite de lege sau de părți²³⁷.

Potrivit altei opinii²³⁸, prin efectele nulității se înțeleg consecințele pe care le are declararea nulității actului juridic.

S-a considerat, de asemenea, că prin „efectele nulității” se înțeleg consecințele care intervin ca urmare a anulării unui act juridic în întregime sau numai a unei părți din el²³⁹.

S-a mai exprimat părerea că efectul general al nulității actelor juridice constă în negarea

²³⁷ Comentariul Codului civil al Republicii Moldova. Vol. I. / Coordonatori: Buruiană M., Efrim O., Eșanu N. Chișinău: Tipografia centrală, 2006, p. 434.

²³⁸ Baieș S., Roșca N. Drept civil. Partea generală. Persoana fizică. Persoana juridică. Chișinău: Cartier, 2004, p. 207.

²³⁹ Pop A., Beleiu Gh. Drept civil. Teoria generală a dreptului civil. București: Universitatea din București, 1980, p. 389.

consecințelor juridice ale actului din momentul încheierii lui²⁴⁰.

Într-o altă opinie²⁴¹, pe care o susținem, prin efectele nulității actului juridic civil înțelegem consecințele juridice ale aplicării sancțiunii nulității, adică urmările datorate desființării în întregime sau în parte a unui act juridic civil care a fost încheiat cu încălcarea dispozițiilor legale referitoare la condițiile sale de validitate.

Așadar, esența efectelor nulității este exprimată în chiar definiția nulității și constă în lipsirea actului juridic civil de efectele contrarii normelor juridice edictate pentru încheierea sa valabilă.

În privința problemei definirii efectelor nulității, Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a R.M. „Cu privire la aplicarea de către instanțele de judecată a legislației ce reglementează nulitatea actului juridic civil” statuează: „Generic, efectul nulității constă în desființarea raportului juridic civil născut din actul juridic civil lovit de această sancțiune, restabilindu-se legalitatea”²⁴².

Concret însă, efectele nulității diferă, în primul rând, după cum nulitatea este totală sau parțială, iar în al doilea rând, în funcție de ceea ce s-a întâmplat după încheierea actului juridic lovit de nulitate, mai exact, după cum actul a fost sau nu executat și după cum au fost încheiate sau nu acte juridice ulterioare în legătură cu aceleași drepturi.

Sub cel de-al doilea aspect menționat mai sus, vom distinge următoarele ipoteze:

- dacă actul juridic nu și-a produs încă efectele, adică nu a fost executat până în momentul în care este anulat, aplicarea sancțiunii nulității înseamnă că acel act nu mai poate fi executat nici după acest moment, deci partea sau părțile actului juridic se află în situația în care nu ar fi încheiat actul juridic respectiv. În consecință, cel pentru care actul juridic ar fi urmat să dea naștere la drepturi subiective civile nu își va mai putea exercita aceste drepturi, care sunt socotite că nu s-au născut niciodată, iar cel pentru care

actul urma să dea naștere la obligații civile nu va mai fi ținut să le aducă la îndeplinire;

- dacă actul juridic și-a produs efectele, adică a fost executat, în tot sau în parte, până în momentul declarării nulității, lucrurile se complică din pricina situațiilor de fapt sau de drept create prin executarea prestațiilor ori din cauza faptelor care au putut interveni între momentul executării actului și momentul în care actul este declarat nul. În acest caz aplicarea nulității înseamnă desființarea retroactivă a efectelor actului juridic contrare legii, cu corolarul său - restituirea reciprocă (sau, după caz, unilaterală) și integrală a prestațiilor efectuate în temeiul acestui act²⁴³. Dacă actul juridic nu a fost executat în întregime, ci numai parțial, nu se va mai putea cere executarea a ceea ce a mai rămas de executat;

- dacă actul juridic a fost executat, iar, până în momentul declarării nulității, una din părțile acestuia a încheiat un act juridic cu o terță persoană, prin care fie s-a transmis dreptul născut din actul nul, fie s-a constituit ori s-a transmis un drept în strânsă legătură cu dreptul născut din actul nul, aplicarea sancțiunii nulității presupune desființarea retroactivă a actului juridic executat (actul juridic primar), restituirea prestațiilor efectuate în baza acestui act, precum și desființarea actului juridic subsecvent²⁴⁴.

Din cele de mai sus rezultă că, în esență, efectele nulității actului juridic sunt exprimate foarte sugestiv prin adagiul latin *quod nullum est, nullum producit effectum*, ceea ce înseamnă că un act nul nu poate produce efecte.

Deși nu este prevăzută o definiție a noțiunii de efecte ale nulității, în legislația civilă a Republicii Moldova regulile generale ce guvernează materia efectelor nulității actului juridic se bucură de o reglementare expresă. Astfel, în art. 219 Cod civil²⁴⁵, intitulat „Efectele nulității actului juridic”, legiuitorul prevede:

„(1) Actul juridic nul încetează cu efect retroactiv din momentul încheierii. Dacă din conținutul său rezultă că poate înceta numai pentru viitor, actul juridic nu va produce efecte pentru viitor.”

²⁴⁰ Гутников О.В. Недействительные сделки в гражданском праве (теория и практика оспаривания). Москва: Статут, 2007, с. 182.

²⁴¹ Boroi G. Drept civil. Partea generală. Persoanele. București: ALL BECK, 2001, p. 241.

²⁴² Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție „Cu privire la aplicarea de către instanțele de judecată a legislației ce reglementează nulitatea actului juridic civil”. Nr.1 din 7 iulie 2008. În: Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. 2009, nr. 4 - 5, p. 10.

²⁴³ Cosma D. Teoria generală a actului juridic civil. București: Ed. Științifică, 1969, p. 345.

²⁴⁴ Răducan G. Nulitatea actului juridic civil. București: Hamangiu, 2009, p. 325.

²⁴⁵ Codul civil al Republicii Moldova. Nr. 1107-XV din 6 iunie 2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 22.06.2002, nr. 82 - 86.

(2) Fiecare parte trebuie să restituie tot ceea ce a primit în baza actului juridic nul, iar în cazul imposibilității de restituire, este obligată să plătească contravaloarea prestației.

(3) Partea și terții de bună-credință au dreptul la repararea prejudiciului cauzat prin actul juridic nul.”

*Codul civil al R.S.S.M. din 1964*²⁴⁶ nu conținea un articol distinct care ar consfinți efectele generale ale nulității actului juridic, însă anumite reguli aplicabile nulității le găsim dispersate în diferite texte de lege. Bunăoară, art. 50 partea a doua prevedea: „În cazul unei convenții nule fiecare parte este obligată să restituie celeilalte părți tot ce a primit în baza convenției, iar când nu este posibil de a restitui în natură cele primite, urmează să plătească valoarea lor în bani, dacă legea nu prevede alte efecte ale nulității convenției”.

O altă regulă în materia efectelor nulității era prevăzută în art. 51, intitulat „Nulitatea convenției încheiate cu un scop contrar intereselor statului și societății”, care statua următoarele: „În cazul când convenția a fost încheiată cu un scop vădit contrar intereselor statului socialist și ale societății și ambele părți au acționat cu rea credință, dacă convenția a fost executată de ambele părți, - tot ce au primit ele în baza acesteia se va face venit la stat; dacă însă convenția a fost executată de o singură parte, se urmărește și se face venit la stat tot ce a primit cealaltă parte și tot ce urma să dea primei părți în schimbul celor primite; în caz dacă numai una din părți a acționat cu rea credință, tot ce a primit ea în baza convenției trebuie să fie restituit celeilalte părți, iar cele primite de aceasta din urmă sau ceea ce i se cuvenea în schimbul celor executate se urmăresc și se fac venit la stat”.

Legislația noastră familială de asemenea cunoaște o prevedere expresă care reglementează efectele nulității actului juridic al căsătoriei. Astfel, *Codul familiei al Republicii Moldova*²⁴⁷ în art. 44, intitulat „Consecințele de declarare a nulității căsătoriei”, prevede:

„(1) Căsătoria declarată nulă de către instanța judecătorească se consideră ca atare din ziua

²⁴⁶ Codul civil al R.S.S.M., aprobat prin Legea R.S.S. Moldovenești din 26 decembrie 1964. În: *Veștile Sovietului Suprem al R.S.S. Moldovenești*, 1964, nr.36, art.81. Intrat în vigoare: 01.07.1965, abrogat: 12.06.2003.

²⁴⁷ Codul familiei al Republicii Moldova. Nr. 1316-XIV din 26 octombrie 2000. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 26.04.2001, nr. 47-48/210.

încheierii ei și nu dă naștere la drepturi și obligații între soți, cu excepțiile prevăzute de prezentul articol.

(2) Bunurile procurate în comun de către persoanele a căror căsătorie a fost declarată nulă aparțin acestora cu drept de proprietate în diviziune, iar contractul matrimonial se consideră nul.

(3) În cazul în care căsătoria este declarată nulă:

a) instanța judecătorească, la cererea soțului de bună-credință, este în drept să-l oblige pe celălalt soț la plata pensiei de întreținere, să aplice, la împărțirea bunurilor dobândite în comun până la declararea nulității căsătoriei, regulile stabilite de art. 20, 25, 26, precum și să recunoască valabil, total sau parțial, contractul matrimonial;

b) soțul de bună-credință este în drept să ceară, în modul stabilit de legislația civilă, repararea prejudiciului moral și material cauzat.

(4) Soțul de bună-credință, după declararea nulității căsătoriei, este în drept să păstreze numele de familie ales la încheierea acesteia.

(5) Declararea nulității căsătoriei nu afectează drepturile copiilor născuți din această căsătorie”.

*Codul muncii al Republicii Moldova*²⁴⁸ în art. 84 reglementează pentru prima dată nulitatea contractului individual de muncă și efectele acesteia, statuând:

„(1) Nerespectarea oricărei dintre condițiile stabilite de Codul muncii pentru încheierea contractului individual de muncă atrage nulitatea acestuia.

(2) Constatarea nulității contractului individual de muncă produce efecte pentru viitor.

(3) Nulitatea contractului individual de muncă poate fi înlăturată prin îndeplinirea condițiilor corespunzătoare impuse de Codul muncii.

(4) În cazul în care o clauză a contractului individual de muncă este afectată de nulitate, deoarece stabilește pentru salariat drepturi sub limitele impuse de legislație, de convențiile colective sau de contractul colectiv de muncă, ea va fi înlocuită în mod automat de dispozițiile legale, convenționale sau contractuale minime aplicabile.

(5) Nulitatea contractului individual de muncă se constată prin hotărâre a instanței de judecată”.

²⁴⁸ Codul muncii al Republicii Moldova. Nr. 154 din 28 martie 2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 29.07.2003, nr. 159-162/648.

Codul de procedură civilă al Republicii Moldova²⁴⁹ conține un articol distinct în care consacră nulitatea alături de alte sancțiuni procedurale. Astfel, art. 10, intitulat „Sancțiunile procedurale”, statuează:

„(1) Sancțiunile procedurale sunt urmările nefavorabile, stabilite de normele de drept procedural civil, care survin pentru subiectul obligat în raport procedural în caz de neîndeplinire sau de îndeplinire defectuoasă a unui act de procedură, precum și în caz de exercitare abuzivă a unui drept procedural.

(2) Efectuarea necorespunzătoare a actelor de procedură poate fi invocată, în fiecare caz de comitere a încălcării legii, de către judecător sau de participantul care are interes să o invoce.

(3) Sancțiunile procedurale vizează atât actele de procedură ale instanței judecătorești, ale participanților la proces, cât și ale persoanelor legate de activitatea acestora și, în dependență de prevederile legii, constau în *anularea actului procedural defectuos (sublinierea noastră (s.n.))*, în decăderea din drepturi pentru neîndeplinire în termen a actului de procedură, în obligația de a completa sau a reface actul îndeplinit cu nerespectarea legii, în restabilirea în drepturile încălcate, în aplicarea amenzii judecătorești, în alte măsuri prevăzute de lege”.

În acest context considerăm binevenită invocarea unor aspecte de drept comparat în ce privește reglementarea efectelor nulității actului juridic în perimetrul unor legislații civile ale statelor străine.

Astfel, în *Codul civil român din 1864*²⁵⁰ reglementarea efectelor nulității nu era una compactă, ci dispersată în tot cuprinsul acestuia, astfel că nu existau – *de lege lata* – texte de principiu privitoare la efectele nulității. Existau, însă, texte legale cu referire la nulitate în anumite cazuri, inclusiv cele care consacrau excepțiile de la principiile efectelor nulității.

Altfel se rezolvă problema reglementării efectelor nulității în *noul Cod civil român*²⁵¹. Acesta conține o serie de reguli generale, reunite

în §3 „Efectele nulității” al Secțiunii a 4-a „Nulitatea contractelor”, art. 1267 - 1273.

Astfel, art. 1267, intitulat „Desființarea retroactivă a contractului” prevede:

„(1) Contractul lovit de nulitate este considerat a nu fi fost niciodată încheiat.

(2) Chiar și în cazul în care contractul este cu executare succesivă, fiecare parte trebuie să restituie celeilalte, în natură sau prin echivalent, prestațiile primite.”

Potrivit prevederilor art. 1270, în caz de violență sau dol, cel al cărui consimțământ este viciat are dreptul de a pretinde, în afară de anulare, și daune-interese sau, dacă preferă menținerea contractului, de a solicita numai reducerea prestației sale cu valoarea daunelor-interese la care ar fi îndreptățit.

Încă o regulă generală în materia efectelor nulității își găsește consacarea în art. 1271 din *noul Cod civil român*, potrivit căruia în cazul anulării contractului încheiat în formă autentică, ca urmare a unei cauze de nulitate a cărei existență rezultă chiar din conținutul contractului, partea prejudiciată poate cere obligarea notarului public la repararea tuturor prejudiciilor suferite.

În ceea ce privește *Codul civil al Federației Ruse*²⁵², acesta consfințește regulile generale cu privire la efectele nulității în art. 167, intitulat „Dispoziții generale privind efectele nulității actului juridic”. Potrivit alin. (1) al acestui text de lege, actul juridic lovit de nulitate nu produce efecte juridice, cu excepția celor legate de nulitatea lui, și se consideră nul din momentul încheierii lui.

Alin. (2) stabilește că în cazul în care un act juridic este lovit de nulitate fiecare din părți este obligată să restituie celeilalte tot ceea ce a primit în temeiul actului, iar în cazul imposibilității de restituire în natură (inclusiv atunci când ceea ce partea a primit se exprimă în folosința unui bun, executarea unei lucrări sau prestarea unui serviciu) este obligată să compenseze valoarea prestației în bani – dacă alte consecințe ale nulității actului juridic nu sunt prevăzute de lege.

Conform prevederilor alin. (3) al aceluiași articol, dacă din conținutul actului juridic lovit de nulitate relativă rezultă că acesta poate înceta numai pentru viitor, instanța de judecată, declarând nulitatea actului, dispune încetarea efectelor acestuia pentru viitor.

²⁵² Codul civil al Federației Ruse. Partea I. Nr. 51-Φ3 din 30 noiembrie 1994.

²⁴⁹ Codul de procedură civilă al Republicii Moldova. Nr. 225-XV din 30 mai 2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 12.06.2003, nr. 111-115/451.

²⁵⁰ Codul civil român din 26 noiembrie 1864. În: Monitorul Oficial, 04.12.1864, nr. 271. Intrat în vigoare: 01.12.1865, abrogat: 01.10.2011.

²⁵¹ Codul civil al României. Nr. 287 din 17 iulie 2009. În: Monitorul Oficial, 15.07.2011, nr. 505. Intrat în vigoare: 01.10.2011.

Ținem să menționăm că într-o manieră aproape identică cu cea din legislația rusă regulile generale în materia efectelor nulității sunt reglementate în: *Codul civil al Republicii Belarus*²⁵³ (art. 168); *Codul civil al Republicii Armenia*²⁵⁴ (art. 304); *Codul civil al Republicii Uzbekistan*²⁵⁵ (art. 114); *Codul civil al Republicii Kirgizstan*²⁵⁶ (art. 184); *Codul civil al Republicii Tadjikistan*²⁵⁷ (art. 192).

*Codul civil al Ucrainei*²⁵⁸, în art. 216, intitulat „Efectele juridice ale nulității actului juridic”, referindu-se la obligația de restituire în alin. (1) conține o prevedere importantă, potrivit căreia în cazul imposibilității restituirii în natură, partea este obligată să compenseze valoarea prestației la nivelul prețurilor existente la momentul restituirii.

Alin. (2) statuează că dacă în legătură cu încheierea actului lovit de nulitate celeilalte părți sau terței persoane i s-a cauzat un prejudiciu material și moral, acesta urmează a fi reparat de partea vinovată.

O altă regulă este prevăzută în alin. (4) al aceluiași articol, potrivit căruia efectele juridice ale actului lovit de nulitate absolută, care sunt stabilite de lege, nu pot fi modificate prin acordul părților.

O serie de reguli specifice în materia de care ne ocupăm le găsim în art. 157 din *Codul civil al Republicii Kazahstan*²⁵⁹, intitulat „Actele juridice nule și efectele nulității”. Astfel, pe lângă obligația de restituire, alin.(4) al acestui text de lege prevede: „Dacă actul juridic este îndreptat spre atingerea unui scop infrațional, în cazul existenței intenției la ambele părți, tot ceea ce au primit părțile sau trebuiau să primească este supus confiscării în temeiul hotărârii sau sentinței judecătorești. În cazul executării unui astfel de act de către o parte, de la cealaltă parte se confiscă tot ceea ce ea a primit și tot ceea ce trebuia să presteze în folosul primei părți. Dacă nici una din

părți nu a executat actul, este supus confiscării tot ceea ce urma să fie executat.

În cazul existenței intenției de atingere a unui scop infrațional doar la una din părți, tot ceea ce a primit această parte urmează a fi restituit celeilalte părți, iar de la aceasta din urmă se confiscă tot ceea ce a primit sau trebuia să primească.”

O prevedere oarecum ciudată (având în vedere esența nulității și a efectelor ei) se regăsește în alin.(9) al aceluiași articol, potrivit căruia „Declarând nulitatea unui act juridic, instanța de judecată, luând în considerare împrejurările concrete, poate să se limiteze la stabilirea interdicției de executare ulterioară a actului”.

*Codul civil german*²⁶⁰ consfințește o regulă generală în materia efectelor nulității în §122 BGB (*Bürgerliches Gesetzbuch*), intitulat „Repararea prejudiciului”. Astfel, conform alin. (1), dacă consimțământul este nul absolut în temeiul §118 sau este lovit de nulitate relativă conform §119, 120, atunci persoana care și-a exprimat voința trebuie să repare – dacă consimțământul trebuia exprimat față de o persoană, acesteia din urmă, în caz contrar oricărui terț – acele daune pe care le-a suferit cealaltă parte sau terțul datorită faptului că aceștia s-au bazat pe valabilitatea consimțământului, însă în mărime nu mai mare decât profitul pe care cealaltă parte sau terța persoană l-ar putea obține în cazul valabilității consimțământului.

Alin. (2) al §122 BGB prevede că obligația de reparare a prejudiciului se exclude dacă cealaltă parte știa despre existența temeiurilor nulității absolute sau relative a consimțământului sau nu știa despre aceasta datorită neglijenței sale (adică trebuia să știe).

Pentru a realiza o analiză amplă a problemei efectelor nulității actelor juridice civile, vom diviza efectele nulității în două mari categorii: efectele pe care le produce nulitatea față de părțile actului juridic anulat și efectele care se răsfrâng asupra terțelor persoane. Acest lucru va permite evidențierea și separarea clară a regulilor care cârmuiesc efectele nulității în fiecare din aceste două situații.

Regulile de drept care guvernează efectele nulității sunt consecințe ale principiului general *quod nullum est, nullum producit effectum*, care

²⁵³ Codul civil al Republicii Belarus. Nr. 218-3 din 7 decembrie 1998.

²⁵⁴ Codul civil al Republicii Armenia din 05 mai 1998.

²⁵⁵ Codul civil al Republicii Uzbekistan. Partea I. Nr. 163-I din 21 decembrie 1995.

²⁵⁶ Codul civil al Republicii Kirgizstan. Nr. 15 din 8 mai 1996.

²⁵⁷ Codul civil al Republicii Tadjikistan. Nr. 41 din 6 august 2001.

²⁵⁸ Codul civil al Ucrainei. Nr. 435-IV din 16 ianuarie 2003. În: *Ведомости Верховной Рады Украины*, 2003, Nr. 40 - 44.

²⁵⁹ Codul civil al Republicii Kazahstan din 27 decembrie 1994.

²⁶⁰ Codul civil german (*Bürgerliches Gesetzbuch*) din 18 august 1896; în vigoare din 1 ianuarie 1900.

se manifestă și se realizează tocmai prin aceste reguli sau principii.

Din distincțiile cu privire la definirea și determinarea efectelor nulității putem deduce următoarele principii care cărmuiesc această materie:

1) *principiul retroactivității*, care constă în faptul că efectele nulității se produc din momentul în care actul a fost încheiat, adică nulitatea își produce efectele și pentru trecut, iar nu numai pentru viitor;

2) *principiul repunerii în situația anterioară*, esența căruia se reduce la înapoierea tuturor prestațiilor efectuate în temeiul actului anulat; acest principiu este determinat prin expresia latină *restitutio in integrum* (expresie pe care o vom folosi în continuare);

3) *principiul potrivit căruia anularea actului inițial atrage desființarea actului subsecvent*; acest principiu este desemnat, în mod tradițional, prin adagiul latin *resoluto jure dantis, resolvitur jus accipientis* (denumire ce o vom folosi în continuare).

Aceste trei principii care guvernează materia efectelor nulității se află într-o strânsă corelație. Astfel:

- principiul retroactivității, în virtutea căruia efectele nulității acționează până în momentul în care actul a fost încheiat, determină principiul restabilirii situației anterioare, în sensul că retroactivitatea nu ar însemna practic nimic dacă tot ceea ce s-a prestat în temeiul actului juridic lovit de nulitate nu ar fi supus restituirii²⁶¹;

- principiul retroactivității determină și principiul anulării actului subsecvent ca urmare a anulării actului inițial, dar nu în mod direct, ci prin intermediul lui *restitutio in integrum*: dreptul transmis prin actul juridic nul, fiind desființat retroactiv, este supus restituirii, dar această restituire nu se poate face decât prin desființarea actului subsecvent²⁶².

În continuare vom prezenta unele aspecte de drept comparat vizând reglementarea acestor trei principii care guvernează materia efectelor nulității actului juridic civil.

Spre a se asigura respectarea întocmai a condițiilor stabilite de lege pentru validitatea actului juridic, este necesar, în principiu, ca prin

aplicarea sancțiunii nulității efectele actului contrare legii să fie retroactiv desființate.

Prin principiul retroactivității efectelor nulității înțelegem regula potrivit căreia nulitatea produce efecte nu numai pentru viitor (*ex nunc*), ci și pentru trecut (*ex tunc*), adică efectele nulității se produc din chiar momentul încheierii actului juridic civil²⁶³.

Într-o altă opinie²⁶⁴, potrivit acestui principiu nulitatea își produce efectele și față de trecut, sau, cu alte cuvinte, efectele ei se întorc până la data încheierii actului juridic, astfel că se ajunge în situația în care părțile nici n-ar fi încheiat actul juridic.

S-a mai exprimat părerea, potrivit căreia retroactivitatea este înlăturarea efectelor actului juridic care s-au produs între momentul încheierii actului și cel al desființării lui²⁶⁵.

În privința problemei determinării esenței principiului retroactivității efectelor nulității, Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție „Cu privire la aplicarea de către instanțele de judecată a legislației ce reglementează nulitatea actului juridic civil” statuează: „Nulitatea produce efecte nu numai pentru viitor, ci și pentru trecut, adică efectele nulității se produc din chiar momentul încheierii actului juridic civil. Așadar, vor fi înlăturate și efectele actului juridic care s-au produs între momentul încheierii acestuia și momentul anulării efective a actului. În temeiul retroactivității efectelor nulității actului juridic, părțile ajung în situația în care s-ar fi aflat dacă nu ar fi încheiat acel act juridic”²⁶⁶.

Principiul retroactivității constituie o consecință și o expresie a concepției nulității – sancțiune juridică. În acest sens, în doctrină s-a subliniat: „Dat fiind că ceea ce se urmărește prin edictarea nulității este înlăturarea efectelor ce ar contrazice scopul dispoziției legale încălcate, deci a efectelor ce ar aduce atingere preeminenței ordinii de drept, nu ar fi cu puțință ca ordinea de drept să fie tulburată și efectele ce îi aduc atingere

²⁶³ Boroș G. Drept civil. *Op. cit.*

²⁶⁴ Poenaru E. Drept civil. Teoria generală. Persoanele. București: ALL BECK, 2002, p. 225.

²⁶⁵ Comentariul Codului civil al Republicii Moldova. Vol. I. / Coordonatori: Buruiană M., Efrim O., Eșanu N. Chișinău: Tipografia centrală, 2006, p. 434.

²⁶⁶ Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție „Cu privire la aplicarea de către instanțele de judecată a legislației ce reglementează nulitatea actului juridic civil”. Nr.1 din 7 iulie 2008. În: Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. 2009, nr. 4-5, p. 10.

²⁶¹ Boroș G. Drept civil. Partea generală. Persoanele. București: ALL BECK, 2001, p. 242.

²⁶² Florescu G. Nulitatea actului juridic civil. București: Hamangiu, 2008, p. 243.

să fie, totuși, menținute. În considerarea unei motivări specifice, retroactivitatea este o expresie necesară a concepției dreptului civil asupra nulității actului juridic²⁶⁷.

Principiul retroactivității efectelor nulității actului juridic civil decurge din principiul legalității, în sensul că restabilirea legalității, încălcate la încheierea actului juridic, impune înlăturarea efectelor produse în temeiul unui act astfel încheiat. Prin urmare, acest principiu contribuie la asigurarea ordinii de drept, fiind de neconceput ca ordinea de drept să fie tulburată, însă efectele ce îi aduc atingere să fie totuși menținute.

Sanctiunea nulității se consideră împlinită dacă desființează actul juridic invalid, cu scopul de a se restabili astfel ordinea juridică deranjată de actul nul. Dacă luăm în considerare cauza de nulitate, care este întotdeauna contemporană și genetică operațiunii juridice, se impune logic ca desființarea actului juridic să se facă retroactiv, de la data săvârșirii operațiunii juridice. Retroactivitatea nulității, concretizată în nimicirea actului, se impune logic deoarece, pe de o parte, cauza de nulitate se găsește în trecut, raportat la momentul constatării nulității, fiind contemporană cu nașterea actului civil. Iar, pe de altă parte, restabilirea ordinii juridice impune să se considere că nu a existat nicicând actul nul. Altfel, s-ar ajunge ca nulitatea să producă efecte doar pe viitor, cu consecința că unui act nul ar trebui să i se recunoască valabilitatea efectivă în perioada interimară, ceea ce nu numai că este aberant juridic, dar și ilogic²⁶⁸.

Consacrarea legală a principiului retroactivității efectelor nulității o găsim în art. 219 alin. (1) Cod civil, potrivit căruia actul juridic nul încetează cu efect retroactiv din momentul încheierii.

În același sens, *Codul civil al Federației Ruse* prevede, în art. 167 alin. (1), că actul juridic lovit de nulitate nu produce efecte juridice, cu excepția celor legate de nulitatea lui, și se consideră nul din momentul încheierii lui.

În *noul Cod civil român* principiul retroactivității efectelor nulității este formulat în art. 1267 alin.(1), care statuează: „Contractul lovit

de nulitate este considerat a nu fi fost niciodată încheiat”.

Retroactivitatea efectelor nulității, adică desființarea retroactivă a actului juridic, se explică prin următoarea împrejurare: între momentul încheierii actului juridic și momentul în care se pune problema anulării lui există un anumit interval de timp. Retroactivitatea constă tocmai în desființarea actului, dar nu pe data anulării lui, pentru viitor numai, ci pe chiar data încheierii, astfel că actul se socotește a nu fi fost încheiat niciodată.

Efectele nulității – fără a distinge între nulitatea absolută și nulitatea relativă – se exprimă în regula potrivit căreia actul nul este considerat a nu fi existat niciodată, nulitatea operând retroactiv (*quod nullum est, nullum producit effectum*)²⁶⁹.

S-a susținut că nulitatea trebuie să împiedice actul juridic să-și producă efectele de la bun început: *qui contra legem agit nihil agit*²⁷⁰. Același autor consideră că principalul efect al nulității este foarte simplu: totul trebuie restabilit în acea situație ca și cum contractul nu ar fi fost încheiat. În acest sens, susține autorul, trebuie luate în considerare două cazuri: a) dacă executarea contractului încă nu a început, părțile sunt eliberate de obligații și nu mai există nici creditor, nici debitor; b) dacă contractul a fost în întregime sau parțial executat, părțile sunt obligate să-și restituie reciproc tot ceea ce au primit. În consecință, rezumă autorul, executarea i-a eliberat de obligații, însă nulitatea contractului impune părților obligații noi²⁷¹.

Dacă desființarea actului nul între părți și față de terți are scopul de a restabili ordinea juridică deranjată de operațiunea juridică invalidă, această finalitate nu poate fi atinsă decât dacă toți cei implicați în actul nul (sau vizați de efectele acestuia) sunt repuși în situația existentă anterior încheierii actului nul. Retroactivitatea nulității urmărește, în fond, ca cei afectați de un act nul să

²⁶⁹ Ionașcu Tr., Barasch E. La conception de la nullité des actes juridiques dans le droit socialiste roumain, avec une étude de la conception qui se fait de la nullité des actes juridiques dans le droit civil français contemporain. București: Editura Academiei, Paris: Librairie Générale de Droit et Jurisprudence, 1978, p. 80.

²⁷⁰ Пляниоль М. Курс французского гражданского права. Часть 1. Теория об обязательствах. Выпуск третий. / пер. с фр. В.Ю. Гартмана. Петроков, 1911, с. 469.

²⁷¹ Пляниоль М. *Op. Cit.*, p. 471.

²⁶⁷ Ionașcu Tr., Barasch E. *Tratat de drept civil*. Vol. 1. Partea generală. București: Ed. Academiei R.S.R., 1967, p. 347.

²⁶⁸ Reghini I., Diaconescu Ș., Vasilescu P. *Introducere în dreptul civil*. Cluj-Napoca: Sfera Juridică, 2008, p. 539.

fie transportați juridic în situația juridică care exista înainte de încheierea actului nul, prin restabilirea *statu quo ante actus nullus*. Prin urmare, dacă un act nul a fost executat și a produs efecte, acestea trebuie nimicite, iar părțile sale trebuie să-și restituie integral și reciproc, dacă e cazul, prestațiile efectiv executate. Din acest motiv, principiul de care ne ocupăm aici se desemnează prin sintagma *restitutio in integrum*, tocmai pentru a se sublinia că regula vizează efectele actului juridic înțelese material, ca prestații executate deja, cu aplicație la contracte în special. Dacă contractul nul nu a fost executat, deci nu a produs și efecte materiale, principiul *restitutio in integrum* nu are rațiune să se aplice. Aceasta deoarece *restitutio in integrum* nu este decât un complement practic al desființării ideale a efectelor actului nul, realizată prin aplicarea regulii *quod nullum est, nullum producit effectum*²⁷².

În consecință, principiul restabilirii situației anterioare (*restitutio in integrum*) este acea regulă de drept, potrivit căreia tot ce s-a executat în baza unui act juridic anulat trebuie restituit, astfel încât părțile raportului juridic să ajungă în situația în care acel act nu s-ar fi încheiat.

În același sens, în doctrina franceză s-a apreciat că dacă părțile la un contract sinalagmatic executaseră deja, în tot sau în parte, obligațiile pe care le prevedea contractul, nulitatea le obligă să-și restituie mutual ceea ce au primit; este asemenea unui contract sinalagmatic răsturnat²⁷³. Ceea ce nu este decât o imagine: distrugerea trecutului (reîntoarcerea la *statu quo ante*) ridică întotdeauna mai multe dificultăți decât evoluția situațiilor dobândite (executarea contractului).

Dat fiind efectul retroactiv al nulității, prestațiile care au fost executate în temeiul unui asemenea act nu mai pot fi socotite valabil executate și, în consecință, ele sunt supuse restituirii. Prin înapoierea acestor prestații se ajunge tocmai la înfăptuirea principiului repunerii părților în situația anterioară.

În această privință în doctrină s-a reținut că fără repunerea părților în situația inițială (*statu*

quo ante fuit), desființarea actului juridic nu și-ar atinge finalitatea²⁷⁴.

Principiul *restitutio in integrum* apare pentru prima dată în dreptul roman, ca o nulitate pretoriană. În cazul minorului care încheia un act fără a avea autorizarea tutorelui său, se considera că face o operațiune nulă, însă o asemenea nulitate trebuia pronunțată de pretor. Pretorul desființa actul și dispunea ca ceea ce vânduse/cumpărase minorul să fie restituit, iar prețul să fie înapoiat. O asemenea restituire reaseza lucrurile în *statu quo ante eran*, iar actul juridic (în special *negotium iuris*, dar nu se exclude nici *instrumentum*) era considerat că nici nu a existat vreodată. Însă o asemenea *restitutio* nu era altceva decât efectul urmărit de pretor și realizat prin intermediul său, în scopul ca actul cenzurat să nu producă efecte²⁷⁵. Ca atare, *restitutio in integrum* apare doar ca un efect al constatării nulității actului juridic, potrivit căruia trebuie restabilită, pe cât posibil, situația anterioară încheierii sale, actul anulat nemaifiind producător de efecte și fiind considerat inexistent.

Din chiar înțelesul principiului repunerii în situația anterioară se poate deduce că aria de aplicabilitate a acestuia interesează exclusiv părțile raportului juridic aflat la baza aceluși act, iar nu efectele *erga omnes*, de principiu, terții nefiind interesați de restabilirea situației anterioare. În doctrină s-a mai remarcat că acest principiu este consecința principiului retroactivității efectelor nulității și, totodată, apare ca un mijloc de asigurare a eficienței lui practice²⁷⁶.

Principiul restabilirii situației anterioare beneficiază de o consacrare legală expresă în legislația civilă a Republicii Moldova, fiind prevăzut în art. 219 alin. (2) Cod civil. Astfel, conform acestui text de lege, fiecare parte trebuie să restituie tot ceea ce a primit în baza actului juridic nul, iar în cazul imposibilității de restituire, este obligată să plătească contravaloarea prestației.

În ceea ce privește aspectele de drept comparat în materia reglementării legale a principiului *restitutio in integrum* reținem următoarele.

²⁷² Reghini I., Diaconescu Ș., Vasilescu P. Introducere în dreptul civil. Cluj-Napoca: Sfera Juridică, 2008, p. 543.

²⁷³ Malaurie Ph., Aynès L., Stoffel-Munck Ph. Drept civil. Obligațiile. (traducere de D. Dănișor). București: Wolters Kluwer, 2009, p. 374.

²⁷⁴ Cosmovici P. Tratat de drept civil. Vol.1. Partea generală.

²⁷⁵ Răducan G. Nulitatea actului juridic civil. București: Hamangiu, 2009, p. 334.

²⁷⁶ Boroi G. Drept civil. Partea generală. Persoanele. București: ALL BECK, 2001, p. 244.

Astfel, *noul Cod civil român* consfințește acest principiu al efectelor nulității actului juridic în art. 1267 alin. (2), care prevede: „Chiar și în cazul în care contractul este cu executare succesivă, fiecare parte trebuie să restituie celeilalte, în natură sau prin echivalent, prestațiile primite”.

Codul civil al Federației Ruse reglementează principiul repunerii în situația anterioară în art. 167 alin. (2), potrivit căruia: „În cazul în care un act juridic este lovit de nulitate, fiecare din părți este obligată să restituie celeilalte tot ceea ce a primit în temeiul actului, iar în cazul imposibilității de restituire în natură (inclusiv atunci când ceea ce partea a primit se exprimă în folosința unui bun, executarea unei lucrări sau prestarea unui serviciu) este obligată să compenseze valoarea prestației în bani – dacă alte consecințe ale nulității actului juridic nu sunt prevăzute de lege”.

Codul civil al Ucrainei, referindu-se la obligația de restituire în art. 216 alin. (1), statuează că în cazul imposibilității restituirii în natură, partea este obligată să compenseze valoarea prestației la nivelul prețurilor existente la momentul restituirii.

Codul civil al Republicii Kazahstan consacră o serie de reguli specifice în ce privește principiul *restitutio in integrum*. Astfel, art. 157 alin. (3) statuează: „În cazul în care un act juridic este lovit de nulitate fiecare din părți este obligată să restituie celeilalte tot ceea ce a primit în temeiul actului, iar în cazul imposibilității de restituire în natură - să compenseze valoarea în bani”.

Pe lângă obligația de restituire, alin. (4) al aceluiași articol prevede: „Dacă actul juridic este îndreptat spre atingerea unui scop infracțional, în cazul existenței intenției la ambele părți, tot ceea ce au primit părțile sau trebuiau să primească este supus confiscării în temeiul hotărârii sau sentinței judecătorești. În cazul executării unui astfel de act de către o parte, de la cealaltă parte se confiscă tot ceea ce ea a primit și tot ceea ce trebuia să presteze în folosul primei părți. Dacă nici una din părți nu a executat actul, este supus confiscării tot ceea ce urma să fie executat.”

O altă regulă o găsim în alin. (5) al aceluiași text de lege, potrivit căruia: „În cazul existenței intenției de atingere a unui scop infracțional doar la una din părți, tot ceea ce a primit această parte urmează a fi restituit celeilalte părți, iar de la aceasta din urmă se confiscă tot ceea ce a primit sau trebuia să primească.”

De principiu, restituirea prestațiilor trebuie să fie efectuată în natură. De exemplu, în cazul nulității unui act de vânzare-cumpărare, cumpărătorul trebuie să restituie bunul, iar vânzătorul este ținut să restituie prețul. Sunt însă cazuri când, din diferite motive, părțile sau una din părți nu poate să restituie prestația în natură. Atunci părțile sau partea în imposibilitate este ținută să restituie contravaloarea prestației. Quantumul contravalorii prestației va fi stabilit prin acordul părților, iar în cazul în care părțile nu vor ajunge la un acord – va fi stabilit de către instanța de judecată²⁷⁷.

În principiu, efectele declarării nulității unui act juridic se răsfrâng asupra părților actului în cauză, după cum actul juridic creează, modifică sau stinge drepturi și obligații exclusiv în raporturile dintre părți.

Este regula dictată de principiul relativității efectelor actului juridic civil, potrivit căruia actul juridic produce efecte numai față de autorii sau autorul actului, fără a putea să profite ori să dăuneze altor persoane²⁷⁸. Conținutul acestui principiu este foarte exact exprimat de adagiul *res inter alios acta, aliis neque nocere, neque prodesse potest*.

Efectele nulității se pot răsfrânge însă și asupra terților, atunci când aceștia au dobândit drepturi de la partea împotriva căreia s-a pronunțat nulitatea.

În circuitul civil se întâmplă frecvent ca actele juridice să fie înlănțuite, iar situațiile derivate din unele operațiuni juridice să facă obiectul altora. Este, de exemplu, cazul actelor de dobândire a drepturilor reale, când o persoană transmite un drept, să spunem de proprietate, alteia, drept pe care l-a obținut de la o altă persoană printr-o altă operațiune juridică. Aceasta determină ca actul juridic să constituie un mijloc derivat de dobândire a dreptului real, deoarece dreptul transmis derivă dintr-un titlu anterior. În cazul în care, în acest lanț se găsește o verigă slabă – un act nul, toate actele juridice care îl succed vor fi nule. Aceasta deoarece din nimic nu se poate naște decât nimic (*ex nihilum nihil*)²⁷⁹.

²⁷⁷ Comentariul Codului civil al Republicii Moldova. Vol. I. / Coordonatori: Buruiiană M., Efrim O., Eșanu N. Chișinău: Tipografia centrală, 2006, p. 434.

²⁷⁸ Vasilescu P. Relativitatea actului juridic civil. Repere pentru o nouă teorie generală a actului de drept privat. București: Rosetti, 2003, p. 192.

²⁷⁹ Reghini I., Diaconescu Ș., Vasilescu P. Introducere în dreptul civil. Cluj-Napoca: Sfera Juridică, 2008, p. 541.

Principiul anulării actului subsecvent ca urmare a anulării actului inițial se exprimă solemn prin adagiul *resoluto jure dantis, resolvitur jus accipientis*.

Desemnăm prin acest principiu regula de drept, potrivit căreia anularea actului juridic inițial atrage și anularea actului juridic subsecvent, datorită legăturii juridice dintre aceste acte²⁸⁰.

Temeiul său se regăsește în aceea că nulitatea a devenit cauză de întemeiere a actelor subsecvente sieși, ceea ce determină să fie nul tot ceea ce succede unei cauze nule.

Spre deosebire de celelalte două principii (cel al retroactivității și al repunerii în situația anterioară), care interesau doar relațiile între părți, acest principiu interesează efectele nulității actului juridic față de terți.

Principiul *resoluto jure dantis, resolvitur jus accipientis* este o consecință (o aplicație chiar) a altor două principii:

- a principiului retroactivității, în temeiul căruia dreptul, născut dintr-un act ce este anulat, se desființează chiar pe data nașterii lui, astfel că cel ce ar fi trebuit să fie titularul dreptului respectiv se vede privat, lipsit de calitatea de titular al acestui drept;

- a principiului de drept potrivit căruia nimeni nu poate transmite un drept pe care nu-l are (*nemo dat quod non habet*) sau, cu alte cuvinte, nimeni nu poate transmite altuia mai multe drepturi decât are (*nemo plus juris ad alium transferre potest quam ipse habet*)²⁸¹. Într-adevăr, de vreme ce dreptul transmițătorului este desființat retroactiv, înseamnă că a transmis altuia un drept pe care nu-l avea; de aici consecința: nici dobânditorul n-a devenit (sau nu putea deveni) titularul acestui drept.

În doctrină s-a subliniat²⁸², pe bună dreptate, că din această justificare nu trebuie trasă concluzia potrivit căreia ar fi necesar ca actul juridic subsecvent să fie un act constitutiv sau translativ de drepturi reale. Principiul anulării actului subsecvent ca urmare a anulării actului inițial își găsește aplicare și atunci când este vorba de drepturi de creanță (spre exemplu, după încheierea unui contract de vânzare-cumpărare,

cumpărătorul încheie un contract de locațiune, contract ce dă naștere numai unui drept de folosință ca drept de creanță, iar dacă ulterior se va desființa contractul de vânzare-cumpărare, în principiu, se va desființa și contractul de locațiune). De altfel, este posibil ca nici unul dintre cele două acte juridice să nu fie constitutive sau translative de drepturi reale (de exemplu, actul juridic primar îl reprezintă un contract de locațiune, iar actul juridic subsecvent este un contract de sublocațiune sau de cesiune a contractului de locațiune).

În consecință, ipoteza în care se pune problema aplicării acestui principiu în materia nulității este următoarea: A transmite, prin act juridic, lui B un anumit drept (care, după cum am arătat, poate fi atât un drept real, cât și unul de creanță); B, la rândul lui, încheie un act cu C, căruia îi transmite același drept (dobândit de la A); ulterior, actul dintre A și B este anulat. Drept consecință a principiului retroactivității, B nu mai este titularul aceluși drept, iar consecință a principiului *restitutio in integrum*, B trebuie să restituie lui A bunul care făcea obiectul aceluși drept; B nu mai are însă în patrimoniul său acel drept, căci l-a transmis lui C. Rezultă că pentru ca B să restituie dreptul lui A, este necesar ca și actul dintre B și C să fie desființat (întrucât B, socotit fiind că nu a dobândit acel drept, nu-l putea transmite lui C).

În baza acestui exemplu se poate observa că principiul *resoluto jure dantis, resolvitur jus accipientis* privește efectele nulității unui act (dintre A și B) față de terți (C).

Deși acest principiu nu are o consacrare legală expresă în normele Codului civil al Republicii Moldova, Codul familiei conține o aplicație a sa în materia efectelor nulității actului juridic al căsătoriei. Astfel, art. 44 din Codul familiei, intitulat „Consecințele de declarare a nulității căsătoriei”, statuează în alin. (2): „Bunurile procurate în comun de către persoanele a căror căsătorie a fost declarată nulă aparțin acestora cu drept de proprietate în diviziune, iar *contractul matrimonial se consideră nul* (s.n.)”.

În ceea ce privește efectele declarării nulității căsătoriei cu privire la contractul matrimonial, în doctrină²⁸³ s-au arătat următoarele:

²⁸⁰ Răducan G. Nulitatea actului juridic civil. București: Hamangiu, 2009, p. 342.

²⁸¹ Pop A., Beleiu Gh. Drept civil. Teoria generală a dreptului civil. București: Universitatea din București, 1980, p. 400.

²⁸² Boroș G. Drept civil. Partea generală. Persoanele. București: ALL BECK, 2001, p. 246.

²⁸³ Florian E., Pînzari V. Căsătoria în legislația României și a Republicii Moldova. Cluj-Napoca: Sfera juridică, 2006, p. 127 - 128.

- în primul rând, deși există o legătură strânsă dintre căsătorie și contractul matrimonial, instituție pe care orice regim matrimonial, legal sau convențional, înțelege să o servească, aceasta nu înseamnă însă că cele două categorii juridice sunt sudate solidar. Fiecare dintre acestea are regimul său, căsătoria influențând contractul matrimonial și nu invers;

- în al doilea rând, nulitatea contractului matrimonial nu va atrage nulitatea căsătoriei, în schimb, dacă căsătoria este declarată nulă sau anulată, efectele contractului matrimonial nu se vor mai produce nici ele;

- în rândul al treilea, art. 41 din Codul familiei se referă la cauzele de nulitate a actului juridic al căsătoriei, nu și a contractului matrimonial, astfel că, de multe ori, căsătoria poate să fie încheiată cu nerespectarea condițiilor de fond și formă prevăzute de lege, în schimb contractul matrimonial să fie încheiat valabil.

Reieșind din raționamentele invocate, aceiași autori analizează critic art. 44 alin. (2) din Codul familiei și susțin, pe bună dreptate, că în cazul declarării nulității căsătoriei, contractul matrimonial nu trebuie considerat nul, după cum prevede textul în discuție, ci va fi caduc, pentru că a dispărut rațiunea acestuia. În consecință, s-a reținut soluția, pe care o împărtășim, că declararea nulității căsătoriei produce efecte și asupra contractului matrimonial, însă nu în sensul declarării nulității acestuia, ci a recunoașterii caducității lui²⁸⁴.

În legislația civilă română principiul *resolutio jure dantis, resolvitur jus accipientis* de asemenea nu se bucură de o consacrare legală cu titlu general, însă există o aplicare a sa în materie de ipotecă. Astfel, art. 2376 din *noul Cod civil român*, intitulat „Ipoteca unui drept anulabil sau condițional”, prevede: „Cel ce are asupra bunului un drept anulabil ori afectat de o condiție nu poate consimți decât o ipotecă supusă aceleiași nulități sau condiții”.

Anularea actului inițial, indiferent de cauză, lasă fără suport juridic drepturile dobânditorului transmițător, ca și când bunul nu ar fi părăsit niciodată patrimoniul dispunătorului inițial, astfel încât subdobânditorul nu poate primi nimic prin actul subsecvent.

Logica generală diferă însă de logica juridicului. Dacă desființarea actului inițial implică doar interesele părților sale, efectul

pretins prin desființarea actului subsecvent ridică problema consecințelor nulității asupra altor persoane.

Surveniența cauzei de desființare a dreptului transmițătorului inițial este, însă, de natură a crea o stare de incertitudine în circuitul civil, incertitudine care se răsfrânge negativ asupra încrederii subiecților în operațiuni juridice importante, aspect de natură a influența întreaga viață a societății. De aceea, aplicarea principiului *resolutio jure dantis, resolvitur jus accipientis* are în vedere punerea în balanță a celor două valori: securitatea dinamică (siguranța că dreptul ce urmează a fi achiziționat nu va fi pierdut) și cea statică a circuitului civil (protecția drepturilor deja câștigate)²⁸⁵.

Declararea nulității unui act juridic civil poate antrena, pe lângă efectele clasice analizate anterior, și anumite consecințe specifice ce constau în obligația de reparare a prejudiciului cauzat prin actul nul, pe care l-a suferit una din părțile actului. Acesta poate consta în: cheltuieli efectuate pentru negociere, timpul pierdut, respingerea altor oferte și posibilități de încheiere a contractului, ratarea beneficiilor scontate etc. Astfel, pronunțarea nulității nu permite părților să profite de avantajele pe care le-ar fi putut avea în urma încheierii actului.

Textul de lege pe care se fundamentează obligația de dezdăunare în materia nulității se regăsește în art. 219 alin. (3) Cod civil, potrivit căruia partea și terții de bună-credință au dreptul la repararea prejudiciului cauzat prin actul juridic nul.

Acest efect al nulității actului juridic reiese, la rândul său, din regula generală consacrată în art. 14 alin. (1) Cod civil, conform căreia persoana lezată într-un drept al ei poate cere repararea integrală a prejudiciului cauzat astfel. În ceea ce privește întinderea despăgubirii pe care o poate pretinde partea de bună-credință, alin. (2) al art. 14 Cod civil stipulează că prejudiciul include cheltuielile pe care persoana lezată într-un drept al ei le-a suportat sau urmează să le suporte la restabilirea dreptului încălcat, pierderea sau deteriorarea bunurilor sale (prejudiciu efectiv), precum și beneficiul neobținut prin încălcarea dreptului (venitul ratat).

²⁸⁴ Ibidem, p. 128.

²⁸⁵ Florescu G. Nulitatea actului juridic civil. București: Hamangiu, 2008, p. 268.

Repararea prejudiciului ca efect al declarării nulității actului juridic își găsește consacarea legală și în legislațiile civile ale altor state.

Bunăoară, art. 1270 din *noul Cod civil român*, intitulat „Daune-interese. Reducerea prestațiilor”, prevede că „În caz de violență sau dol, cel al cărui consimțământ este viciat are dreptul de a pretinde, în afară de anulare, și daune-interese sau, dacă preferă menținerea contractului, de a solicita numai reducerea prestației sale cu valoarea daunelor-interese la care ar fi îndreptățit”.

Încă o regulă generală în materia reparării prejudiciului este stipulată în art. 1271 din *noul Cod civil român*, potrivit căruia în cazul anulării contractului încheiat în formă autentică, ca urmare a unei cauze de nulitate a cărei existență rezultă chiar din conținutul contractului, partea prejudiciată poate cere obligarea notarului public la repararea tuturor prejudiciilor suferite.

În același sens, *Codul civil al Ucrainei* în art. 216 alin.(2) statuează că dacă în legătură cu încheierea actului lovit de nulitate celeilalte părți sau terței persoane i s-a cauzat un prejudiciu material și moral, acesta urmează a fi reparat de partea vinovată.

Codul civil german consfințește o regulă generală în materia efectelor nulității în §122 BGB, intitulat „Repararea prejudiciului”. Astfel, conform alin. (1), dacă consimțământul este nul absolut în temeiul §118 sau este lovit de nulitate relativă conform §119, 120, atunci persoana care și-a exprimat voința trebuie să repare – dacă consimțământul trebuia exprimat față de o persoană, acesteia din urmă, în caz contrar oricărui terț – acele daune pe care le-a suferit cealaltă parte sau terțul datorită faptului că aceștia s-au bazat pe valabilitatea consimțământului, însă în mărime nu mai mare decât profitul pe care cealaltă parte sau terța persoană l-ar putea obține în cazul valabilității consimțământului.

Alin. (2) al §122 BGB prevede că obligația de reparare a prejudiciului se exclude dacă cealaltă parte știa despre existența temeiurilor nulității absolute sau relative a consimțământului sau nu știa despre aceasta datorită neglijenței sale (adică trebuia să știe).

O serie de reguli specifice în materia de care ne ocupăm le găsim în art. 157 din *Codul civil al Republicii Kazahstan*, intitulat „Actele juridice nule și efectele nulității”. Astfel, alin. (7) al acestui text de lege prevede: „Pe lângă consecințele prevăzute la alin. (3 - 6) ale acestui

articol, instanța de judecată poate să oblige partea vinovată de săvârșirea acțiunilor, care au condus la nulitatea actului juridic, să repare toate daunele suferite de cealaltă parte în legătură cu declararea nulității actului”.

În concluzie, vom sublinia faptul că realizarea unei analize comparate a cadrului legal de reglementare a efectelor nulității actului juridic civil face posibilă înțelegerea amplă a acestei materii complexe, permite reliefaarea carențelor și lacunelor existente în legislația națională și conferă oportunități de implementare a unor practici legislative novatorii în legislația civilă a Republicii Moldova.

Bibliografie:

1. Baieș S., Roșca N. Drept civil. Partea generală. Persoana fizică. Persoana juridică. Chișinău: Cartier, 2004. 400 p.
2. Boroș G. Drept civil. Partea generală. Persoanele. București: ALL BECK, 2001. 420 p.
3. Codul civil al Federației Ruse. Partea I. Nr. 51-Ф3 din 30 noiembrie 1994.
4. Codul civil al R.S.S.M., aprobat prin Legea R.S.S. Moldovenești din 26 decembrie 1964. În: *Veștile Sovietului Suprem al R.S.S. Moldovenești*, 1964, nr.36, art.81. Intrat în vigoare: 01.07.1965, abrogat: 12.06.2003.
5. Codul civil al Republicii Armenia din 05 mai 1998.
6. Codul civil al Republicii Belarus. Nr. 218-3 din 7 decembrie 1998.
7. Codul civil al Republicii Kazahstan din 27 decembrie 1994.
8. Codul civil al Republicii Kîrgîzstan. Nr. 15 din 8 mai 1996.
9. Codul civil al Republicii Moldova. Nr. 1107-XV din 6 iunie 2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 22.06.2002, nr. 82-86.
10. Codul civil al Republicii Tadjikistan. Nr. 41 din 6 august 2001.
11. Codul civil al Republicii Uzbekistan. Partea I. Nr.163-I din 21 decembrie 1995.
12. Codul civil al României. Nr. 287 din 17 iulie 2009. În: *Monitorul Oficial*, 15.07.2011, nr. 505. Intrat în vigoare: 01.10.2011.
13. Codul civil al Ucrainei. Nr. 435-IV din 16 ianuarie 2003. În: *Ведомости Верховной Рады Украины*, 2003, Nr. 40-44.
14. Codul civil german (*Bürgerliches Gesetzbuch*) din 18 august 1896; în vigoare din 1 ianuarie 1900.
15. Codul civil român din 26 noiembrie 1864. În: *Monitorul Oficial*, 04.12.1864, nr. 271. Intrat în vigoare: 01.12.1865, abrogat: 01.10.2011.

16. Codul de procedură civilă al Republicii Moldova. Nr. 225-XV din 30 mai 2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 12.06.2003, nr. 111-115/451.
17. Codul familiei al Republicii Moldova. Nr. 1316-XIV din 26 octombrie 2000. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 26.04.2001, nr. 47-48/210.
18. Codul muncii al Republicii Moldova. Nr. 154 din 28 martie 2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 29.07.2003, nr. 159-162/648.
19. Comentariul Codului civil al Republicii Moldova. Vol. I. / Coordonatori: Buruiană M., Efrim O., Eșanu N. Chișinău: Tipografia centrală, 2006. 816 p.
20. Cosma D. Teoria generală a actului juridic civil. București: Ed. Științifică, 1969. 472 p.
21. Cosmovici P. Tratat de drept civil. Vol.1. Partea generală. București: Ed. Academiei R.S.R., 1989. 360 p.
22. Florescu G. Nulitatea actului juridic civil. București: Hamangiu, 2008. 410 p.
23. Florian E., Pînzari V. Căsătoria în legislația României și a Republicii Moldova. Cluj-Napoca: Sfera juridică, 2006. 332 p.
24. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție „Cu privire la aplicarea de către instanțele de judecată a legislației ce reglementează nulitatea actului juridic civil”. Nr.1 din 7 iulie 2008. În: Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. 2009, nr. 4-5, p. 4-11.
25. Ionașcu Tr., Barasch E. La conception de la nullité des actes juridiques dans le droit socialiste roumain, avec une étude de la conception qui se fait de la nullité des actes juridiques dans le droit civil français contemporain. București: Editura Academiei, Paris: Librairie Générale de Droit et Jurisprudence, 1978. 307 p.
26. Ionașcu Tr., Barasch E. Tratat de drept civil. Vol. 1. Partea generală. București: Ed. Academiei R.S.R., 1967. 492 p.
27. Malaurie Ph., Aynès L., Stoffel-Munck Ph. Drept civil. Obligațiile. (traducere de D. Dănișor). București: Wolters Kluwer, 2009. 910 p.
28. Poenaru E. Drept civil. Teoria generală. Persoanele. București: ALL BECK, 2002. 436 p.
29. Pop A., Beleiu Gh. Drept civil. Teoria generală a dreptului civil. București: Universitatea din București, 1980. 551 p.
30. Răducan G. Nulitatea actului juridic civil. București: Hamangiu, 2009. 500 p.
31. Reghini I., Diaconescu Ș., Vasilescu P. Introducere în dreptul civil. Cluj-Napoca: Sfera Juridică, 2008. 692 p.
32. Vasilescu P. Relativitatea actului juridic civil. Repere pentru o nouă teorie generală a actului de drept privat. București: Rosetti, 2003. 384 p.
33. Пляниоль М. Курс французского гражданского права. Часть 1. Теория об обязательствах. Выпуск третий. / пер. с фр. В.Ю. Гартмана. Петроков, 1911. 170 с.
34. Гутников О.В. Недействительные сделки в гражданском праве (теория и практика оспаривания). Москва: Статут, 2007. 491 с.

Copyright©Sergiu BOCA, 2012.

ГЕОКОНЦЕПТ «МИРОВОЕ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЕ ПРОСТРАНСТВО» В РАКУРСЕ ПРАКТИКО-ОРИЕНТИРОВАННОГО АНАЛИЗА

Оляна КИНДЫБАЛЮК*

ABSTRACT: THE GEO-CONCEPT OF „GLOBAL ENERGY SPACE” IN THE LIGHT OF PRACTICO-ORIENTED ANALYSIS

The reasoning about global energy space leads an essence of scientific research discussion not only to spatial character of the area and energy resource potential, but points to the existence of the immutable connection between such space and national security issue. Evidence of judgments consists just in the fact that the trends of security maintenance are closely related to energy problematics. As a result such a relationship affects both bilateral and multilateral relations between states and oil and gas companies. For the most part just such international processes have to predetermine the trend of the evolution of the global energy space.

It is a consistent pattern that the last one that has been constantly undergoing through transformation process will always suffer from the impact of its multilateral influence. It is a question of influence of the foreign policy factor, stratification of geopolitical fields, and also the pipeline policy, which is based mostly on the national interests of the state.

In traditions of the international-political analysis the posing of global energy space in the context of modern system of international relations actualizes a question of system influence of integration processes and models of energy resource content on its smooth constitution and development. Thus mainly a regional character of energy integrations, acts as a fundamental principle of its formation. In spatial sense it is a question not only of separate energy alliances making „a physical” basis of global energy space, but both about tendencies, long-lasting relationships, capable to influence a general configuration of geopolitical forces interested in development of such a space.

The main purpose of the proposed article is consideration of the global energy space in the unity and cooperation with national security issue. In the context of contemporary geopolitical realities, in our opinion, such a formulation of objectives, as well as possible, reflects the project thinking of actors about the development of hydrocarbon deposits.

Such an approach to the analysis of global energy space doesn't exclude the reference to the basic geopolitical forces dominating on its open spaces, including a specific geographic area in which the interests of these forces intersect and interact. On the assumption of proposed approach, it becomes obvious why aspirations of actors to be fixed in energy-rich areas should inevitably be regarded as the next attempt to take a maximum quantity of geostrategic benefits from such a presence.

In this context the fastening question is a question of survival rate of the state, and accent on a geographical component is essential as the analysis of the processes gaining weight and strength in the world scene, not just once have been showing the word a strong attachment of actors to zones with a strongly pronounced energy resource landscape. In its extreme expression a set of such zones acts as a composed element of global energy space, mappable predetermining the passage of oil and gas routes and, hence, its main development. In this context energy integration processes provide „banding” of separate zones of geographical space in subregional energy micro spaces with characteristic models of development of relationships.

Let's note the importance of illumination of global energy space from a position of the basic forces dominating on its spaciousness, supposing thus „influence” of geopolitics of national security on its gradual

* **CHINDÎBALIUC Oleana** – Magistru în relațiile internaționale, doctorand, cercetător științific, Institutul de Istorie, Stat și Drept, Academia de Științe a Moldovei (Chișinău, Republica Moldova); **KINDIBALYK Olyana** – Master of international relations, PhD student, scientific fellow, Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova (Kishinev, The Republic of Moldova); **КИНДЫБАЛЮК Оляна** – Магистр международных отношений, аспирант, научный сотрудник, Институт истории, государства и права Академии наук Молдовы (Кишинев, Республика Молдова).

institutionalization. The last is considered as a strategy of mastering of the energy space whose outcome represents its inertial development.

REZUMAT:
**GEOCONCEPTUL „SPAȚIUL ENERGETIC GLOBAL”
DIN PUNCT DE VEDERE AL ANALIZEI ORIENTATIV-PRACTICE**

În cadrul discursurilor teoretico-științifice referitor la spațiul energetic global opiniile se concentrează nu doar asupra caracterului spațial și însăși al potențialului resurselor energetice, cât se evidențiază o legătură interdependentă a acestui spațiu cu chestiunile securității naționale. Argumentele în favoarea acestor opinii se bazează pe faptul, că tendințele de asigurare ale securității naționale sunt în strâns contact cu problematica resurselor energetice. Ca rezultat, o astfel de interdependență nu poate să nu afecteze relațiile bilaterale și multilaterale în domeniul energetic atât între state, cât și între corporații. În majoritatea cazurilor anume astfel de procese anticipă și definesc tendințele evoluției spațiului energetic.

În mod logic, aceste tendințe, care permanent sunt influențate de procese transformatorii, reflectă impactul acțiunii multiple asupra sa a numitelor procese. Este vorba despre influența factorilor externi, suprapunerea câmpurilor geopolitice, precum și politica conductelor de transport a resurselor energetice, bazate pe interesele naționale ale statelor.

În tradiția de analiză politică internațională poziționarea spațiului energetic global în cadrul sistemului contemporan al relațiilor internaționale actualizează problematica interacțiunii sistemice a proceselor integraționiste cu modelele componentelor energetice și influența acestora asupra constituirii și dezvoltării lui benefice. De menționat, că caracterul regional predominant al integrării energetice evoluează în calitate de principiu fundamental. În sensul poziționării spațiale este vorba nu doar despre unele asociații energetice care ar constitui „baza fizică” a spațiului energetic global, cât despre tendințe și relații durabile de lungă durată, care ar putea influența configurația generală de forțe geopolitice, cointerestate în dezvoltarea unui astfel de spațiu.

Obiectivul principal al articolului propus este de a identifica problematica spațiului energetic global ca element unic de cercetare și interacțiune cu problematică securității naționale. În opinia noastră, în actualul context al realităților geopolitice o astfel de formulare a obiectivelor reflectă pozițiile actorilor privitor la utilizarea zăcămintelor de hidrocarburi.

Propunerea noastră de a analiza spațiului energetic nu exclude recurgerea la studierea principalelor forțe geopolitice care domină aceste spații, inclusiv specificul de zona geografică în care interesele acestor forțe interacționează și se intersectează. Reieșind din aceasta, este evident răspunsul de ce dorința actorilor de a-și găsi punct de sprijin în zonele bogate energetic este considerată ca încă o încercare de a obține din această prezența un maximum de avantaje geostrategice.

Menționăm importanța elucidării problematicii spațiului energetic global din perspectiva forțelor fundamentale, predominante pe întindere, admițând „influență” geopoliticii securității naționale asupra procesului de constituire a acestuia. Acesta din urmă este vizualizat ca o strategie pentru dezvoltarea spațiului energetic, rezultatul căruia devine dezvoltarea inerțială.

В традициях международно-политического анализа позиционирование мирового энергетического пространства в современной системе международных отношений актуализирует вопрос системного влияния интеграционных процессов и моделей энергоресурсного содержания на его плавное конституирование и развитие. При этом преимущественно региональный характер энергетических интеграций, выступает первоосновой его формирования. В пространственном смысле речь идет не только об отдельных энергетических объединениях, составляющих «физическую» основу мирового энергопространства, а

тенденциях, долговременных и прочных связях, способных влиять на общую конфигурацию геополитических сил, заинтересованных в освоении такого пространства. На наш взгляд присущий выдвинутому подходу «партикуляризм» не следует расценивать как наступательную тенденцию интеграционных объединений на интересы ведущих акторов, заинтересованных, как правило, в «легком» освоении пространства, не привязанного к энергетически сильным, как актерам, силам. Скорее наоборот, процесс создания интеграционных объединений, будучи осязаемой реальностью последних лет, носит исключительно мирный характер,

поскольку за счет региональной энергетической интеграции перед государствами, составляющих их основу, открывается уникальная возможность разрешить как минимум две задачи: [a] обеспечить устойчивое снабжение энергоресурсами и [b] предотвратить возможное появление энергокризисов.

Так или иначе, предлагаемый подход к анализу энергопространства не исключает обращения к основным геополитическим силам, господствующим на его просторах, включая специфику географической зоны, в которой интересы этих сил пересекаются и взаимодействуют.²⁸⁶ Исходя из этого становится вполне очевидным ответ, почему стремления акторов закрепиться в богатых энергоресурсами зонах следует неминуемо расцениваться, как очередную попытку извлечь из такого присутствия максимальное количество геостратегических выгод.

В этом контексте вопрос закрепления является вопросом выживаемости государства, а акцент на географической составляющей существенным, поскольку анализ процессов, набирающих вес и силу на мировой арене, не раз демонстрировал миру сильную привязанность акторов к зонам с ярко выраженным энергоресурсным ландшафтом. В крайнем своем выражении совокупность таких зон выступает слагаемой мирового энергетического пространства, картографически предопределяющей прохождение нефтегазовых маршрутов и, следовательно, его магистральное развитие. В этом контексте процессы энергетической интеграции предусматривают «кольцевание» отдельных зон географического пространства в

субрегиональные энергетические микропространства с характерными для себя моделями развития отношений.

Примечательными в этой связи оказываются процессы энергетической интеграции, характерные для южноамериканской геополитической зоны. Их появление следует расценивать, как огромное желание латиноамериканских стран сформировать «свою» тесную зону энергетического кооперирования. В рамках мирового энергопространства речь идет о создании вышеупомянутого нами микропространства, способного выступить единым центром силы латиноамериканских государств в энергетической сфере.²⁸⁷ Следует отметить, что определенные достижения в этом направлении имеются и затрагивают они, как правило, такие сферы энергетического взаимодействия как производство, передачу, а также использование электроэнергии и природного газа.²⁸⁸

В рассматриваемом контексте, отметим, что вплоть до 90-х г.г. развитие энергетической интеграции в этой зоне американского континента проходило очень медленно и лишь со второй половины рассматриваемого периода намечается определенный прорыв в этой области. Наблюдаемое расширение энергетического сотрудничества было характерно преимущественно для стран Южного конуса. И, как показывает анализ, с распространением на такие важные отрасли как электроэнергетика, нефтяной и газовый секторы. Естественным образом развитие энергетической интеграции способствовало расширению географии пространства, вовлечению новых стран в орбиту латиноамериканской интеграции и

²⁸⁶ Samuele Furfari. *Le monde et l'énergie: enjeux géopolitiques*. Volume 1, Les clefs pour comprendre. Paris: Technip, 2007. 431 p.; Sophie Chautard. *Géopolitique et pétrole*. Paris: Studyrama Perspectives, 2007. 158 p.; Jean-Pierre Favennec. *Géopolitique de l'énergie: besoins, ressources, échanges mondiaux*. Paris: Edition Technip, IFP Publications, 2009. 316 p.; Cédric de Lestrang, Christophe-Alexandre Paillard, Pierre Zelenko. *Géopolitique du pétrole: un nouveau marché, de nouveaux risques, des nouveaux mondes*. Paris: Edition Technip, 2005. 263 p.; André Giraud, Xavier Boy de La Tour. *Géopolitique du pétrole et du gaz*. Paris: Edition Technip, 1987. 418 p.

²⁸⁷ Mario A. Wieggers, Institute for Latin American Integration. *Inter-American Development Bank. Integración energética en el Cono Sur*. Buenos Aires, Argentina: Instituto para la Integración de América Latina y el Caribe, BID-INTAL, 1996. 130 p.

²⁸⁸ Швец Е.А. Тенденции развития интеграционных процессов в энергетике Латинской Америке (Меркосур, Андское сообщество, Кариком, ЦАИС). В: *Интеграционные процессы в современном мире: экономика, политика, безопасность (Мировое развитие. Выпуск 2) / Отв. ред. Войтоловский Ф.Г., Кузнецов А.В. М.: ИМЭМО РАН, 2007, с. 80.*

разрешению проблем связанных с поставками энергоресурсов. Так за счет импорта газа из Боливии, Аргентины и Перу, такие страны как Бразилия, Чили, Парагвай, Уругвай смогли удовлетворить свой возрастающий спрос на энергоносители, преимущественно, газ. В рамках данного субконтинента, энергетическая интеграция, как отмечает российский исследователь Института Латинской Америки РАН, Лавут А.А., является важной осью, скрепляющей Союз южноамериканских стран (Унасур),²⁸⁹ сменивший в 2008 г. Южноамериканское сообщество наций (ЮАСН). При этом отметим, что ЮАСНу, некогда нацеленному на развитие глубокого сотрудничества, удалось запустить процесс будущей энергетической интеграции, характерный для стран южного геополитического конуса. В этом контексте примечательной моделью отношений выглядят отношения в рамках Организации стран-экспортеров газа Южной Америки (ОПЕГАСУР), включающей Венесуэлу, Аргентину и Боливию,²⁹⁰ а также процессы энергетической интеграции стран МЕРКОСУР, локомотивом которой выступают Аргентина, Боливия, Бразилия и Венесуэла.

Подчеркивая стратегическую важность МЕРКОСУР, ведущий специалист Института комплексных стратегических исследований, Швец Е.А., отмечает - интеграционные процессы в энергетике Латинской Америки постоянно усугубляются, в рамках их развития, МЕРКОСУР отводится важная роль их развития – роль ядра.²⁹¹

Заметим, что определенные достижения имеются и в нефтяном секторе стран

Латинской Америки. Как правило, это свидетельствует о беспорных намерениях латиноамериканских государств выступить единой региональной энергетической силой на мировом энергопространстве в защиту своих интересов. Об особенности процессов интеграции в этой сфере сотрудничества свидетельствует тот, факт, что большинство стран Латинской Америки позиционирует себя в качестве отдельного собственника в нефтегазовом секторе. В результате, самые крупные нефтегазовые компании, такие как, например Petrobras Бразилии, PDVSA Венесуэлы, Pemex Мексики и т.д. оказываются интегрированными в систему государственного управления и финансов.²⁹²

Несмотря на разнообразие и мощь энергетических компаний все же осевым конструктом нефтяной региональной интеграции является PDVSA, выступающей локомотивом разворачиваемых в рамках объединений, процессов. Так, в 2005 г. Венесуэла, Бразилия и Аргентина подписали соглашение о создании единой региональной энергетической компании Petrosur. Следует расценивать ее появление как очередной шаг стран создать инструмент, который бы в ближайшем будущем смог координировать деятельность государств в области добычи, разведки, переработки и транспортировки нефтяных ресурсов.²⁹³ Отметим, что основой созданной компании выступают аргентинская Enarsa и бразильская Petrobras.

Считается, что подобный подход стран к защите своих национальных интересов и обеспечению национальной безопасности как таковой, станет мощным инструментом регулирования цен на нефть и нефтепродукты на всем западном полушарии.

²⁸⁹ Лавут А.А. Новые интеграционные проекты в Латинской Америке. В: Информационно-аналитический бюллетень. М.: Центр проблем глобализации и интеграции ИЭРАН. 2007, №3 (11), с. 121.

²⁹⁰ John Cherian. George W. Bush and Hugo Chavez evoke contrasting responses during their recent tours around Latin America. In: Frontline. Mar. 24-Apr. 06, 2007, Volume 24, Issue 06. [On-line]: <http://www.flonnet.com/fl2406/stories/20070406002802500.htm>. (Дата посещения: 13.09.2011); Gustavo Fernández Saavedra. Bolivia en el Nuevo escenario político latinoamericano. In: Tincazos: revista boliviana de ciencias sociales. Julio 2007, no. 22, p. 18.

²⁹¹ Швец Е.А. *Op. cit.*, p. 84.

²⁹² Ibidem, p. 83.

²⁹³ Energy Security and Global Politics: the Militarization of Resource Management. Edited By Daniel Moran and James A. Russell. New York: Routledge, 2009, p. 182; Sidney Weintraub, Annette Hester, Veronica R. Prado, Luis Alberto Moreno ... [et al.]. Energy cooperation in the Western Hemisphere: benefits and impediments. Washington, D.C.: CSIS Press, Center for Strategic and International Studies, 2007, p. 521; Nikolas Kozloff. Hugo Chávez: oil, politics and the challenge to the United States. New York, N.Y.; Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007, p. 105.

Большинство латиноамериканских исследователей расценивает появление интеграционных объединений в границах Южного конуса не только как часть современного геополитического проекта по переустройству сфер влияния, но и как зарождение важного со стратегической точки зрения «энергетического пояса» / «anillo energético», способного в обозримой перспективе стать влиятельным объединением на мировом энергопространстве.²⁹⁴ В качестве сравнения отметим, что интеграционные процессы, характерные для Северного конуса, к которому латиноамериканские ученые относят следующие страны: Эквадор, Колумбия, Венесуэла, Гайана, Гвиана, Суринам, Тринидад и Тобаго, отличаются меньшей степенью интегрированности в развитии «собственного» энергетического пространства, преимущественно, газового. На наш взгляд такую отсталость северного конуса от южного следует расценивать как отсутствие у данного субрегиона собственной ресурсной базы в создании единого рынка газа. Отметим, что внутренний спрос на природный газ в этих странах обеспечивается либо за счет собственных энергоресурсов, либо за счет поставок, на основе двусторонних соглашений. Не иначе как спрос на природный газ в отдельно взятом регионе Латинской Америки, невелик. Так, например, Эквадор, несмотря на стремительный рост спроса на сжиженный природный газ (СПГ), не в силах удовлетворять собственные потребности за счет имеющихся месторождений газа (газовое месторождение Ла-Амистад, расположенное в Гуаякильском заливе),²⁹⁵ в то время, как рынок природного газа Боливии ориентирован в большей степени на страны МЕРКОСУР, а Колумбия разрабатывает интеграционные проекты в одностороннем порядке, преимущественно с Венесуэлой.

²⁹⁴ Panorama de la inserción internacional de América Latina y el Caribe. 2004: tendencias 2005. Santiago: Naciones Unidas, CEPAL, agosto 2005. 206 p.

²⁹⁵ Судо М.М., Судо Р.М. Нефть и углеводородные газы в современном мире. Изд. 2-е, испр. и доп. М.: Издательство ЛКИ, 2008, с. 137.

Процедура воззрения зарубежных авторов на постсоветское геополитическое пространство, отметим важность развития подобных процессов в рамках таких интеграционных объединений как ЕвразЭС, ШОС, СНГ.²⁹⁶ Апелляция к таким интеракциям государств важна, поскольку на сегодняшний день энергетический вопрос занимает приоритетное место в их повестке дня. На основании этого отметим, что государства-члены ЕвразЭС по своей совокупной мощи занимают ведущие позиции в мировой энергетике и обладают одним из самых больших в мире потенциалов топливно-энергетических ресурсов.²⁹⁷ В то время как интеграционные процессы, разворачиваемые в границах ШОС, энергетические потоки которого, как отмечает индийский исследователь Ражив Сирки, тесно связывают Евразию с Южной Азией,²⁹⁸ способствуют плавной кристаллизации новой геополитической силы на мировом энергопространстве.²⁹⁹ Более того взгляд в сторону предлагаемой гипотезы можно подтвердить теми воззрениями, что существующая на сегодняшний день трубопроводная система, соединяющая Россию, Казахстан, Центральную Азию и Китай, как нам видится, смогла бы вполне стать основой создания единого рынка в рамках ШОС.

²⁹⁶ Система Индикаторов Евразийской Интеграции ЕАБР 2009. Алматы: Евразийский Банк Развития, 2009, с. 34.; James P. Dorian, Minakir P. A., Borisovich V.T. ... [et al.]. CIS energy and minerals development: prospects, problems, and opportunities for international cooperation. Dordrecht; Boston: Kluwer Academic Publishers, 1993. xix + 366 p.

²⁹⁷ Ясинский В.А., Мироненко А.П., Сарсембеков Т.Т. Таможенный Союз и инвестиционные перспективы энергетической интеграции ЕвразЭС. В: Академия энергетике. Апрель 2011, № 2 (40), с. 60.

²⁹⁸ Rajiv Sirki. Indias energy changes. In: Amy Lugg, Mark Hong. Energy issues in the Asia-Pacific region. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 2010, p. 119.

²⁹⁹ Лузянин С.Г. Шанхайская организация сотрудничества (ШОС) как прообраз регионального интеграционного объединения в области экономики и безопасности. «Большая Восточная Азия»: мировая политика и региональные трансформации: научно-образовательный комплекс. / Под общей ред. Воскресенского А.Д., Московск. Гос. Ин-т международных отношений (ун-т) МИД России. М.: МГИМО-Университет, 2010, с. 322 – 349.

В последнее время отчетливо просматриваются тенденции энергетической интеграции в рамках СНГ. Обладая значительным энергетическим потенциалом, роль СНГ в этом процессе, как нам видится, изначально predetermined. Регион СНГ, будучи крупным производителем и одновременно экспортером энергоресурсов, сосредотачивает в своих недрах около 18% подтвержденных мировых запасов нефти и 40% природного газа.³⁰⁰ Рассуждения об эффективности энергетических процессов в этой зоне пространства основываются на геополитической значимости рассматриваемого интеграционного объединения. Так, расположенный между самыми дорогими в мире европейским и азиатским рынками, СНГ имеет большие возможности оставаться пространством сравнительно дешевого топлива и энергии. Не иначе как конкурентоспособным с рассматриваемых точек зрения.

Естественным образом понимание специфики энергетической интеграции, выступающей в качестве постоянно движущей силы мирового энергопространства, утаивает в себе противоречивые тенденции и, поэтому отличается крайней разноречивостью и разнообразием подходов к оценке проблемы. Размышления о природе конституирования мирового энергопространства сосредотачивают исследовательское внимание на ее прикладном аспекте, т.е. на присутствии геополитического анализа и аналитического компонента в ее осмыслении, фиксирующих постоянную динамику разворачиваемых энергетических процессов.

Так, анализируя исследуемую проблематику с позиции истощения энергоресурсов, учитывая, как пишет Воскресенский А.Д. «обостряющуюся конкуренцию за углеводороды, мировые источники которых ограничены»,³⁰¹ следует

³⁰⁰ Алладин Кули-Заде. Энергетическая интеграция стран СНГ. В: Нефть России. 2004, №8. [On-line]: <http://www.oilru.com/nr/135/2616/>. (Дата посещения: 11.09.2011).

³⁰¹ Воскресенский А.Д. Структурный анализ проблем мировой политики в Восточной Азии в контексте дискуссии о глобальном лидерстве. В: «Большая Восточная Азия»: мировая политика и

предположить, что перманентная борьба за их перераспределение, разворачиваемая в условно фиксируемых границах энергопространства, станет его неотъемлемым качеством. Прогнозируемая оценка перекликается с позицией известного казахского ученого Мурата Лаумулина, считающего, что конкуренция за доступ и контроль над энергоресурсами является сутью всех геополитических процессов, в связи с чем, нет оснований полагать, что в среднесрочной перспективе данная тенденция изменится.³⁰²

Более того поскольку природа такого пространства постоянно изменяется, колеблясь между смещением и одновременным сосредоточением его центра тяжести то в одной, то в другой геопропространственной зоне, не исключено и изменение самого пространства, подверженного таким воздействиям. Так, уже сегодня мы можем наблюдать плавное смещение его центра тяжести в зону новых экономик мира - Южной Америки, Азии, СНГ.³⁰³ Напомним, что ранее эта зона охватывала преимущественно географическое пространство Европы и США.

Следуя такой логике, мы механически подвергаем сомнению тезис, выдвинутый известным британско-американским геополитиком Джоном А. Агню и профессором Стюартом Корбриджем о том, что пространство, как категория геополитики, предусматривает доминирование неизменности над подвижностью, застоя над изменениями.³⁰⁴ В приложении к энергопространству подобное трудно наблюдать, поскольку

региональные трансформации: научно-образовательный комплекс. / Под общей ред. Воскресенского А.Д., Московск. Гос. Ин-т международных отношений (ун-т) МИД России. М.: МГИМО-Университет, 2010, с. 15.

³⁰² Лаумулин М.Т. Центральная Азия в зарубежной политологии и мировой геополитике. Том IV: Геополитика XXI века. Алма-Ата: КИСИ, 2010, с. 9.

³⁰³ Слейтер Р. Кто диктует правила миру, сидящему на сырьевой игле. [Пер. с англ. А. Калинина]. М.: Коммерсантъ: Эксмо, 2011, с. 33.

³⁰⁴ John A. Agnew, Stuart Corbridge. Mastering space: hegemony, territory and international political economy. London; New York: Routledge, 1995, p. 3.

одной из его особенностей является как раз комбинирование противоположных характеристик, часто сменяемых друг друга, среди которых: высокая степень динамичности и статичности, симметрии и асимметрии, предсказуемости и непредсказуемости. В широком плане это указывает на преобладание динамики его конституирования над статикой. В этой связи утверждение Гаджиева К.С. о том, что «в условиях неуклонного возрастания значения транспортировки углеводородных ресурсов, всевозрастающее значение приобретают динамические характеристики пространства»,³⁰⁵ подтверждает наши воззрения о его подвижной природе.

С позиций системного анализа, мировое энергопространство является сложным и слабо исследованным явлением международно-политической науки, реальность существования которой трудно оспорить и подвергнуть сомнению, однако легко ополитизировать, в силу осязаемого и активного влияния политического фактора на исследуемую проблематику. Преобладание политического «наслоения» весьма приблизительно отражает существо «мирового энергетического пространства» как предмета анализа, скорее наоборот фиксирует его околонучное измерение, «вдыхая» в понятие новое видение, пусть и несколько отличное от истинно научного, но достаточно актуальное и своевременное, чтобы учитываться при анализе.

Остановившись на научно-исследовательском осмыслении «мирового энергетического пространства», отметим вклад российских и украинских авторов в его разработку, среди которых: Мазур И.И.,³⁰⁶ Кочетов Э.Г.,³⁰⁷ Корендясов Е.Н.,³⁰⁸

Шевцов А.И., Земляной М.Г., Дорошкевич А.З., Рязова Т.В., Вербинский В.В., Баранник В.О.³⁰⁹ Несмотря на заинтересованность западных ученых данной проблематикой, следует отметить их пассивность в трактовке и концептуализации данного понятия с позиции международных отношений. Анализ работ демонстрирует преобладание преимущественно экономического взгляда на проблему в этой связи не вызывает сомнений оперирование термином «мировой энергетический рынок»,³¹⁰ который не следует отождествлять с «мировым энергетическим пространством». Естественным образом, следует расценивать такую реальность как отсутствие панорамного видения на предмет данного исследования с позиции международно-политической науки.

Перемещая существо анализа из теоретической плоскости в плоскость практико-ориентированного анализа, отметим важность освещения мирового энергетического пространства с позиции основных сил, господствующих на его просторах, допуская при этом «влияние» геополитики национальной безопасности на его плавное конституирование. Последнее рассматривается в качестве стратегии по освоению энергопространства, результатом которого становится его инерционное развитие.

Очевидность суждений заключается как раз в том, что начиная с 1973 г. энергетические ресурсы стали закономерно рассматриваться в увязке с национальной

³⁰⁵ Гаджиев К.С. «Большая игра» на Кавказе. Вчера, сегодня, завтра. (Институт мировой экономики и международных отношений РАН). М.: Международные отношения, 2010, с. 280.

³⁰⁶ Мазур И.И. Глобальная энергетическая безопасность. В: Век глобализации. 2008, №1, с. 57 – 69.

³⁰⁷ Кочетов Э.Г. Геоэкономическая парадигма (Основы высоких геоэкономических технологий по гармонизации мира и новое «поле» для межцивилизационного глобального договора /диалога/). В: Безопасность Евразии. 2006, №4 (26), с. 572 – 575.

³⁰⁸ Корендясов Е. Н. Новый полюс мирового энергетического пространства. В: Мировая энергетика. 2009, февраль. [On-line]: http://www.worldenergy.ru/doc_20_57_2988.html. (Дата посещения: 14.10.2011).

³⁰⁹ Перспективи енергозабезпечення України в контексті світових тенденцій: Монографія / За заг. науковою ред. Шевцова А. Д.: РФ НІСД, 2008. 208 с.

³¹⁰ The future of natural gas in the world energy market. Edited by Markaz al-Imārāt lil-Dirāsāt wa-al-Buḥūth al-Istirāṭijyah. Abu Dhabi, United Arab Emirates: The Emirates Center for Strategic Studies and Research, 2001. xv + 151 p.; Dahl Carol Ann. International energy markets understanding pricing, policies, and profits. New York: Pennwell Books, 2004. xvii + 587 p.

безопасностью.³¹¹ На наш взгляд такое обращение к геополитике национальной безопасности позволительно рассматривать в качестве продолжения идеи предложенной индийскими исследователями Анантом Сударшаном и Лигией Нороньей, согласно которым, энергетическая политика, внешняя политика и национальная безопасность *par excellence* являются тесно взаимосвязанными явлениями международных отношений.³¹² Достижение поставленной задачи предусматривает апеллирование к дуальному подходу. При его помощи будет раскрыта гетерогенная природа пространства, определяемая влиянием как минимум двух элементов: [1] национального, смысловое предназначение которого сводится к присутствию на мировом энергопространстве нетто-экспортеров, нетто-импортеров, являющихся центрами полицентрического миропорядка, а также стран транзитеров, т. е. акторов традиционного ряда и [2] смешанного, определяемого воздействием крупнейших нефтегазовых компаний, вносящих свои характеристики в развитие пространства, отличные от тех, что привносят первые. Так, по мнению ведущего американского и израильского ученого, члена Американской ассоциации политических наук, Брендзы Шаффер, на сегодняшний день под контролем акторов такого типа сосредоточено более 75% всех мировых запасов нефти.³¹³

Прежде чем перейти к освещению означенной задачи, предлагаем ознакомиться с авторским определением мирового энергетического пространства, под которым следует понимать емкую геополитическую платформу, главным преимуществом которой является энергоресурсный потенциал.³¹⁴ Как

показывают процессы, разворачиваемые на мировой арене, такое пространство является достаточно восприимчивым и абсорбирующим геополитическим образованием, подверженным воздействиям политического и силового давления. Разумеется, подобная характеристика является достаточно условной и зависит от многих факторов. Однако, учитывая сегодняшнее освоение минерально-сырьевой базы (см. Таб. 1) и контролирование маршрутов доставки энергоносителей, трактуемых заинтересованными игроками, как и прежде, в ракурсе блокового членения мира с не скрывающимися антагонизмами,³¹⁵ можно предположить, что ему не раз придется сталкиваться с серьезными изменениями. Становятся всё очевидными, как отмечает профессор кафедры прикладного анализа международных проблем МГИМО, Томберг И.Р. воззрения о том, что рыночная парадигма, сводящаяся к наращиванию добычи и поставок со стороны производителей и попыткам противостоять усилению энергетической зависимости – со стороны потребителей в силах стать бесспорным катализатором таких изменений.³¹⁶

Обращение к реальности, преломляющейся в свете процессов разворачивающихся на мировом энергетическом пространстве, является таковой, что присутствие ведущих нетто-экспортеров, импортеров и транзитеров, т.е. акторов разнородного состава, изначально предопределяет его естественное развитие. Критерий государственности (*от слова «государство» как актор* [выделено мной О.К.]) обладает серьезным потенциалом воздействия и очерчивает, с

³¹¹ John Byrne, David A. Schulz, Marvin B. Sussman ... [et al.]. *Families and the Energy Transition*. New York: Haworth, 1985, p. 4.

³¹² Anant Sudarshan, Ligia Noronha. *Contextualizing India's energy security*. In: Ligia Noronha, Anant Sudarshan ... [et al.]. *India's energy politics*. London; New York: Routledge, 2009, p. 5.

³¹³ Brenda Shaffer. *Energy politics*. Philadelphia, Pa.: University of Pennsylvania Press, 2009, p. 7.

³¹⁴ Киндыбалюк О.И. *Внутренняя архитектура международных отношений с проекцией на*

энергетические ресурсы в контексте геополитических трансформаций: основные теоретические проблемы и практика. В: *Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale*. 2010, № 1, с. 51.

³¹⁵ *Geopolitics of oil: Hearings before the Committee on Energy and Natural Resources, United States Senate, Ninety-sixth Congress, second session*. Washington: U.S. G.P.O., 1980. 340 p.

³¹⁶ Томберг И.Р. *Диверсификация поставок газа на европейский рынок: каспийско-черноморский узел и позиция России. Мировой рынок природного газа: новейшие тенденции / Рук. авт. кол-ва. Жуков С., М.: ИМЭМО РАН, 2009, с. 75.*

геополитической точки зрения, ареал основных интересов данных акторов в границах пространства. Естественным образом их влияние на природу энергопространства является комплексным, поскольку как интересы первых, так и вторых, и третьих акторов всегда пересекаются, коррелируя друг с другом. Более того первые всегда будут доминировать и довлеть над вторыми и третьими, и эта позиция будет главенствующей до тех пор, пока не произойдут изменения в их энергетическом статусе. Как только актор из нетто-экспортера превращается в нетто-импортера, меняется его влияние на развитие мирового энергопространства. Исходя из этого будет правильным, на наш взгляд, заключить, что мировое энергопространство, будучи платформой, испытывающей на себе воздействие акторского состава, является пассивной категорией геополитики, в то время как сами акторы, оказывающие это воздействие являются ее активным элементом, т. е. агентивным субъектом.

В практическом плане, очерчивая влияние трехкомпонентного состава на развитие энергопространства, составляющих его композицию, выделим его ведущих акторов, являющихся центрами полицентрического миропорядка. Бесспорной в этом ряду оказывается роль тех акторов, влияние которых на мировое энергопространство поступательно увеличивается за счет их превращения из нетто-экспортеров в чистых нетто-импортеров. Речь идет о США, Китае, считавшихся до недавнего времени энергообеспеченными акторами.³¹⁷ Так уже сегодня эксперты прогнозируют динамичный рост потребления нефти этими странами. Частичная обоснованность гипотезы состоит хотя бы в том, что когда в 1993 г. Китаю стало не хватать маньчжурских нефтепромыслов для обеспечения постоянно растущих темпов

экономического роста, он быстро переключился на освоение африканских месторождений, в числе которых месторождения Судана, Чада, Нигерии, Анголы, Алжира, Габона, Экваториальной Гвинеи и Республики Конго. Отметим, что импорт Китаем нефти из Судана составляет 64%.³¹⁸ По некоторым данным инвестиции Китая в разработку африканских месторождений нефти, развитие инфраструктуры нефтяной промышленности на 2005 г. составили 175 млн. долл.³¹⁹ Предполагается, что к 2045 г. примерно 45% потребностей Китая в нефти будет обеспечиваться за счет импорта.³²⁰ Согласно прогнозам в 2020 г. Китай будет импортировать около 60% нефти и 30% газа.³²¹ Отметим, что на сегодняшний день на страну приходится около 12% мирового спроса на энергию, причем темпы этого спроса в 4% раза превышают общемировые.³²² Если учитывать, что мировая потребность в нефти, начиная с 2000 г. стала динамично возрастать, составив 7 млн. баррелей в день, то следует отметить, что 2 из 7 млн. приходится главным образом на Китай.³²³

По мнению экспертной службы ОПЕК, потребление нефти КНР к 2025 г. возрастет по сравнению с 2005 г. на 110% – 115%, в то время как другие научно-исследовательские службы, считают такой прогноз ошибочным и прогнозируют рост потребления нефти не в течение указанных двадцати, а десяти лет.³²⁴ Достоверность таких суждений основывается на очевидном экономическом росте страны, не сбавляющей темпы производства, а скорее наоборот, стремительно и тщательно наращивающей

³¹⁸ Слейтер Р. *Op. cit.*, p. 71.

³¹⁹ *Ibidem*, p. 71.

³²⁰ *Ibidem*, p. 60.

³²¹ Thrassy N. *Marketos. China's energy geopolitics: the Shanghai Cooperation Organization and Central Asia*. Abingdon, Oxon, New York: Routledge, 2009, p. 103.

³²² Слейтер Р. *Op. cit.*, p. 62.

³²³ Гаджиев К.С. *Op. cit.*, p. 254.

³²⁴ Воскресенский А.Д. Энергетика и безопасность в «Большой Восточной Азии». В: «Большая Восточная Азия»: мировая политика и региональные трансформации: научно-образовательный комплекс. / Под общей ред. Воскресенского А.Д., Московск. Гос. Ин-т международных отношений (ун-т) МИД России. М.: МГИМО-Университет, 2010, с. 149.

³¹⁷ Andreas Wenger. *Russia's energy power. Implications for Europe and for transatlantic cooperation*. In: *Russian energy power and foreign relations: implications for conflict and cooperation*. London; New York: Routledge, 2009, p. 225; Roland Dannreuther. *International security: the contemporary agenda*. Cambridge, U.K.: Polity Press, 2007, p. 93.

их, т.е. факту, который позволил известному специалисту по евразийской геополитике Траси Маркетосу причислить КНР к категории быстроподнимающихся мировых держав (fast-rising global powers).³²⁵

Не исключено, что придерживаясь таких темпов экономического роста, Китай к 2020 г. сможет обойти США, крупнейшего в мире нетто-импортера нефти. В этом контексте отметим, что сегодня Китай является вторым потребителем нефти в мире, после США.³²⁶ Проблема страны заключается в том, что ее постоянно растущая зависимость от импорта нефти не только делает ее уязвимой перед поставками энергоносителей из Ближнего Востока, но и увеличивает зависимость страны от США, обеспечивающих безопасность морской навигации по маршрутам, связывающих Ближний Восток с материковым Китаем.³²⁷ В этом контексте заметим, что Китай является вторым по значению покупателем нефти Ирана, около 14 % нефтяного импорта КНР составляет иранская нефть. А главным поставщиком нефти для страны выступает Саудовская Аравия. Дилемма Китая, как отмечает научный исследователь Роланд Данрютер, заключается в том, «что зависимость страны от нефти делает ее уязвимой в лице США, готовых в любое время прибегнуть к таким энергетическим уловкам как шантаж, стратегические принуждения».³²⁸ Дополнительной причиной беспокойства следует считать вероятность возникновения американо-китайского военно-политического сопротивления по поводу Тайваня.

Ошибкой США в свое время явилось то, что страна в «золотой век» своего экономического развития, приступила к использованию собственных

месторождений нефти, превратившись в 1970 г. в ее чистого нетто-импортера.³²⁹ И, несмотря на то, что добыча нефти в этот период существенно сокращалась, составив 9,3 млн. баррелей в день, резервные запасы страны уже были исчерпаны. Ожидается, что потребление страной нефти возрастет к 2020 г. как минимум на 20% – 25%. И в этой связи не вызывает сомнений утверждения о том, почему контроль США за мировым энергетическим пространством рассматривается в качестве синонима национальной безопасности.³³⁰ Более того анализ американской внешнеполитической доктрины, показал, что одной из трех первоочередных задач, стоящих перед страной является «обеспечение свободного доступа к мировым источникам сырья», преимущественно нефти.³³¹ По сути, это в очередной раз подтверждает наши воззрения о том, что геополитический характер национальной безопасности в масштабах мирового энергетического пространства ориентирован, прежде всего, на контроль за доступом к углеводородным месторождениям.

В этой связи не следует, на наш взгляд, подвергать критике позицию Бренды Шаффер, считающей, что энергетический характер внешней политики государств рефлексивно затрагивает внутреннюю сущность международной системы, а использование нефти создает в границах этой системы эффект взаимозависимости.³³²

Следующим крупнейшим энергопотребителем в мире, являющемся центром полицентрического миропорядка, является Индия. В отличие от предыдущих двух нетто-импортеров, отнесение Индии в разряд новых крупных потребителей энергоресурсов, не сопровождалось переходом страны из категории нетто-экспортеров в нетто-импортеры углеводородов. Однако общим для Китая и

³²⁵ Thrassy N. Marketos. *Op. cit.*, p. 8.

³²⁶ Gadwat Bahgat. Energy security: Pacific Asia and the Middle East. In: Energy security in Asia. Ed. by Michael Wesley. New York: Routledge, 2007, p. 127.

³²⁷ Mikal E. Herberg. China's search for energy security. The implications for Southeast Asia. In: Sheldon W. Simon, Evelyn Goh ... [et al.]. China, the United States, and Southeast Asia: contending perspectives on politics, security, and economics. New York; London: Routledge, 2008, p. 70.

³²⁸ Roland Dannreuther. International security: the contemporary agenda. Cambridge, U.K.: Polity Press, 2007, p. 93.

³²⁹ Слейтер Р. *Op. cit.*, p. 88.

³³⁰ Дорофеев В.Ю. Предисловие к книге Слейтера Р. Кто диктует правила миру, сидящему на сырьевой игле. [Пер. с англ. А. Калинина]. М.: Коммерсантъ: Эксмо, 2011, с. 8.

³³¹ Richard Heinberg. Power down: Options and actions for a post-carbon world. Gabriola Island, B.C.: New Society Publishers, 2004, p. 4.

³³² Brenda Shaffer. *Op. cit.*, p. 3.

Индия является их небывалый экономический рост, в результате которого растет спрос на нефть.³³³ Разница между этими двумя странами состоит в том, что Индия всегда потребляла меньше нефти, чем Китай, поскольку экономика последнего в большинстве своем зависела от промышленности, в то время как экономика Индии - от услуг. Согласно существующим прогнозам, в связи с целенаправленным экономическим ростом потребление Индией нефти к 2030 г. может составить 90%. И это притом, что на сегодняшний день зависимость страны от импорта энергоносителей составляет 70%. Отметим, что по уровню потребления нефти, Индия уже смогла обойти Южную Корею и приблизится к крупнейшему европейскому потребителю нефти, к ФРГ.

Применительно к ЕС, отметим, что энергетическая реальность Союза состоит в том, что на его экономическую зону приходится около 3,5% мировых доказанных запасов газа и 2% доказанных запасов нефти. Особенность имеющихся запасов заключается в том, что нефтегазовые месторождения ЕС эксплуатируются быстрее, чем в других регионах мира и, следовательно, быстро истощаются. Согласно прогнозам ведущих экспертов, к 2030 г. ожидается рост импорта нефти в страны Евросоюза, который может составить 90% по сравнению с нынешними 76% , в свою очередь импорт газа вырасти – с нынешних 40% до 70%.³³⁴ Раскрывая скобки, отметим, что страны ЕС ежегодно потребляют около 700 млн. т. нефти, 70% которая импортируется. При этом четверть

указанного импорта приходится на Россию, а оставшаяся часть на Саудовскую Аравию, Ливию, Иран и Алжир.³³⁵ В этом контексте самостоятельно напрашивается вывод о заинтересованности США в создании трудностей ЕС на энергетическом поле. Так, когда США начали войну против Ирака в 2003 г., было очевидно, что страной движет, во-первых, желание доминировать над Большим Ближнем Востоком и, во-вторых, стремление создать серьезные трудности для Европы.

Естественным образом влияние крупнейших потребителей углеводородов (США, Китая, стран ЕС, Японии, Индии) на мировое энергетическое пространство, являющихся центрами полицентрического миропорядка, от которых зависит его дальнейшее состояние, следует с нашей точки зрения, расценивать как существенное, зависимое от тенденций их экономического роста. С позиций национальной безопасности это означает освоение новых месторождений в целях поддержания собственного выживания. Обоснованности наших суждений свидетельствует тот факт, что превращение Китая в нетто-импортера угля в 2009 г. привело к росту цен и новым инвестициям в страны-экспортеры, в том числе в Австралию, Индонезию, Россию и Монголию.³³⁶ Поскольку при освоении новых месторождений приходится сталкиваться с крупнейшими производителями, в числе которых Россия, как самодостаточный с энергетической точки зрения центр полицентрического миропорядка, не считаться с ее позицией просто неверно. Иначе как не учитывать, интересы актора, разведанные мировые запасы газа, которого составляют 26,6%, а нефти – от 6,2% до 13%.³³⁷ Согласно данным представленным МЭА, Россия останется крупнейшим производителем газа в 2035 г. и станет основным источником

³³³ Surya Sethi. India's energy challenges and choices. In: Ligia Noronha, Anant Sudarshan ... [et al.]. India's energy politics. London; New York: Routledge, 2009, p. 19.

³³⁴ Гончаренко А. В. Мировая энергетика: взгляд на десять лет вперед. Данный материал подготовлен в рамках проекта «Внешние условия развития Российской Федерации в 2007–2017 гг.». Он осуществляется под руководством С.А. Караганова при поддержке РИО-Центра коллективом экспертов из Совета по внешней и оборонной политике, факультета мировой экономики и мировой политики ГУ – ВШЭ, Института стратегических оценок и анализа, Института Европы РАН и ряда других организаций. В: Россия в глобальной политике. 2006, № 6, с. 49.

³³⁵ Гаджиев К.С. *Op. cit.*, p. 290.

³³⁶ World Energy Outlook 2011. Paris: IEA, International Energy Agency: OECD, 2011. 660 p. Основные положения. /Russian translation/, с. 7. [On-line]: http://www.iea.org/weo/docs/weo2011/es_russian.pdf. (Дата посещения: 01.12.2011).

³³⁷ Гончаренко А. В. *Op. cit.*, p. 49.

роста мировых поставок.³³⁸ Иными словами Россия еще не первое десятилетие будет единственным актором мирового энергопространства, способным осуществлять снабжение всеми видами энергетических ресурсов.

Анализ «Энергетической стратегии России на период до 2020 года» показывает вероятный рост добычи нефти к 2015 г., который может составить 530 млн. т., в свою очередь ее экспорт может достигнуть – 310 млн. т., добыча газа возрасти до 740 млрд. м³, а его экспорт – 290 млрд. м³.³³⁹

Закономерно было бы с нашей точки зрения, на фоне самого обеспеченного первичными энергоносителями актора мирового энергопространства, обладающим серьезным энергетическим потенциалом, выявить роль самого уязвимого по обеспеченности углеводородным сырьем актора, вносящего контрастность в архитектуру рассматриваемого пространства. Так, в силу своего географического положения, Япония является самым уязвимым с энергетической точки зрения центром полицентрического миропорядка. Обращение к историческому прошлому позволяет напомнить, что страна, лишенная энергоресурсов, больше других пострадала от роста цен на нефть в 1973 и 1979 гг.³⁴⁰ Будучи четвертым крупнейшим потребителем энергоресурсов в мире, страна полностью зависит от внешних поставщиков, и эта зависимость от традиционных источников энергии будет постоянной и неизменной. Естественно можно надеяться, что в своем развитии страна будет бесперебойно наращивать темпы использования альтернативных источников энергии, сокращая тем самым 90% привязанность к нефтяным месторождениям из политически

нестабильного Ближнего Востока³⁴¹ однако такая перспектива, на наш взгляд, в обозримом будущем носит лимесный характер. В рассматриваемом нами контексте, позиционирование Японии, одной из крупнейших экономик мира на мировом энергопространстве будет свидетельствовать не только о постоянном влиянии актора на мировое потребление нефти и основных природных ресурсов, но и о напряженном воздействии данного центра полицентрического миропорядка на расклад сил в его границах.

На этом фоне следует недвусмысленно подчеркнуть, что стране пока не удаётся существенно увеличить импорт по другим географическим направлениям, нежели от стран Ближнего Востока. Сильными конкурентами Японии в нефтяных вопросах становятся страны Азиатско-Тихоокеанского региона, а именно Китай и Индия. Выступая по сравнению с другими центрами современного миропорядка одной из самых энергозависимых стран мира с низкой самообеспеченностью первичными энергоносителями, Япония, потеряв позиции в АТР, проявляет значительный интерес к добыче первичных энергоносителей в других регионах, в частности в республиках бывшего СССР (Казахстан, Кыргызстан, Таджикистан и Узбекистан).

Абсолютно справедливо отметить роль Ближневосточного региона в развитии процессов на мировом энергопространстве, хоть и не являющегося центром полицентрического миропорядка, но обладающим несравнимым углеводородным потенциалом, чтобы оказывать знаменательное влияние на расстановку сил. В большинстве своем энергетический аспект Ближнего Востока многое объясняет в политике США. Сосредотачивая в своих недрах около 62% доказанных резервов нефти, фактическое присутствие Ближневосточного региона в мировой политике, влияет на добычу и

³³⁸ World Energy Outlook 2011. *Op. cit.*, p. 6.

³³⁹ «Энергетическая стратегия России на период до 2020 года». [On-line]: <http://www.minprom.gov.ru/docs/strateg/1>. (Дата посещения: 11.11.2011).

³⁴⁰ Purnendra Jain. Japan's energy security policy in an era of emerging competition in the Asia-Pacific. In: Energy security in Asia. Ed. by Michael Wesley. New York: Routledge, 2007, p. 30.

³⁴¹ Purnendra Jain. *Op.cit.*, p. 31.; David F. von Hippel, Tatsujiro Suzuki, James H. Williams ... [et al.]. Evaluating the energy security impacts of energy policies. In: The Routledge Handbook of Energy Security. Ed. by Benjamin K. Sovacool. Abingdon [England]; New York: Routledge, 2011, p. 74.

транспортировку нефти, на ее цену и др. составляющие энергетической политики.

Перенос исследовательское внимание в сторону транзитеров энергоресурсов, как одной из слагаемых основ системы мирового энергопорядка, отметим, что страны, предоставляющие свои территории для потоков энергоресурсов, являются целой системой их доставки и транспортировки. Своего рода мостом, соединяющим нетто-экспортеров с нетто-импортерами.³⁴² Так, например, для энергетически уязвимой Индии, такие страны как Пакистан и Афганистан являются важным звеном, связывающим страну с Ираном и Туркменистаном, где сосредоточены значительные месторождения природного газа.

Акцент на комплексе взаимоотношений – нетто-экспортеры, нетто-импортеры и третьи (транзитные) страны, обосновано претендует на то, чтобы считаться ключевым и фундированным компонентом в обеспечении стабильности на мировом энергопространстве. Так, уже стала давно объективной и истой тенденция к усилению триады позиций международных акторов в отношении располагаемого: страны экспортеры отстаивают суверенитет над своими энергетическими богатствами, потребители – над энергораспределительной инфраструктурой, а государства транзита, пытающиеся замкнуть на себе прокладку проектов трубопроводной сети, – над транзитными инфраструктурами. В этом контексте отметим, что Колумбия, будучи нетто-экспортером энергетических ресурсов, рассматривает вопрос строительства нефтеперерабатывающего завода на побережье Тихого океана с тем, чтобы впоследствии обеспечить доступ венесуэльской нефти на азиатские рынки; Камерун в свою очередь обеспечивает доступ на мировые рынки нефти, транспортируемой из Чада. Безусловно, наиболее важным транзитной страной является Турция, связывающая поставку энергоресурсов из Ближнего Востока, России и Каспийского моря с западными

рынками. Осмелимся заметить в этой связи, что Турция становится все более важным звеном в схеме обеспечения энергетической безопасности Европейского союза, стремящегося сократить зависимость от российских энергоносителей. Естественно в геополитической расстановки сил, возрастание роли Турции как энергетического моста в Европу, рассматривается, прежде всего, как вызов для России, поскольку это подрывает безопасность спроса, предоставляя, тем самым, Европе новые альтернативы диверсификации энергоисточников.

Естественно и закономерно, что являясь фокусом схождения интересов экспортёров и импортёров энергоносителей, транзитное положение стран может усилить их геополитическую значимость и поднять ставки в получении максимальной экономической выгоды за предоставленные услуги по транзиту. Подобное касается вопроса транспортировки каспийских, а также центральноазиатских углеводородов, когда такие немаловесомые транзитные акторы как Азербайджан, Армения, Афганистан, Греция, Грузия, Иран, Пакистан, Польша, Румыния, Турция, Украина и др., пытаются отстаивать свои позиции в его разрешении. В связи, с чем переплетение интересов и устремлений стран экспортёров, импортёров и транзитёров, обуславливает их взаимосвязанность, что не может не отразиться на общем состоянии пока еще менее стабильного энергопорядка.³⁴³

Простой обзор проявления реальности, преломляющейся в свете процессов, разворачиваемых на мировом энергетическом пространстве, таков, что чем больше степень присутствия страны в производстве и на мировом энергетическом рынке, тем большее влияние она способна оказывать на формирование его тенденций.³⁴⁴ Подобное является особенно

³⁴² The Routledge Handbook of Energy Security. Ed. by Benjamin K. Sovacool. Abingdon [England]; New York: Routledge, 2011. xviii + 436 p.

³⁴³ Киндыбалюк О.И. Энергетический правопорядок или беспорядок? К вопросу о правовом регулировании энергетических отношений в глобализирующемся мире. В: Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale. 2010, № 2, с. 58.

³⁴⁴ Хамамдех Мухаммад. Стратегия нефтяной политики стран-ведущих арабских

актуальным в отношении крупнейших нефтегазовых компаний, когда все увеличивающаяся конкуренция глобального масштаба за энергоресурсы, приводит к волне слияний и поглощений, затрагивая тем самым «физическую основу» пространства.

Показательным в этом смысле являются изменения, первого десятилетия XXI в., когда мировому энергопространству пришлось испытать на себе серьезную конкуренцию, возникшую между западными нефтяными ТНК и не западными компаниями. Это означало появление на мировой энергетической арене как минимум двух тенденций – зарождение новых сил в лице национальных (государственных) нефтегазовых компаний, основные направления, развития которых отныне устанавливает и контролирует государство и ослабление позиций прежних акторов, сохранявших на протяжении XIX и XX вв. мировое доминирование на энергопространстве.

Речь идет о ключевых западных энергетических корпорациях - «Семи сестрах», в число которых входили американские и европейские нефтяные компании,³⁴⁵ господствовавшие в мировой нефтяной промышленности после окончания Второй мировой войны,³⁴⁶ преимущественно с 1940-х до 1970-х гг.³⁴⁷ В силу лидирующих позиций стран, занимавших ведущее место на международной арене, отметим, что их роль на мировом энергопространстве, определялась несомненным контролем

этими странами подавляющей части ресурсного потенциала данного пространства. В связи с чем, постепенное возвышение геополитического веса и влияния таких компаний высвечивает основные показатели их доли в энергоресурсной сфере.

Анализ показывает, что семь мультинациональных компаний, в состав которых входили British Petroleum, Exxon, Gulf Oil, Mobil, Royal Dutch Shell, Chevron и Texaco, контролировали вплоть до 1950-х г. около 92% запасов нефти и 88% ее производства.³⁴⁸ В связи с этим, становится естественным значение данных акторов на мировом энергопространстве, роль которых трудно недооценить. Обеспечивая контроль над всей производственно-сбытовой цепочкой нефти – нефтяные месторождения, резервуары-накопители, нефтепроводы и автозаправочные станции, старые лидеры мировой энергетики, как недвусмысленно отмечает Слейтер Р., могли оказывать огромное влияние на внешнюю политику всех арабских государств, а также контролировать половину всех мировых торговых операций.³⁴⁹

Однако появление новой группы наиболее влиятельных нефтегазовых компаний привело к тому, что прежние «Семь сестер» на сегодняшний день добывают около 10% нефти и владеют примерно 3% общемировыми запасами энергоресурсов.³⁵⁰ На сегодня около 30% мировой добычи и более 30% мировых запасов нефти и газа контролируется новым составом «Семи сестер». Они расположены в странах, не входящих в Организацию экономического сотрудничества и развития (ОЭСР).³⁵¹ Это: Saudi Aramco из Саудовской Аравии, российский Gazprom, Китайская Национальная нефтяная корпорация (China National Petroleum Corporation),

нефтеэкспортёров (на примере Королевства Саудовская Аравия и Государства Кувейт). В: Ближний Восток и современность. М.: Институт изучения Израиля и Ближнего Востока. 2001. Выпуск 10, с. 342 – 351.

³⁴⁵ Elizabeth Van Wie Davis, Rouben Azizian ... [et al.]. Islam, oil, and geopolitics: Central Asia after September 11. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers, 2007. vii + 308 p.; Regina Anne Kelly. Energy supply and renewable resources. New York, NY: Facts On File, 2007. x + 406 p.; Canadian energy policy and the struggle for sustainable development. Ed. by G. Bruce Doern. Toronto: University of Toronto Press, 2005. xi + 341 p.

³⁴⁶ Dahl Carol Ann. International energy markets understanding pricing, policies, and profits. New York: Pennwell Books, 2004, p. 147.

³⁴⁷ Regina Anne Kelly. *Op.cit.*, p. 25 – 126.

³⁴⁸ Ibidem.

³⁴⁹ Слейтер Р. *Op.cit.*, p. 29.

³⁵⁰ Global warming. In: Energy explained. Ed. By Vikram Janardhan, Bob Fesmire. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield Publishers, Inc; Volume 1 & 2 edition 2011, p. 130.

³⁵¹ Global Energy Governance: The New Rules of the Game. Ed. by Andreas Goldthau, Jan Martin Witte ... [et al.]. Washington, D. C.: Brookings Institution Press and Global Public Policy Institute 2010, p. 249.

Национальная иранская нефтяная компания (National Iranian Oil Company), венесуэльская PDVSA (Petroleos de Venezuela S.A.), бразильская Petrobras (Petroleo Brasileiro) и малазийская Petronas.³⁵²

В интересующем нас аспекте появление новых нефтегазовых компаний можно расценивать с позиции национальной безопасности, а именно как тенденцию энергопроизводящих стран (Саудовская Аравия, Россия) обеспечить свое историческое выживание за счет имеющих месторождений нефти и газа, передав их контроль энергетическим компаниям. В этой плоскости, энергетические компании находятся в государственной собственности своих стран. Такой подход к проблеме можно расценивать как важный шаг со стороны акторов в отвоевании для себя энергетического суверенитета. Показательным в этом смысле можно считать появление саудовской национальной нефтяной компании «Арамко», находящейся долгое время под контролем США. Заняв, к началу 1970-х гг., место самого крупного производителя нефти в мире, Саудовская Аравия стала преемником энергетических компаний, создав прецедент в нефтяной индустрии. Никогда еще до этого времени, ни одна страна третьего мира не оспаривала авторитет западных компаний в нефтяной индустрии и не уменьшала финансовой власти держав, в этой области. В свою очередь страны, обладающие ограниченными и иссякающими запасами энергоресурсов (Китай) с позиции национальных интересов наглядно и решительно стремятся освоить новые нефтегазовые месторождения, включая и те, что расположены в регионах с суровыми природными условиями. Не без оснований следует отметить, что Китай, занимающий первое место по золотовалютным резервам, разрешил своим четырем национальным компаниям самостоятельно решать вопросы инвестирования новых запасов нефти и газа, включая сложные глубоководные месторождения. В конечном счете, наблюдаемое присутствие китайских

компаний, повсеместно – от Судана до Латинской Америки и Индонезии. Достаточно активно себя проявляет и малазийская компания, присутствующая по всему миру – и в Казахстане, и в Латинской Америке, и т.д.

При всех возможных здесь оговорках, суть развития мирового энергопространства остается прежней. Наиболее точно ее выразил известный американский ученый-теоретик Аврам Ноам Хомский Хаввер Блас считающий, что заметное возникновение новых мировых сил-потребителей и производителей энергоресурсов может привести к конфликту за доступ к ограниченному природным ресурсам, обострив при этом взаимоотношения между акторами, и, влияя, как следствие, на международные отношения.³⁵³

В рамках таких суждений, отметим следующее – энергоресурсная конкуренция между акторами выступит одним из факторов роста уровня конфликтности энергетического пространства, как результат постоянной динамики восхождения и падения геополитических лидеров.

Библиография:

1. Алладин Кули-Заде. Энергетическая интеграция стран СНГ. 2004, №8. В: Нефть России. [On-line]: <http://www.oilru.com/nr/135/2616/>. (Дата посещения: 11.09.2011).
2. «Большая Восточная Азия»: мировая политика и региональные трансформации: научно-образовательный комплекс. / Под общей ред. Воскресенского А.Д., Московск. Гос. Ин-т международных отношений (ун-т) МИД России. М.: МГИМО-Университет, 2010. 444с.
3. Воскресенский А.Д. Структурный анализ проблем мировой политики в Восточной Азии в контексте дискуссии о глобальном лидерстве. В: «Большая Восточная Азия»: мировая политика и региональные трансформации: научно-образовательный комплекс. / Под общей ред. Воскресенского А.Д., Московск. Гос. Ин-т международных отношений (ун-т) МИД России. М.: МГИМО-Университет, 2010, с. 12 – 31.

³⁵² Global warming. *Op.cit.*, p. 130.; Alfredo Toro Hardy, Robert Harvey. *Hegemonía e imperio*. Bogotá, D.C., Colombia: Villegas, 2007, p. 391 – 393.

³⁵³ Avram Noam Chomsky. *Interventions*. San Francisco: City Lights, 2007. xxi + 232 p.; Javier Blas. *Global resource spending soars*. In: *Financial Times*. 14 December 2010.

4. Воскресенский А.Д. Энергетика и безопасность в «Большой Восточной Азии». В: «Большая Восточная Азия»: мировая политика и региональные трансформации: научно-образовательный комплекс. / Под общей ред. Воскресенского А.Д., Московск. Гос. Ин-т международных отношений (ун-т) МИД России. М.: МГИМО-Университет, 2010, с. 149 – 156.
5. Гаджиев К.С. «Большая игра» на Кавказе. Вчера, сегодня, завтра. (Институт мировой экономики и международных отношений РАН). М.: Международные отношения, 2010. 344 с.
6. Гончаренко А.В. Мировая энергетика: взгляд на десять лет вперед. Данный материал подготовлен в рамках проекта «Внешние условия развития Российской Федерации в 2007–2017гг.». Он осуществляется под руководством С.А. Караганова при поддержке РИО-Центра коллективом экспертов из Совета по внешней и оборонной политике, факультета мировой экономики и мировой политики ГУ – ВШЭ, Института стратегических оценок и анализа, Института Европы РАН и ряда других организаций. В: Россия в глобальной политике. 2006, № 6, с. 48 – 65.
7. Дорофеев В.Ю. Предисловие к книге Слейтера Р. Кто диктует правила миру, сидящему на сырьевой игле. [Пер. с англ. А. Калинина]. М.: Коммерсантъ: Эксмо, 2011, с. 7 – 9.
8. Киндыбалюк О.И. Внутренняя архитектура международных отношений с проекцией на энергетические ресурсы в контексте геополитических трансформаций: основные теоретические проблемы и практика. В: Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale. 2010, № 1, с. 43 – 61.
9. Киндыбалюк О.И. Энергетический правопорядок или беспорядок? К вопросу о правовом регулировании энергетических отношений в глобализирующемся мире. В: Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale. 2010, № 2, с. 51 - 70.
10. Корендясов Е.Н. Новый полюс мирового энергетического пространства. В: Мировая энергетика. 2009, февраль. [On-line]: http://www.globalenergy.ru/doc_20_57_2988.html. (Дата посещения: 14.10.2011).
11. Кочетов Э.Г. Геоэкономическая парадигма (Основы высоких геоэкономических технологий по гармонизации мира и новое «поле» для межцивилизационного глобального договора /диалога/). В: Безопасность Евразии. 2006, №4 (26), с. 572 – 575.
12. Лавут А.А. Новые интеграционные проекты в Латинской Америке. В: Информационно-аналитический бюллетень. М.: Центр проблем глобализации и интеграции ИЭРАН. 2007, №3 (11), с. 108 – 122.
13. Лаумулин М.Т. Центральная Азия в зарубежной политологии и мировой геополитике. Том IV: Геополитика XXI века. Алма-Ата: КИСИ, 2010. 352 с.
14. Мазур И.И. Глобальная энергетическая безопасность. В: Век глобализации. 2008, №1, с. 57 – 69.
15. Перспективи енергозабезпечення України в контексті світових тенденцій: Монографія / За заг. науковою ред. Шевцова А. Д.: РФ НІСД, 2008. 208 с.
16. Система Индикаторов Евразийской Интеграции ЕАБР 2009. Алматы: Евразийский Банк Развития, 2009. 160 с.
17. Слейтер Р. Кто диктует правила миру, сидящему на сырьевой игле. [Пер. с англ. А. Калинина]. М.: Коммерсантъ: Эксмо, 2011. 240 с.
18. Судо М.М., Судо Р.М. Нефть и углеводородные газы в современном мире. Изд. 2-е, испр. и доп. М.: Издательство ЛКИ, 2008. 256 с.
19. Томберг И.Р. Диверсификация поставок газа на европейский рынок: каспийско-черноморский узел и позиция России. Мировой рынок природного газа: новейшие тенденции / Рук. авт. кол-ва. Жуков С., М.: ИМЭМО РАН, 2009, с. 99 – 107.
20. Хамамдех Мухаммад. Стратегия нефтяной политики стран-ведущих аравийских нефтеэкспортёров (на примере Королевства Саудовская Аравия и Государства Кувейт). В: Ближний Восток и современность. М.: Институт изучения Израиля и Ближнего Востока. 2001. Выпуск 10, с. 342 – 351.
21. Швец Е.А. Тенденции развития интеграционных процессов в энергетике Латинской Америке (Меркосур, Андское сообщество, Кариком, ЦАИС). В: Интеграционные процессы в современном мире: экономика, политика, безопасность (Мировое развитие. Выпуск 2) / Отв. ред. Войтоловский Ф.Г., Кузнецов А.В. М.: ИМЭМО РАН, 2007, с. 79 – 85.
22. «Энергетическая стратегия России на период до 2020 года». [On-line]: <http://www.minprom.gov.ru/docs/strateg/1>. (Дата посещения: 11.11.2011).
23. Ясинский В.А., Мироненко А.П., Сарсембеков Т.Т. Таможенный Союз и инвестиционные перспективы энергетической интеграции ЕврАзЭС. В: Академия энергетике. Апрель 2011, № 2 (40), с. 60 – 64.

24. Alfredo Toro Hardy, Robert Harvey. *Hegemonía e imperio*. Bogotá, D.C., Colombia: Villegas, 2007. 439 p.
25. Anant Sudarshan, Ligia Noronha. *Contextualizing India's energy security*. In: Ligia Noronha, Anant Sudarshan. ... [et al.]. *India's energy politics*. London; New York: Routledge, 2009, p. 3 – 18.
26. André Giraud, Xavier Boy de La Tour. *Géopolitique du pétrole et du gaz*. Paris: Edition Technip, 1987. 418 p.
27. Andreas Wenger. *Russia's energy power. Implications for Europe and for transatlantic cooperation*. In: *Russian energy power and foreign relations: implications for conflict and cooperation*. London; New York: Routledge, 2009, p. 225 – 244.
28. Avram Noam Chomsky. *Interventions*. San Francisco: City Lights, 2007. xxi + 232 p.
29. Brenda Shaffer. *Energy politics*. Philadelphia, Pa.: University of Pennsylvania Press, 2009. 187 p.
30. *Canadian energy policy and the struggle for sustainable development*. Ed. by G. Bruce Doern. Toronto: University of Toronto Press, 2005. xi + 341 p.
31. Cédric de Lestrage, Christophe-Alexandre Paillard, Pierre Zelenko. *Géopolitique du pétrole: un nouveau marché, de nouveaux risques, des nouveaux mondes*. Paris: Edition Technip, 2005. 263 p.
32. Dahl Carol Ann. *International energy markets understanding pricing, policies, and profits*. New York: Pennwell Books, 2004. xvii + 587 p.
33. David F. von Hippel, Tatsujiro Suzuki, James H. Williams ... [et al.]. *Evaluating the energy security impacts of energy policies*. In: *The Routledge Handbook of Energy Security*. Ed. by Benjamin K. Sovacool. Abingdon [England]; New York: Routledge, 2011, p. 74 – 95.
34. Elizabeth Van Wie Davis, Rouben Azizian ... [et al.]. *Islam, oil, and geopolitics: Central Asia after September 11*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers, 2007. vii + 308 p.
35. *Energy Security and Global Politics: the Militarization of Resource Management*. Edited By Daniel Moran and James A. Russell. New York: Routledge, 2009. 252 p.
36. *Energy security in Asia*. Ed. by Michael Wesley. New York: Routledge, 2007. 264 p.
37. Gadwat Bahgat. *Energy security: Pacific Asia and the Middle East*. In: *Energy security in Asia*. Ed. by Michael Wesley. New York: Routledge, 2007, p. 112 – 128.
38. *Geopolitics of oil: Hearings before the Committee on Energy and Natural Resources, United States Senate, Ninety-sixth Congress, second session*. Washington: U.S. G.P.O., 1980. 340 p.
39. *Global Energy Governance: The New Rules of the Game*. Ed. by Andreas Goldthau, Jan Martin Witte ... [et al.]. Washington, D. C.: Brookings Institution Press and Global Public Policy Institute 2010. 372 p.
40. *Global warming*. In: *Energy explained*. Ed. By Vikram Janardhan, Bob Fesmire. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield Publishers, Inc; Volume 1 & 2 edition 2011, p. 117 – 130.
41. Gustavo Fernández Saavedra. *Bolivia en el Nuevo escenario político latinoamericano*. In: *Tincazos: revista boliviana de ciencias sociales*. Julio 2007, no. 22, p. 9 – 22.
42. James P. Dorian, Minakir P. A., Borisovich V. T ... [et al.]. *CIS energy and minerals development: prospects, problems, and opportunities for international cooperation*. Dordrecht; Boston: Kluwer Academic Publishers, 1993. xix + 366 p.
43. Javier Blas. *Global resource spending soars*. In: *Financial Times*. 14 December 2010.
44. Jean-Pierre Favennec. *Géopolitique de l'énergie: besoins, ressources, échanges mondiaux*. Paris: Edition Technip, IFP Publications, 2009. 316 p.
45. Jeronim Perović, Robert W. Orttung, Andreas Wenger. *Russian energy power and foreign relations: implications for conflict and cooperation*. London; New York: Routledge, 2009. xvii + 251 p.
46. John A. Agnew, Stuart Corbridge. *Mastering space: hegemony, territory and international political economy*. London; New York: Routledge, 1995. xiii + 260 p.
47. John Byrne, David A. Schulz, Marvin B. Sussman ... [et al.]. *Families and the Energy Transition*. New York: Haworth, 1985. 307 p.
48. John Cherian. *George W. Bush and Hugo Chavez evoke contrasting responses during their recent tours around Latin America*. In: *Frontline*. Mar. 24-Apr. 06, 2007, Volume 24, Issue 06. [Online]: <http://www.flonnet.com/fl2406/stories/20070406002802500.htm>. (Дата посещения: 13.09.2011).
49. Ligia Noronha, Anant Sudarshan. ... [et al.]. *India's energy politics*. London; New York: Routledge, 2009. xvi + 241 p.
50. Mario A. Wiegiers, Institute for Latin American Integration. *Inter-American Development Bank. Integración energética en el Cono Sur*. Buenos Aires, Argentina: Instituto para la Integración de América Latina y el Caribe, BID-INTAL, 1996. 130 p.
51. Mikal E. Herberg. *Chinas search for energy security. The implications for Southeast Asia*. In: Sheldon W. Simon, Evelyn Goh ... [et al.]. *China, the United States, and Southeast Asia: contending perspectives on politics, security, and economics*. New York; London: Routledge, 2008, p. 70 – 88.

52. Nikolas Kozloff. Hugo Chávez: oil, politics and the challenge to the United States. New York, N.Y.; Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007. 268 p.
53. Panorama de la inserción internacional de América Latina y el Caribe. 2004: tendencias 2005. Santiago: Naciones Unidas, CEPAL, agosto 2005. 206 p.
54. Purnendra Jain. Japan's energy security policy in an era of emerging competition in the Asia-Pacific. In: Energy security in Asia. Ed. by Michael Wesley. New York: Routledge, 2007, p. 28 – 41.
55. Rajiv Sirki. Indias energy changes. In: Amy Lugg, Mark Hong. Energy issues in the Asia-Pacific region. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 2010, p. 103 – 121.
56. Regina Anne Kelly. Energy supply and renewable resources. New York, NY: Facts On File, 2007. xx + 406 p.
57. Richard Heinberg. Powerdown: Options and actions for a post-carbon global. Gabriola Island, B.C.: New Society Publishers, 2004. xii + 208 p.
58. Roland Dannreuther. International security: the contemporary agenda. Cambridge, U.K.: Polity Press, 2007. 263 p.
59. Samuele Furfari. Le monde et l'énergie: enjeux géopolitiques. Volume 1, Les clefs pour comprendre. Paris: Technip, 2007. 431 p.
60. Sheldon W. Simon, Evelyn Goh ... [et al.]. China, the United States, and Southeast Asia: contending perspectives on politics, security, and economics. New York; London: Routledge, 2008. xvi + 206 p.
61. Sidney Weintraub, Annette Hester, Veronica R. Prado, Luis Alberto Moreno... [et al.]. Energy cooperation in the Western Hemisphere: benefits and impediments. Washington, D.C.: CSIS Press, Center for Strategic and International Studies, 2007. xxi + 585 p.
62. Sophie Chautard. Géopolitique et pétrole. Paris: Studyrama Perspectives, 2007. 158 p.
63. Surya Sethi. India's energy challenges and choices. In: Ligia Noronha, Anant Sudarshan ... [et al.]. India's energy politics. London; New York: Routledge, 2009, p. 19 – 28.
64. The future of natural gas in the global energy market. Edited by Markaz al-Imārāt lil-Dirāsāt wa-al-Buḥūth al-Istirāṭijīyah. Abu Dhabi, United Arab Emirates: The Emirates Center for Strategic Studies and Research, 2001. xv + 151 p.
65. The Routledge Handbook of Energy Security. Ed. by Benjamin K. Sovacool. Abingdon [England]; New York: Routledge, 2011. xviii + 436 p.
66. Thrassy N. Marketos. China's energy geopolitics: the Shanghai Cooperation Organization and Central Asia. Abingdon, Oxon, New York.: Routledge, 2009. 167 p.
67. Global Energy Outlook 2011. Paris: IEA, International Energy Agency: OECD, 2011. 660 p. Основные положения. /Russian translation/, с. 6. [On-line]: http://www.iea.org/weo/docs/weo2011/es_russian.pdf. (Дата посещения: 01.12.2011).

Copyright©Oleana CHINDÎBALIUC, 2012.

ПОСТКОНФЛИКТНОЕ МИРОСТРОИТЕЛЬСТВО, ОСУЩЕСТВЛЯЕМОЕ МЕЖДУНАРОДНЫМИ МИРОТВОРЧЕСКИМИ КОНТИНГЕНТАМИ

Людмила ПАНЧЕНКО*

ABSTRACT: POST-CONFLICT PEACEBUILDING UNDERTAKEN BY THE INTERNATIONAL PEACEKEEPERS

The problem of conflict resolution and reconstruction of the world is one of the major problems of the modern world. In the context of conflicts development that threaten international peace and security, we can identify several steps associated with their emergence, maturation, open opposition party, interruption, management and resolution. The United Nations activities on the maintenance of international peace and reconstruction can take the following forms: conflict prevention, peacemaking, peacekeeping, peace enforcement and peace-building. Each phase of the conflict is characterized by one or other form of activity in favor of peace.

The peacekeeping operations is one of these forms. The author analyses practice of peacekeeping operations; researches the problems of peacebuilding as the one stage of peacemaking, international peacemaking contingents' tasks in this sphere; gives the examples of peace building missions; gives famous scientists' concepts as for the ways of solving certain problems during peace operations; studies United Nations Organization's the institutional and regulatory work in the area of peace building; studies the UN Peace building Commission's activity.

Relevance of the topic of the article is that peacebuilding is a process of global scale, which is based on issues of conflict resolution and thus recreation of the world. Peace-building has played a decisive role in the operations conducted by the UN in Cambodia, El Salvador, Guatemala, Mozambique, Liberia, Bosnia and Herzegovina, Sierra Leone, just as in more recent operations in Kosovo and East Timor.

REZUMAT: CONSTRUIREA PĂCII POST-CONFLICT DE CĂTRE CONTINGENTELE INTERNATIONALE DE MENTINERE A PĂCII

Problema soluționării a conflictelor și reconstrucția pacifică este una dintre cele mai importante provocări ale lumii moderne. În procesul de desfășurare a conflictelor, care amenință pacea și securitatea internațională, este posibil de a identifica următoarele etape: apariția (nașterea) conflictului, maturarea, confruntarea deschisă între părți, care se încheie cu soluționarea și rezolvarea acestuia. Activitatea ONU menită să mențină și să restaureze păcii internaționale poate lua următoarele forme: prevenirea conflictelor, acțiuni de pacificare, menținerea păcii, impunerea stării de pace și construirea păcii. Pentru fiecare fază a conflictului este caracteristică o anumită formă de acțiune în favoarea păcii.

Una dintre aceste forme sunt operațiunile de menținere a păcii. Autorul analizează practica operațiunilor de menținere a păcii; examinează problemele privind procesul de construire a păcii, ca una dintre etapele de menținere a păcii, analizează obiectivele de menținere a păcii de către contingentele internaționale; dă exemple de misiuni de menținere a păcii și propune oferte a diverselor concepte științific ca o soluție a anumitor probleme

* ПАНЧЕНКО Людмила - Соискатель кафедры международного права и сравнительного правоведения Киевского университета права Национальной академии наук Украины (Киев, Украина); PANCENKO Liudmila – Competitor, Catedra Drept Internațional și Drept Comparativ a Universității de Drept din Kiev a Academiei Naționale de Științe a Ucrainei (Kiev, Ucraina); PANCENKO Liudmila - Competitor of the Department of International and Comparative Law of the Kiev University of Law, National Academy of Sciences of Ukraine (Kiev, Ukraine).

în timpul operațiunilor de menținere a păcii; studiază activitatea ONU în spectrul instituțional și normativ privind domeniul de construire a păcii; analizează activitățile Comisiei ONU de construire a păcii.

Actualitatea și relevanța subiectului acestui articol constă în faptul că construirea păcii este un proces de proporții globale, bazat pe problematica soluționării conflictelor și, evident, proceselor de construire a păcii. Construirea păcii a jucat un rol decisiv în operațiile ONU în Cambogia, El Salvador, Guatemala, Mozambic, Liberia, Bosnia-Herțegovina, Sierra Leone, precum și în operațiile ulterioare în Kosovo și Timorul de Est.

Установить справедливый и прочный мир во всем мире в соответствии с целями и принципами Устава Организации Объединенных Наций³⁵⁴ есть главной задачей мирового сообщества, что само по себе является залогом современного мирового правопорядка. Однако на практике состояние мира чрезвычайно часто подвергается испытаниям в виде разного рода противоречий, конфликтов, противостояний, войн и т.д. Кроме того, существующая проблема «несостоявшихся государств» (failed states) - это глобальная проблема, и число таких государств постоянно растет. По большей части, это государства, появившиеся в результате миротворческой деятельности различных международных организаций, где удалось прекратить внутренний конфликт, но не удалось создать нормально функционирующую государственную систему. То есть государства, где этап миростроительства провалился.³⁵⁵

Нижеприведенные высказывания П. Ги Муна являются свидетельством несомненной значимости данного этапа миротворчества и влекут за собой призыв всего мирового сообщества уделять ему адекватное внимание: «...На протяжении уже более десяти лет мы занимаемся вопросом о том, каким образом продвинуть дело миростроительства и обеспечить более оперативное и более эффективное реагирование на ситуацию сразу же после завершения конфликта. Однако сейчас, когда во всем мире ощущается нехватка ресурсов и когда самые слабые несут на себе самое тяжелое бремя экономического спада, мы должны еще энергичнее предпринимать усилия для обеспечения более эффективного использования ресурсов путем принятия

согласованных, эффективных и целенаправленных мер...».³⁵⁶

Таким образом, одна из важнейших проблем современного мира - это проблема разрешения конфликтов и, соответственно, воссоздание мира. В развитии конфликтов, представляющих угрозу международному миру и безопасности, можно выделить этапы, связанные с их зарождением, созреванием, открытым противостоянием сторон, прерыванием, урегулированием и разрешением. Деятельность Организации Объединенных Наций по поддержанию и восстановлению международного мира может принимать следующие формы: превенция конфликтов, миротворчество, поддержание мира, принуждение к миру и миростроительство. Для каждой фазы развития конфликта характерна та или иная форма деятельности в пользу мира.

Одной из таких форм являются миротворческие операции, которые, по своей сути, представляют собой совокупность политических, дипломатических, военных и других методов международных усилий по восстановлению международного мира, безопасности и стабильности в проблемных регионах планеты посредством проведения определенных мер по предотвращению, разрешению и ликвидации последствий международных и внутренних конфликтов. Во всем многообразии своих исторически сложившихся форм, такие операции стали в современных международных отношениях сосредоточием острых и актуальных проблем. По нашему мнению, решением этих проблем могут стать свежие аналитические подходы в доктринальном отношении, а также новые практические

³⁵⁴ Декларація тисячоліття, затверджена резолюцією 55/2 Генеральної Асамблеї ООН від 8 вересня 2000 року. Київ: Вид-во Сфера, 2002, с. 3.

³⁵⁵ Сергеев В. «Черные дыры» глобализации. В: Космополис. Лето 2004, № 2 (8), с. 12.

³⁵⁶ Доклад Генерального секретаря о миростроительстве в период сразу же после окончания конфликта A/63/881-S/2009/304, с. 34 – 35. [On-line]: www.un.org. (Дата посещения: 09.01.2012).

рекомендации по их развитию и дальнейшему осуществлению.

Как показывает анализ практики миротворческих операций ООН и неправительственных организаций, за шесть десятилетий истории их проведения существенным образом на характер, масштаб и направленность миротворческих операций влияют геополитические, экономические и иные интересы ведущих государств. Понятия «миротворческие операции» и «операции по установлению и поддержанию мира» на практике объединяют весьма разноплановые как военные, политические, так и другие действия. Ядро концепции «международного миротворчества» состоит в легитимизации этих разнообразных подходов, придании всем этим разнородным военно-политическим и дипломатическим действиям статуса оправданных действий мирового сообщества.

За последнее десятилетие исследования данной тематики в работах Галенской Л.Н., Калугина В.Ю., Павловой Е.Б., Павловой Л.В., Теличкина А.А., Пола Анри Арни продемонстрировали, что заключительный (постконфликтный) этап комплексных миротворческих операций (возможно, даже в большей степени, чем другие этапы миротворчества) как раз и сосредотачивает многие неразрешенные вопросы деятельности Организации Объединенных Наций в этой сфере. Сильным аргументом в пользу вышесказанного являются данные, приведенные в Докладе Генерального Секретаря ООН относительно постконфликтного миростроительства А/63/881-S/2009/304, Резолюции Генеральной Ассамблеи «Обзор архитектуры ООН в области миростроительства» А/64/868 S/2010/393. В Уставе ООН об этом этапе не говорится, что не влияет на проведение соответствующих мероприятий на практике. Важность данного аспекта миротворчества несомненна, так как на сегодняшний момент мы можем констатировать, что именно вопрос построения нового государства на территории, переживший серьезный внутренний конфликт или подвергнутой

гуманитарной интервенции, особенно актуален.³⁵⁷

Миростроительство или построение мира (peace-building) – комплекс мер, принимаемых в период, следующий за открытым противостоянием сторон, и направленных на укрепление мира и восстановление доверия и взаимодействия между бывшими противниками с целью недопущения возобновления конфликта.³⁵⁸ Как утверждает Департамент общественной информации ООН, миростроительство относится к усилиям, направленным на помощь государствам и регионам в переходе от состояния войны до мирного положения, включая программы и деятельность в поддержку и укрепление в этом процессе.³⁵⁹ Миссия по миростроительству, как правило, начинается с подписания мирного договора враждующими сторонами, при этом роль ООН заключается в реализации на практике такой договоренности. Вышеуказанная задача ООН предполагает прежде всего продолжительное дипломатическое влияние – убедить стороны в том, что возникшие трудности и проблемы могут быть преодолены посредством переговоров, но никак не оружия.

Миростроительство сыграло определяющую роль в операциях, проводимых ООН в Камбодже, Сальвадоре, Гватемале, Мозамбике, Либерии, Боснии и Герцеговине, Сьерра Леоне, точно так же, как и в сравнительно недавних операциях в Косово и Восточном Тиморе. Удачным примером миростроительства является внутригосударственные операции по миростроительству, проводимые ООН в Эфиопии и Эритрее.

Нижеприведенный перечень миссий по миростроительству ООН, предложенный Департаментом общественной информации ООН в 2004 г., является доказательством востребованности вышеуказанного вида

³⁵⁷ Павлова Е.Б. Миротворчество в современном мире: теория и практика. Учебно-методическое пособие. СПб.: Изд-во С.-Петерб. Ун-та, 2008, с. 68.

³⁵⁸ United Nations Civilian Police Handbook. First Draft /UN/223/THCIP095. New York, October 1995, p. 4.

³⁵⁹ Fasulo Linda M. An insider's guide to the UN/ United Nations In: Popular works. I Title, 2003, p. 54.

международных миротворческих операций (особенно в XXI в.) и необходимости изучения их сильных и слабых сторон:

1. Контрольная миссия Организации Объединенных Наций в Гватемале (*MINUGUA - United Nations Verification Mission in Guatemala*), утвержденная в 1994 г., состоит из 1 представителя гражданской полиции и 97 гражданских лиц;

2. Политические представители ООН в Сомали (*UNPOS – United Nations Political Office for Somalia*), 1995 г., в состав вошли 8 гражданских лиц;

3. Миссия специального представителя Генерального Секретаря в регионе Великих Озер (*Office of the Special Representative of the Secretary-General for the Great Lakes region*), 1997 г., в состав которой вошли 6 гражданских лиц;

4. Миссия ООН по поддержке миростроительства в Гвинея-Бисау (*UNOGBIS – United Nations Peace-building Support Office in Guinea-Bissau*), 1999 г., состоящая из 2 военных советников, 1 советника гражданской полиции, 24 гражданских лиц;

5. Миссия ООН по специальному контролю за Средним Востоком (*UNSCO - Office of the United Nations Special Coordinator for the Middle East*) в составе 42 гражданских лиц, 1999 г.;

6. Миссия ООН по миростроительству в Центральной Африканской Республике (*BONUCA - United Nations Peace-building Office in the Central African Republic*), включающая 5 военных советников, 6 представителей гражданской полиции, 54 гражданских лиц, 2000 г.;

7. Миссия ООН по миростроительству в Таджикистане, 2000 г. (*UNTOP - United Nations Tajikistan Office of Peace-building*) - 1 представитель гражданской полиции, 26 гражданских лиц;

8. Миссия специального представителя Генерального Секретаря в Западной Африке (*Office of the Special Representative of the Secretary-General for West Africa*), 2001 г., включающая 12 гражданских лиц;

9. Миссия ООН по оказанию помощи в Афганистане, 2002 г. (*UNAMA - United Nations Assistance Mission in Afghanistan*), включающая 7 военных наблюдателей, 5

представителей гражданской полиции, 903 гражданских лиц;

10. Миссия ООН по оказанию помощи Ираку, 2003 г. (*UNAMI - United Nations Assistance Mission for Iraq*), включающая 2 военных советников, 255 гражданских лиц;

11. Миссия наблюдателей ООН в Буганвиле (*UNOMB - United Nations Observer Mission in Bougainville*), 2004 г., включающая 3 гражданских лиц.³⁶⁰

Необходимо отметить, что от миротворческих миссий требуется особое внимание к миростроительству в тех государствах, где миротворческие операции, проводимые ими, имели место. Причина объясняется следующим: именно в таких действиях, где разрешается применение оружия и нередко возникают значительные человеческие жертвы и разрушения, а местные власти оказываются неспособными привести в порядок и стабилизировать жизнь своего народа, именно миротворческие контингенты вынуждены заниматься созидательной работой.

В своё время Генеральный Секретарь ООН Б. Бутрос Гали в «Повестке дня для мира» определяет миростроительство, как меры по установлению и поддержанию тех структур, которые предназначены для укрепления и консолидации мирных усилий в целях уменьшения вероятности возобновления конфликтов.³⁶¹ Такое определение носит чрезвычайно узкий характер, в том смысле, что оно сведено к прагматической цели обеспечения мира как такового, не затрагивая социальных аспектов. Ведь на практике мир после проведения определенных коллективных мер может быть обеспечен, а население, тем не менее, умирает от голода и болезней. И тогда остается открытым вопрос: должны ли миротворческие силы покидать соответствующий уже «неконфликтный», но имеющий определенные трудности регион и

³⁶⁰ Basic facts about the United Nations. UN Department of Public Information. New York, 2004, p. 78.

³⁶¹ Бутрос-Гали Б. Повестка дня для мира. Превентивная дипломатия, миротворчество и поддержание мира. Доклад Генерального секретаря ООН. Нью-Йорк, 1992, с. 4. [On-line]: <http://www.un.org/Docs/SG/agpeace.html>. (Дата посещения: 09.01.2012).

оставлять население в положении, которое чревато очередными вспышками насилия?

В данном случае следует рассматривать ситуацию с двух сторон. Во-первых, миротворческие силы имеют вполне конкретные профессиональные задачи. Во-вторых, поднятие уровня экономического развития развивающихся государств – не является, в принципе, целью миротворческой миссии. Единственное, о чем уместно в более широком смысле говорить, так это – восстановление или помощь в восстановлении того, что было разрушено в ходе превентивных миротворческих операций и непосредственно связано с действиями миротворческих контингентов.

ООН неоднократно призвала к осуществлению миротворческих операций в узком значении: для проведения мероприятий по разведению враждующих сторон и наблюдению за прекращением огня или перемирия, и действовала изначально в таком направлении. Но уже вскоре возникла необходимость добавить к этим задачам, исходя из обстоятельств и ситуации в регионе, организацию и наблюдение за проведением выборов и участие в гражданской администрации государства местонахождения миротворческих сил (в Камбодже), обеспечение доставки гуманитарной помощи (в Сомали и Боснии) и т.д. ООН (и другие международные организации, неправительственные организации, группы государств и отдельные государства, осуществляющие миротворческие миссии) активно подключались к процессу постконфликтного построения мира в том понимании, какое свойственно государствам, предоставившим свои подразделения в состав миротворческих сил.

Эти новые задачи, как уже отмечалось нами, порой значительно варьируются в зависимости от обстановки в конкретном государстве или регионе. Но в наиболее общем виде их обычно выражают так: помощь при проведении выборов и наблюдение; разминирование; разоружение; демобилизация и реинтеграция бывших комбатантов в гражданскую жизнь; ликвидация незаконных вооруженных

формирований; превентивное расположение войск; участие в управлении страной; гуманитарная помощь; защита гражданских властей и населения внутри государства; совместные действия сторон по репатриации беженцев; защита от разрушения или повреждения стратегических объектов, памятников архитектуры и искусства; восстановление инфраструктуры; осуществление специальных акций и т.д. Особое внимание уделяется контролю за проведением свободных и демократических выборов, восстановлению государственных институтов, прежде всего правоохранительных, и защите прав человека.

Международные миротворческие силы, осуществляющие миротворческие операции, после окончания военных действий, могут начать оказывать помощь, скажем, в изменении его политического и общественного устройства, в подъеме национальной экономики соответствующего государства таким образом, чтобы предотвратить повторение конфликтов и сложных ситуаций на этой территории. Юридически это уже является вмешательством во внутреннюю политику определенного государства, которое почти обязательно имеет место, когда миротворческие силы остаются на постконфликтной территории на относительно длительный период. Но именно такие обширные (по своим функциям) действия миротворческих контингентов вызывают протест государств третьего мира.

Необходимо отметить, что эта вторая составляющая – социальная и политическая фаза – миротворческих операций имеет весьма отдаленное отношение к непосредственным задачам миссий, являясь элементом политических, экономических и других основных тенденций и законов развития общества, государств и их объединений. Но с ней невозможно не считаться, поскольку она все больше становится системной составляющей планирования и проведения миротворческих операций.

Важное значение имеет проведение в постконфликтный период свободных

выборов. Координацией этой деятельности занимается организованный в 1992 г. отдел Секретариата ООН по оказанию помощи в проведении выборов. С 1992 по 1995 гг. отдел оказал содействие 61 государству. Только в период с июля 1994 по август 1995 гг. Организация Объединенных Наций получила 19 заявок на оказание помощи в проведении выборов в Азербайджане, Армении, Бангладеш, Бенине, Габоне, Гаити, Гамбии, Гвинее, Кыргызстане, Конго, Кот-д'Ивуаре, Македонии, Намибии, Нигере, Объединенной Республике Танзании, Сан-Томе и Принсипи, Уганде, Фиджи, Чаде.

В этот же период аналогичная помощь была оказана 12 странам: Антильским островам, Бразилии, Гондурасу, Лесото, Либерии, Малави, Мексике, Мозамбику, Сальвадору, Сьерра-Леоне, Экваториальной Гвинее и миссии ООН в Западной Сахаре. В зависимости от характера запроса эта помощь может принимать вполне определенные конкретные формы: наблюдение, оказание технической помощи, осуществление проверки результатов выборов и др.³⁶²

Обеспечение проведения демократических выборов является, как правило, одной из важнейших задач Гражданской полиции ООН. Гражданская полиция выполняет эту функцию путем консультирования местных правоохранительных органов по вопросам обеспечения безопасности в период проведения выборов, а также осуществление мониторинга за их ходом.³⁶³ Для некоторых контингентов обеспечение проведения демократических выборов является основной задачей (например, в Намибии).

Одной из самых острых проблем в постконфликтный период является проблема разминирования. Согласно докладу неправительственной организации «Хьюманитеризн майн экшн» за 2001 г. неблагоприятная противоминная обстановка

зафиксирована в 90 государствах и регионах мира.³⁶⁴ (Кстати, в перечень этих государств вошли Беларусь, Россия и Украина).

Для решения данной проблемы в соответствии с резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН № 49/215 от 23 декабря 1994 г. в рамках созданного в 1992 г. Департамента по гуманитарным проблемам (ДГП) образовано специальное подразделение, в задачи которого входит разработка как общих, так и конкретных программ в области разминирования. При ДГП созданы специальные резервы специалистов, оборудования и снаряжения для реализации программ разминирования в зонах конфликтов. В 2000 г. и первой половине 2001 г. операции по разминированию проводились в 76 государствах.³⁶⁵ Вместе с тем генеральная линия работы ООН по данному вопросу заключается в подготовке национальных кадров, способных самостоятельно решать вопросы разминирования на местах. Так, в Афганистане программа разминирования ООН действует с 1989 г. По состоянию на 1995 г., сотрудниками ООН подготовлено около 3000 национальных специалистов, разминировано 54 квадратных километра территории, обезврежено свыше 110000 мин и 215000 взрывных устройств. 2,5 млн. человек прошли специальные инструктажи по вопросам безопасности.³⁶⁶

Следующей важной задачей миротворческой деятельности является разоружение, что, по сути, предусматривает сокращение абсолютного объема (количество оружия, огневая мощь) вооружений государств. Настоящее разоружение предполагает всеобщий (равномерный, если не одинаковый) отказ от оружия, поскольку его запасы не везде одинаковы. Его можно достичь только при помощи универсальных соглашений как превентивного, так и текущего характера.

³⁶² Boutros Boutros-Ghali. *Confronting New Challenges*. 1995. Annual Report on the Work of the Organization from the Forty-ninth to the Fiftieth Session of the General Assembly. New York, 1995, p. 349 – 350.

³⁶³ Теличкин А.А. Управление гражданской полицией ООН: Монография/ Под общ. ред. А.М. Бандурки. Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2003, с. 53 – 54.

³⁶⁴ Landmine Monitor Report 2001: Humanitarian Mine Action. In: UNPOC Handout. SWEDINT, 2002, p. 8.

³⁶⁵ International Police Task Force. *Organization, Role and Tasks: Interoffice Memorandum*. Sarajevo, May 25, 1996, p. 2.

³⁶⁶ Павлова Е.Б. Миротворчество в современном мире: теория и практика. Учебно-методическое пособие. СПб.: Изд-во С.-Петербург. Ун-та, 2008, с. 354.

Поэтому методы ведения переговоров, как и характер мер по разоружению, могут иногда соответствовать принципам классической демилитаризации.³⁶⁷

К тому же, важным моментом миростроительства является создание системы контроля над ключевыми ресурсами экономики страны. Как не парадоксально звучит, наибольшие проблемы для миростроительства сейчас вызывают государства, обладающие природными ресурсами (нефтью, алмазами и т.д.), так как борьбу за доступ к ресурсам прекратить практически невозможно. Местные партии, прикрываясь борьбой за независимость, справедливость, демократию и т.д. стремятся достичь источников быстрого личного обогащения, и, очевидно, что какие бы благие цели не ставило перед собой международное сообщество, вряд ли мирные процессы восторжествуют. Тем не менее, среди последних проектов преодоления данной проблемы есть некоторые весьма оригинальные. Например, проводить тендер среди ТНК на добычу ресурсов с предоставлением плана восстановления инфраструктуры страны. Контроль за исполнением данной задачи возложить на органы ООН. Безусловно, проект несколько идеалистичный, хотя если мы изначально допускаем, что миротворчество ведется во имя мира и согласия на планете, мы должны допускать и подобные решения.³⁶⁸

Одним из самых перспективных аспектов деятельности Гражданской полиции в постконфликтный период является создание правоохранительных органов страны пребывания миссии, а также организация профессиональной подготовки их персонала.³⁶⁹

В вышеуказанном докладе Б. Бутроса Гали все эти реалии учтены, и когда он

говорит о миротворческих операциях в широком смысле, то понятно, почему упоминает о важности учета таких глубинных причин, как: политическое давление, социальная справедливость, экономический хаос. Здесь вопрос переходит уже в область постоянного поддержания мира.³⁷⁰

Кроме того, нельзя не учитывать, что для выбора правильного пути действия миротворческих сил в целом очень важным является полноценное изучение региона конфликта, причин его возникновения, настроение населения данного района и прочее, каждого отдельного миротворца, что и включает в себя, мы бы сказали, подготовительная фаза миростроительства. Абсолютно верным есть утверждение Павловой Е.Б., что для начала процесса миростроительства необходимо разобраться, что именно представляет важность для местного населения, например, что для этих людей включает в себя понятие суверенитет, как именно и на какие слои влияет информационный поток, в чем суть социального конфликта. Нужно пытаться понять, что первично в конфликте – борьба за идентичность и независимость или борьба за политическую децентрализацию и стабильность. Необходимо ознакомиться со всеми возможными интерпретациями конфликта и задачей миротворца будет определить насколько все рассказанное соответствует действительности.³⁷¹

При указанном широком подходе к построению мира в миротворческий контингент должны непременно включаться, кроме военного персонала, квалифицированный полицейский и гражданский персоналы. К. Аннан лаконично формулирует эти «постконфликтные задачи»: «Наряду с развертыванием сил по разъединению сторон и проведением многоплановых

³⁶⁷ Нгуен Куок Динь, Патрик Дайе, Алэн Пелле. Международное публичное право: В 2-х т. Т.2: Кн. 3.: Международные отношения. / Пер. с фр. К.: Сфера, 2001, с. 179.

³⁶⁸ Кустарев А. «Неудавшиеся государства». В: Космополис. Лето 2004, № 2 (8), с. 21.

³⁶⁹ Теличкин А.А. Управление гражданской полицией ООН: Монография/ Под общ. ред. А.М. Бандурки. Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2003, с. 56 – 57.

³⁷⁰ Бутрос-Гали Б. Повестка дня для мира. Превентивная дипломатия, миротворчество и поддержание мира. Доклад Генерального секретаря ООН. Нью-Йорк, 1992, с. 24. [On-line]: <http://www.un.org/Docs/SG/agpeace.html>. (Дата посещения: 09.01.2012).

³⁷¹ Павлова Е.Б. Миротворчество в современном мире: теория и практика. Учебно-методическое пособие. СПб.: Изд-во С.-Петербург. Ун-та, 2008, с. 68.

операций по оказанию сторонам содействия в осуществлении соглашений, миротворческие силы нередко берут на себя ответственность за функционирование временных администраций, сочетая при этом решение в равной степени важных и в некоторых случаях противоречивых задач по управлению этими территориями, оказанию поддержки становлению местных учреждений и укреплению правопорядка».³⁷²

Но в любом случае постконфликтная реабилитация предполагает включение важнейших элементов инфраструктуры, а также государственных управленческих институтов страны в восстановление или укреплении ее государственности при непосредственном участии миротворческих сил. Следует отметить, что на миротворческие силы в Югославии с самого начала была возложена не только миссия силой подавить вспыхнувший конфликт на этнической основе и гуманитарную катастрофу, но и задача устанавливать отношения с местными военными и гражданскими властями.

Задачи в данном случае были разделены на главные и вспомогательные. Последние – это и есть задачи постконфликтного миростроительства, о которых и идет речь. Они в данном случае были сформулированы следующим образом: «оказывать помощь в создании безопасных условий для выполнения другими сторонами других задач, включая, свободные и справедливые выборы; содействовать организациям в передвижении при осуществлении ими гуманитарных миссий; оказывать помощь персоналу Верховного комиссара по делам беженцев и другим международным организациям в осуществлении ими гуманитарных миссий; обеспечивать и предотвращать воспрепятствование передвижению гражданского населения, беженцев и перемещенных лиц и надлежащим образом реагировать на

преднамеренные акты насилия, угрожающие жизни и личной безопасности».³⁷³

Как уже отмечалось, формулировка конкретных задач относительно постконфликтного миростроительства всегда будет отличаться от ситуации к ситуации. Но главное – это признание необходимости учитывать комплексность миротворческих операций и соответствующей ориентации всего организационного процесса в данном вопросе.

Таким образом, «подводные камни» постконфликтного построения мира очевидны и вопрос его эффективности и успешности вызывает дискуссии. Тем не менее, при соблюдении определенных негласных правил и условий успех этой фазы миротворчества можно обеспечить. Предлагаем изучить предложенную американской исследовательницей К. Хилл Хоук проблематику миростроительства и некоторые пути решения:

- Международное сообщество нуждается в более объединенном подходе к миростроительству.
- Все военные, экономические и социальные программы должны быть скоординированы. Все международные субъекты миротворческой деятельности должны иметь общее руководство для синхронизации военных, экономических и гуманитарных аспектов миссии.
- Среди миротворцев должно присутствовать понимание того, что решение конфликта - это создание определенной обстановки, при которой все основные группы общества могли бы принимать участие в создании государственных структур.
- Обеспечение охраны порядка.
- Все комбатанты должны быть разоружены и демобилизованы.
- Возвращение беженцев или насильственно перемещенных лиц может осуществляться только после создания порядка и безопасности в регионе.

³⁷² Кофи Атта Аннан. Общая судьба – новая решимость: Годовой доклад о работе организации за 2000 год. ООН, 2000. В: Юридический ежегодник ООН. Женева: Изд-во ООН, 2003.

³⁷³ Доклад Генерального Секретаря ООН. A/50/60; S/1995/1, с. 48.

- Институциональное развитие не может происходить в отсутствии четкого политического соглашения о структуре государства и обеспечения физической безопасности граждан. Более того, необходима консолидация партий.

- Раннее проведение выборов может ухудшить обстановку, однако и откладывать этот процесс не рекомендуется; в ином случае доверие к системе может быть утеряно.

- Восстановление социальных, политических и экономических институтов без проведения фундаментальных политических и экономических реформ может подорвать стабильность и доверие к системе.

- Стабильное экономическое развитие не может происходить без национального политического урегулирования, без гарантий физической безопасности граждан, рыночных реформ и укреплении законодательной базы.

- Права меньшинств должны быть гарантированы и защищены.

- Развитие местного управления и структур может быть начато до достижения национального политического урегулирования для пропаганды доверия и кооперации между резидентами.

- Должны быть предприняты действия для восстановления справедливости по отношению к жертвам конфликта.

- Международное сообщество может развивать собственный местный проект миростроительства, если первичный был успешен.³⁷⁴

Необходимо иметь в виду, что по своей концептуальной природе миротворческие операции предназначены предотвращать конфликты и избегать их. Вполне возможны ситуации, когда миротворческие силы длительно находятся в опасном регионе, но никакого конфликта не происходит именно в силу их присутствия. Равнодушное отношение миротворческих сил к социально-политической ситуации означает не только замораживание причин,

вызвавших конфликт, но в какой-то мере соучастие в поддержании конфликтной обстановки (латентной фазы), не переходящей в открытую стадию. С другой стороны, и сами задачи миротворческих миссий, и оппозиция местного населения, политических партий и общественных объединений не позволяют расширить поле деятельности миротворческих контингентов. Именно в таких случаях необходима четкая законодательно-правовая регламентация со стороны ООН, что на сегодняшний день, увы, является пробелом в этой сфере.

Следует отметить, что постоянные дискуссии, посвященные миростроительству непосредственно и миротворчеству в целом, стали веским основанием для ООН нормализовать работу международных и неправительственных организаций в этой области. Как следствие, 20 декабря 2005 г. Генеральная Ассамблея и Совет Безопасности на параллельных заседаниях одобрили резолюции о создании Комиссии ООН по миростроительству. Этот новый межправительственный консультативный орган призван заниматься оказанием помощи в деле восстановления государств после завершения конфликтов и мобилизацией ресурсов для этих целей. Комиссия будет иметь следующие основные цели:

- 1) сводить вместе все соответствующие стороны для того, чтобы мобилизовать ресурсы и давать рекомендации и предложения относительно комплексных стратегий постконфликтного миростроительства и восстановления;

- 2) фокусировать внимание на усилиях по восстановлению и организационному строительству, которые необходимы для восстановления после конфликта, и поддерживать разработку комплексных стратегий, чтобы заложить основы устойчивого развития;

- 3) давать рекомендации и информацию для того, чтобы улучшать координацию усилий всех соответствующих сторон в рамках и за пределами Организации Объединенных Наций, разрабатывать передовые методы, содействовать обеспечению предсказуемого финансирования начальной деятельности по

³⁷⁴ Hill Hawk K. Constructing the Stable State: goals for intervention and peace building. Westport, 2002, p. 118.

восстановлению и добиваться того, чтобы международное сообщество продолжало уделять свое внимание и в течение периода постконфликтного восстановления.

Создание в 2005 г. Комиссии по миростроительству рассматривалось как эпохальное событие (ознаменовав его «новой архитектурой»), которое должно открыть новые перспективы для жителей стран, переживших конфликты. С момента создания вышеуказанной Комиссии в повестку дня были включены четыре государства, где строительство мира миротворческими контингентами продолжается и до настоящего момента: Сьерра-Леоне и Бурунди с июня 2006 г., Гвинея-Бисау - с декабря 2007 г., Центральноафриканская Республика - с июня 2008 г. Комиссия сыграла свою роль в деле поощрения инклюзивного политического диалога во всех четырех государствах. Она содействовала мирному процессу выборов в Сьерра-Леоне в 2007 г., а после того, как в марте 2009 г. в стране имела место вспышка насилия на политической почве, Комиссия обеспечила своего рода «политический зонтик» Исполнительному представителю Генерального Секретаря ООН, что позволило ему руководить проведением переговоров между политическими партиями. В Бурунди усилия Комиссии привели к формированию постоянного форума для диалога и помогли создать благоприятные условия для проведения выборов. В Центральноафриканской Республике Комиссия в декабре 2008 г. оказывала поддержку национальному политическому диалогу, который охватывал все стороны, и оказывала сторонам необходимое содействия в деле создания избирательной комиссии. В трудных условиях в периоды волнений в Гвинея-Бисау Комиссия призывала к спокойствию и диалогу.³⁷⁵

Таким образом, первоначальной задачей Комиссии, как международного политического органа, является оказание

фигурирующим в повестке дня странам помощь в определении их собственных приоритетов в области миростроительства. Используя свои знания и опыт, она должна оказывать политическое влияние на реализацию усилий по вовлечению системы ООН и широкого круга субъектов международного сообщества в процесс реализации этих приоритетных задач наиболее эффективным образом. Для того чтобы Комиссия по миростроительству смогла наиболее эффективно позиционировать себя в системе, ей следует добиваться признания и в полной мере упрочения этой по существу политической роли.

Итак, в рамках всего международного сообщества ООН призвана играть решающую роль в миростроительстве. Вспомним ст. 1 Устава ООН: «Организация Объединенных Наций преследует цели: поддерживать международный мир и безопасность и с этой целью принимать эффективные коллективные меры для предотвращения и устранения угрозы миру и подавления актов агрессии или других нарушений мира и проводить мирными средствами, в согласии с принципами справедливости и международного права, улаживание или разрешение международных споров или ситуаций, которые могут привести к нарушению мира...»³⁷⁶ В то же время система ООН является лишь одним из нескольких субъектов, оказывающих поддержку странам, находящимся в постконфликтной ситуации, и согласованность более широких международных усилий играет ключевую роль в том, чтобы помочь странам добиться успехов в их действиях, направленных на достижение прочного мира. Партнерские отношения и координация усилий основных региональных и международных действующих лиц имеют существенное значение, поскольку никто в одиночку не способен удовлетворить потребности ни в одной из приоритетных областей миростроительства.

³⁷⁵ Резолюция Генеральной Ассамблеи «Обзор архитектуры ООН в области миростроительства» A/64/868 S/2010/393, с. 45. [On-line]: www.un.org. (Дата посещения: 09.01.2012).

³⁷⁶ Статут Організації Об'єднаних Націй 1948 р. К.: Сфера, 2002, с. 2.

В заключение необходимо подчеркнуть, что миростроительная деятельность - это длительный и многогранный процесс, выходящий далеко за рамки ограниченных по времени миротворческих операций, и именно здесь необходима коллективная решимость заниматься построением мира на всеобъемлющей и конкретной основе с учетом тех реальных и практически осуществимых преобразований, которые позволили бы в качественном плане повысить уровень вклада каждого субъекта международного права.

Библиография:

1. Аннан К.А. Общая судьба – новая решимость: Годовой доклад о работе организации за 2000 год. ООН, 2000. В: Юридический ежегодник ООН. Женева: Изд-во Департамент общественной информации ООН, 2003, с. 8 – 16.
2. Бутрос-Гали Б. Повестка дня для мира. Превентивная дипломатия, миротворчество и поддержание мира. Доклад Генерального секретаря ООН. Нью-Йорк, 1992. [On-line]: <http://www.un.org/Docs/SG/agpeace.html>. (Дата посещения: 09.01.2012).
3. Декларація тисячоліття, затверджена резолюцією 55/2 Генеральної Асамблеї ООН від 8 вересня 2000 року. Київ: Вид-во Сфера, 2002. 16с.
4. Доклад Генерального Секретаря ООН. A/50/60; S/1995/1.
5. Доклад Генерального секретаря о миростроительстве в период сразу же после окончания конфликта A/63/881-S/2009/304. [On-line]: www.un.org. (Дата посещения: 09.01.2012).
6. Кустарев А. «Неудавшиеся государства». В: Космополис. Лето 2004, № 2 (8), с. 17 – 35.
7. Нгуен Куок Динь, Патрик Дайе, Алэн Пелле. Международное публичное право: В 2-х т. Т.2: Кн. 3.: Международные отношения. / Пер. с фр. К.: Сфера, 2001. 410 с
8. Павлова Е.Б. Миротворчество в современном мире: теория и практика. Учебно-методическое пособие. СПб.: Изд-во С.-Петербург. Ун-та, 2008, с. 85.
9. Резолюция Генеральной Ассамблеи «Обзор архитектуры ООН в области миростроительства» A/64/868 S/2010/393. [On-line]: www.un.org. (Дата посещения: 09.01.2012).
10. Сергеев В. «Черные дыры» глобализации. В: Космополис. Лето 2004, № 2 (8), с. 11 – 16.
11. Статут Організації Об'єднаних Націй 1948 р. К.: Сфера, 2002, с. 2.
12. Теличкин А.А. Управление гражданской полицией ООН: Монография / Под общ. ред. А.М. Бандурки. Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2003. 250 с.
13. Basic facts about the United Nations. UN Department of Public Information. New York, 2004.
14. Boutros Boutros-Ghali. Confronting New Challenges. 1995. Annual Report on the Work of the Organization from the Forty-ninth to the Fiftieth Session of the General Assembly. New York: United Nations, 1995. vi + 380 p.
15. Fasulo Linda M. An insider's guide to the UN/ United Nations In: Popular works. I Title, 2003.
16. Hill Hawk K. Constructing the Stable State: goals for intervention and peace building. Westport, 2002, p. 115 – 125.
17. International Police Task Force. Organization, Role and Tasks: Interoffice Memorandum. Sarajevo, May 25, 1996, p. 2.
18. Landmine Monitor Report 2001: Humanitarian Mine Action. In: UNPOC Handout. SWEDINT, 2002.
19. United Nations Civilian Police Handbook. First Draft /UN/223/TH/CIPO95. New York: United Nations Department of Peace-keeping Operations, October 1995. 190 p.

Copyright© Liudmila PANCENKO, 2012.

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE**UNELE REFLECȚII PRIVIND
REFORMA SISTEMULUI JUDICIAR DIN ROMÂNIA****Marian ENACHE*****ABSTRACT:
SOME REFLECTIONS ON THE JUDICIARY REFORM IN ROMANIA**

The judicial reform has become a priority in the context of deepening and accelerating the effective European integration process, which required a consistent and coherent approach of the judicial reform in all its components, coupled with reforms in other social areas.

Reform of the judiciary was regarded as a necessity in the early 90's, so that through the adoption of Act No. 92/1992 for the judiciary (repealed almost all its law No. 304/2004 was reorganized the whole system of courts and the public prosecutor's Office Act established the courts of appeal and the new organs of the Procurator's Office with them.

In line with the new judicial organization was amended and supplemented by the rules of procedure in conjunction with the new powers of the courts and the public prosecutor's Office.

This law covered the normative status of judges, the principles of independence and judges claim incompetence to follow only the provisions of the Act, the special status of prosecutors, their impartiality and stability.

Reform of the judicial system has become a priority in the context of the need to accelerate the process of European integration, which introduced a unified and coordinated approach to the reform of the judiciary in all its components with other domains of social reform, in accordance with the standards of the community.

**РЕЗЮМЕ:
НЕКОТОРЫЕ РАЗМЫШЛЕНИЯ О РЕФОРМЕ СУДЕБНОЙ СИСТЕМЫ В РУМЫНИИ**

Судебная реформа стала приоритетной задачей в контексте углубления и ускорения процесса эффективной европейской интеграции, который требует последовательного и согласованного подхода, реформы судебной системы во всех ее компонентах, в сочетании с реформами в других социальных областях.

Реформа судебной власти рассматривалась как необходимость в начале 90-х, так что путем принятия закона № 92/1992 для судебной системы (отменены почти все ее законом № 304/2004 была реорганизована вся система судов и прокуратуры. Законом созданы апелляционные суды и соответствующие новые органы прокуратуры при них.

В соответствии с новой судебной организацией были внесены поправки и дополнены правила процедуры в сочетании с новыми полномочия судов и прокуратуры.

В этом законе, были охвачены нормативный статус судей, принципы независимости и неподсудности судей, требование следовать только положениям закона, особый статус прокуроров, их беспристрастность и стабильности.

Реформа судебной системы стала приоритетной задачей в контексте необходимости ускорения процесса европейской интеграции, которая ввела единый и согласованный подход к реформе судебной системы во всех ее компонентах, связанных с другими доменами социальных реформ, в соответствии с стандартами сообщества.

* **ENACHE Marian** - Doctor în drept, Ex-Ambasador al României în Republica Moldova (1993 - 1996). (București, România); **ENACHE Marian** - Ph.D. in Law, Former Ambassador of Romania in The Republic of Moldova (1993 - 1996). (Bucharest, Romania); **ЕНАКЕ Мариан** - Доктор права, Посол Румынии в Республике Молдова в 1993 - 1996 гг. (Бухарест, Румыния).

I. Considerații generale

Reforma sistemului judiciar a fost considerată ca o necesitate de la începutul anilor 90, astfel că prin adoptarea Legii nr. 92/1992 pentru organizarea judecătorească (abrogată în cvasitotalitatea ei prin Legea nr. 304/2004)³⁷⁷ a fost reorganizat întregul sistem al instanțelor judecătorești și al parchetelor de pe lângă acestea. Prin lege s-au înființat curțile de apel și parchetele corespunzătoare, precum și noi judecătoria și parchetele de pe lângă acestea³⁷⁸.

Corespunzător noii organizări judiciare au fost modificate și completate normele procedurale, prin introducerea apelului, cale ordinară devolutivă de atac, corelativ cu stabilirea competențelor instanțelor și parchetelor.

Prin același act normativ au fost reglementate statutul judecătorilor, principiile independenței, inamovibilității și supunerii numai legii, precum și cele specifice statutului procurorilor - legalitatea, stabilitatea și imparțialitatea.

Reforma sistemului judiciar a devenit o prioritate efectivă în contextul accentuării și accelerării procesului de integrare europeană, care a impus o abordare unitară și coerentă a reformei justiției în toate componentele sale, corelată cu reformele celorlalte domenii sociale, în acord cu aquis-ul comunitar.

După cum se cunoaște, România a depus cererea de aderare la Uniunea Europeană în cursul anului 1995, iar negocierile propriu-zise de aderare au fost deschise în luna februarie 2000.

De la depunerea cererii de aderare, Comisia Europeană a monitorizat România sub aspectul îndeplinirii criteriilor și condițiilor de aderare. Anual, rezultatele monitorizării au fost cuprinse în Raportul de monitorizare.

Încă din anul 1998, Comisia a apreciat preocupările României pentru asigurarea funcționării sistemului judiciar, dar a formulat și o serie de cerințe privind: întărirea independenței sistemului judiciar și protejarea acestuia împotriva corupției; scurtarea procedurilor judiciare; îmbunătățirea statutului

și remunerării judecătorilor și procurorilor, precum și necesitatea perfecționării profesionale a acestora.

La nivelul anului 1999, în pofida măsurilor întreprinse, sistemul judiciar din România a fost caracterizat ca fiind deficitar sub aspectul cunoașterii dreptului comunitar, financiar, fiscal și bancar, al crimei organizate și spălării banilor. Corupția rămânea o problemă larg răspândită la nivel central și local.

Apreciind unele progrese realizate în îmbunătățirea procesului de reformă a sistemului judiciar în anul 2000, Comisia Europeană a constatat puține progrese în combaterea corupției. Totuși, a fost apreciată adoptarea Legii nr. 78/2000³⁷⁹ pentru pedepsirea, descoperirea și sancționarea faptelor de corupție.

În anul 2001 a continuat reforma procedurilor judiciare, iar implementarea noii legislații privind achizițiile publice a fost apreciată pozitiv de Comisie, fiind considerată ca un mijloc important de luptă împotriva corupției. Comisia a recomandat luarea unor măsuri eficiente pentru garantarea independenței judecătorilor.

În anul 2002, reforma în domeniul judiciar a fost afectată de lipsa resurselor necesare. Comisia a recomandat ca reforma sistemului judiciar să devină o prioritate publică, bazată pe o strategie cuprinzătoare. În cadrul strategiei, independența sistemului judiciar trebuia să constituie obiectivul determinant.

În acest cadru, Strategia de reformă a sistemului judiciar 2003 - 2007³⁸⁰ a fost urmată de evoluții importante în realizarea unui sistem judiciar independent, ceea ce a permis încheierea negocierilor de aderare a României la Uniunea Europeană în luna decembrie 2004.

O contribuție semnificativă la încheierea Capitolului 24 de negocieri a avut-o adoptarea, în luna septembrie 2004, a pachetului legislativ privind statutul magistraților (Legea nr. 303/2004), organizarea judiciară (Legea nr. 304/2004) și organizarea și funcționarea Consiliului Superior al Magistraturii³⁸¹ (Legea

³⁷⁷ Legea nr. 92/1992 pentru organizarea judecătorească. În: Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 259 din 30 septembrie 1997, cu modificările și completările ulterioare.

³⁷⁸ [On-line]: <http://www.csm1909.ro/csm/index.php?cmd=24>. (Vizitat: 02.01.2012).

³⁷⁹ Legea nr. 78/2000. În: Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 219 din 18 mai 2000.

³⁸⁰ Strategia de reformă a sistemului judiciar 2003 - 2007 a fost aprobată prin H.G. nr. 1052/2003.

³⁸¹ Legea nr. 317/2004 privind Consiliul Superior al Magistraturii - cadrul legal privind consolidarea

nr. 317/2004), completat cu adoptarea Legii nr.567/2004 privind statutul personalului auxiliar de specialitate al instanțelor judecătorești și al parchetelor de pe lângă acestea, care se înscrie pe aceleași coordonate.

Legea nr. 303/2004 a reglementat incompatibilitățile și interdicțiile care îi privesc pe magistrați (denumirea comună pentru judecători și procurori), admiterea în magistratură și formarea profesională inițială a magistraților, competențele magistraților stagiari, numirea, formarea continuă, promovarea și evaluarea magistraților, drepturile și obligațiile, răspunderea și sancționarea lor disciplinară.

Prin adoptarea pachetului de legi, Consiliul Superior al Magistraturii a dobândit competențe exclusive în ceea ce privește propunerile de numire, promovarea, transferul și sancționarea judecătorilor și procurorilor, precum și toate celelalte prerogative care reveneau Ministerului Justiției în domeniul recrutării și carierei magistraților³⁸².

A fost generalizat concursul sau examenul pentru numirea și promovarea magistraților, au fost prevăzute condițiile de promovare și de desfășurare a concursurilor sau examenelor.

Totodată, au fost prevăzute norme referitoare la formarea inițială și pregătirea continuă a magistraților, precum și la pregătirea și perfecționarea personalului auxiliar.

De asemenea, a fost reconsiderat rolul parchetelor și al procurorului în vederea asigurării independenței acestuia și creșterii performanțelor în activitatea de urmărire penală.

Competențe sporite revin Consiliului Superior al Magistraturii în coordonarea Institutului Național al Magistraturii și a Școlii Naționale de Grefieri, instituții menite să contribuie la formarea inițială și formarea continuă a pregătirii și perfecționării profesionale a judecătorilor, procurorilor, precum și a personalului auxiliar de specialitate de la instanțele judecătorești și de la parchetele de pe lângă acestea.

Noile obiective ale strategiei de reformă a sistemului judiciar au fost inițiate ca urmare a

legii de revizuire a Constituției din 18 septembrie 2003, care a consacrat principiul separației și echilibrului puterilor în stat, între care și puterea judecătorească, și a consfințit rolul Consiliului Superior al Magistraturii de garant al independenței justiției.

Trebuie subliniat faptul că sistemul puterii judecătorești nu poate fi analizat doar sub aspectul reglementării sale normative, ci și în raport cu modul în care el funcționează efectiv. În consecință, caracterizarea puterii judecătorești nu poate fi ruptă de provocările la care ea este nevoită să le facă față, dintre care pot fi menționate: creșterea volumului de activitate la nivelul instanțelor, instabilitatea și incoerența legislativă, caracterul neunitar al practicii judecătorești, resursele materiale insuficiente³⁸³.

Astfel, considerațiile de mai sus privind evoluția/reforma justiției, respectiv a sistemului puterii judecătorești în România, evidențiază și faptul că procesul schimbării după 1990 până în prezent are și în acest domeniu multe aspecte contradictorii.

Tot în acest sens, cunoașterea disfuncțiilor existente este de natură să faciliteze formularea direcțiilor și priorităților pentru continuarea reformei justiției atât de necesară în condițiile consolidării statului de drept.

În cele ce urmează vom prezenta aspecte legate de **principalele modificări introduse prin noul Cod penal și efectele principalelor modificări legislative operate în cursul anului 2009 asupra actului de justiție și asupra competențelor de soluționare a diferitelor tipuri de acțiuni în justiție.**

În anul 2009 au fost adoptate o serie de acte normative care au modificat atât statutul judecătorilor și procurorilor, cât și anumite aspecte care au legătură cu sistemul judiciar în general.

Cele mai relevante acte normative pentru sistemul judiciar, adoptate în cursul anului 2009, sunt Codul civil și Codul penal.

Pe lângă acestea, se cuvin a fi menționate Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 59/2009 pentru modificarea Legii nr. 303/2004 privind statutul judecătorilor și procurorilor și pentru modificarea și completarea Legii nr. 317/2004 privind Consiliul Superior al Magistraturii,

independenței sistemului judiciar și a statutului magistraților.

³⁸²

[On-line]: <http://fs.legaladviser.ro/cb19a4065dc0f5450506d06ade8cb9a7.pdf>. (Vizitat: 02.01.2012).

³⁸³ Gavril Iosif Chiuzbaian. Sistemul puterii judecătorești. București: Editura Continent XXI, 2002. 429 p.

aprobată, cu modificări prin Legea nr. 36/2011, Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 116/2009 pentru instituirea unor măsuri privind activitatea de înregistrare în registrul comerțului, aprobată, cu modificări, prin Legea nr. 84/2010, Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 212/2008 pentru modificarea și completarea Legii nr. 146/1997 privind taxele judiciare de timbru, aprobată, cu modificări, prin Legea nr. 276/2009, Legea nr. 277/2009 privind aprobarea Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 173/2008 pentru modificarea și completarea Legii nr. 85/2006 privind procedura insolvenței și pentru modificarea lit. c) a art. 6 din Legea nr. 146/1997 privind taxele judiciare de timbru, acte normative care, deși nu cuprind modificări ample, au determinat în practică dificultăți de interpretare și aplicare.

Referitor la cele două coduri noi – Codul civil și Codul penal – adoptate în anul 2009 – nu se poate vorbi despre un impact asupra actului de justiție și asupra competențelor de soluționare a diferitelor tipuri de acțiuni în justiție, câtă vreme nu au intrat în vigoare, dar pot fi examinate în cele ce urmează principalele elemente de noutate introduse. În ceea ce privește Codul civil, Legea nr. 71/2011 privind punerea în aplicare a Legii nr. 287/2009 privind Codul civil prevede că intrarea în vigoare va avea loc la 1 octombrie 2011.

II. Noul Cod Penal

Senatul României a adoptat pe 2 martie 2011 *proiectul de lege*³⁸⁴ *pentru punerea în aplicare a Codului penal și pentru modificarea și completarea unor acte normative care cuprind dispoziții penale*³⁸⁵.

Prin proiect se propune modificarea, completarea sau abrogarea unui număr de aproximativ 225 de acte normative, pe următoarele direcții de reglementare:

- reglementarea situațiilor tranzitorii privind aplicarea în timp a legii penale;

- abrogarea unor texte de incriminare din legislația specială, ca urmare a cuprinderii acestora în Partea specială a noului Cod penal sau pentru înlăturarea suprapunerii inutile a unor texte care protejează aceleași valori sociale;

- completarea unor ipoteze de incriminare pentru a răspunde obligațiilor asumate de statul român pe plan internațional, decurgând din convenții internaționale ratificate, decizii-cadru sau directive;

- adaptarea pedepselor pentru infracțiunile care rămân în legislația specială potrivit logicii sancționatorii a noului Cod penal și înlocuirea modului actual de aplicare a pedepsei amenzii din legislația specială, instituind sistemul zilelor-amendă și pentru incriminările speciale;

- dezincriminarea unor fapte prevăzute în legislația specială și reglementarea lor drept contravenții acolo unde este cazul, în aplicarea principiului minime intervenții care guvernează legislația penală a oricărui stat de drept;

- interpretarea și completarea unor texte din Codul penal.

De asemenea, proiectul de lege prevede abrogarea Legii nr. 15/1968 privind Codul penal, cu modificările și completările ulterioare, și stabilește data intrării în vigoare a Legii nr. 286/2009 privind Codul penal, precum și necesitatea elaborării de către Guvern și supunerii aprobării Parlamentului a două proiecte de legi esențiale pentru reforma sistemului judiciar în materie penală - proiectul de lege privind organizarea și funcționarea serviciilor de probațiune și proiectul de lege privind executarea pedepselor, a măsurilor educative și a măsurilor dispuse de organele judiciare în cursul procesului penal³⁸⁶.

Ca o apreciere generală, putem spune că noul Cod penal se înscrie pe linia evoluției legislației penale, a armonizării acesteia cu exigențele europene, astfel încât să-și dovedească eficiența în apărarea ordinii de drept, în protejarea drepturilor și libertăților fundamentale ale persoanei. Sub aspect statistic, observăm că noul Cod penal consacră un număr de 243 de infracțiuni, grupate pe XIII titluri – mai mult cu 64 de infracțiuni față de Codul penal în vigoare,

³⁸⁴ Proiectul de lege a fost inițiat de Guvern, iar în prezent se află în dezbaterile Comisiei juridice, de disciplină și imunități a Camerei Deputaților, sesizată cu dezbaterile și adoptarea acestuia în calitate de Cameră decizională.

³⁸⁵ [On-line]: <http://webapp.senat.ro/sergiusenat.proiect.asp?cod=15366&pos=0&NR=L689&AN=2010>. (Vizitat: 02.01.2012).

³⁸⁶ [On-line]: http://www.avocatnet.ro/content/articles?id=23484&utm_source=3083&utm_medium=email&utm_campaign=newsletter. (Vizitat: 02.01.2012).

care consacră 179 de infracțiuni, grupate pe XI titluri, dintre care unul este abrogat³⁸⁷.

Sub aspectul sistematizării normelor de incriminare, observăm opțiunea membrilor comisiei de elaborare a proiectului noului Cod penal, precum și a legiuitorului delegat, de a plasa infracțiunile contra persoanei în titlul I, opțiune care are menirea de a sublinia atenția sporită acordată protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale persoanei, tot astfel cum art. 1 din Convenția europeană a drepturilor omului consacră obligația de a respecta drepturile omului, iar art.1 alin. (3) din Constituția României prevede că România este stat de drept, democratic și social, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile cetățenilor, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme.

Este de observat și preocuparea autorilor noului Cod penal de perfecționare, respectiv de eliminare a normelor de incriminare care au condus la o practică neunitară.

În acest sens, putem face referire la forma agravată a uciderii din culpă, art. 178 alin. (3) din actualul Cod penal, față de care, atât în doctrină, cât și în practica judiciară au fost exprimate opinii diferite, în sensul că suntem fie în prezența unui concurs de infracțiuni, fie a unei infracțiuni complexe. În condițiile în care recentul recurs în interesul legii nu a adus clarificările necesare, apreciem soluția neconsacrării unei agravante asemănătoare, prin prevederile art. 192 din noul Cod penal, cu consecința transferării întregii problematice în sfera de interpretare și aplicare a legii.

Pe linia perfecționării reglementării, putem remarca și conținutul art. 189 lit. c), referitor la omorul calificat, săvârșit pentru a se sustrage ori pentru a sustrage pe altul de la tragerea la răspundere penală sau de la executarea unei pedepse, spre deosebire de actuala redactare, art. 175 lit. g), costând în omorul săvârșit pentru a se sustrage ori pentru a sustrage pe altul de la urmărire sau arestare, ori de la executarea unei pedepse.

În loc de urmărire sau arestare, în noua redactare, circumstanța are în vedere întreaga activitate de tragere la răspundere penală. Tot astfel, la infracțiunea de amenințare, art. 206, observăm o lărgire a sferei de cuprindere a persoanelor față de care pot fi săvârșite infracțiunile sau faptele păgubitoare ce formează obiectul amenințării. În timp ce în actuala redactare, fapta ce formează obiectul amenințării se poate îndrepta împotriva persoanei amenințate, a soțului sau a unei rude apropiate, în noul Cod penal fapta poate fi îndreptată împotriva persoanei amenințate ori a altei persoane. Se au în considerare natura, calitatea relațiilor și nu relația civilă dintre cel amenințat și persoana față de care urmează să se săvârșescă, în mod nemijlocit, infracțiunea sau fapta păgubitoare.

Sub aspectul urmării imediate, în actuala redactare, amenințarea există dacă fapta este de natură să alarmeze persoana vătămată, în timp ce în noua redactare existența infracțiunii este condiționată de aptitudinea faptei de a produce o stare de temere. La infracțiunea de șantaj, art. 207, observăm că fapta de constrângere poate fi realizată prin orice mijloace, spre deosebire de actuala redactare, art. 194, la care fapta de constrângere poate fi realizată doar prin violență sau amenințare.

Observăm și o reconfigurare a principiului disponibilității părților în procesul penal, în sensul extinderii faptelor pentru care este necesară plângerea prealabilă a persoanei vătămate, respectiv reducerii celor pentru care este posibilă împăcarea părților.

Principiul disponibilității este extins și în legătură cu fapte grave, cum ar fi, de exemplu, în cazul infracțiunii de lovire sau alte violențe, art. 193 alin. (2) din Noul Cod penal, constând în fapta prin care se produc leziuni traumatice sau este afectată sănătatea unei persoane, a cărei gravitate este evaluată prin îngrijiri medicale de cel mult 90 de zile, pentru care pedeapsa constă în închisoare de la 6 luni la 5 ani sau amendă. Poate fi pusă în discuție proporționalitatea dintre gravitatea faptei, regimul sancționator, incidența disponibilității și finalitatea urmărită de către legiuitor.

O problemă deosebit de sensibilă continuă să fie aceea a raportului dintre incriminările din Codul penal și cele din legile speciale. Incriminările din legile speciale tind spre limita

³⁸⁷Tudorel Toader. Considerații privind Partea specială a noului Cod penal. [On-line]: <http://curieruljudiciar.ro/2010/03/30/consideratii-privind-partea-speciala-a-noului-cod-penal/>. (Vizitat: 02.01.2012).

excesului de reglementare, sunt dificil de ierarhizat și sistematizat, de multe ori reprezintă reluări ale celor din Codul penal, ceea ce conduce la interpretări și aplicări diferite, la o practică neunitară.

Noul Cod penal, adoptat în anul 2009, publicat în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 510 din 24 iulie 2009 urmărește, pe de o parte, valorificarea tradiției legislației penale române, iar pe de altă parte, racordarea la curentele de reglementare actuale ale unor sisteme juridice de referință în dreptul penal european.

În cele ce urmează vom prezenta pe scurt care sunt, în esență, elementele de noutate introduse prin noul Cod penal.

În reglementarea aplicării obligatorii a legii penale mai favorabile au fost aduse o serie de modificări, menite a înlătura dificultățile de aplicare a textului. În acest sens, ipoteza măsurilor educative a primit o reglementare distinctă, ele fiind sancțiuni principale și neputând fi asimilate pedepselor complementare. De asemenea, s-a avut în vedere că legea mai favorabilă intervenită după condamnarea definitivă se apreciază în primul rând prin raportare la sancțiunea principală, chiar dacă pedeapsa complementară sau măsura de siguranță ar fi mai severă, astfel că pedepsele complementare din legea veche care au corespondent în legea nouă se execută în conținutul și limitele prevăzute de aceasta.

În reglementarea principiului personalității, a fost introdusă cerința dublei incriminări, cerută de majoritatea doctrinei române și urmând unui model acceptat de majoritatea legislațiilor europene, dar s-a considerat oportună limitarea acesteia la situația infracțiunilor de gravitate mică și medie, sancționate de lege cu închisoarea de cel mult 10 ani.

Noua formulare a principiului universalității circumscrisă mai exact sfera sa de incidență, limitând-o la situațiile în care intervenția legii penale române se impune în considerarea unor angajamente asumate în plan internațional. Astfel, competența universală a legii penale române va interveni în două ipoteze: cazul infracțiunilor pe care România s-a angajat să le reprime în temeiul unei convenții internaționale; cazul în care s-a refuzat extrădarea, când

principiul *aut dedere aut iudicare* impune statului solicitat să instrumenteze cauza.

În privința legitimei apărări, au fost avute în vedere atât opiniile exprimate în doctrină, cât și experiența altor legislații și s-a renunțat la condiția pericolului grav generat de atac, gravitatea acestuia și a acțiunilor comise pentru înlăturarea sa fiind apreciate pe terenul proporționalității.

Se observă un tratament penal mai sever, dar în același timp realist comparativ cu cel consacrat de Codul penal în vigoare. Modificarea se justifică ținând seama de statisticile existente care demonstrează că în majoritatea cazurilor instanțele nu procedează la adăugarea sporului, astfel că în realitate sistemul cumulului juridic cu spor facultativ a funcționat în fapt ca un veritabil cumul prin absorbție.

În materia tratamentului sancționator al recidivei, reglementarea a fost simplificată, recurgându-se la un cumul aritmetic în cazul recidivei postcondamnatorii, respectiv la majorarea legală a limitelor speciale de pedeapsă cu jumătate în cazul recidivei postexecutorii.

Noua reglementare a categoriilor de pedeapsă începe cu pedepsele principale, continuă cu pedepsele accesorii și se încheie cu pedepsele complementare, iar ca elemente de noutate, în categoria pedepselor complementare a fost diversificat conținutul pedepsei interzicerii unor drepturi și a fost introdusă o nouă pedeapsă constând în afișarea sau publicarea hotărârii definitive de condamnare.

În noul Cod penal pedeapsa amenzii cunoaște o nouă reglementare, dar și o sferă de aplicare semnificativ lărgită față de Codul penal în vigoare, prin creșterea numărului infracțiunilor ori a variantelor acestora pentru care amenda poate fi aplicată ca pedeapsă unică, dar mai cu seamă ca pedeapsă alternativă la pedeapsa închisorii.

În scopul realizării unei cât mai bune evaluări a gravității infracțiunii comise și a pericolozității infractorului, au fost reglementate criteriile generale de individualizare a pedepsei pe baza cărora judecătorul să poată obține o imagine clară asupra semnificației sociale a infracțiunii comise și a persoanei infractorului. În plus, se instituie obligativitatea prezentării motivelor de fapt avute în vedere în procesul de

individualizare, pentru a se putea observa modul în care acestea se reflectă în rezultatul evaluării.

În materia circumstanțelor atenuante, a fost înlăturată circumstanța privitoare la conduita bună a infractorului anterior săvârșirii infracțiunii, rămânând ca o asemenea împrejurare să fie avută în vedere în cadrul criteriilor generale de individualizare a pedepsei.

De asemenea, a fost eliminată circumstanța atenuantă motivată de conduita ulterioară comiterii faptei, constând în prezentarea infractorului în fața autorității, comportarea sinceră în cursul procesului, înlesnirea descoperirii ori arestării participanților.

În privința circumstanțelor agravante, principala modificare constă în renunțarea la categoria circumstanțelor agravante judiciare întrucât, ținând seama de modul imprecis al reglementării și de efectul asupra răspunderii penale, textul se situează la limita principiului previzibilității legii.

Renunțarea la aplicarea pedepsei constă în dreptul recunoscut instanței de judecată de a renunța definitiv la stabilirea și aplicarea unei pedepse pentru o persoană găsită vinovată de comiterea unei infracțiuni, pentru îndreptarea căreia, ținând seama de infracțiunea săvârșită, de persoana infractorului și de conduita avută de acesta anterior și ulterior comiterii faptei, este suficientă aplicarea unui avertisment, deoarece stabilirea, aplicarea sau executarea unei pedepse ar risca să producă mai mult rău decât să ajute la recuperarea inculpatului.

Amânarea aplicării pedepsei constă în stabilirea unei pedepse pentru o persoană găsită vinovată de săvârșirea unei infracțiuni și amânarea temporară a aplicării acesteia, atunci când pedeapsa concret stabilită este amenda sau închisoarea de cel mult 2 ani, iar instanța apreciază, ținând seama de persoana infractorului și de conduita avută de acesta anterior și ulterior comiterii infracțiunii, că în raport cu situația personală a inculpatului, aplicarea imediată a unei pedepse nu este necesară, dar se impune supravegherea conduitei sale pentru o perioadă fixă de 2 ani.

În ceea ce privește Partea specială, sub aspectul sistematizării, s-a renunțat la structura codurilor penale anterioare, fiind reglementate mai întâi infracțiunile care aduc atingere persoanei și drepturilor acesteia și abia după aceea infracțiunile care aduc atingere atributelor

statului, această structură regăsindu-se la majoritatea codurilor europene.

În cazul infracțiunilor contra vieții, semnalăm ca element de noutate o singură formă agravată a infracțiunii de omor – omorul calificat – care regrupează atât elementele circumstanțiale agravante ale omorului deosebit de grav din actuala reglementare, cât și o parte din cele ale omorului calificat.

A fost de asemenea expres reglementată infracțiunea de ucidere la cererea victimei, ca o formă atenuată a omorului.

Reglementarea distinctă a infracțiunilor comise asupra membrilor de familie, care nu constituie altceva decât forme agravate sau atenuate ale unor infracțiuni contra vieții sau integrității corporale, s-a impus în vederea eliminării lacunelor și incoerențelor datorate modificărilor succesive ale Codului penal în vigoare.

Capitolul consacrat infracțiunilor împotriva libertății și integrității sexuale a fost complet revizuit, pe baza unei noi concepții în acord cu soluțiile diferitelor coduri europene în materie, privind relațiile dintre infracțiunile înscrise în aceasta categorie.

A fost incriminată ca faptă distinctă violarea sediului profesional, dat fiind că, potrivit jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului, și sediul persoanei juridice sau sediul profesional al persoanei fizice beneficiază de protecția conferită de art. 8 din Convenție.

O altă incriminare nouă este violarea confidențialității datelor cu caracter personal, textul urmărind să asigure protecția acestor date, a căror manipulare sau divulgare poate, potrivit jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului, să aducă atingere dreptului la viață privată, ocrotit de art. 8.

În categoria faptele contra patrimoniului care se săvârșesc prin nesocotirea încrederii, a fost introdusă o nouă incriminare, abuzul de încredere prin fraudarea creditorilor. Infracțiunea se poate comite în două modalități, fie prin fapta debitorului de a înștrăina, ascunde, deteriora sau distruge, în tot sau în parte, valori ori bunuri din patrimoniul său ori de a invoca acte sau datorii fictive în scopul fraudării creditorilor, fie prin achiziționarea de bunuri ori servicii, debitorul știind cu certitudine la momentul încheierii tranzacției că nu va putea plăti și producând astfel o pagubă creditorului.

Noile incriminări referitoare la înșelăciunea privind asigurările, deturnarea licitațiilor publice și exploatarea patrimonială a unei persoane vulnerabile își găsesc justificarea în realitatea socială, căci ele vin să sancționeze fapte care au devenit din ce în ce mai frecvente în ultimii ani.

Au fost identificate și incriminate o serie de fapte evidențiate și în practica judiciară, care pot afecta semnificativ activitatea de desfășurare a justiției, precum: obstrucționarea justiției, influențarea declarațiilor, răzbunarea pentru ajutorul dat justiției, presiuni asupra justiției, compromiterea intereselor justiției, încălcarea solemnității ședinței, ultrajul judiciar, asistența și reprezentarea neloială sau neexecutarea sancțiunilor penale.

Uzurparea funcției este o incriminare nouă, autorul fiind un funcționar public care îndeplinește un act ce excede atribuțiilor de serviciu sau continuă să exercite funcția publică, dar alta decât cea care implică exercițiul autorității de stat.

O altă incriminare nou-introdusă este falsificarea unei înregistrări tehnice. În condițiile în care în viața socială contemporană tot mai multe documente atestând o anumită împrejurare și care pot produce efecte juridice sunt eliberate automat, fără intervenția nemijlocită a unui funcționar, se impune o protecție penală a veridicității acestor atestări, în condițiile în care falsificarea lor nu poate fi încadrată pe baza textelor existente.

Camăta a fost readusă în sfera ilicitului penal, întrucât realitatea a demonstrat că prin săvârșirea acestui gen de fapte, ce pot aduce mari venituri, se eludează legislația fiscală, dar se pot produce și consecințe grave pentru interesele unei persoane.

Se remarcă incriminarea distinctă a faptei de comercializare de produse alterate, respectiv alimente, băuturi, carne sau produse din carne, medicamente, cunoscând că sunt alterate și vătămătoare sănătății, cu precizarea că, în ipoteza în care, prin falsificarea de alimente sau produse ori comercializarea de produse alterate, s-au produs vătămări ori aceste fapte au avut ca urmare moartea unei persoane, s-a adoptat soluția concursului de infracțiuni și nu a unor infracțiuni complexe.

În urma ratificării de către România a Convenției Consiliului Europei privind lupta împotriva traficului de ființe umane, a fost

introdusă și o incriminare nouă - folosirea serviciilor care fac obiectul exploatarei unei persoane traficate.

În capitolul consacrat infracțiunilor contra familiei, a fost inclusă, în plus față de incriminările existente astăzi, o incriminare nouă – împiedicarea accesului la învățământul general obligatoriu.

În ansamblu, se poate spune că obiectivele urmărite de noul Cod penal sunt următoarele: crearea unui cadru legislativ coerent în materie penală, cu evitarea suprapunerilor inutile de norme în vigoare existente în actualul Cod penal și în legile speciale, simplificarea reglementărilor de drept substanțial, menită să faciliteze aplicarea lor unitară și cu celeritate în activitatea organelor judiciare, asigurarea satisfacerii exigențelor decurgând din principiile fundamentale ale dreptului penal consacrate de Constituție și de pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului, la care România este parte, transpunerea în cadrul legislativ penal național a reglementărilor adoptate la nivelul Uniunii Europene, armonizarea dreptului penal material român cu sistemele celorlalte state membre ale Uniunii Europene.

III. Elemente de noutate în materie penală introduse prin legea nr. 202/2010 privind unele măsuri pentru accelerarea soluționării proceselor³⁸⁸

Actele normative modificate și completate prin Legea nr.202/2010 sunt următoarele:

1. Codul de procedură civilă;
2. Legea nr. 4/1953 – Codul familiei;
3. Legea nr. 304/2004 privind organizarea judiciară;
4. Legea nr. 188/2000 privind executorii judecătorești;
5. Ordonanța Guvernului nr. 66/1999 pentru aderarea României la Convenția cu privire la suprimarea cerinței supralegalizării actelor oficiale străine, adoptată la Haga la 5 octombrie 1961 (art. 2);
6. Legea notarilor publici și a activității notariale nr. 36/1995 [art. 57 alin. (1)];
7. Legea contenciosului administrativ nr. 554/2004 [art. 4 alin.(1)];

³⁸⁸ Publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 714 din 26 octombrie 2010.

8. Legea nr. 105/1992 cu privire la reglementarea raporturilor de drept internațional privat;

9. Ordonanța Guvernului nr. 2/2001 privind regimul juridic al contravențiilor [art. 34 alin. (2)];

10. Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 195/2002 privind circulația pe drumurile publice;

11. Legea nr. 61/1991 pentru sancționarea faptelor de încălcare a unor norme de conviețuire socială, a ordinii și liniștii publice (art. 9);

12. Legea nr.10/2001 privind regimul juridic al unor imobile preluate în mod abuziv în perioada 6 martie 1945-22 decembrie 1989 [art. 26 alin. (3)];

13. Legea nr. 221/2009 privind condamnările cu caracter politic și măsurile administrative asimilate acestora, pronunțate în perioada 6 martie 1945 - 22 decembrie 1989;

14. Legea nr. 31/1990 privind societățile comerciale [art. 132 alin. (9)];

15. Legea nr. 192/2006 privind medierea și organizarea profesiei de mediator (art. 26);

16. Legea nr. 146/1997 privind taxele judiciare de timbru [art. 23 alin. (2¹)] se abrogă;

17. Ordonanța de urgență a Guvernului nr.212/2008 pentru modificarea și completarea Legii nr.146/1997 privind taxele judiciare de timbru (art. III se abrogă);

18. Codul de procedură penală;

19. Legea nr. 508/2004 privind înființarea, organizarea și funcționarea în cadrul Ministerului Public a Direcției de Investigare a Infracțiunilor de Criminalitate Organizată și Terorism [art. 12 alin. (1) lit. a)];

20. Codul penal al României;

21. Legea nr. 8/1996 privind dreptul de autor și drepturile conexe [art. 145 alin. (3) se abrogă].

Judecând prin prisma modificărilor aduse Codului penal se poate afirma că Legea nr. 202/2010 privind unele măsuri pentru accelerarea soluționării proceselor își merită „renumele” de mica reformă, cel puțin din punct de vedere cantitativ³⁸⁹. Este de observat în acest sens că, art. XX din legea menționată operează doar trei intervenții asupra Codului penal:

1. La art. 18¹ se modifică alin. (2) și (3);

2. După art. 74 se introduce un nou articol, art. 74¹;

3. La art. 184, după alin. (5) se introduce un nou alineat, alin. (6).

Deși reduse ca număr, modificările menționate au un impact considerabil în materie penală și, deja, au ridicat unele probleme de interpretare, ce vor fi prezentate punctual în cele ce urmează.

a) Modificări cu privire la art. 18¹ alin. (2) și (3) C. pen.

La art. 18¹ alin. (2) C. pen. textul de lege a fost completat după cum urmează: „La stabilirea în concret a gradului de pericol social se ține seama de modul și mijloacele de săvârșire a faptei, de scopul urmărit, de împrejurările în care fapta a fost comisă, de urmarea produsă sau care s-ar fi putut produce și de persoana și conduita făptuitorului, dacă este cunoscut”.

Această completare a textului prin sintagma „dacă este cunoscut”, cu referire la făptuitor, are ca scop evident să ofere procurorului posibilitatea de a dispune neînceperea urmăririi penale *in rem*, în situația în care se apreciază că fapta nu prezintă pericolul social concret al unei infracțiuni, chiar dacă făptuitorul nu este cunoscut.

La art. 18¹ alin. (3) textul a fost modificat după cum urmează: „în cazul faptelor prevăzute în prezentul articol, procurorul sau instanța poate aplica una dintre sancțiunile cu caracter administrativ prevăzute la art. 91” (adică: mustrarea, mustrarea cu avertisment, amenda de la 100 la 1.000 lei).

Această modificare este, în primul rând, o consecință logică a completării alin. (2). În cazul în care se dispune neînceperea urmăririi penale, autorul nefiind cunoscut, evident că nu se poate aplica vreo sancțiune. Din această perspectivă, modificarea era, deci, obligatorie. În același timp, însă, prin modificarea textului inițial, aplicarea sancțiunii devine facultativă, în cazul în care făptuitorul este cunoscut.

Evident, ceea ce se poate discuta în legătură cu modificările aduse art. 18¹ din Codul penal este posibilitatea de a aplica aceste dispoziții în cazul în care făptuitorul nu este cunoscut.

Așa cum este în prezent perceput și aplicat acest articol, aprecierea asupra faptei și făptuitorului pare indisolubilă. Este greu de

³⁸⁹ Valerian Cioclei. Despre modificările aduse Codului penal prin Legea nr. 202/2010. În: Curierul Judiciar. 2011, nr. 1.

admis că se poate evalua gravitatea concretă a faptei, fără să se cunoască persoana și conduita autorului. În plus, necunoașterea autorului duce și la diminuarea sau înlăturarea altor elemente de apreciere, dintre cele prevăzute de text.

Astfel, modul și mijloacele de săvârșire a faptei, precum și împrejurările în care fapta a fost comisă, pot rămâne fără consistență, dacă autorul însuși este necunoscut. Scopul urmărit este sortit să rămână și el necunoscut, în măsura în care nu cunoaștem făptuitorul.

O problemă ce se poate ridica este legată de ipoteza în care, după ce se dă soluția de neurmărire, făptuitorul este cunoscut, iar profilul acestuia nu ar fi tocmai potrivit cu soluția adoptată. Sigur, de principiu, nici o persoană nu este exclusă din start de la aplicarea dispozițiilor art. 18¹; inclusiv recidivistul poate beneficia de prevederile acestui articol.

b) Introducerea după art.74 C. pen. a unui nou articol, art.74¹

Art. 74¹. „În cazul săvârșirii infracțiunilor de gestiune frauduloasă, înșelăciune, delapidare, abuz în serviciu contra intereselor persoanelor, abuz în serviciu contra intereselor publice, abuz în serviciu în forma calificată și neglijență în serviciu, prevăzute în prezentul cod, ori a unor infracțiuni economice prevăzute în legi speciale, prin care s-a pricinuit o pagubă, dacă în cursul urmăririi penale sau al judecării, până la soluționarea cauzei în primă instanță, învinuitul sau inculpatul acoperă integral prejudiciul cauzat, limitele pedepsei prevăzute de lege pentru fapta săvârșită se reduc la jumătate.

Dacă prejudiciul cauzat și recuperat în aceleași condiții este de până la 100.000 euro, în echivalentul monedei naționale, se poate aplica pedeapsa cu amenda.

Dacă prejudiciul cauzat și recuperat în aceleași condiții este de până la 50.000 euro, în echivalentul monedei naționale, se aplică o sancțiune administrativă, care se înregistrează în cazierul judiciar.

Dispozițiile prevăzute la alin. (1) și (2) nu se aplică dacă făptuitorul a mai săvârșit o infracțiune de același gen, prevăzută de prezentul cod, într-un interval de 5 ani de la comiterea faptei, pentru care a beneficiat de prevederile alin.(1) și (2)”.
O primă problemă ce se pune în legătură cu textul în sine este aceea a constituționalității. Se

poate foarte bine susține că textul este neconstituțional prin invocarea aceluiași argumente care au stat la baza deciziilor Curții Constituționale cu privire neconstituționalitatea dispozițiilor art. 81 alin. (4) C. pen. și art. 86¹ alin. (4) C. pen. (în vechea formulare) privind suspendarea condiționată a executării pedepsei, respectiv suspendarea executării pedepsei sub supraveghere. În esență, Curtea Constituțională a declarat neconstituționale dispozițiile prin care aplicarea mijloacelor de individualizare a pedepselor menționate sunt condiționate de repararea pagubei, deoarece o astfel de condiționare „determină o discriminare pe criteriul averii” și, în plus, îi încalcă inculpatului „dreptul la un proces echitabil care să-i asigure posibilitatea de a dovedi în mod exact întinderea drepturilor și obligațiilor în cazul conflictului adus în justiție”.

O a doua problemă este legată de natura juridică a dispozițiilor art. 74¹. Faptul că articolul nu are o denumire marginală, nu numai că se află în contradicție flagrantă cu tehnica de redactare a codului, dar întreține și o stare de confuzie cu privire la natura juridică a dispozițiilor sale.

Individualizarea pedepselor ar putea duce la concluzia că suntem în prezența unor circumstanțe generale de atenuare a pedepselor.

Aceste dispoziții nu reprezintă circumstanțe atenuante, ci cauze de reducere a pedepsei – în primele două ipoteze, respectiv o cauză de înlocuire a răspunderii penale – pentru ultima ipoteză. În privința primelor două ipoteze, se poate afirma că, dacă legiuitorul dorea că aceste împrejurări să constituie circumstanțe atenuante legale le plasa la art.73 și le trata ca atare.

Dacă legiuitorul dorea ca aceste împrejurări să reprezinte circumstanțe atenuante judiciare [deși ar fi fost o suprapunere cu art. 74 lit .b)] nu le stabilea caracter imperativ. Acestea sunt de fapt cauze legale de reducere a pedepsei și, în mod normal, ar fi trebuit inserate la articolul fiecărei infracțiuni vizate, indiferent că aceasta este prevăzută în Partea specială a codului sau într-o lege specială.

Ultima ipoteză este o cauză legală de înlocuire a răspunderii penale, corespondența cu art.90 C. pen. lit. c) fiind evidentă. În consecință, măsura nu va putea fi luată decât de instanța de judecată. Nu se poate face o paralelă cu art. 18¹ din mai multe considerente, principalul fiind

acela că la art.18¹, în configurația actuală, aplicarea unei sancțiuni cu caracter administrativ este facultativă, în timp ce la art.74¹ este obligatorie.

O a treia problemă se referă la sancționarea tentativei. Textul nu face nici o referire la această ipoteză. O posibilă interpretare ar fi în sensul că neexistând prejudiciu, tentativa este exclusă de la „beneficiarul” art. 74¹.

O a patra problemă se referă la sensul expresiei „infracțiuni economice prevăzute în legi speciale, prin care s-a pricinuit o pagubă”. Este evident că în acest caz avem de-a face cu o normă impredictibilă și, din acest considerent, vulnerabilă în raport cu jurisprudența CEDO.

Singurul indiciu este cel referitor la existența pagubei, ceea ce ar însemna ca este vorba de infracțiuni ce au ca urmare imediată producerea unui prejudiciu. Delimitarea este cu atât mai dificilă cu cât legiuitorul a exclus din această categorie infracțiunile economice din Codul penal (titlul VIII, Infracțiuni la regimul stabilit pentru anumite activități economice, art. 295 - 302).

Ultima problemă ce poate fi luată în discuție este aceea că dispozițiile art. 74¹ modifică implicit variantele agravate, referitoare la consecințele deosebit de grave, ale unora dintre infracțiunile la care acest nou articol face referire (înșelăciune, delapidare, abuz și neglijență în serviciu). Se ajunge la aceasta situație deoarece paguba în valoare de 200.000 lei, stabilită pentru consecințele deosebit de grave (art. 146 C. pen.) este mult inferioară prejudiciului de 100.000 euro, la care se referă alin. (2) al art. 74¹.

Mai trebuie precizat că modelul copiat de legiuitor pentru redactarea art. 74¹ este cel prevăzut în art. 10 din Legea nr. 241/2005 pentru prevenirea și combaterea evaziunii fiscale.

c) Introducerea la art. 184, după alin. (5), a unui nou alineat, alin. (6)

Art. 184 alin.(6). „Pentru faptele prevăzute la alin. (2) și (4), împăcarea părților înlătură răspunderea penală”.

Noul alineat prevede o cauză de înlăturare a răspunderii penale, atât în ipoteza vătămării corporale din culpă care a produs consecințele prevăzute de art. 182 alin. (1) și (2) C. pen. [art. 184 alin.(2) C. pen.], cât și în ipoteza în care

vătămarea corporală din culpă a produs aceleași consecințe, dar a fost comisă în condițiile nerespectării dispozițiilor legale sau măsurilor de prevedere pentru exercițiul unei profesii sau meserii ori pentru îndeplinirea unei anume activități [art. 184 alin. (4) C. pen.].

Față de alin. (1) și (3) ale art. 184, pentru care acțiunea penală se pune în mișcare la plângerea prealabilă a persoanei vătămate, în cazul alin. (2) și (4) urmărirea penală se efectuează din oficiu, iar împăcarea părților înlătură răspunderea penală.

Soluția adoptată de legiuitor în acest caz este corectă, ea vine în sprijinul rezolvării convenabile, în interesul părților, a conflictului de drept creat. Aceasta nouă dispoziție este convergentă cu scopul declarat al legii și se află în acord cu soluțiile legislative consacrate de noul Cod penal.

În concluzie, apreciem că modificarea art. 184 C. pen. este benefică, modificarea art. 18¹ este discutabilă și va ridica o serie de probleme în practică, iar dispozițiile art. 74¹ prezintă serioase deficiențe de fond și formă, putând fi contestată atât oportunitatea, cât și constituționalitatea acestui articol.

De asemenea, trebuie reținut că Curtea Constituțională a decis că articolul 74¹ din Codul penal, introdus prin Legea nr. 202/2010, care prevede reducerea limitelor de pedeapsă la jumătate pentru anumite infracțiuni dacă prejudiciul este integral acoperit, este neconstituțional.

Decizia nr.573 din 3 mai 2011 a Curții Constituționale, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 363 din 25 mai 2011, vizează art. 74¹ din Codul penal, introdus prin Legea micii reforme, care prevede că, pentru anumite infracțiuni, în cazul în care inculpatul acoperă integral prejudiciul creat în cursul urmăririi penale sau până la pronunțarea primei instanțe, limitele de pedeapsă se reduc la jumătate. Excepția la acest articol a fost ridicată în cadrul unui proces, iar judecătorii Curții Constituționale au admis-o, astfel încât prevederea a fost declarată neconstituțională.

Curtea Constituțională arată, în motivarea deciziei prin care a hotărât că art. 74¹ din Codul penal, introdus prin Legea micii reforme, este neconstituțional, că, prin condiționarea reducerii limitelor de pedeapsă de un anumit moment procesual, respectiv până la soluționarea cauzei

în prima instanță, este afectat principiul egalității cetățenilor în fața legii.

„În cauza de față, tratamentul juridic de clemență opozabil învinuitorilor sau inculpaților care solicită reducerea pedepsei la jumătate, aplicarea unei pedepse cu amenda ori a unei sancțiuni cu caracter administrativ, nu este justificată de situația diferită în care s-ar afla făptuitorii, ci de celeritatea soluționării cauzei. Stabilirea unui asemenea criteriu, aleatoriu și exterior conduitei persoanei, este în contradicție cu principiul egalității în fața legii, consacrat de art. 16 alin. (1) din Constituție, conform căruia, la situații egale, tratamentul juridic aplicat nu poate fi diferit”, arată judecătoria Curții Constituționale, în motivarea deciziei din 3 mai.³⁹⁰

Astfel, art. 74¹ prevede, la primul alineat, că „În cazul săvârșirii infracțiunilor de gestiune frauduloasă, înșelăciune, delapidare, abuz în serviciu contra intereselor persoanelor, abuz în serviciu contra intereselor publice, abuz în serviciu în formă calificată și neglijență în serviciu, prevăzute în prezentul cod, ori a unor infracțiuni economice prevăzute în legi speciale, prin care s-a pricinuit o pagubă, dacă în cursul urmăririi penale sau al judecății, până la soluționarea cauzei în prima instanță, învinuitul sau inculpatul acoperă integral prejudiciul cauzat, limitele pedepsei prevăzute de lege pentru fapta săvârșită se reduc la jumătate”.

De asemenea, alin. 2 al articolului declarat neconstituțional arată că „Dacă prejudiciul cauzat și recuperat în aceleași condiții este de până la 100.000 euro, în echivalentul monedei naționale, se poate aplica pedeapsa cu amendă. Dacă prejudiciul cauzat și recuperat în aceleași condiții este de până la 50.000 euro, în echivalentul monedei naționale, se aplică o sancțiune administrativă, care se înregistrează în cazierul judiciar”.

Ultimul alineat al articolului arată că cele două dispoziții nu se aplică dacă cel care a săvârșit fapta are o infracțiune de același gen într-un interval de 5 ani, pentru care a beneficiat deja de acele prevederi. Decizia Curții Constituționale este definitivă și obligatorie.

IV. Elemente semnificative de reformă în domeniul relațiilor dreptului civil

Noul Cod civil, devenit realitate normativă ca urmare a adoptării sale prin Legea nr. 287/2009, pune în operă o reformă de profunzime a sistemului juridic românesc³⁹¹.

Instrument modern de reglementare a aspectelor fundamentale ale existenței individuale și sociale, noul Cod civil valorifică experiența reformelor recente în domeniul dreptului civil realizate de alte state (Italia, Franța, Canada - provincia Quebec, Olanda, Spania), precum și prevederile din instrumente de drept european și internaționale. Pentru a răspunde imperativelor unui prezent dinamic, realităților vii și în continuă schimbare, sunt promovate soluții noi, sunt revizuite instituții devenite clasice, sunt puse în valoare principii recunoscute în plan internațional, dar care nu au fost încă implementate în spațiul românesc.

Noul Cod civil a modificat radical concepția de ansamblu asupra materiei, optând, după modelul codurilor civile italian, elvețian și, mai recent, olandez, pentru o concepție monistă de reglementare a raporturilor de drept privat. Pentru a respecta această perspectivă, totalitatea reglementărilor privitoare la persoane, relațiile de familie și relațiile comerciale au fost încorporate în Codul civil, diviziunea tradițională în raporturi civile și raporturi comerciale nu a mai fost menținută și au fost consacrate diferențieri de regim juridic în funcție de calitatea de profesionist, respectiv non profesionist, a celor implicați în raportul juridic obligațional.

Cu titlu de exemplu, în *Cartea I* „Despre persoane” au fost regândite regulile generale privind patrimoniul persoanelor fizice și juridice, menținându-se divizibilitatea patrimoniului și consacându-se posibilitatea constituirii unor mase patrimoniale de afecțiune în cadrul cărora actele de transfer al bunurilor dintr-o masă în alta sunt calificate ca acte de administrare internă, iar nu de înstrăinare.

Un titlu special este consacrat protecției drepturilor personale nepatrimoniale prin

³⁹⁰ [On-line]:
http://www.ccr.ro/decisions/pdf/ro/2011/D0573_11.pdf
f. (Vizitat: 02.01.2012).

³⁹¹ Sursa: expunerea de motive a Proiectului de Lege pentru punerea în aplicare a Legii nr. 287/2009 privind Codul civil. [On-line]: www.cdep.ro. (Vizitat: 02.01.2012).

mijloace juridice specifice, fiind expres reglementat dreptul celui vătămat ori amenințat cu o atingere ilicită adusă personalității sale să ceară oricând instanței interzicerea săvârșirii faptei ilicite, dacă ea este iminentă, încetarea încălcării și interzicerea ei pentru viitor, dacă ea încă durează, constatarea caracterului ilicit al faptei săvârșite, dacă tulburarea pe care ea a creat-o încă subsistă.

Introducerea unor soluții noi sau, după caz, revizuirea soluțiilor vechi obligă la identificarea impactului asupra actelor normative actualmente în vigoare și la adaptarea lor corespunzătoare.

Cartea a II-a, „Despre familie”, oferă soților, pentru prima dată, posibilitatea de a alege între regimul comunității legale, cel al comunității convenționale sau cel al separației de bunuri. Spre deosebire de actuala reglementare, cei care nu vor dori să li se aplice comunitatea legală vor putea încheia convenții matrimoniale, în timpul regimului comunității, bunurile comune pot fi împărțite, în tot sau în parte, prin bună învoială, prin act încheiat în formă autentică notarială sau pe cale judecătorească.

De asemenea, noul Cod civil reglementează, în detaliu, divorțul pe cale administrativă sau prin procedură notarială și instituie competența unei singure instanțe, instanța de tutelă, pentru aplicarea tuturor măsurilor și soluționarea tuturor litigiilor prevăzute de această Carte în sarcina instanțelor judecătorești.

Implementarea acestor noi concepte presupune operarea, în prealabil, a numeroase și substanțiale modificări instituționale, dar și o atentă revizuire a cadrului normativ special ce constituie astăzi izvorul de drept al acestei materii.

Cartea a III-a, „Despre bunuri”, conține un număr semnificativ de elemente de noutate a căror punere în aplicare trebuie atent pregătită. Astfel, noul Cod civil reglementează proprietatea periodică, instituie posibilitatea de dobândire prin uzucapiune tabulară a dreptului de proprietate și a altor drepturi reale, stabilindu-se și condiții restrictive de aplicare în ce privește uzucapiunea extratabulară, introduce instituția fiduciei (corespondenta *trust-ului* în *common-law*) și consacră pentru prima dată în dreptul românesc instituția administrării bunurilor altuia.

În materia cărții funciare, modificarea este radicală, noul Cod civil instituind caracterul constitutiv al înscrierii constituțiilor sau strămutărilor drepturilor reale asupra imobilelor. Această nouă perspectivă are un important impact în plan instituțional și impune abrogarea sau revizuirea unui număr substanțial de dispoziții legale care reglementează actualmente acest domeniu.

Cartea a IV-a, „Despre moștenire și liberalități”, reglementează, după modelul Codului civil francez și cel al provinciei Quebec, cazurile de nedemnitate absolută și nedemnitate judiciară, efectele nedemnității, precum și faptul că aceste efecte pot fi înlăturate prin manifestarea expresă a voinței defunctului. De asemenea, instituția reprezentării succesoriale a fost reformată, permițându-se reprezentarea nedemnului și (prin prezenta lege) a renunțătorului.

În materia testamentului, Codul civil a inovat din mai multe puncte de vedere: a accentuat necesitatea manuscrierii testamentului olograf; a modernizat materia testamentelor privilegiate; a unificat și a simplificat dispozițiile în materia efectelor legatelor.

Totodată, sancționând soluții jurisprudențiale și doctrinare române și franceze, sunt consacrate între altele: relaxarea interdicției substituției fideicomisare, reglementarea liberalităților reziduale, un sistem unitar și simplu de calculare a cotității disponibile, extinderea, ca regulă, a reducăunii prin echivalent etc.

Aceste prevederi, prin caracterul lor de noutate, obligă la stabilirea unor norme de aplicare, pentru a nu lăsa loc interpretării și practicii neunitare.

Cartea a V-a, „Despre obligații”, este cea mai clară expresie a noii viziuni, moniste, a Codului civil. Modificările în raport cu actuala reglementare, de la izvoarele obligațiilor, până la executarea silită a obligațiilor și garantarea acestora, sunt substanțiale, iar, sub unele aspecte, chiar radicale.

Lărgirea sferei izvoarelor obligațiilor, modificarea regimului nulității, instituirea posibilității de a contracta cu privire la bunuri care, la data încheierii contractului, aparțin unei terțe persoane, strămutarea riscului în contractele translativ de proprietate odată cu predarea bunului, reglementarea expresă a impreviziunii și a denunțării unilaterale ca

modalitate de încetare a oricărui tip de contract încheiat pe durată nedeterminată, includerea, în materia răspunderii civile delictuale, a unor soluții consacrate în doctrină și jurisprudență (răspunderea pentru vătămarea unui interes, iar nu numai a unui drept subiectiv), extinderea răspunderii comitentului pentru fapta prepusului, modificarea regulilor în materie de executare silită a obligației de a face, introducerea instituției preluării de datorie, modernizarea regimului juridic al rezoluțiunii și rezilierii contractelor sinalagmatice, codificarea unor contracte (precum: contractul de furnizare, contractul de comision, contractul de expediție, contractul de agenție, contractul de intermediere, contractul de întreținere, unele contracte bancare), includerea bunurilor mobile în domeniul ipotecii, sunt doar câteva dintre elementele reformei în materia obligațiilor consacrate de Codul civil, elemente ce impun o atentă considerare a aspectelor de drept tranzitoriu.

Noul Cod civil consacră numeroase soluții novatoare și în materia prescripției. Astfel, *Cartea a VI-a*, „Despre prescripția extinctivă, decăderea și calculul termenelor”, prevede, după modelul legislațiilor moderne, posibilitatea părților ca, în limitele și condițiile prevăzute de lege, să modifice durata termenelor de prescripție ori să modifice cursul prescripției extinctive (cu excepția drepturilor de care părțile nu pot să dispună, precum și acțiunile derivate din contractele de adeziune, de asigurare și cele supuse legislației consumatorului). De asemenea, s-au instituit noi cazuri de suspendare a prescripției extinctive (de exemplu: în cazul negocierilor purtate în scopul rezolvării pe cale amiabilă a neînțelegerilor dintre părți sau în cazul necesității parcurgerii unei proceduri de conciliere prealabile prevăzute de lege). Totodată, prin derogare de la regula *accessorium sequitur principale*, în materia garanțiilor ipotecare, prescripția dreptului la acțiune privind creanța principală nu atrage și stingerea dreptului la acțiunea ipotecară.

Cartea a VII-a, „Dispoziții de drept internațional privat”, a preluat în noul Cod civil prevederile Legii nr.105/1992 privind raporturile de drept internațional privat, prevederi ce au fost însă revizuite pentru a fi puse în acord cu noua concepție în materia dreptului familiei și cu instrumentele de drept

europen și internațional în domeniul dreptului internațional privat. Cu titlu de exemplu, amintim că noua reglementare consacră autonomia de voință a soților, în sensul posibilității de a alege, în anumite limite, legea aplicabilă regimului matrimonial și distinge între efectele personale și cele patrimoniale generale ale căsătoriei (regimul primar imperativ), pe de o parte, și regimurile matrimoniale propriu-zise (legale și secundare), pe de altă parte. De asemenea, au fost reglementate condițiile în care poate fi recunoscută în România desfacerea căsătoriei prin repudiere/denuțare unilaterală, necunoscută în dreptul român.

Legea nr. 71/2011 privind punerea în aplicare a Legii nr. 287/2009 privind Codul civil a fost publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 409 din 10 iunie 2011 și rectificată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 489 din 8 iulie 2011. Prin art.220 din Legea nr. 71/2011 se dispune în mod expres că intrarea în vigoare a Codului civil va avea loc la 1 octombrie 2011. La aceeași dată se prevede abrogarea mai multor acte normative, după cum urmează:

a) Codicele civil (sau Codul civil din 1864), publicat în Monitorul Oficial nr. 271 din 4 decembrie 1864, nr. 7 (supl.) din 12 ianuarie 1865, nr. 8 (supl.) din 13 ianuarie 1865, nr. 8 (supl.) din 14 ianuarie 1865, nr.11 (supl.) din 16 ianuarie 1865, nr.13 (supl.) din 19 ianuarie 1865, cu modificările și completările ulterioare, cu excepția dispozițiilor art. 1.169 - 1.206, care se abrogă la data intrării în vigoare a Legii nr.134/2010 privind Codul de procedură civilă;

b) Legea nr. 313/1879 pentru anularea clauzei penale din oricare contracte și pentru adaosul unui alineat la art. 1.089 din Codul civil, publicată în Monitorul Oficial nr.40 din 20 februarie 1879;

c) codicele de comerț din 1887, publicat în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr.31 din 10 mai 1887, cu excepția dispozițiilor art. 46 – 55, 57, 58 și 907 – 935, aplicabile în continuare în raporturile dintre profesioniști, care se abrogă la data intrării în vigoare a Legii nr.134/2010, precum și a cărții a II-a „Despre comerțul maritim și despre navigație”, care se abrogă la data intrării în vigoare a Codului maritim;

d) Decretul nr. 2.142/1930 pentru promulgarea Legii privind funcționarea cărților funduare centrale pentru căile ferate și canale nr. 148/1930, publicat în Monitorul Oficial nr. 127 din 12 iunie 1930;

e) Legea nr. 178/1934 privind reglementarea contractului de consignație, publicată în Monitorul Oficial nr.173 din 30 iulie 1934;

f) art. 17 și art.19 – 28 din Legea nr.153/1937 privind magazinele generale și garantarea mărfurilor și cerealelor (Dockuri și silozuri), publicată în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 81 din 7 aprilie 1937;

g) Decretul-lege nr. 115/1938 pentru unificarea dispozițiilor privitoare la cărțile funciare, publicat în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 95 din 27 aprilie 1938, cu modificările ulterioare;

h) Codul civil Carol al II-lea, republicat în Monitorul Oficial nr. 206 din 6 septembrie 1940, cu modificările ulterioare;

i) Codul comercial Carol al II-lea, republicat în Monitorul Oficial nr. 194 din 23 august 1940, cu modificările și completările ulterioare;

j) Legea nr. 319/1944 pentru dreptul de moștenire al soțului supraviețuitor, publicată în Monitorul Oficial nr. 133 din 10 iunie 1944;

k) Legea nr. 163/1946 pentru înlocuirea provizorie cu cărți de evidență funciară a cărților funciare distruse, sustrate sau pierdute, publicată în Monitorul Oficial nr. 62 din 14 martie 1946, cu modificările ulterioare;

l) Legea nr. 242/1947 pentru transformarea cărților funciare provizorii din Vechiul Regat în cărți de publicitate funciară, publicată în Monitorul Oficial nr.157 din 12 iulie 1947, cu modificările ulterioare;

m) Legea nr. 4/1953 privind Codul familiei, republicată în Buletinul Oficial nr. 13 din 18 aprilie 1956, cu modificările și completările ulterioare;

n) Decretul nr. 31/1954 privitor la persoanele fizice și persoanele juridice, publicat în Buletinul Oficial nr.8 din 30 ianuarie 1954, cu modificările și completările ulterioare;

o) Decretul nr. 32/1954 pentru punerea în aplicare a Codului Familiei și a Decretului privitor la persoanele fizice și persoanele juridice, publicat în Buletinul Oficial nr.9 din 31 ianuarie 1954, cu excepția art. 30 – 43, care se

abrogă la data intrării în vigoare a Legii nr. 134/2010;

p) Decretul nr. 167/1958 privitor la prescripția extinctivă, republicat în Buletinul Oficial nr. 11 din 15 iulie 1960;

q) art. 1 – 33 și art. 36 – 147 din Legea nr. 105/1992 cu privire la reglementarea raporturilor de drept internațional privat, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 245 din 1 octombrie 1992, cu completările ulterioare;

r) Legea arendării nr. 16/1994, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 91 din 7 aprilie 1994, cu modificările și completările ulterioare;

s) art. 21 – 33 din Legea locuinței nr. 114/1996, republicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 393 din 31 decembrie 1997;

ș) art. 7, 14 și 15 din Legea nr.119/1996 cu privire la actele de stare civilă, republicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 743 din 2 noiembrie 2009, cu modificările ulterioare;

t) art. 32 din Legea fondului funciar nr. 18/1991, republicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr.1 din 5 ianuarie 1998, cu modificările și completările următoare;

ț) art. 9 alin.(8) din Legea nr.112/1995 pentru reglementarea situației juridice a unor imobile cu destinația de locuințe, trecute în proprietatea statului, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 279 din 29 noiembrie 1995, cu modificările ulterioare;

u) titlul VI „Regimul juridic al garanțiilor reale mobiliare” din Legea nr. 99/1999 privind unele măsuri pentru accelerarea reformei economice, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 236 din 27 mai 1999, cu modificările ulterioare;

v) art. 12, 14 – 25, art. 32 alin. (2), art. 43 și 44 din Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 40/1999 privind protecția chiriașilor și stabilirea chiriei pentru spațiile cu destinația de locuințe, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 148 din 8 aprilie 1999, aprobată cu modificări și completări prin Legea nr. 241/2001, cu modificările ulterioare; de la aceeași dată dispozițiile art. 12 și 14 – 25 nu se mai aplică nici contractelor de închiriere a locuinței în curs de executare;

w) Legea nr. 509/2002 privind agenții comerciali permanenți, publicată în Monitorul

Oficial al României, Partea I, nr. 581 din 6 august 2002;

x) art. 40 alin. (1), art. 41 și 42 din Legea nr. 272/2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 557 din 23 iunie 2004, cu modificările ulterioare;

y) art. 1, 5 – 13, 16, art.18 alin. (2) teza I, art. 56 alin.(1) – (4), art. 57, 59 - 63 și 65 din Legea nr.273/2004 privind regimul juridic al adopției, republicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 788 din 19 noiembrie 2009;

z) art. 90 alin. (2) din Legea gazelor nr. 351/2004, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 679 din 28 iulie 2004, cu modificările și completările ulterioare;

aa) titlul X „Circulația juridică a terenurilor” din Legea nr. 247/2005 privind reforma în domeniile proprietății și justiției, precum și unele măsuri adiacente, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 653 din 22 iulie 2005, cu modificările și completările ulterioare;

bb) orice alte dispoziții contrare, chiar dacă acestea sunt cuprinse în legi speciale.

Bibliografie:

1. Legea nr.92/1992 pentru organizarea judecătorească. În: Monitorul Oficial al României, Partea I, nr.259 din 30 septembrie 1997, cu modificările și completările ulterioare.

2. [On-line]:
<http://www.csm1909.ro/csm/index.php?cmd=24>.
(Vizitat: 02.01.2012).

3. Legea nr.78/2000. În: Monitorul Oficial al României, Partea I, nr.219 din 18 mai 2000.

4. Strategia de reformă a sistemului judiciar 2003 - 2007 a fost aprobată prin H.G. nr.1052/2003.

5. Legea nr.317/2004 privind Consiliul Superior al Magistraturii – cadrul legal privind consolidarea independenței sistemului judiciar și a statutului magistraților.

6. [On-line]:
<http://fs.legaladviser.ro/cb19a4065dc0f5450506d06ade8cb9a7.pdf>. (Vizitat: 02.01.2012).

7. Gavril Iosif Chiuzaian. Sistemul puterii judecătorești. București: Editura Continent XXI, 2002. 429 p.

8. Proiectul de lege a fost inițiat de Guvern, iar în prezent se află în dezbateră Comisiei juridice, de disciplină și imunități a Camerei Deputaților, sesizată cu dezbateră și adoptarea acestuia în calitate de Cameră decizională.

9. [On-line]:
<http://webapp.senat.ro/sergiusenat.proiect.asp?cod=15366&pos=0&NR=L689&AN=2010>. (Vizitat: 02.01.2012).

10. [On-line]:
http://www.avocatnet.ro/content/articles?id=23484&utm_source=3083&utm_medium=email&utm_campaign=newsletter. (Vizitat: 02.01.2012).

11. Tudorel Toader. Considerații privind Partea specială a noului Cod penal. [On-line]:
<http://curieruljudiciar.ro/2010/03/30/consideratii-privind-partea-speciala-a-noului-cod-penal/>. (Vizitat: 02.01.2012).

12. Valerian Cioclei. Despre modificările aduse Codului penal prin Legea nr. 202/2010. În: Curierul Judiciar. 2011, nr. 1.

13. [On-line]:
http://www.ccr.ro/decisions/pdf/ro/2011/D0573_11.pdf. (Vizitat: 02.01.2012).

14. Proiect de Lege pentru punerea în aplicare a Legii nr. 287/2009 privind Codul civil. [On-line]:
www.cdep.ro. (Vizitat: 02.01.2012).

Copyright©Marian ENACHE, 2012.

ANALIZA CADRULUI NORMATIV ȘI INSTITUȚIONAL NAȚIONAL PRIN PRISMA CONVENȚIEI CONSILIULUI EUROPEI CU PRIVIRE LA PROTECȚIA COPILOR ÎMPOTRIVA EXPLOATĂRII ȘI ABUZULUI SEXUAL DIN 25 OCTOMBRIE 2007

Ivan UNGUREAN *

Iurie LEVINTE **

ABSTRACT:

ANALYSIS OF NATIONAL LEGAL AND INSTITUTIONAL FRAMEWORK ACCORDING TO THE COUNCIL OF EUROPE CONVENTION ON THE PROTECTION OF CHILDREN AGAINST SEXUAL EXPLOITATION AND SEXUAL ABUSE FROM 25 OCTOBER 2007

Sexual abuse and sexual exploitation against children represent extremely serious forms of crime. These phenomena have long term harmful effects on victims, of physical, psychological and social nature. Their persistence threatens the fundamental values of a modern society and the trust in state institutions.

Actually, statistical data show that we assist at a significant increase of the sexual abuse and sexual exploitation case number against children and this fact should not be held in secret, but accepted as a painful reality.

From the independence declaration of Republic of Moldova in 1991 to our days, governmental institutions and civil society made a lot of effort for the prevention and control of children sexual exploitation and sexual abuse. But there is still a lot to do in this area.

The intervention of the Govern of Republic of Moldova is needed both at legal and law enforcement levels. A mechanism should be implemented that will contribute in an effective manner to the detection of all the cases when a child suffered from a sexual abuse or sexual exploitation.

The recent Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, signed on 25 October 2007 at Lanzarote represent, without doubts, till now, the highest international standard in this area.

Lanzarote Convention should be seen as a multispectral international act. It represents the result of requirements to draft an international comprehensive tool, focused on prevention measures, protection and elements of criminal law to act against all forms of sexual exploitation and sexual abuse of children and on laying down a special monitoring mechanism. The Convention does not only impose the obligation of establishing criminal responsibility for some acts that threat the social relations for normal psychological and sexual development of minors, but also reflects other aspects that are not less important. It stresses that implication of private sector, media and civil society are extremely important, because only the efforts of public authorities are not sufficiently effective to counteraction against phenomenon of exploitation or sexual abuse of children. The Convention calls the Parties to fortify international cooperation in this area and take all the necessary measures.

Due to these important reasons, the Republic of Moldova signed the Lanzarote Convention and, in compliance with the objective no. 72 of National Program for implementation of Actions Plan Republic of

* **UNGUREAN Ivan** – Licențiat în drept public, magistrul în drept, jurist. (Chișinău, Republica Moldova); **UNGURYAN Ivan** – Bachelor's degree in public law, master of law, lawyer (Chisinau, the Republic of Moldova); **УНГУРЯН Иван** – Лицензиат публичного права, магистр права, юрист (Кишинев, Республика Молдова).

** **LEVINTE Iurie** – Licențiat în drept public, magistrul în drept, jurist. (Chișinău, Republica Moldova); **LEVINTE Iurie** – Bachelor's degree in public law, master of law, lawyer (Chisinau, the Republic of Moldova); **ЛЕВИНТЕ Юрие** – Лицензиат публичного права, магистр права, юрист (Кишинев, Республика Молдова).

Moldova – European Union in the area of visa regime liberalization, approved by the Governmental Decision no. 122 of 4 March 2011, it is to be ratified till the end of 2011, being one of the first states which manifested political willing to contribute to the prevention and control of this issue in the society.

The general objective of the present article is to reveal in current national legislation the stipulations requiring to be amended according to the above mentioned Lanzarote Convention in order to assure a high level of security through prevention measures and control of crimes of sexual abuse against children and their sexual exploitation and, respectively, to draw a list of conclusions and proposals to that effect, including *de lege ferenda* suggestions.

РЕЗЮМЕ:

АНАЛИЗ НАЦИОНАЛЬНЫХ ПРАВОВЫХ НОРМ И ИНСТИТУЦИЙ В СООТВЕТСТВИИ С КОНВЕНЦИЕЙ СОВЕТА ЕВРОПЫ О ЗАЩИТЕ ДЕТЕЙ ОТ СЕКСУАЛЬНОЙ ЭКСПЛУАТАЦИИ И СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛИЯ ОТ 25 ОКТЯБРЯ 2007 Г.

Сексуальное насилие и сексуальная эксплуатация в отношении детей представляют собой чрезвычайно серьезные формы преступности. Эти явления имеют долгосрочные вредные воздействия на жертв, физического, психологического и социального характера. Их присутствие угрожает фундаментальным ценностям современного общества и подрывает доверие к государственным институтам.

В наше время, статистические данные показывают значительное увеличение случаев сексуального насилия и сексуальной эксплуатации в отношении детей, и этот факт не следует удерживать в секрете, а следует в качестве болезненной реальности.

С провозглашением независимости Республики Молдова в 1991 г. до наших дней, государственные учреждения и гражданское общество предприняли не мало усилий в целях профилактики и борьбы с сексуальной эксплуатацией и сексуальными надругательствами в отношении несовершеннолетних. Но многое еще требуется предпринять в данной области.

Вмешательство Правительства Республики Молдова необходимо, как на законном, так и на практическом уровне. Требуется привести в исполнение механизм, который будет способствовать эффективным образом обнаружению всех случаев, когда ребенок пострадал от сексуального насилия и сексуальной эксплуатации.

Конвенция Совета Европы о защите детей от сексуальной эксплуатации и сексуального насилия, подписанная 25 октября 2007 г. в Ланзароте является, без сомнения, самым высоким международным стандартом в этой области.

Ланзаротскую Конвенцию нужно рассматривать как многогранный международный акт. Она представляет собой результат надобности разработки международного комплексного инструмента, устанавливающего специальный механизм мониторинга, сфокусированный на мерах по предотвращению, защиты и содержит элементы уголовного права, с тем, чтобы намеренно противодействовать всем формам сексуальной эксплуатации и сексуальных надругательств над детьми. Конвенция не только обязывает к установлению уголовной ответственности за некоторые действия, угрожающие социальным отношениям относительно нормального психологического и сексуального развития несовершеннолетних, она также отражает другие аспекты, которые не менее важны. Конвенция подчеркивает, что вовлечение частного сектора, СМИ и гражданского общества крайне важно. Исходя из того, что усилия органов государственной власти не являются достаточно эффективными для противодействия явлению эксплуатации или сексуального насилия над детьми, конвенция призывает стороны к укреплению международного сотрудничества в этой области, и принятию всех необходимых мер.

В связи с отмеченными выше причинами, Республика Молдова подписала Ланзаротскую Конвенцию. В соответствии с целью №72 Национальной программы по реализации Плана действий Республика Молдова - Европейский союз по либерализации визового режима, утвержденной Постановлением Правительства №122 от 4 марта 2011 г., данная конвенция должна быть ратифицирована до конца 2011 г. Наше государство является одним из первых, проявившим политическую волю по внесению вклада в профилактику и борьбу с этой проблемой общества.

- 1. Cadrul normativ național prin prisma abuzului sexual, semnată la 25 octombrie
Convenției Consiliului Europei cu privire la 2007, la Lanzarote.
protecția copiilor împotriva exploatării și 1.1 Considerații introductive**

Potrivit pct. 72 din Programul național de implementare a Planului de Acțiuni Republica Moldova – Uniunea Europeană în domeniul liberalizării regimului de vize, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 122 din 4 martie 2011 (Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2011, nr. 37 - 38, art. 152)³⁹², Guvernul urmează să aprobe proiectul de Lege de ratificare a Convenției și să prezinte setul de materiale Parlamentului privind ratificarea Convenției CoE de la Lanzarote cu privire la protecția copiilor împotriva exploatării și abuzului sexual, semnată de Republica Moldova la 25 octombrie 2007. Prin Hotărârea nr. 642 din 26 august 2011, Guvernul a aprobat proiectul de lege pentru ratificarea Convenției de la Lanzarote, însă potrivit art. 11 alin. (2) din Legea nr. 595 din 24 septembrie 1999 privind tratatele internaționale ale Republicii Moldova, dacă tratatul internațional prezentat Parlamentului Republicii Moldova spre examinare implică adoptarea unor legi noi sau modificarea legilor în vigoare, proiectul legii privind ratificarea, acceptarea, aprobarea sau aderarea la tratatul internațional și proiectele legilor privind modificările în legislație se prezintă concomitent.

Obiectivul prezentului articol este evaluarea compatibilității dintre legislația națională a Republicii Moldova și Convenția Consiliului Europei cu privire la protecția copiilor împotriva exploatării și abuzului sexual, semnată la 25 octombrie 2007, la Lanzarote (în continuare Convenția de la Lanzarote sau Convenție)³⁹³, precum și expunerea recomandărilor legislative în urma cercetării.

Având în vedere scopul propus, autorii vor desfășura și argumenta pe larg doar lacunele și deficiențele legislative depistate, însoțite de recomandările de rigoare, iar normele legislative naționale compatibile doar se vor specifica.

Din start dorim să menționăm o poziție conceptuală prin prisma Convenției de la

Lanzarote, privind dreptul Părților la formularea unor rezerve. Republica Moldova dispune de dreptul formulării unor rezerve doar dacă acestea au ca temei norma expres prevăzută în conținutul Convenției. În caz contrar, orice altă rezervă care nu este permisă expres de Convenție ar fi nulă.

Prin urmare, Republica Moldova nu poate formula rezerve privind principiului teritorialității la Convenția respectivă. Astfel, rezerva care ar stabili că „până la restabilirea deplină a integrității teritoriale a Republicii Moldova, prevederile Convenției se aplică doar pe teritoriul controlat de autoritățile Republicii Moldova” este inadmisibilă și nu va produce efecte juridice din start, deoarece Convenția de la Lanzarote nu prevede posibilitatea de a formula o asemenea rezervă.

În calitate de tratat internațional, Convenția de la Lanzarote impune Statelor Părți o serie de obligații în vederea realizării scopului comun al protejării copiilor împotriva exploatării sexuale și a abuzurilor sexuale. Obligațiile rezultate din Convenție ar putea fi clasificate în felul următor:

- obligații care după specificul și natura acestora nu se referă la legislație;
- obligații care ar putea implica necesitatea intervenției legiuitorului;
- obligații care se referă exclusiv la legislație.

Este de menționat că rămâne la discreția Statelor Părți modalitatea de implementare a prevederilor Convenției. Fiecare Parte va decide individual, reieșind din specificul realităților sociale și legislației sale, modul de integrare a reglementărilor Convenției. Desigur, acest fapt nu presupune faptul că statele pot deroga de la prevederile care obligă nemijlocit de a incrimina legislativ o anumită faptă (în particular ne referim la CAPITOLUL VI „Dreptul penal material”).

Prin prisma clasificării menționate mai sus, constatăm că ***prima categorie de obligații*** nu se referă la legislație, or aceste obligații urmează a se realiza prin anumite acțiuni și măsuri concrete, dar care nu implică adoptarea sau modificarea unor legi. De regulă, astfel de obligații se materializează în acțiuni de facto, iar sub aspect formal, acestea nu conțin norme juridice și respectiv, nu pot fi privite ca acte normative, ci pot fi reflectate în documente de politici precum sunt strategiile, concepțiile și planurile (programele) de acțiuni.

³⁹² Hotărârea Guvernului nr. 122 din 4 martie 2011. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2011, nr. 37-38, art. 152. [On-line]: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=337757>. (Vizitat la: 17.11.2011).

³⁹³ Convenția Consiliului Europei cu privire la protecția copiilor împotriva exploatării și abuzului sexual, semnată la 25 octombrie 2007, la Lanzarote. [On-line]: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/treaties/Html/201.htm>. (Vizitat la: 17.11.2011).

Cea de *a doua categorie de obligații* ar putea implica necesitatea intervenției legiuitorului, dar acest fapt nu este imperativ, observăm că textul Convenției de la Lanzarote, de regulă, utilizează sintagma tipizată „fiecare Parte va lua măsurile legislative sau de altă natură necesare”.

Astfel, aceste categorii de obligații izvorâte din Convenția de la Lanzarote, nu presupun nemijlocit aspecte legislative, deoarece prin natura juridică a acestora acestea poartă un caracter mixt (obligații materializate în acțiuni de facto, cât și normativ-juridice). În particular aceste obligații se referă la măsurile ce vizează:

- încurajarea conștientizării informației referitoare la protecția și drepturile copiilor în rândul persoanelor care lucrează în mod regulat cu copiii în variate sectoare (învățământ, protecție socială, justiție, etc.) și asigurarea că persoanele respective au cunoștințe adecvate privind exploatarea sexuală a copiilor și abuzurile sexuale comise asupra acestora, precum și mijloacele pentru a le identifica (art. 5 §§ 1 și 2 din Convenție);

- asigurarea ca toți copiii să primească, în cadrul învățământului primar și secundar, informații cu privire la riscurile exploatarei sexuale și abuzurilor sexuale, precum și cu privire la mijloacele prin care se pot apăra, în funcție de nivelul lor de dezvoltare (art. 6 din Convenție);

- promovarea și organizarea unor campanii de conștientizare adresate publicului larg cu privire la fenomenul exploatarei sexuale și abuzurilor sexuale asupra copiilor și privind măsurile preventive ce pot fi luate (art. 8 §1 din Convenție);

- încurajarea participării copiilor, în conformitate cu nivelul lor de dezvoltare, la elaborarea și punerea în aplicare a politicilor, programelor sau altor inițiative legate de lupta împotriva exploatarei sexuale și abuzurilor sexuale asupra copiilor (art. 9 §1 din Convenție);

- încurajarea sectorului privat, în special sectorul tehnologiei informației și comunicațiilor, industriei turismului și transportului, sectoarelor bancare și financiare, precum și societății civile să participe la elaborarea și punerea în aplicare a politicilor de prevenire a exploatarei sexuale și a abuzurilor sexuale asupra copiilor și să pună în aplicare

norme interne prin autoreglementare (art. 9 §2 din Convenție);

- încurajarea mass-media să furnizeze informații corespunzătoare privind toate aspectele exploatarei și abuzului sexual comise asupra copiilor, cu respectarea independenței mass-mediei și a libertății presei (art. 9 §3 din Convenție);

- încurajarea finanțării, după caz, inclusiv prin crearea de fonduri, a unor proiecte și programe desfășurate de către societatea civilă și menite să prevină și să îi apere pe copii de exploatarea sexuală și de abuzuri sexuale (art. 9 §4 din Convenție);

- asigurarea coordonării la nivel național sau local dintre diferitele autorități cu competențe în domeniu (art. 10 §1 din Convenție);

- stabilirea de programe sociale eficiente și înființarea, după caz, a structurilor multidisciplinare care să asigure sprijinul necesar pentru victime, pentru părinții și rudele apropiate ale acestora, cât și pentru orice persoană care răspunde de îngrijirea lor (art. 11 §1 din Convenție);

- încurajarea persoanelor care, cu bună-credință, cunosc sau au bănuieli despre existența exploatarei sexuale sau a abuzurilor sexuale comise asupra copiilor să sesizeze serviciile competente (art. 12 §2 din Convenție);

- încurajarea și sprijinirea înființării de servicii de comunicare, cum ar fi posturi telefonice sau de internet care să ofere consiliere (art. 13 din Convenție);

- acordarea de asistență victimelor, pe termen scurt și lung, în vederea recuperării fizice și psihosociale a acestora (art. 14 §1 din Convenție);

- asigurarea sau promovarea, de programe ori măsuri eficiente de intervenție pentru persoanele urmărite pentru oricare dintre infracțiunile prevăzute în Convenție, în vederea prevenirii și reducerii la minimum a riscurilor de recidivă a infracțiunilor de natură sexuală comise asupra copiilor, precum și evaluarea eficienței implementării acestor programe (art. 5 din Convenție);

- tendința de a integra prevenirea și lupta împotriva exploatarei sexuale și a abuzurilor sexuale comise asupra copiilor în programe de asistență pentru dezvoltare furnizate unor state terțe (art. 38 §4 din Convenție).

Prin prisma acestei categorii de obligații combaterea și prevenirea eficientă a exploatării și abuzurilor sexuale a copiilor, precum și protecția drepturilor minorilor nu poate fi realizată fără implementarea acțiunilor enumerate, or nu este suficientă doar prin adoptarea unui cadru normativ favorabil, dar se impune și manifestarea de voință și inițiativă din partea organelor competente, în conlucrare activă cu societatea civilă și mass-media. În acest sens, autoritățile trebuie să depună eforturile necesare pentru realizarea acestor obligațiuni.

Vom efectua analiza cadrului normativ național în domeniu, axându-ne în principiu pe cea de a **treia categorie de obligații care se referă exclusiv la legislație**, dezvoltând-o prin prisma celor trei *componente structurale* ale Convenției de la Lanzarote, urmând succesiunea logică a conceptului acesteia, și anume: dreptul material, dreptul procedural și alte materii legislative tangente.

Considerăm oportun de a examina gradul de compatibilitate a legislației penale și celei contravenționale concomitent. Acest fapt este justificat prin faptul că, deși legislația națională face diferență dintre aceste două categorii de răspundere, ele sunt foarte apropiate ca esență. În particular, în cauza Ziliberberg c. Moldovei (hotărâre din 1 februarie 2005), Curtea Europeană a Drepturilor Omului a reiterat că, în principiu, caracterul general al Codului cu privire la contravențiile administrative (abrogat și înlocuit cu Codul contravențional al Republicii Moldova nr. 218-XVI din 24 octombrie 2008 (în continuare Codul contravențional)) și scopul pedepselor, care este atât de a pedepsi, cât și de a preveni, sunt suficiente pentru a arăta că, în sensul art. 6 al CEDO, reclamantul a fost acuzat de o abatere penală (a se vedea în acest sens și Lauko v. Slovacia, hotărâre din 2 septembrie 1998, Reports 1998-VI, § 58)³⁹⁴. Caracterul penal al contravenției a fost dovedit și de faptul că reclamantul a fost adus la poliție. Codul conținea prevederi cu privire la chestiuni precum: circumstanțele atenuante și agravante, răspunderea pentru tentativa de comitere a unei contravenții, precum și legitima apărare, care indică natura penală a contravențiilor

administrative. De asemenea, este important de notat că cauzele cu privire la contravențiile administrative sunt examinate de colegiile penale ale instanțelor judecătorești. Curtea a menționat că lipsa gravității pedepsei în cauză nu poate înlătura caracterul penal inerent al unei contravenții (a se vedea și hotărârea Ozturk v. Germania, hotărâre din 21 februarie 1984, Seria A nr. 73, § 54)³⁹⁵. În acest context, se constată că o contravenție urmează a fi calificată ca fiind de natură „penală” în sensul art. 6 din CEDO (a se vedea Janosevic v. Suedia, hotărâre din 23 iulie 2002, § 69), fapt care obligă statul la respectarea tuturor garanțiilor oferite de această dispoziție.³⁹⁶

1.2 Aspecte legislative privind Articolele 2 - 14 din Convenție

Principiul nediscriminării prevăzut la art. 2 din Convenție este reflectat în art. 16 din Constituție, care garantează că toți sunt egali în fața legii și a autorităților publice, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau de origine socială. De asemenea, menționăm că Proiectul Legii privind prevenirea și combaterea discriminării elaborat de către Ministerul Justiției este propus spre coordonare și consultare instituțiilor interesate, precum și societății civile.

Cu privire la Articolul 3 din Convenție, legislația națională nu necesită modificare în vederea aplicării corecte a Convenției. În mod identic, termenul de copil este definit în art. 1 din Legea nr. 338-XIII din 15 decembrie 1993 privind drepturile copilului și art. 6 p. 47) din Codul de procedură penală al Republicii Moldova nr. 122-XV din 14 martie 2003³⁹⁷ (în continuare Codul de procedură penală).

Articolul 5 § 3 din Convenție, obligă Statul de a se asigura, prin condițiile impuse candidaților la ocuparea acelor profesii care implică, în mod regulat, contactul cu copiii, că aceștia nu au fost condamnați pentru fapte de

³⁹⁵ Ozturk v. Germania, hotărâre din 21 februarie 1984, Seria A nr. 73, § 54.

³⁹⁶ Janosevic v. Suedia, hotărâre din 23 iulie 2002, § 69.

³⁹⁷ Codul de procedură penală al Republicii Moldova nr. 122 din 14 martie 2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2003, nr. 104 - 110, art. 447. [Online]: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=326970>. (Vizitat la: 17.11.2011).

³⁹⁴ Lauko v. Slovacia, hotărâre din 2 septembrie 1998, Reports 1998-VI, § 58.

exploatare sau de abuz sexual asupra copiilor. Constatăm că potrivit art. 65 din Codul penal nr. 985-XV din 18 aprilie 2002³⁹⁸ (în continuare Codul penal), instanța de judecată poate stabili privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate în calitate de pedeapsa penală pe un termen de la 1 la 5 ani.

Textul Convenției se referă la persoane care „nu au fost condamnate”, fapt ce s-ar putea de interpretat ca avându-se în vedere toate persoanele condamnate pentru asemenea fapte, indiferent de faptul dacă au fost sau nu stinse antecedentele penale. Acest lucru este doar aparent și nu urmează a se face o interpretare textuală excesiv de restrictivă, or potrivit Raportului Explicativ la Convenție³⁹⁹, sintagma „în conformitate cu dreptul său intern” permite Statelor să pună în aplicare dispoziția într-un mod care este compatibil cu normele sale interne, în special, dispozițiile privind reabilitarea și reintegrarea delincvenților. În plus, această dispoziție nu are intenția de a afecta dispozițiile legale specifice din statele care prevăd înlăturarea antecedentelor penale după o anumită perioadă de timp. Suplimentar, menționăm că și art. 296 Codul muncii al Republicii Moldova nr. 154-XV din 28 martie 2003 prevede că nu se admit în activitatea pedagogică (didactică) persoanele private de acest drept prin hotărârea instanței de judecată și persoanele cu antecedente penale pentru anumite infracțiuni.

Aplicarea art. 8 § 2 din Convenție este garantată prin reglementările actuale din Legea nr. 1227-XIII din 27 iunie 1997 cu privire la publicitate, în particular, art. 8 și art. 11 ale acesteia.

Aparent, regulile de confidențialitate impuse anumitor profesioniști ce implică lucrul cu copiii nu constituie un obstacol pentru posibilitatea acestora de a semnaliza serviciilor de protecție a copilului situațiile în care există motive rezonabile să se creadă că un copil este victima

exploatării sau a abuzului sexual. Totuși, întru implementarea deplină a art. 12 din Convenție, *considerăm oportun de a completa Legea privind drepturile copilului cu o prevedere expresă ce va exclude orice ambiguități și va stipula că prevederile legale și normele deontologice cu privire la secretul profesional nu pot împiedica persoana să sesizeze autoritățile competente despre bănuielile că un copil este victima exploatării sau a abuzului sexual.*

Articolul 14 §3 din Convenție prevede că, dacă părinții sau persoanele în a căror îngrijire se află copilul sunt implicate în exploatarea sexuală sau în abuzuri sexuale comise asupra acestuia, procedurile de intervenție adoptate vor include posibilitatea îndepărtării autorului prezumat al faptei și a retragerii victimei din mediul său familial. Potrivit art. 67 din Codul familiei al Republicii Moldova nr. 1316 din 26 octombrie 2000⁴⁰⁰ (în continuare Codul familiei), comportamentul cu cruzime față de copil, aplicarea violenței fizice sau psihice, atentarea la inviolabilitatea sexuală a copilului reprezintă temeiuri pentru decăderea din drepturile părintești. De asemenea, este posibilă și luarea copilului fără decăderea din drepturile părintești.

În cazuri excepționale, dacă există un pericol iminent pentru viața și sănătatea copilului, autoritatea tutelară poate decide luarea copilului de la părinți, comunicând acest fapt procurorului în termen de cel mult 24 de ore (art. 71 din Codul familiei). În cazul încălcării drepturilor și intereselor legitime ale copilului, inclusiv în cazul abuzului de drepturile părintești, copilul poate să se adreseze de sine stătător autorității tutelare pentru apărarea drepturilor și intereselor sale legitime, iar de la vârsta de 14 ani - instanței judecătorești. Cu toate că există un mecanism pentru aplicarea art. 14 §3 din Convenție, urmează a se menționa două aspecte.

Primo, legislația națională prevede dreptul autorității tutelare de a decide luarea copilului de la părinți doar în cazurile când „există un pericol iminent pentru viața și sănătatea copilului”.

³⁹⁸ Codul penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18 aprilie 2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr. 128-129, art. 1012. [On-line]: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=331268>. (Vizitat la: 17.11.2011).

³⁹⁹ Raportul Explicativ la Convenție prezentat la reuniunea 100, la 12 iulie 2007. [On-line]: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/Html/201.htm>. (Vizitat la: 13.12.2011).

⁴⁰⁰ Codul familiei al Republicii Moldova nr. 1316 din 26 octombrie 2000. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2001, nr. 47 - 48, art. 210. [On-line]: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=286119>. (Vizitat la: 17.11.2011).

Secundo, acest mecanism este aplicabil doar în cazul și în privința părinților. Prin urmare, consider necesară *completarea art. 71 din Codul familiei în sensul în care să se prevadă ca temei pentru luarea copilului de la părinți bănuiala rezonabilă că aceștia au comis fapte privind exploatarea sexuală sau în abuzuri sexuale sau sunt implicate în comiterea lor*. În egală măsură, este necesară adoptarea unei norme ca acest mecanism să poată fi aplicat nu doar în privința părinților, dar și a oricăror altor persoane în a căror îngrijire se află victima (tutore, curator, etc.). În cadrul acestui mecanism sunt foarte importante două momente: (1) intervenția trebuie să fie promptă și (2) să nu fie obligatorie solicitarea din partea victimei, dar autoritățile de protecție a copilului să poată reacționa din oficiu, având în vedere vulnerabilitatea acestuia.

1.3 Dreptul penal material

Prin prisma Capitolului VI „Dreptul penal material” al Convenției de la Lanzarote, este cert că, în particular, prevederile art. 18 „Abuzuri sexuale” din Convenție sunt reflectate deplin în legislația penală națională, prin incriminarea faptelor infracționale prevăzute în Codul penal.

Infracțiunile referitoare la prostituția infantilă prevăzute la art. 19 din Convenție, în legislația penală sau contravențională sunt vag reglementate la art. 206 alin. (1) lit. a) și alin. (2) din Codul penal și art. 89 din Codul contravențional⁴⁰¹ sau art. 220 „Proxenetismul”.

În această ordine de idei, parțial lit. a) ... determinarea unui copil să participe la prostituție, parțial lit. b) ... obținerea unui profit din această activitate ori exploatarea în altă manieră a unui copil în asemenea scopuri și lit. c) recurgerea la prostituția infantilă din § 1 art. 19 din Convenție, nu sunt reglementate în legislația națională. De aceea, luând în considerație pericolul social la care se atentează, prin prisma § 2 art. 19 autoritățile vor reglementa aceste fapte ca componentă de infracțiune separate sau vor prevedea aceste fapte comise cu intenție ca circumstanțe agravante, în partea specială a legii penale.

Legiuitorul a adoptat la art. 208¹ „Pornografia infantilă” din Codul penal norma care incriminează producerea, distribuția, difuzarea, importarea, exportarea, oferirea, vinderea, schimbarea, folosirea sau deținerea de imagini sau alte reprezentări ale unui sau mai mulți copii implicați în activități sexuale explicite, reale sau simulate, ori de imagini sau alte reprezentări ale organelor sexuale ale unui copil, reprezentate de manieră lascivă sau obscenă, inclusiv în formă electronică. Mai mult, ca normă generală care are ca scop protecția tuturor victimelor, indiferent de vârstă, legiuitorul la art. 90 „Producerea, comercializarea, difuzarea sau păstrarea produselor pornografice” din Codul contravențional, a incriminat patru forme de fapte pornografice contravenționale. Sub rezerva statuată la articolul 20 § 4 „fiecare parte își poate rezerva dreptul de a nu aplica, integral sau parțial, prevederile § 1 lit. f) obținerea accesului cu bună știință, prin intermediul tehnologiei informației și comunicațiilor, la pornografia infantilă” și lit. d) procurarea de pornografie infantilă pentru sine sau pentru altul, actuala normă penală de la art. 208¹ din Codul penal înglobează totalitatea faptelor intenționate statuate la Articolul 20 § 1 din Convenția de la Lanzarote.

Prin urmare, dispozițiile § 1 lit. d) și lit. f) Articolul 20 din Convenție nu sunt reglemente în legea penală. Spre deosebire de prima faptă, ultima faptă prevăzută la lit. f), relevă o situație specifică, care constituie o prerogativă a statului moldovenesc de a decide incriminarea sau neincriminarea faptei ce constă în „obținerea accesului cu bună știință, prin intermediul tehnologiei informației și comunicațiilor, la pornografia infantilă”.

În conformitate cu Articolul 21 din Convenție, părțile vor lua măsuri legislative sau de altă natură privind infracțiunile legate de participarea unui copil la spectacole pornografice. Doar art. 206 alin. (1) lit. a) din Codul penal, reglementează parțial fapta comisă cu intenție prevăzută la art. 21 § 1 lit. a) recrutarea unui copil în vederea participării la spectacole pornografice ..., din Convenție. În acest context, *autoritățile vor întreprinde toate eforturile privind incriminarea faptelor prevăzute la § 1 art. 21 din Convenție, parțial lit. a) ... favorizarea participării unui copil la*

⁴⁰¹ Codul contravențional al Republicii Moldova nr. 218 din 24 octombrie 2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2009, nr. 3-6, art. 15. [On-line]: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=330333>. (Vizitat la: 17.11.2011).

asemenea spectacole, lit. b) constrângerea unui copil să participe la spectacole pornografice sau obținerea unui profit, sau exploatarea în altă manieră a unui copil în asemenea scopuri și lit. c) faptul de a asista, în cunoștință de cauză, la spectacole pornografice care implică participarea copiilor (în cazul în care nu se va formula rezerva statuată la § 2), deoarece acestea nu sunt reglementate în legea națională.

Dispozițiile art. 22 „Coruperea copiilor” și art. 23 „Acostarea copiilor în scopuri sexuale” din Convenție, nu sunt reglementate în legislația penală și contravențională din Republica Moldova. Astfel, în cauza K.U. v. Finlanda, hotărâre din 2 decembrie 2008,⁴⁰² Curtea Europeană a considerat că, statul trebuie să creeze un sistem sigur de protecție a copiilor și altor persoane vulnerabile față de pericolul de a deveni țintă a abuzatorilor (pedofililor), în special prin intermediul internetului. În această ordine de idei, la Capitolul IV „Infrațiuni privind viața sexuală” din Codul penal, *autoritățile în mod expres și explicit urmează să prevadă incriminarea componentelor de infrațiune privind „Coruperea sexuală a copiilor” și „Acostarea copiilor în scopuri sexuale”, în vederea armonizării cadrului normativ penal dispozițiilor menționate mai sus din Convenție.*

Referitor la art. 24 „Complicitatea și tentativa” din Convenția de la Lanzarote, nu există dubii că această prevedere este reflectată deplin în cadrul normativ național. Astfel, potrivit art. 83 din Codul penal, organizatorul, instigatorul și complicele la o infrațiune, prevăzută de legea penală, săvârșită cu intenție se sancționează cu pedeapsa prevăzută de lege pentru autor. La stabilirea pedepsei se ține cont de contribuția fiecăruia la săvârșirea infracțiunii, precum și de prevederile art. 75 „Criteriile generale de individualizare a pedepsei” din Codul penal.

De asemenea, art. 27 din Codul penal prevede că, se consideră tentativă de infrațiune acțiunea sau inacțiunea intenționată îndreptată nemijlocit spre săvârșirea unei infracțiuni dacă, din cauze independente de voința făptuitorului, aceasta nu și-a produs efectul. Mai mult, art. 25 alin. (3) din Legea menționată supra statuează că, răspunderea pentru tentativă de infrațiune se stabilește, conform articolului corespunzător

din Partea specială a Codului, ca și pentru infracțiunea consumată, cu trimitere la art. 26 și 27, respectându-se prevederile art. 81 „Aplicarea pedepsei pentru infracțiunea neconsumată” din Codul penal. Articolul 81 alin. (3) din Codul penal stabilește că, mărirea pedepsei pentru tentativă de infracțiune ce nu constituie o recidivă nu poate depăși trei pătrimi din maximumul celei mai aspre pedepse prevăzute la articolul corespunzător din Partea specială a Codului pentru infracțiunea consumată.

Prevederile Articolului 25 „Competența” din Convenția de la Lanzarote, cu excepția § 2, sunt reglementate deplin în legislația penală, și anume prin: art. 11, art. 12 și art. 13 din Codul penal, precum și art. 4 din Codul contravențional și prevederile Legii nr. 371 - XVI din 1 decembrie 2006 cu privire la asistența juridică internațională în materie penală.⁴⁰³ Totodată, prevederile § 2, în partea ce se referă la dispoziția „împotriva unei persoane care își are reședința obișnuită pe teritoriul său” din art. 25 din Convenție, nu se reflectă în legislația penală. Cu referire la art. 26 din Convenție, legislația națională care reglementează competența, prevede în mod ambiguu aplicarea legii penale asupra persoanelor juridice.

De aceea, *autoritățile urmează să întreprindă toate măsurile de ordin legislativ în vederea stabilirii competenței în legătură cu orice infrațiune prevăzută în conformitate cu Convenția de la Lanzarote atunci când aceasta este comisă împotriva unei persoane care își are reședința obișnuită pe teritoriul Republicii Moldova. De asemenea, este necesară excluderea ambiguității normelor care reglementează competența privind aplicarea legii penale și asupra persoanelor juridice.*

Referitor la art. 26 „Răspunderea persoanelor juridice” din Convenția de la Lanzarote, în principiu, norma respectivă este reflectată în legislația națională la art. 21 alin. (3), (4) și (5) din Codul penal și art. 17 din Codul contravențional. Totodată, persoanele juridice sunt sancționate pentru infracțiunile pentru săvârșirea cărora este prevăzută sancțiune pentru

⁴⁰² K.U. v. Finlanda, hotărâre din 2 decembrie 2008.

⁴⁰³ Legea nr. 371-XVI din 1 decembrie 2006 cu privire la asistența juridică internațională în materie penală. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2007, nr. 14 - 17, art. 42. [On-line]: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=320384>. (Vizitat la: 17.11.2011).

persoanele juridice în Partea specială din Codul penal sau Codul contravențional.

Potrivit art. 63 alin. (1) din Codul penal, persoanelor juridice li se pot aplica următoarele pedepse: amendă; privare de dreptul de a exercita o anumită activitate și lichidare. Mai mult, Legea nr. 837 din 17 mai 1996 cu privire la asociațiile obștești⁴⁰⁴ (Republicată în temeiul art. IV al Legii nr.178-XVI din 20 iulie 2007) prevede că, se acordă certificat privind atribuirea statutului de utilitate publică asociațiilor obștești care practică activitate de interes public. Certificatul privind atribuirea statutului de utilitate publică servește temei pentru scutirea, parțială sau integrală, a asociației obștești de impozite, taxe și alte obligații de plată, precum și pentru oferirea suportului din partea statului, prin acordarea înlesnirilor fiscale și privilegiilor în conformitate cu actele legislative și normative în vigoare. Însă pentru retragerea certificatului respectiv, sunt prevăzute alte abateri decât cele prevăzute în dispozițiile Convenției.

Prin urmare, legislația națională nu prevede sancțiunile statuate la art. „Sanțiuni și măsuri” din Convenția de la Lanzarote, § 2 lit. a) excluderea de la un beneficiu sau ajutor public și lit. c) punerea sub supraveghere judiciară.

Autoritățile vor întreprinde toate măsurile de ordin legislativ, inclusiv amendarea art. 324 din Legea nr. 837 din 17 mai 1996 cu privire la asociațiile obștești, privind sancționarea persoanelor juridice cu acele sancțiuni prevăzute în dispoziția art. 27 § 2 din Convenție.

Totodată, la § 4 dispoziția „autorii de infracțiuni prevăzute în conformitate cu prezenta Convenție să fie decăzuți din drepturile părintești” prin prisma interpretării prevederilor art. 67 lit. d) și lit. h) din Codul familiei, aparent sunt reflectate, însă fără o claritate și accesibilitate juridică. *De aceea, autoritățile vor lua măsurile legislative privind completarea art. 67 lit. g) din Codul familiei cu o normă expresă care să reglementeze decăderea din drepturile părintești dacă aceștia au comis infracțiuni privind exploatarea sexuală și abuzuri sexuale împotriva minorilor.*

⁴⁰⁴ Legea nr. 837 din 17 mai 1996 cu privire la asociațiile obștești (Republicată în temeiul art. IV al Legii nr.178-XVI din 20 iulie 2007. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova 2007, nr. 153 - 156BIS. [On-line]: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=325424>. (Vizitat la: 17.11.2011).

În cazul art. 28 din Convenția de la Lanzarote, legislația națională prevede circumstanțele agravante la art. 77 din Codul penal sau pentru fiecare infracțiune separat prevăzută în partea specială a codului, cu excepția circumstanței prevăzută la lit. d) infracțiunea a fost comisă de către un membru al familiei, de către o persoană care locuia împreună cu copilul sau de către o persoană care a abuzat de autoritate, deoarece este reglementată parțial și fără a se incrimina la acele componente de infracțiune cu un grad prejudiciabil înalt.

În acest scop, autoritățile vor întreprinde toate măsurile de ordin legislativ în vederea completării normei generale prevăzute la art. 77 sau fiecare infracțiune separat din partea specială a codului, cu circumstanțele agravante statuate la art. 28 lit. d) din Convenție.

În același timp, menționez că implementarea recomandărilor formulate de către autorul articolului respectiv la capitolul „Dreptul penal material” din Convenția de la Lanzarote va contribui substanțial la procesul de armonizare a legislației penale la prevederile Protocolului facultativ la Convenția cu privire la drepturile copilului referitor la vânzarea de copii, prostituția și pornografia infantilă, ratificat prin Legea nr.29-XVI din 22 februarie 2007.

1.4 Dreptul procedural, cercetarea și urmărirea

Interesul superior al copilului reprezintă unul dintre principiile fundamentale universal recunoscute care stau la baza prevederilor Convenției de la Lanzarote. Principiul dat este stipulat atât în preambulul Convenției, cât și în art. 30 §1 al acesteia. Articolul 10 alin. (6) din Codul de procedură penală, cu titlu de principiu, prevede că în cazul când un minor este victimă sau martor în fața instanței de judecată, se va acționa pentru respectarea intereselor acestuia. Astfel, recomandăm ca să se extindă aplicabilitatea normei respective asupra întregului proces penal, or actuala redacție a normei citate se referă doar la faza judiciară.

Articolul 30 §2 din Convenție obligă statul de a adopta o abordare protectoare față de victime, asigurându-se că cercetările și procedurile penale nu agravează trauma trăită de copil. Potrivit art. 109 din Codul de procedură penală, pentru a reduce sau a exclude supunerea martorului unui vădit pericol sau pentru a reduce

revictimizarea martorului, procurorul poate solicita audierea acestuia de către judecătorul de instrucție încă la faza urmăririi penale.

De asemenea, în conformitate cu art. 111 din Codul de procedură penală, în anumite cazuri, când poate fi prejudiciată viața intimă a părții vătămate, se interzice inculpatului învinuit de comiterea unei infracțiuni sexuale și apărătorului său să prezinte probe despre pretinsul caracter sau istoria personală a victimei, cu excepția cazului când instanța acordă această permisiune. Inculpatul poate înainta cerere președintelui ședinței de judecată privind prezentarea probelor despre pretinsul caracter sau istoria personală a părții vătămate. Această cerere se soluționează în ședință închisă, la care inculpatul și acuzarea vor avea posibilitatea să se expună. În urma ședinței închise, instanța va acorda permisiunea de a prezenta probe despre pretinsul caracter sau istoria personală a părții vătămate numai dacă se va convinge de relevanța unor asemenea probe și că omiterea lor ar putea să prejudicieze inculpatul astfel încât să afecteze achitarea lui în cazul în care administrarea acestor probe va fi interzisă. În asemenea cazuri, președintele ședinței va stabili limitele în care pot fi administrate aceste probe și adresate întrebări. Suplimentar, în cazul adresării cererii victimei violenței în familie, instanța de judecată este obligată să ia măsuri de asigurare a protecției victimei față de bănuț, învinuit, inculpat membru de familie prin emiterea unei ordonanțe de protecție. Aceste măsuri de protecție, inclusiv obligarea de a nu contacta victima, sunt prevăzute la art. 215 din Codul de procedură penală.

Cu referire la art.30 §3 din Convenție, care stipulează că procedurile penale privind infracțiunile prevăzute de Convenție trebuie desfășurate cu prioritate și fără întârzieri nejustificate. În principiu, acest lucru rezultă din art. 20 din Codul de procedură penală. Acesta din urmă stipulează că unul din criteriile de apreciere a termenului rezonabil de soluționare a cauzei penale este vârsta de până la 18 ani a victimei.

În redacția actuală, se prevede că urmărirea penală și judecarea cauzelor penale în care sânt bănuț, învinuiț, inculpați arestați preventiv, precum și minori, se fac de urgență și în mod preferențial. Beneficiarii acestei norme sunt doar

bănuții, învinuiții, inculpații (arestați preventiv sau minori). *În opinia noastră este dezirabilă completarea textului alin. (3) art. 20 din Codul de procedură penală, cu o sintagmă care să extindă aplicabilitatea sa și asupra cazurilor când în cauză sunt minori victime a exploatării sau abuzurilor sexuale (sau în toate cauzele indiferent de categoriile de infracțiuni).*

Textul art. 30 § 4 și § 5 din Convenție nu implică careva modificări sau amendamente ale legislației. Norma din § 4 este una cu caracter general și obligă fiecare Parte să se asigure că măsurile de urmărire și investigație nu afectează dreptul la apărare și exigențele unui proces echitabil și imparțial, în conformitate cu art. 6 din CEDO. Garanțiile unui proces penal echitabil, conform principiilor contradictorialității, publicității, prezumției nevinovăției, asigurării dreptului la apărare etc. sunt prevăzute de Constituție, Codul de procedură penală și alte acte normative relevante. Legea nr. 45 din 12 aprilie 1994 privind activitatea operativă de investigații, art. 6 p. 20)⁴⁰⁵ și art. 110 din Codul de procedură penală asigură pe deplin cadrul juridico-normativ necesar desfășurării de anchete sub acoperire conform art. 30 § 5 din Convenție.

Obligațiile Statului privind luarea măsurilor generale de protecție întru apărarea drepturilor și intereselor victimelor, enumerate la art. 31 din Convenție, sunt reflectate în mai multe prevederi și anume în art. 18, 23, 58, 60, 77, 113 din Codul de procedură penală și cele din Legea nr. 105-XVI din 16 mai 2008 cu privire la protecția martorilor și altor participanți la procesul penal.

Cu referire la norma art. 31 § 1 lit. b) din Convenție, menționăm că aceasta, în principiu, se regăsește în art. 281 din Codul de executare al Republicii Moldova nr. 443-XV din 24 decembrie 2004 (în continuare Codul de executare)⁴⁰⁶. Acesta prevede că în cazul

⁴⁰⁵ Legea nr. 45 din 12 aprilie 1994 privind activitatea operativă de investigații. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova 2003, nr. 11 - 13, art. 38. [On-line]: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=313318>. (Vizitat la: 17.11.2011).

⁴⁰⁶ Codul de executare al Republicii Moldova nr. 443-XV din 24 decembrie 2004. Republicat în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2010, nr. 160 - 162, art. 584. [On-line]: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=336538>. (Vizitat la: 17.11.2011).

liberării condamnatului care execută pedeapsa în penitenciar, administrația penitenciarului, cu cel puțin 7 zile înainte de data la care urmează să fie liberat, informează organul afacerilor interne despre liberarea din locul de deținere a condamnatului pentru infracțiuni deosebit de grave sau excepțional de grave, precum și a persoanei perspectiva condamnării căreia a determinat aplicarea unor măsuri de protecție de stat, în conformitate cu Legea cu privire la protecția martorilor și altor participanți la procesul penal. Organul afacerilor interne întreprinde măsurile necesare pentru asigurarea protecției părții vătămate, a martorilor și a altor persoane care au acordat ajutor în procesul penal.

Urmează a se menționa că nu toate infracțiunile prevăzute de Convenția de la Lanzarote se califică potrivit legislației naționale drept infracțiuni deosebit de grave sau excepțional de grave. Aprecierea categoriei infracțiunilor în dependență de gravitatea lor se efectuează reieșind din maximul pedepsei privative de libertate, prevăzut în Partea specială a Codului penal.

Întru a exclude această inadvertență propunem a completa art. 281 alin. (1) din Codul de executare, după sintagma „infracțiuni deosebit de grave sau excepțional de grave,” cu expresia „părțile vătămate și familiile lor, în cazul condamnatului pentru infracțiuni de exploatare sexuală și abuz sexual.”. Totodată, cu referire la cazurile în care este eliberată o persoană urmărită de asemenea infracțiuni, autoritățile urmează să stabilească obligația legală a organelor competente de a informa despre aceasta victimele și familiile lor ce ar putea fi în pericol.

Conform art. 31 § 1 lit. g) din Convenție, statele urmează să asigure evitarea contactului dintre victime și infractori în sediile instanțelor și al autorităților de anchetă, cu excepția cazului în care autoritățile competente stabilesc altfel în interesul superior al copilului sau atunci când cercetările sau procesul necesită acest contact. Din punct de vedere procedural, această obligație este respectată la nivel național prin art. 113 alin. (6) din Codul de procedură penală, potrivit căruia nici un minor nu va fi obligat să participe la confruntarea cu persoana învinuită de infracțiuni contra integrității lui fizice și/sau morale. În egală măsură, menționăm că evitarea

contactului dintre abuzator și victimă poate fi realizată prin audierea acestuia din urmă de către judecătorul de instrucție încă la faza urmăririi penale, conform art. 109 din Codul de procedură penală, precum și cu aplicarea unor modalități speciale de audiere a martorului și protecția lui potrivit art. 110 din Codul de procedură penală. Astfel, instanța poate admite ca martorul să fie audiat fără a fi prezent fizic la locul unde se află organul de urmărire penală sau în sala în care se desfășoară ședința de judecată, prin intermediul mijloacelor tehnice, în particular, prin intermediul unei teleconferințe cu circuit închis, cu imaginea și vocea distorsionate astfel încât să nu poată fi recunoscut. Martorului audiat în condițiile art. 110 din Codul de procedură penală i se permite să comunice altă informație despre identitatea sa decât cea reală.

La fel, considerăm că obligația art. 31 § 1 lit. g) din Convenție se referă nu doar la evitarea pe cât posibil a contactului în cadrul unor acțiuni procesuale, dar și la excluderea contactului vizual dintre abuzator și victimă înafara acestor acțiuni, în special în incinta clădirilor instanțelor de judecată și organelor de urmărire. *Prin urmare se recomandă autorităților să examineze oportunitatea completării legislației printr-o normă care să stabilească expres obligația de întreprindere a tuturor măsurilor pentru a evita contactul victimei cu infractorul în incinta clădirilor instanțelor de judecată și organelor de urmărire (de ex. prin organizarea accesului prin intrări diferite).*

Articolele 58 și 60 din Codul de procedură penală garantează dreptul victimei și a părții vătămate la informație. Interpretarea sistemică a acestor reglementări nu relevă careva particularități despre informarea corespunzătoare a victimelor minore în conformitate cu Articolul 31 §6 din Convenție. *Propunem a completa art. 58 alin. (10) și art. 60 alin. (4) din Codul de procedură penală cu prevederi care să stipuleze că, atunci când interesele sale o cer, minorul victimă/parte vătămată va fi asigurat cu informații într-o manieră adaptată vârstei și gradului de maturitate și într-o limbă pe care o înțelege.*

Conform art. 32 din Convenție, fiecare Parte va lua măsurile necesare pentru a se asigura că cercetarea ori urmărirea infracțiunilor prevăzute de Convenție nu este condiționată de existența unei plângeri sau acuzații formulate de către

victimă și că procesul poate continua chiar dacă victima și-a retras declarațiile. În acest sens, menționăm că în Republica Moldova, procesul penal este guvernat de principiul oficialității și autoritățile sânt obligate să declanșeze procesul penal din oficiu în baza autosesizării (art. 28 și 262 din Codul de procedură penală). Regula respectivă cunoaște excepții doar în cazul când urmărirea penală se pornește numai în baza plângerii prealabile a victimei în cazul infracțiunilor enumerate expres la art. 276 din Codul de procedură penală.

Notăm că, dintre infracțiunile prevăzute de Convenție, doar în cazul art. 173 „Hărțuirea sexuală” din Codul penal este obligatorie plângerea prealabilă a victimei pentru pornirea urmării penale. Cu toate acestea, considerăm că este suficientă derogarea prevăzută de alin. (4) al aceluiași articol, care stipulează că dacă victima, din cauza incapacității sau a capacității de exercițiu limitate, a stării de neputință sau a dependenței față de bănuț sau din alte motive nu este în stare să-și apere drepturile și interesele legitime, procurorul pornește urmărirea penală chiar dacă victima nu a depus plângere. La fel, minorul căruia i s-a cauzat prejudiciu prin infracțiune va fi considerat parte vătămată fără acordul său. (art. 59 din Codul de procedură penală) Totuși, urmează a se preciza că legislația națională este parțial compatibilă cu art. 32 din Convenție, prin prisma faptului că nu există o garanție legală potrivit căreia autoritățile ar putea continua procesul penal chiar dacă victima și-a retras plângerea și declarațiile. În acest sens, alin. (4) art. 276 din Codul de procedură penală pare a fi inaplicabil deoarece se referă doar la pornirea urmării penale, iar alin. (5) din același articol prevede că, procurorul sau instanța de judecată sunt obligate doar în cazurile de violență în familie să verifice dacă voința de împăcare a victimei este liber exprimată, asigurându-se că victima a avut acces real la asistență și protecție. Articolele 58 și 60 din Codul de procedură penală prevăd dreptul victimei/părții vătămate de a retrage cererea sau plângerea, însă nu se prevăd norme speciale privind continuarea urmării în aceste cazuri. Din aceste considerente, *considerăm necesar de a completa art. 276 din Codul de procedură penală cu un text legal care să prevadă expres că, în cazul infracțiunilor de exploatare și abuz*

sexual asupra copiilor, procesul poate continua chiar dacă victima și-a retras plângerea.

În contextul comentariilor privind art. 32 din Convenție referitor la necondiționarea urmării de existența plângerii victimei, urmează a se preciza următoarele aspecte. Accentuăm că Convenția de la Lanzarote instituie o prezumție specifică în scopul protecției copiilor, conform căreia, dacă vârsta victimei nu este cunoscută cu certitudine și există motive să se creadă că este vorba despre un copil, până la determinarea vârstei sale, victimei urmează să i se acorde măsurile de protecție și asistența care sunt prevăzute pentru copii. Această prezumție este argumentată prin vulnerabilitatea victimei. Prezumția respectivă rezultă în special din textul art. 11 §2, 32, 34 §2 și 35 §3 din Convenție. Chiar dacă între aceste norme legale există o legătură strânsă, menționăm că esența lor și câmpul de aplicare diferă. Respectiv, art. 11 §2 conține o normă care poate fi apreciată drept una generală cu caracter de principiu. Articolul 32 din Convenție se referă la partea procedurală privind intentarea urmării penale și posibilitatea continuării acesteia independent de depunerea unei plângeri/sesizări privind infracțiunea. Astfel, urmează a se deosebi conceptual art. 32 din Convenție de art. 34 §2 din Convenție, deoarece acesta din urmă, deși se referă la fel la faza inițială a procedurii penale, are în substanță o prevedere materială privind calificarea faptei penale sesizate.

Articolul 34 §2 din Convenție nu impune nici o modificare a legislației. Articolul 274 alin. (5) din Codul de procedură penală stipulează că, în cazul în care procurorul refuză pornirea urmării penale, el confirmă faptul dat prin ordonanță motivată. Această normă urmează a fi interpretată prin prisma principiului oficialității urmării penale (art. 28 și 262 din Codul de procedură penală) și a obligației organului de urmărire penală de a lua toate măsurile prevăzute de lege pentru cercetarea sub toate aspectele, completă și obiectivă, a circumstanțelor cauzei pentru stabilirea adevărului. Prin urmare, procurorul nu este în drept să refuze pornirea urmării penale sau să dispună încetarea acesteia, decât după ce s-a demonstrat în mod cert că vârsta victimei este o circumstanță care exclude urmărirea penală conform art. 275 din Codul de procedură penală (în cazul dat, fie fapta nu este prevăzută de legea

penală ca infracțiune, fie fapta nu întrunește elementele infracțiunii). În partea ce se referă la art. 35 §3 din Convenție, acesta se referă la volumul drepturilor copilului în cadrul audierilor conform standardelor art. 35 §§ 1 și 2 din Convenție (prevederile respective vor fi comentate în continuare). Considerăm că art. 35 §3 din Convenție nu este reflectat în legislația procedurală, *din care motive propunem de a examina oportunitatea completării art. 481 din Codul de procedură penală cu un alineat suplimentar care să prevadă că în cazul audierii victimei a cărei vârstă este incertă și există motive să se creadă că este vorba despre un copil, victima se va audia conform procedurii prevăzute pentru minori, până la confirmarea vârstei acesteia.*

Articolul 33 din Convenție obligă fiecare Parte de a lua măsurile necesare pentru a se asigura că termenul de prescripție pentru inițierea procedurilor în legătură cu infracțiunile stabilite în Convenție continuă pe o perioadă de timp suficientă pentru a permite demararea eficientă a urmăririi după ce victima a împlinit vârsta majoratului și că este proporțională cu gravitatea infracțiunii respective. Urmează a se menționa că legislația națională stabilește următoarele termene de prescripție a tragerii la răspundere penală: 2, 5, 15, 20 și 25 ani, în dependență de categoria infracțiunii (ușoară, mai puțin gravă, gravă, deosebit de gravă, excepțional de gravă). Aprecierea categoriei infracțiunii se efectuează în dependență de maximul pedepsei privative de libertate prevăzut în partea specială a Codului penal. Considerăm că doar termenele de prescripție de 15, 20 și 25 ani, prevăzute pentru infracțiunile grave, deosebit de grave și excepțional de grave, respectiv, sunt în mod obiectiv în conformitate cu Convenția. Notăm că, potrivit art. 16 din Codul penal, pentru ca termenul de prescripție să fie unul de 15 ani sau mai mare, termenul maxim al sancțiunii privative de libertate trebuie să depășească un termen de 5 ani.

Prin urmare, reieșind din obligațiile prevăzute de Convenție, *considerăm că sancțiunea art. 174 din Codul penal, urmează a fi înăspriată având în vedere în același timp și pericolul social pe care îl prezintă. De asemenea, atragem atenția autorităților că la momentul incriminării unor infracțiuni prevăzute de Convenție, care actualmente nu*

sunt stabilite în Codul penal (a se vedea supra argumentele vizavi de Dreptul penal material), stabilirea sancțiunilor urmează a se efectua ținându-se cont și de principiile și garanțiile impuse de art. 33 din Convenție.

Articolul 35 din Convenție stabilește o serie de standarde privind audierile copilului victimă a exploatării și abuzului sexual. Se constată că prevederile art. 35 §1 lit. a)-e) din Convenție nu se reflectă în legislația națională. Articolele 105-109 din Codul de procedură penală, în calitate de norme generale, precum și art. 481 din Codul de procedură penală, în calitate de normă specială, reglementează procedura de audiere a martorului minor. Aceste norme nu conțin texte care să acopere art. 35 §1 lit. a)-e) din Convenție. Totuși, ne exprimăm rezervele privind imperativitatea amendării legislației naționale prin prisma obligațiilor ce survin din art. 35 §1 lit. a)-e) din Convenție. În opinia noastră, transpunerea acestora în textul Codului de procedură penală implică un oarecare risc. În acest sens, precizăm că asemenea norme imperative, cum ar fi cele care să prevadă că „interviurile cu copilul au loc ... în spații concepute sau amenajate în acest scop”, „audierile copilului sunt desfășurate de către profesioniști pregătiți anume pentru acest fapt”, „aceleași persoane, dacă este posibil și adecvat, desfășoară toate audierile cu copilul”, ar putea avea un efect negativ asupra procesului și probatoriului în special prin prisma regulilor referitoare la nulitatea actelor procedurale.

Potrivit art. 251 din Codul de procedură penală, încălcarea prevederilor legale care reglementează desfășurarea procesului penal atrage nulitatea actului procedural numai în cazul în care s-a comis o încălcare a normelor procesuale penale ce nu poate fi înlăturată decât prin anularea aceluiași act. Încălcarea prevederilor legale referitoare la competența după materie sau după calitatea persoanei, la sesizarea instanței, la compunerea acesteia și la publicitatea ședinței de judecată, la participarea părților în cazurile obligatorii, la prezența interpretului, traducătorului, dacă sunt obligatorii potrivit legii, atrage nulitatea actului procedural. De exemplu, în cazurile în care legislația națională va stabili în mod categoric că „audierile copilului sunt desfășurate de către profesioniști pregătiți anume pentru acest fapt”, „interviurile cu copilul au loc ... în spații

concepute sau amenajate în acest scop”, etc., aceste prevederi ar putea conduce spre declararea nulității lor, eventual chiar fiind invocate de partea adversă (apărătorului abuzatorului).

Considerăm inacceptabil faptul ca o serie de depoziții ale victimei, care sunt pertinente, concludente și utile, să fie excluse din probatoriu. La acest capitol, au fost consultate prevederile cu privire la procedura audierii martorului minor din Codul de procedură penală al României (țară care a ratificat Convenția la 17 mai 2011), și anume art. 124 „Cazurile speciale de audiere a martorului” și art. 130 „Martorul vulnerabil”. Aceste norme nu conțin texte similare cu art. 35 §1 lit. a)-e) din Convenție. Totodată se atrage atenția asupra faptului că Articolul respectiv impune Statele Părți de a „lua măsurile legislative sau de altă natură necesare” întru implementarea acestor prevederi. Rămâne la discreția fiecărui stat să determine care sunt modalitățile cele mai adecvate de aplicare a acestui articol. În opinia noastră, cel mai propice mod de implementare a art. 35 §1 lit. a)-e) din Convenție este stabilirea acestor standarde în acte (normative) de ordin intern și departamental ale instituțiilor competente (de ex. ordine, instrucțiuni, circulare, ghiduri practice, directive emise în cadrul Procuraturii, Ministerului Afacerilor Interne, Ministerului Muncii, Protecției Sociale și Familiei, Consiliului Superior al Magistraturii și altele).

Constatăm că implementarea a o parte considerabilă din aceste standarde este propusă prin implementarea documentelor de politici precum Planul național de acțiuni în domeniul prevenirii și combaterii violenței împotriva copilului pentru perioada 2009-2011 (sarcina nr. 11), aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 1344 din 1 decembrie 2008, Strategia națională de dezvoltare pe anii 2008–2011 (punctul 1.2.3), aprobată prin Legea nr. 295-XVI din 21 decembrie 2007.

În partea ce se referă la art. 35 §1 lit. f) din Convenție, acesta se reflectă în art. 481 din Codul de procedură penală, care prevede că, la audierea martorului minor participă reprezentantul lui legal precum și, după caz, reprezentantul avocat. Prevederea din Convenție este mai largă în aplicare și prevede că „copilul poate fi însoțit ... dacă este adecvat, de către un

adult ales de către copil, cu excepția cazului în care o decizie motivată prevede contrariul în legătură cu persoana respectivă”. Legislația națională nu oferă această posibilitate și, prin urmare, considerăm oportun de a completa art. 481 alin. (3) din Codul de procedură penală cu un text legal, conform căruia, copilul va putea fi însoțit la audiere dacă este adecvat de către un adult ales de către copil, cu excepția cazului în care o decizie motivată prevede contrariul în legătură cu persoana respectivă.

Articolele 93 alin. (2) p. 6) și 115 din Codul de procedură penală asigură faptul că toate audierile victimei ori, după caz, ale unui martor care este copil pot fi înregistrate video și că aceste înregistrări pot fi acceptate ca probe în instanță. Respectiv, legislația națională este compatibilă cu art. 35 §2 din Convenție.

Articolul 36 §2 din Convenție este realizat în legislația națională a Republicii Moldova prin intermediul art. 18 alin. (21) și art. 110 din Codul de procedură penală. Conform reglementărilor respective, în procesul în care un minor este victimă sau martor, instanța de judecată va asculta declarațiile acestuia într-o ședință închisă. De asemenea, art. 110 stabilește că instanța poate admite ca martorul respectiv să fie audiat fără a fi prezent fizic la locul unde se află organul de urmărire penală sau în sala în care se desfășoară ședința de judecată, prin intermediul mijloacelor tehnice, în particular, prin intermediul unei teleconferințe cu circuit închis, cu imaginea și vocea distorsionate astfel încât să nu poată fi recunoscut. (suplimentar, a se vedea supra comentariile privind art. 31 § 1 lit. g) din Convenție)

1.5 Înregistrarea și stocarea datelor

În scopul prevenirii și reprimării infracțiunilor prevăzute în Convenție, fiecare Parte este obligată să întreprindă măsurile necesare pentru colectarea și stocarea, în conformitate cu prevederile în vigoare privind protecția datelor cu caracter personal și cu alte reguli și garanții adecvate prevăzute de dreptul intern, de date referitoare la identitatea și profilul genetic (ADN) ale persoanelor condamnate pentru infracțiunile de exploatare și abuz sexual. *Nu am identificat vreo prevedere legală națională în acest sens.* Ținem să menționăm că colectarea și stocarea datelor cu caracter personal și a profilului genetic reprezintă acțiuni ale statului care implică ingerințe în dreptul la

respectarea vieții private și de familie, garantat de art. 8 CEDO.

Jurisprudența Curții Europene a stabilit în mod constant că o ingerință a autorităților publice va fi în conformitate cu articolul 8 CEDO, numai dacă (1) „este prevăzută de lege”, (2) urmărește un scop legitim și (3) poate fi apreciată ca “necesară într-o societate democratică”. Ultima condiție presupune că trebuie să existe un raport de proporționalitate între scopurile urmărite și mijloacele sau măsurile aplicate. Curtea a reiterat că noțiunea de „viață privată” este un termen larg care nu este susceptibil unei definiții exhaustive. Acesta acoperă integritatea fizică și psihologică a unei persoane (a se vedea X și Y v. Olanda, hotărârea din 26 martie 1985, seria A nr. 91, P. 11, § 22).⁴⁰⁷

De asemenea, o intervenție medicală obligatorie, chiar dacă este de o importanță minoră, constituie o ingerință în dreptul la respectarea vieții private a persoanei (a se vedea X v. Austria, nr. 8278/78, decizia Comisiei din 13 decembrie 1979, Decizii și rapoarte (DR) 18, p. 155; Acmanne și alții v. Belgia, nr. 10435/83, decizia Comisiei din 10 decembrie 1984, (DR) 40, p. 254; și YF v. Turcia, nr. 24209/94, § 33, CEDO 2003-IX)⁴⁰⁸.

În cauza Rotaru v. România (nr. 28341/95, hotărârea din 4 mai 2000, § 43),⁴⁰⁹ Curtea a subliniat corespondența dintre interpretarea largă a noțiunii de „viață privată” cu cea a Convenției Consiliului European din 28 ianuarie 1981 pentru protecția persoanelor cu privire la prelucrarea automată a datelor cu caracter personal, al cărei scop este „de a asigura ... pentru fiecare individ ... respectarea drepturilor și libertăților sale fundamentale, și în special a dreptului său la viața privată în ceea ce privește prelucrarea automată a datelor cu caracter personal care îl privesc” (articolul 1). Astfel de date cu caracter personal sunt definite la art. 2 al Convenției din 28 ianuarie 1981 ca „orice informație referitoare la o persoană identificată

sau identificabilă” (a se vedea Amann v. Elveția [GC], nr. 27798/95, § 65, CEDO 2000-II)⁴¹⁰. În plus, informațiile de interes public pot intra în domeniul de aplicare al vieții private în cazul în care acestea sunt colectate sistematic și stocate în fișiere deținute de către autorități, precum și în cazul în care aceste informații se referă la trecutul îndepărtat al unei persoane.

Astfel, concluzionăm că implementarea obligațiilor izvorâte din art. 37 din Convenție solicită elaborarea unui act normativ care să reglementeze expres condițiile și procedura în conformitate cu care vor fi colectate și stocate datele cu caracter personal și alte date referitoare la identitatea și profilul genetic (ADN) ale persoanelor condamnate pentru infracțiunile de exploatare și abuz sexual. Actul normativ respectiv urmează să prevadă și alte aspecte precum: autoritatea națională competentă de colectare și stocare; cazurile, temeiurile și procedura de transmitere a informațiilor către autoritățile altor state, modul de contestare de către persoanele vizate a deciziilor privind procesarea datelor cu caracter personal ale acestora, etc. În Republica Moldova există o lege cu caracter similar - Legea nr. 1549-XV din 19 decembrie 2002 cu privire la înregistrarea dactiloscopică de stat.

De asemenea, asigurarea protecției drepturilor și libertăților persoanei la prelucrarea datelor ei cu caracter personal, inclusiv a protecției drepturilor la inviolabilitatea vieții private, la secretul personal și familial este realizată prin prevederile Legii nr. 133 din 08 iulie 2011 privind protecția datelor cu caracter personal.⁴¹¹

În context, atragem atenția asupra faptului că, într-o altă cauză, Curtea Europeană a menționat că, având în vedere natura generală și nediferențiată a competențelor de păstrare a amprentelor digitale, mostrelor celulare și a profilurilor ADN ale persoanelor suspectate, dar care nu au fost condamnate de infracțiuni, astfel cum au fost aplicate reclamanților, autoritățile au omis să respecte un just echilibru între concurența intereselor publice și celor private.

⁴⁰⁷X și Y v. Olanda, hotărârea din 26 martie 1985, seria A nr. 91, p. 11, § 22.

⁴⁰⁸X v. Austria, nr. 8278/78, decizia Comisiei din 13 decembrie 1979, Decizii și rapoarte (DR) 18, p. 155; Acmanne și alții v. Belgia, nr. 10435/83, decizia Comisiei din 10 decembrie 1984, (DR) 40, p. 254; și YF v. Turcia, nr. 24209/94, § 33, CEDO 2003-IX.

⁴⁰⁹Rotaru v. România (nr. 28341/95, hotărârea din 4 mai 2000, § 43).

⁴¹⁰Amann v. Elveția [GC], nr. 27798/95, § 65, CEDO 2000-II.

⁴¹¹Legea nr. 133 din 8 iulie 2011 privind protecția datelor cu caracter personal. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova 2011, nr. 170-175, art. 492. [On-line]: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=340495>. (Vizitat la: 17.11.2011).

Statul reclamat a depășit orice marjă de apreciere acceptabilă în această privință. În consecință, întreținerea bazei de date în cauză constituia o ingerință disproporționată în dreptul reclamantilor la respectarea vieții private și nu putea fi considerată ca necesară într-o societate democratică. Această concluzie a înlăturat necesitatea ca Curtea să ia în considerare criticile reclamantilor în ceea ce privește gradul de corespundere a anumitor garanții speciale, cum ar fi accesul prea larg la datele cu caracter personal și protecția insuficientă împotriva utilizării abuzive sau abuzului de astfel de date. În consecință, în speță, Curtea constatat existența unei încălcări a articolului 8 din Convenție. (a se vedea § 125 - 126 din hotărârea S. și Marper v. Regatul Unit, nr. 30562/04 și 30566/04, 4 decembrie 2008).⁴¹²

1.6 Cooperarea internațională

Cooperarea internațională în vederea prevenirii și combaterii exploatării sexuale a copiilor și a abuzurilor sexuale comise asupra acestora, protejării și asigurării de asistență victimelor și desfășurării cercetărilor sau proceselor având ca obiect infracțiunile prevăzute de Convenția de la Lanzarote urmează a se realiza prin intermediul aplicării prevederilor Capitolului IX din Codul de procedură penală, Legea nr. 371-XVI din 1 decembrie 2006 cu privire la asistența juridică internațională în materie penală și art. 33 al Legii nr. 105-XVI din 16 mai 2008 cu privire la protecția martorilor și altor participanți la procesul penal.

Articolul 38 §1 din Convenție este formulat într-o manieră generală și nu implică modificări ale legislației, decât în măsura în care cooperarea internațională se referă la obligația Părților de a asigura posibilitatea ca informațiile privind datele cu caracter personal și alte de date referitoare la identitatea și profilul genetic (ADN) pot fi transmise autorității competente a unei alte Părți, conform Articolului 37 §3 din Convenție. Articolele 13 și 29 ale Legii nr. 371-XVI din 1 decembrie 2006 cu privire la asistența juridică internațională în materie penală se referă la posibilitatea comunicării unor informații către statul solicitant, dar din textul acestora nu rezultă ce date precum profilul genetic ar putea face obiectul asistenței juridice

⁴¹² Hotărârea S. și Marper v. Regatul Unit, nr. 30562/04 și 30566/04, 4 decembrie 2008, §125 - 126.

internaționale. Întru a exclude orice ambiguitate, recomandăm autorităților să examineze oportunitatea, fie a stabilirii cazurilor și temeiurilor de transmitere a datelor respective în cadrul actului normativ menționat mai sus, ce urmează a fi elaborat pentru aplicarea art. 37 din Convenție, fie de a completa în acest sens prevederile Legii nr. 371-XVI din 1 decembrie 2006 cu privire la asistența juridică internațională în materie penală.

În partea ce privește art. 38 §2 din Convenție, fiecare Parte va lua măsurile necesare pentru a se asigura că victimele unei infracțiuni de exploatare și abuz sexual, aflate pe teritoriul unei alte Părți decât cea în care își au reședința, pot formula plângerea către autoritățile competente din statul lor de reședință. Menționăm că acest art. se bazează pe art. 11 §§ 2 și 3 din Decizia Cadru a Consiliului Uniunii Europene din 15 martie 2001 privind statutul victimelor în cadrul procedurilor penale.⁴¹³ Acesta este conceput pentru a facilita victimele să depună o plângere prin a le permite să o depună la autoritățile competente din statul de reședință. Apoi, aceste autorități pot iniția urmărirea în cazul în care legislația lor permite, fie de a transmite plângerea către autoritățile statului în care a fost săvârșită infracțiunea, în conformitate cu dispozițiile relevante ale instrumentelor de cooperare care se aplică statelor membre în cauză.⁴¹⁴ Prin urmare, art. 38 §2 din Convenție nu impune careva modificări la legislație.

2. Cadrul instituțional național prin prisma Convenției Consiliului Europei cu privire la protecția copiilor împotriva exploatării și abuzului sexual, semnată la 25 octombrie 2007, la Lanzarote.

În conformitate cu art. 10 „Autoritățile specializate și structurile de coordonare” § 2 lit. a) din Convenția de la Lanzarote, fiecare Parte va lua măsurile necesare, fie ele legislative sau de altă natură, pentru înființarea sau desemnarea unor instituții naționale sau locale independente care să promoveze și să apere drepturile copilului, asigurându-le resursele și stabilindu-le responsabilitățile specifice. Potrivit § 79 din Raportul Explicativ la Convenție, pentru a se

⁴¹³ Decizia Cadru a Consiliului Uniunii Europene din 15 martie 2001 privind statutul victimelor în cadrul procedurilor penale, articolul 11 §§ 2 și 3.

⁴¹⁴ Ibidem 22.

asigura că drepturile copilului sunt promovate și respectate, statele sunt obligate să desemneze un funcționar independent sau o agenție, sarcinile căreia să fie promovarea conștiinței publice în privința exploatării și abuzului sexual a copiilor și despre efectele negative de lungă durată ale acestor fapte, precum și asigurarea respectării drepturilor copiilor. Textul § 80 din Raportul menționat supra prevede că, un număr de state au înființat astfel de entități care sunt cunoscute sub nume diferite: Avocatul Copilului, Avocatul Poporului, Comisarul pentru Drepturile Copilului, Comitetul pentru Drepturile Copilului, etc., și care implică responsabilități diferite privind asigurarea respectării drepturilor copiilor.

Mai mult, în Recomandarea nr. 1460 (2000) a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei⁴¹⁵, s-a menționat că numirea, la nivel european, a Ombudsmanului European pentru copii ar fi o resursă puternică în protecția drepturilor copilului. Ținând cont de importanța respectării drepturilor copilului, la data de 30 octombrie 2008, Parlamentul Republicii Moldova, în temeiul art. 4, art. 5 alin (1) și (2), art. 6 alin. (1) și art. 9 alin. (1) lit. d) și e) din Legea nr.1349 din 17 octombrie 1997 cu privire la avocații parlamentari, a adoptat Hotărârea Parlamentului nr. 222-XVI din 30 octombrie 2008 prin care Tamara Plămădeală a fost numită în funcția de avocat parlamentar pentru protecția drepturilor copilului, pentru un mandat de 5 ani.⁴¹⁶

Totodată, Republica Moldova dispune de alte instituții independente, care în limita competențelor funcționale asigură respectarea drepturilor copiilor. *În acest context, autoritățile urmează să decidă desemnarea Avocatului parlamentar pentru protecția drepturilor copilului, Procuraturii sau a unui alt organ, ca instituție națională independentă responsabilă cu apărarea drepturilor copilului, precum și desemnarea Ministerului Muncii, Protecției Sociale și Familiei sau a unui alt organ, ca instituție națională independentă responsabilă de promovarea drepturilor copilului.*

⁴¹⁵ Recomandarea nr. 1460 (2000) a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei.

⁴¹⁶ Hotărârea Parlamentului nr. 222-XVI din 30 octombrie 2008 (Monitorul Oficial al Republicii Moldova 2008, nr. 198-200, art. 726). [On-line]: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=329572>. (Vizitat la: 17.11.2011).

Articolul 10 § 2 lit. b) din Convenție prevede că, fiecare Parte va lua măsurile necesare, fie ele legislative sau de altă natură, pentru înființarea sau desemnarea unor mecanisme sau centre de colectare a datelor, la nivel național sau local și în colaborare cu societatea civilă, cu scopul observării și evaluării fenomenului exploatării sexuale și a abuzurilor sexuale comise asupra copiilor, cu respectarea cerințelor de protecție a datelor cu caracter personal.

În acest context, autoritățile urmează să decidă desemnarea Ministerului Afacerilor Interne, Ministerului Muncii, Protecției Sociale și Familiei sau a unui alt organ, ca instituție responsabilă în conformitate cu prevederile art. 10 § 2 lit. b) din Convenție.

Cadrul normativ național este în conformitate cu prevederile art. 34 „Cercetările” § 1 din Convenția de la Lanzarote, prin statuarea în acte normative speciale a unor norme privind crearea în cadrul Procuraturii, Ministerului Afacerilor Interne, Ministerului Muncii, Protecției Sociale și Familiei, Ministerului Sănătății, Centrului pentru Drepturile Omului etc., a unor secții, servicii specializate privind minorii, precum și specializarea și perfecționarea continuă a funcționarilor implicați în activități cu minorii.

Prevederile art. 39 „Comitetul părților” § 1 din Convenția de la Lanzarote, prevede că, Comitetul Părților se compune din reprezentanți ai Părților la Convenție. *Prin urmare, autoritățile urmează să decidă desemnarea Ministerului Afacerilor Interne, Ministerului Muncii, Protecției Sociale și Familiei, Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene, Ministerului Justiției sau a unui alt organ ca instituție centrală care va reprezenta Republica Moldova în acest comitet, în conformitate cu prevederile art. 39 § 1 din Convenție.*

Bibliografie:

1. Acmanne și alții v. Belgia, nr. 10435/83, decizia Comisiei din 10 decembrie 1984, (DR) 40.
2. Amann v. Elveția [GC], nr. 27798/95, CEDO 2000-II.
3. Codul contravențional al Republicii Moldova nr. 218 din 24 octombrie 2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2009, nr. 3 - 6, art. 15. [On-line]: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=330333>. (Vizitat la: 17.11.2011).

4. Codul de executare al Republicii Moldova nr. 443-XV din 24 decembrie 2004. Republicat în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2010, nr. 160 - 162, art. 584. [On-line]: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=336538>. (Vizitat la: 17.11.2011).
5. Codul de procedură penală al Republicii Moldova nr. 122 din 14 martie 2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2003, nr. 104-110, art. 447. [On-line]: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=326970>. (Vizitat la: 17.11.2011).
6. Codul familiei al Republicii Moldova nr. 1316 din 26 octombrie 2000. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2001, nr. 47 - 48, art. 210. [On-line]: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=286119>. (Vizitat la: 17.11.2011).
7. Codul penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18 aprilie 2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr. 128 - 129, art. 1012. [On-line]: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=331268>. (Vizitat la: 17.11.2011).
8. Convenția Consiliului Europei cu privire la protecția copiilor împotriva exploatării și abuzului sexual, semnată la 25 octombrie 2007, la Lanzarote. [On-line]: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/treaties/Html/201.htm>. (Vizitat la: 17.11.2011).
9. Decizia Cadru a Consiliului Uniunii Europene din 15 martie 2001 privind statutul victimelor în cadrul procedurilor penale.
10. Hotărârea Guvernului nr. 122 din 4 martie 2011 cu privire la aprobarea Programului național de implementare a Planului de Acțiuni Republica Moldova – Uniunea Europeană în domeniul liberalizării regimului de vize. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2011, nr. 37-38, art. 152. [On-line]: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=337757>. (Vizitat la: 17.11.2011).
11. Hotărârea Parlamentului nr. 222-XVI din 30 octombrie 2008 privind numirea în funcția de avocat. Parlamentar. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova 2008, nr. 198-200, art. 726. [On-line]: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=329572>. (Vizitat la: 17.11.2011).
12. Janosevic v. Suedia, hotărâre din 23 iulie 2002.
13. K.U. v. Finlanda, hotărâre din 2 decembrie 2008.
14. Lauko v. Slovacia, hotărâre din 2 septembrie 1998, Reports 1998-VI.
15. Legea nr. 133 din 8 iulie 2011 privind protecția datelor cu caracter personal. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova 2011, nr. 170 - 175, art. 492. [On-line]: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=340495>. (Vizitat la: 17.11.2011).
16. Legea nr. 371-XVI din 1 decembrie 2006 cu privire la asistența juridică internațională în materie penală. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2007, nr. 14 - 17, art. 42. [On-line]: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=320384>. (Vizitat la: 17.11.2011).
17. Legea nr. 45 din 12 aprilie 1994 privind activitatea operativă de investigații. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova 2003, nr. 11-13, art. 38. [On-line]: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=313318>. (Vizitat la: 17.11.2011).
18. Legea nr. 837 din 17 mai 1996 cu privire la asociațiile obștești. Republicată în temeiul art. IV al Legii nr.178-XVI din 20 iulie 2007 (Monitorul Oficial al Republicii Moldova 2007, nr. 153-156 BIS. [On-line]: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=325424>. (Vizitat la: 17.11.2011).
19. Ozturk v. Germania, hotărâre din 21 februarie 1984, Seria A nr. 73.
20. Raportul Explicativ la Convenția Consiliului Europei cu privire la protecția copiilor împotriva exploatării și abuzului sexual, semnată la 25 octombrie 2007, la Lanzarote prezentat la reuniunea 100, la 12 iulie 2007. [On-line]: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/Html/201.htm>. (Vizitat la: 17.11.2011).
21. Recomandarea nr. 1460 (2000) a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei Jurisprudența Curții Europene pentru Drepturile Omului.
22. Rotaru v. România, nr. 28341/95, hotărâre din 4 mai 2000.
23. S. și Marper v. Regatul Unit, nr. 30562/04 și 30566/04, hotărâre 4 decembrie 2008.
24. X și Y v. Olanda, hotărâre din 26 martie 1985, seria A nr. 91.
25. X v. Austria, nr. 8278/78, decizia Comisiei din 13 decembrie 1979, Decizii și rapoarte (DR) 18.
26. YF v. Turcia, nr. 24209/94, CEDO 2003-IX.
27. Ziliberberg c. Moldovei, hotărâre din 1 februarie 2005.

МОЛДОВА И ЕВРОПА: ИЛЛЮЗИИ И РЕАЛИИ*Дмитрий ЧУБАШЕНКО****ABSTRACT:****MOLDOVA AND EUROPE: ILLUSIONS AND REALITIES**

There are concepts that are deprived of both „plus” and „minus” signs. Privatization, nationalization, democratization, de-monopolization, liberalization, and similar things could be simultaneously good or bad, or on the contrary, without any sense. Otherwise they could be useful or harmful, popular or couldn't be such. All depends on how people understand these things, why do they do this or that, what goals they pursue, what is their plan.

European integration is one of those concepts. Namely it was declared Moldova's national idea and Moldovan authorities' strategic goal. „For the European integration”- this is a name of the ruling coalition. „European integration” is all around. What does this concept mean in reality? What is it's ultimate goal? What is it's plan? It is not clear. Let us try to understand.

Under the „European integration” is commonly understood the process of integration of European states within the two structures – both the Council of Europe and the European Union.

The Council of Europe brings together 47 countries of the continent. In 1995 the Republic of Moldova became the member of that organization. The Council of Europe does not make decisions that are binding on member states. This is such an institution, where a lot of talk is present. Furthermore, the recommendations that are taken in fact minuteness resolve. The main benefit of the Council of Europe consists in the foundation of the European Court of Human Rights, whither the citizens of European states address to find justice. This occurs when they can not find it in the national courts.

Unlike the Council of Europe, the European Union is a „real”, serious European integration. EU is a truly great project that has put the end to millennia of wars on the continent and allowed the Europeans to reach unprecedented levels of economic and social development.

European Union is a complex structure, the control center of which is increasingly moving to the Brussels bureaucracy. Three hundred million European voters feel that they less affect not only the policy of the EU, but also the national governments.

REZUMAT:**MOLDOVA ȘI EUROPA: ILUZII ȘI REALITĂȚI**

Există concepte și noțiuni, care în sine nu au semnul plus sau semnul minus. Privatizarea, naționalizarea, democratizare, demonopolizarea, liberalizarea și alte noțiuni similare pot fi bune, rele, nu utile sau dăunătoare, populare sau nu. Totul depinde de faptul, cum se înțeleg aceste noțiuni, de ce se întreprind anume aceste activități sau altele, care sunt obiectivele lor și în contextul cărui plan sunt efectuate.

Una dintre aceste noțiuni este „integrarea europeană”. Ideea națională a Republicii Moldova a fost declarată „integrarea europeană”. Obiectivul strategic al autorităților moldovenești - „integrarea europeană”. Denumirea coaliției de guvernare – „Alianța pentru integrarea europeană”. La fiecare pas - „integrare europeană”. Însă ce înseamnă acest lucru în realitate, care este scopul final, care este planul de acțiuni - nu este clar. Vom încerca să înțelegem despre ce-i vorba.

Termenul „Integrarea Europeană” se utilizează pentru a defini procesul de integrare a statelor europene în două structuri - Consiliul Europei și Uniunea Europeană.

Consiliul Europei întrunește 47 de state ale continentului. În 1995 și Moldova a devenit membru al acestei organizații. Consiliul Europei nu adoptă decizii obligatorii pentru statele membre. Este o astfel de instituție unde

* **ЧУБАШЕНКО Дмитрий** - Главный редактор газеты «Панорама» (Кишинев, Республика Молдова); **CIUBAȘENCO Dmitrii** - Redactor-șef al ziarului „Panorama” (Chișinău, Republica Moldova); **CIUBASHENKO Dmitrii** - Chief Editor of the „Panorama” (Kishinev, The Republic of Moldova).

se vorbește mult, se adoptă unele recomandări, unsă puțin ce se face. Avantajul principal al Consiliului Europei constă în fondarea Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO), instituție unde cetățenii statelor europene se pot adresa în cazurile când nu le fac dreptate în instanțele naționale de justiție.

În contrast cu Consiliul Europei, Uniunea Europeană reprezintă o "reală" integrare europeană. UE este cu adevărat un proiect major, care a pus capăt războaielor milenare de pe continent, și a permis europenilor să obțină un nivel de dezvoltare economică și socială fără precedent.

Uniunea Europeană este o structură enormă, extrem de complicată, centrul de dirijare a căruia se deplasează tot mai mult și mai mult spre birocrăția de la Bruxelles. Trei sute de milioane de alegători europeni simt că sunt tot mai puțin capabili să influențeze nu numai politica UE, dar, de asemenea, și guvernele naționale.

Есть понятия, которые сами по себе не имеют ни знака «плюс», ни знака «минус». Приватизация, национализация, демократизация, демонополизация, либерализация и тому подобные вещи могут быть хорошими, плохими или никакими, полезными или вредными, популярными или нет. Все зависит от того, как понимают эти вещи люди, зачем они делают то или другое, какие цели преследуют, каков их план.

Одно из таких понятий – «евроинтеграция». Национальной идеей Молдовы объявлена «евроинтеграция». Стратегическая цель молдавских властей – «евроинтеграция». Название правящей коалиции – «за евроинтеграцию». Кругом сплошная «евроинтеграция». А что это означает на самом деле, какова конечная цель, каков план – не понятно. Попробуем разобраться.

Под «европейской интеграцией» принято понимать процесс интеграции европейских государств в рамках двух структур – Совета Европы и Европейского союза.

Совет Европы объединяет 47 государств континента. В 1995 году в эту организацию была принята и Молдова. Совет Европы не принимает решений, обязательных для исполнения государствами-членами. Это такое учреждение, где много говорят, принимают какие-то рекомендации и мало что делают. Главная польза от Совета Европы заключается в учрежденном им Европейском суде по правам человека, куда граждане европейских государств обращаются в поисках справедливости, когда они не могут найти ее в национальных судебных инстанциях.

В отличие от Совета Европы, Европейский союз – это «настоящая», серьезная европейская интеграция. ЕС – это поистине великий проект, который положил конец тысячелетним войнам на континенте и

позволил европейцам достичь невиданного уровня экономического и социального развития.

Европейский союз – это, с одной стороны, организация, объединяющая 27 формально суверенных государств, а с другой – это государственное образование, субъект международного права, имеющий своих президента, парламент, правительство, валюту, общую внешнюю, экономическую, торговую политику, общее законодательство, внешние границы, судебные инстанции – образование, постепенно движущееся к федерации по типу Соединенных Штатов Европы.

Хотя формально все члены ЕС равны в своих правах, в действительности тон в нем задают несколько крупных государств, имперский инстинкт которых, проявлявший себя на протяжении веков, никуда не исчез, а просто принял новые формы. Недаром ЕС иногда называют «Священной Римской империей германской нации» 21-го века. В тройку лидеров ЕС – бывших империй – входят Франция и Англия. Вместе еще с тремя-четырьмя государствами они и решают судьбы самого ЕС и других государств – принять кого-то в Союз или нет, обанкротить Грецию или одолжить ей еще денег, целоваться с Кадаффи или разбомбить его.

Европейский союз – это сложнейшая конструкция, центр управления которой все больше перемещается к брюссельской бюрократии. Триста миллионов европейских избирателей чувствуют, что они все меньше могут влиять не только на политику ЕС, но и на национальные правительства.

В результате экономического кризиса представление о том, что Европа может двигаться только от хорошего к лучшему, разрушено. Как выяснилось, в государствах ЕС не только может быть и хуже, но уже и становится хуже.

Экономика многих стран топчется на месте. Пенсионная система европейских государств не может сохраняться в том виде, в каком она действовала в 20-м веке. Финансовые рынки нестабильны. Сначала одни банки спасали другие банки, потом государства начали спасать банки, теперь одни государства думают, как спасти другие государства от банкротства. Лишь четыре из 27 стран ЕС соответствуют маастрихтским критериям о соотношении госдолга к ВВП. О дефолте Греции, доходность по двухлетним облигациям которой превысила 70 процентов и которая просто не в состоянии обслуживать свой долг, говорят как о свершившемся факте. Самую большую цену за спасение еврозоны приходится платить немцам, и они начинают задавать своим политикам вопрос, а почему, собственно, они должны это делать, и уже голосуют против правящего Христианско-демократического союза канцлера Ангелы Меркель.

Европейские политики и экономисты все громче говорят, что ЕС не знает, куда и как ему двигаться, что ему нужна новая модель развития, потому что действующая уже не может обеспечить прежний уровень стабильности и справедливости.

И вот на таком фоне на юго-восточной окраине ЕС появляется новое государство Республика Молдова, которое говорит: «И мы тоже хотим в Европейский союз». Насколько это реально? На сегодняшний день ответ на этот вопрос однозначен: абсолютно нереально.

Как показывает случай Болгарии и Румынии или Албании и Косово, в ЕС могут принять или пригласить кого угодно, если на то имеется соответствующее политическое решение. Сегодня приходится только удивляться, как в ЕС могли принять Болгарию и Румынию, которые недалеко ушли от Молдовы и разительно отличаются даже от соседних Венгрии и Греции, далеко не самых продвинутых государств ЕС. Точно так же остается удивляться, как можно объявлять об «европейских перспективах» Албании и Косово, которые точно не ушли дальше Молдовы.

При том, что в Кишиневе Румынию называют главным «проводником» Молдовы в ЕС (об этом мы еще поговорим), во время

своих поездок в Европу наши граждане с удивлением обнаруживают, что большинство людей там не знают не только о Молдове, но и о самой Румынии, которая как-никак является членом ЕС.

Пока ЕС не переварит уже имеющихся кандидатов и потенциальных кандидатов в члены – а этот процесс может занять лет 20, – о признании Молдовы кандидатом в члены в ЕС не может быть и речи. Никто не мешает Молдове крепить свои связи с ЕС, но те, кто говорит как о чем-то решенном об интеграции Молдовы в ЕС, просто обманывают людей.

На сегодняшний день существует пять кандидатов и четыре потенциальных кандидата на вступление в ЕС. Пять кандидатов включают Хорватию, Исландию, Черногорию, Македонию и Турцию. Четыре потенциальных кандидата – это Албания, Босния-Герцеговина, Сербия и Косово.

Только Хорватия, которая стала официальным кандидатом в 2004 году, завершила переговоры о вступлении по всем разделам и может быть принята в ЕС в 2013 году. Турция подала заявку в 1987 году, но переговоры о вступлении были приостановлены в 2006-м из-за разногласий по Кипру. Хотя Турция по уровню и темпам своего развития на порядок превосходит восточноевропейские и балканские страны, уже ставшие или собирающиеся стать членами ЕС, реально принятие Турции в Союз маловероятно – трудно представить, что на востоке ЕС будет граничить с Ираном, Ираком и Сирией. Исландия подала заявку в 2009 году, переговоры о вступлении начались в 2010-м. Переговоры о вступлении Македонии (кандидат с 2004 года) и Черногории (заявка подана в 2008 году) еще не начались. Албания и Сербия подали заявку на вступление в ЕС в 2009 году, но кандидатами пока не признаны. Босния-Герцеговина и Косово заявку пока не подали.

Как показывает опыт, между признанием страны кандидатом в члены ЕС и ее принятием проходит 10 лет. Это означает, что, как минимум, до 2025 года ЕС будет занят перевариванием девяти официальных и потенциальных кандидатов, при том что уже принятые в ЕС Румыния и Болгария стагнируют, один из ветеранов евроинтеграции Греция рискует выпасть из

еврозоны, а с проблемами госдолга отчаянно борются такие страны, как Италия, Ирландия, Португалия, Испания.

Сегодня никто в Европе не говорит о планах дальнейшего расширения ЕС. Сначала нужно справиться с уже имеющимися планами по принятию новых членов, преодолеть кризис еврозоны, предотвратить дезинтеграционные процессы, и лишь затем, при том что «корабль» ЕС с 35-36 членами станет еще более неустойчивым, может быть, в ведущих европейских столицах и решатся подумать о принятии на «борт» и Молдовы.

Теоретически, любое европейское государство может подать заявку на вступление в ЕС, если оно соответствует так называемым копенгагенским критериям – обеспечить стабильность институтов, гарантирующих демократию, права человека, верховенство закона и защиту меньшинств; обладать работающей рыночной экономикой, а также способностью справляться с давлением конкуренции и рыночными силами в рамках Союза; принять общие правила, стандарты и политику, составляющие основу законодательства ЕС, включая приверженность целям политического, экономического и валютного союза; существование юридических и административных структур, способствующих принятию и внедрению европейского права.

Молдова на сегодняшний день не соответствует ни одному из этих критериев. Вместо того чтобы разработать и внедрить план развития демократических институтов и рыночной экономики, молдавские политики говорят об абстрактной «евроинтеграции», которая сама по себе не может такой план заменить. Ко всему, при этом под видом «евроинтеграции» людям пытаются представить вещи, которые таковой не являются, например безвизовый режим или свободную торговлю с ЕС.

Безвизовый режим означает возможность попасть в ЕС без визы сроком до 90 дней без права работать. На сегодня безвизовый режим с ЕС имеют 42 страны мира, из которых лишь 10 – европейских, и лишь шесть из них собираются вступить в ЕС. Из 32 неевропейских стран, имеющих безвизовый режим с ЕС, больше всего (17) – стран

Латинской Америки, включая сандинистское Никарагуа, Венесуэлу Уго Чавеса, который национализировал, в том числе, и крупные европейские компании, «кокаиновую» Колумбию, а также Антигуа и Барбуда, Багамы, Барбадос и Сент-Китс и Невис. Если вы скажете аборигену с Сейшельских островов, которые также имеют безвизовый режим с ЕС, что он сильно «евроинтегрировался», потому что может прилететь в ЕС без визы на 90 дней, он просто не поймет, о чем вы говорите.

Попытки убедить молдавскую общественность в том, что для получения безвизового режима с ЕС нужно обязательно признать права сексуальных меньшинств, – тоже обман. Среди государств, имеющих безвизовый режим с ЕС, числятся Малайзия, Бруней и Ватикан. В первых двух странах действуют законы шариата, содомия признана уголовным преступлением. В Малайзию запрещен въезд иностранных чиновников-гомосексуалистов, так что мэров Берлина и Парижа, объявивших себя открытыми геями, в Куала-Лумпур не пустят, но из-за этого Германия и Франция не лишают эти страны безвизового режима. И Папе Римскому никакой еврокомиссар не скажет: «Слышишь, Папа Римский, ты там помягче с геями, разреши им провести парад на площади Святого Петра, иначе всем твоим кардиналам придется встать в очередь за шенгенской визой в итальянском консульстве в Ватикане».

Видя, насколько слаба молдавская власть, насколько бесхребетны ее представители, теряющие рассудок и дар речи при одном слове «Европа», европейское гомосексуальное лобби, которое очень сильно в Брюсселе, решило помочь своим братьям меньшим, молдавским геям, навязывая кишиневским властям закон о недискриминации в ложной увязке с переговорами по безвизовому режиму.

Точно так же, как «евроинтеграцией» не является безвизовый режим, ею не является и свободная торговля с ЕС. ЕС имеет соглашение о Таможенном союзе с Турцией, Андоррой и Сан-Марино, соглашения о свободной торговле с десятком стран Средиземноморья, с рядом государств Латинской Америки. Переговоры о

заклучении Соглашений об ассоциации, частью которых являются договоренности по торговому режиму, ведутся с десятками стран на всех континентах. Но это не означает, что все эти страны «евроинтегрируются».

То, что Молдове разрешат поставить беспешлинно на европейский рынок не 10, а 20 миллионов бутылок вина, – это замечательно, но это тоже не «евроинтеграция», это просто торговля.

Плохо то, что у Молдовы, которая «евроинтегрируется», объем торговли с ЕС составляет 2,1 миллиарда евро при отрицательном сальдо более чем в миллиард евро, а у Белоруссии, которая не евроинтегрируется, объем торговли с ЕС в шесть раз больше при равном экспорте и импорте. Россия, которую в Кишиневе изображают как «антиевропейскую державу», торгует с ЕС на 180 миллиардов евро в год и имеет положительное сальдо в 50 миллиардов. Если счет проживающих в Европе молдаван идет на сотни тысяч, то русских – на миллионы. В России ЕС инвестирует десятки миллиардов евро в производство, а в Молдову приходят, в основном, лишь те европейские компании, цель которых – не производить что-то на экспорт, а, как пылесосом, высосать из молдаван те деньги, которые они получают от гастарбайтеров.

Молдове практически нечего поставлять на рынок ЕС. Главные статьи молдавского экспорта в Европу – это продукция сельского хозяйства и текстиль, но на этом далеко не уедешь. Сказки про то, что наша страна может стать вторым Бордо, Шампанью или Тосканой, европейцев не впечатляют. Мир залит алкоголем, полки европейских супермаркетов ломятся от вин со всего мира по цене 4 - 5 евро за бутылку. А текстиля китайцы нашьют столько, сколько всей Европе надо на сто лет вперед.

На официальном сайте Европейской комиссии отношения ЕС с Молдовой определены так: «ЕС развивает все более тесные отношения с Молдовой, выходящие за рамки кооперации, двигаясь к постепенной экономической интеграции и углубляющемуся политическому сотрудничеству».

Наряду с пятью другими бывшими советскими республиками и десятью государствами Средиземноморья Молдова является участником Европейской политики добрососедства, в частности политики Восточного партнерства. ЕС и Молдова ведут переговоры по Соглашению об ассоциации, которое должно сменить Соглашение о партнерстве и сотрудничестве. Частью Соглашения об ассоциации должно стать соглашение о зоне свободной торговли. Предоставление Молдове безвизового режима рассматривается в ЕС как «долгосрочная цель». И ни слова о «европейской перспективе» Молдовы, как она сформулирована для Западных Балкан.

ЕС хочет иметь хорошие отношения с Молдовой точно так же, как с десятками других стран по всему миру, для чего утверждены такие документы, как Новая трансатлантическая повестка с США, Стратегическое партнерство ЕС–Африка, Стратегические партнерства с Китаем, Индией, Японией, Партнерство ЕС–Латинская Америка, четыре «общих пространства» с Россией, десятки других региональных программ и сотни соглашений по разным странам.

Все эти программы и соглашения не являются «евроинтеграцией» в том смысле, что когда-то те страны, с которыми сотрудничает ЕС, должны стать членами этого Союза. То же самое верно и для Молдовы.

Вы спросите: «И что, нам теперь отказываться от евроинтеграции? А разве существует что-то лучшее?». Молдова – европейская страна, ничего лучше, чем ЕС, на сегодняшний день действительно в Европе не придумано, и отказываться от сотрудничества с ЕС не то что глупо, а просто невозможно. От чего надо отказаться, так это от демагогии и обмана на тему европейской интеграции.

Реальный, а не фантомный процесс присоединения к ЕС, если он и будет предложен Молдове лет через 20-25, сам по себе является очень скучной, бюрократической, некреативной процедурой встраивания очередной страны-кандидата в структуры ЕС. В страну-кандидата, как в компьютер, вставляют диск с последней версией «евроинтеграционного» софта,

который и устанавливает в этой стране все программы, совместимые с европейскими.

Сегодня перед Молдовой стоит другая цель, нежели встраивание в структуры ЕС. Эта цель – консолидация и развитие Молдовы как государства, для чего должен быть составлен и реализован ясный план развития. Но вместо реального плана развития нам предлагают виртуальные разговоры про евроинтеграцию. Виноваты в этом, прежде всего, сами молдавские руководители, которые не могут или не хотят заниматься развитием, потому что это гораздо труднее, чем обманывать людей сказками про евроинтеграцию. Но виноваты и те европейские чиновники, для которых помощь Молдове – это просто хорошо оплачиваемое место работы и возможность «пилить» европейские фонды.

Не желая обидеть добросовестных европейских дипломатов и бизнесменов, хочу напомнить замечание из «Курса русской истории» Василия Ключевского о поездке русского царя Петра в Европу в конце 17-го века. В Европе, замечает историк, Петр «не заметил, что у себя в Немецкой слободе они знали с отбросами того мира, с которым теперь встретились лицом к лицу в Амстердаме и Лондоне». За триста лет мало что изменилось. Нормальный европеец – немецкий рабочий, французский фермер, итальянский учитель, греческий моряк – не станет приезжать в Молдову, чтобы помогать ей «евроинтегрироваться». Зато – опять-таки исключая прослойку официальных дипломатов и порядочных бизнесменов – мы видим массу авантюристов, проходимцев и людей с чисто криминальными наклонностями, которые оставили свои европейские города, где они, видимо, ни на что не годятся, и прибыли в Кишинев учить несчастных молдаван уму-разуму. При этом они позволяют вести себя здесь так, как они никогда бы не вели себя в своих странах. И наши политики и чиновники вынуждены все это терпеть – европейцы, однако ж!

Отдельно хотелось бы сказать о роли Румынии. При том, что в самом ЕС Румынию мало кто уважает (о ней судят по тысячам цыган, заполонившим европейские города),

она взялась выступать в роли «проводника» Молдовы в Европу. Нашли еще более убогих, в отношении которых можно играть роль старшего брата. При этом Румыния активно инвестирует в «производство» румын в Молдове (гражданство, образование, культура, пресса), не отказываясь от своей стратегической цели присоединить «второе румынское государство», Республику Молдова, к главному. Румыния и ее представители в молдавской власти не заинтересованы в реальном европейском успехе Молдовы, потому что это поставит под сомнение саму идею панрумынизма. Если бы у Молдовы был собственный план развития, она могла бы стать более успешным проектом, чем «первое румынское государство», тем самым посрамив и это государство, и идею объединения с ним. Это, кстати, понимают многие европейские чиновники, однако они не могут ничего поделать: Румыния – член ЕС, такой же равноправный, как и все, и с ним нужно держаться политкорректно.

Никто не мешает гражданам Молдовы, ее властями обустроить свою страну так, чтобы любой приезжий европеец удивленно воскликнул: «Ребята! Да вы ничем от нас не отличаетесь!». Так, чтобы про Молдову не говорили «Это бандитская страна». Чтобы в руководстве страны не было мафиози. Чтобы люди не боялись полицейских и судей. Чтобы здесь мог спокойно работать национальный капитал и иностранные инвесторы, чтобы здесь каждый год открывали пять-шесть заводов и 10 - 15 ферм. Чтобы люди спокойно думали о своем будущем в Молдове, а не о том, как вывезти отсюда своих детей.

Все можно сделать. Если будет желание и воля политиков. Если к руководству придут хотя бы 10 патриотов, которые будут заниматься не пустой болтовней про евроинтеграцию и подрывной деятельностью в интересах другого государства, а реальным развитием своей собственной страны. Тогда и Европейский союз сам захочет принять ее в свои ряды.

Copyright© Dmitrii CIUBAȘENCO, 2012.

ВОСТОЧНАЯ ПОЛИТИКА ПОЛЬШИ И РОССИЯ: ИСТОРИЧЕСКИЕ ПРЕДЕЛЫ ПРИМИРЕНИЯ*

Модест КОЛЕРОВ**

Kraina pusta, biała i otwarta –
Jak zgotowana do pisania karta
(Страна пустая, белая и открытая –
Как готовый к письму лист бумаги)
Адам Мицкевич о России

ABSTRACT:

EASTERN POLICY OF POLAND AND RUSSIA: HISTORICAL LIMITS OF RECONCILIATION

Poland is a future (in the second half of 2011) President of the European Union and a generator of EU's Eastern policy. The center of this policy is the EU program „Eastern Partnership”, which is realized in respect of Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Ukraine and Moldova. Poland along with the EU is a hostage of history of its Eastern policy, which conflictly combines both the role of Poland as a victim of a civilized barbarian of old and new Russia, and an imperial mission of Poland as a former metropolitan countries of Eastern Europe and a beacon of national liberation for the Caucasus and even Turkestan. If Poland remains a victim of emotional and rhetorical imperial policy of Russia / Soviet Union (or rather – the heir of the defeated nationalist project of Duhinsky / Pilsudsky), it will continue to be the „eternal historical enemy” of modern, multicultural and post-imperial Russia.

Poland is a long-standing, genetically close, and intellectually active Russia's competitor and interlocutor. The bureaucratic, a priori compromise, historically ignorant Russian diplomacy can not cope with it. After all, the problem is not only to withstand the competition, but also to give rise to a historically and economically justified unprecedented alliance between Russia and Poland. A solution for Eastern Europe, Eastern Crecy and the historic Western Russia could be found within this overall political union. The reality, historical experience and a prevailing missionary intuition of Eastern politics, the experience of the multinational Polish-Lithuanian Commonwealth (Empire) is the only stable foundation for a dialogue between Polish multinational and non-ethnic Russia (Empire). The dialogue between these two imperial experiences, their equal „post-imperial” is the real basis for a historical reconciliation.

In our opinion, we must admit that Eastern policy of the „victim”, which calls for justice, is prevailing in today's agenda about Polish-Russian relations. This is despite the fact of Moscow's really important actions of recognition of Stalin's responsibility for the execution of Polish military and government officials at Katyn in 1940. But there is no evidence that Poland is ready to recognize its two hundred year old traditional imperialist aims in the East and transform this tradition into the basis of partnership. Warsaw is driving a dialogue in order to force Russia to repent for the Soviet Union, and does not abandon its traditional goals in the East. This historical and political inertia has two centuries of genetics, recognition in Polish society, rich in intellectual pedigree. Namely in this vein a Polish-Russian reconciliation risks to remain. On this basis we could conclude that a full reconciliation couldn't be.

* Доклад был представлен на международной конференции «Председательство Польши в ЕС и перспективы Восточной политики ЕС» в Санкт-Петербурге 26 ноября 2010 г.

** **КОЛЕРОВ Модест** - Российский историк, издатель и общественный деятель, главный редактор ООО Информационное агентство «Регнум»; **KOLEROV Modest** - Russian historian, publisher and social activist, editor of Information agency „Regnum”; **KOLEROV Modest** – Istoric rus, editor și activist social, redactorul șef al Agenției de știri „Regnum”.

REZUMAT:

POLITICA DE EST A POLONIEI ȘI RUSIA: LIMITELE ISTORICE DE RECONCILIERE

Polonia-viitorul președinte al Uniunii Europene (în al doilea semestru a anului 2011), și generatorul "politicii de est" a UE, centrul căreia este programul UE "Parteneriatul Estic", care se referă la Azerbaidjan, Armenia, Belarus, Georgia, Ucraina și Moldova.

Polonia, de altfel și UE, este un ostatic al istoriei politice sale de Est, în care în mod conflictual se reflectă și se conturează Polonia, în calitate de civilizație-victimă a barbarilor, vechii și noii Rusii și Polonia, în calitate de Misionar Imperial, ca fostă Metropolă, pentru țările din Europa de Est și în calitate de Far de eliberare națională pentru Caucaz și chiar Turkistan. Dacă Polonia va rămâne o victimă emoțională și retorică a politicii imperiale a Rusiei/URSS (sau, mai degrabă, moștenitoarea proiectului naționalist nerealizat Duhinsky/Pilsudski), ea va continua și pe viitor să rămână "veșnicul inamic istoric" al Rusiei moderne, multinaționale, postimperiale.

Polonia este un concurent genetic apropiat, istoric angajat și intelectual-activ al Rusiei. Și diplomația rusească, birocratică, a priori compromisă, bazată pe principii de ignoranță istorică, nu va fi în stare să facă față în relațiile cu ea. Deoarece sarcina constă nu doar de a rezista la concurs, dar, de asemenea, să provoace o Uniune fără precedent a Rusiei cu Polonia, justificată din punct de vedere istoric și economic, în cadrul căreia va fi găsită o soluție politică generală pentru Europa de Est, Kresovul de Est și Rusia de Vest. Realitatea, experiența istorică și intuiția misionară predominantă a Uniunii polono-lituaniene (Imperiul) este unicul fundament stabil pentru dialogul Poloniei cu Rusia multinațională. Dialogul dintre două experimente imperiale, echivalentul lor de "postimperii"- este o bază reală pentru o reconciliere istorică.

În opinia noastră, este necesar de a recunoaște că astăzi în agenda relațiilor polono-ruse, în ciuda importanțelor acțiuni ale Moscovei de a recunoaște responsabilitatea lui Stalin pentru masacrul ofițerilor militari polonezi la Katyn în 1940, domină politica de est a "victimelor", care dorește justificare. Dar nu există nici o dovadă că Polonia este dispusă să recunoască, la rândul său, obiectivele sale imperialiste tradiționale spre Est pe parcursul a 200 de ani, transformând și utilizând această tradiție ca bază pentru parteneriat. Varșovia cere Rusiei să se pocăiască pentru politica URSS, însă, concomitent, nu refuză la obiectivele sale tradiționale la est. Această inerție istorică și politică are o genetică de 200 de ani, dispune de recunoaștere în societatea poloneză și are o bogată genealogie intelectuală. Anume în acest context riscă să rămână astăzi reconcilierea ruso-poloneză și, din această cauză, ea nu poate fi o reconciliere completă.

Польша - будущий (во втором полугодии 2011 года) председатель Европейского союза и признанный генератор Восточной политики ЕС, центром которой является программа ЕС «Восточное партнёрство», реализуемая в отношении Азербайджана, Армении, Белоруссии, Грузии, Украины и Молдавии. Польша - и ЕС вместе с ней - заложник истории своей Восточной политики, в которой конфликтно соединяются роль Польши как цивилизованной жертвы варварской, старой и новой России - и имперская миссия Польши как бывшей метрополии для стран Восточной Европы и маяка национального освобождения для Кавказа и даже Туркестана. Если Польша останется эмоциональной и риторической жертвой имперской политики России / СССР (вернее - наследницей потерпевшего поражение националистического проекта Духиньского /

Пилсудского), то она по-прежнему будет «вечным историческим противником» современной, многонациональной, постимперской России.

Если общество и власти Польши смогут не риторически, а критично обратиться к своему историческому опыту Речи Посполитой как многонациональной империи, то им не только удастся достичь подлинного примирения с современной Россией, но найти путь к историческому евразийскому партнёрству по проекту Дмовского / Гедройца. Надо признать, что сегодня в повестке дня польско-российских отношений, несмотря на действительно важные действия Москвы по признанию ответственности Сталина за расстрел польских военных и чиновников в Катини в 1940 году, преобладает Восточная политика «жертвы», которая требует справедливости. Но нет никаких свидетельств о том, что

Польша готова признать свои традиционные двухсотлетние империалистические цели на Востоке и превратить эту традицию в основу для партнёрства. Варшава ведёт диалог, чтобы Россия покаялась за СССР, и не отказывается от своих традиционных целей на Востоке. Эта историческая и политическая инерция имеет двухсотлетнюю генетику, признание в польском обществе, богатую интеллектуальную родословную. Именно в этом русле лежит и рискует остаться сегодняшнее польско-российское примирение. И поэтому - не может быть полноценным примирением.

1.

Сопредседатель российско-польской группы по сложным вопросам, экс-министр иностранных дел Польши, один из авторов русофобского обращения деятелей посткоммунистической Европы к Бараку Обаме с призывом ужесточить политику США в отношении России (2009), Адам Ротфельд недавно признался: «Территориальные разделы Польши создали в мышлении поляков уверенность в том, что в вопросе дальнейшего существования решающую роль играет сила. А такой силой обладает Россия. Одновременно поляки испытывают по отношению к россиянам манию величия. Считают, что Польша принадлежит западному миру, вышла из греко-римско-иудео-христианской традиции». При этом после обретения Польшей независимости, по его мнению, поляки практически перестали говорить о немецких преступлениях, вместо этого начали говорить и писать исключительно о советских преступлениях.

Описывая царящий в польском общественном сознании устойчивый образ России как вечного исторического врага, авторитетный польский историк пишет сегодня: «В настоящее время в польской историографии больше места посвящается страданиям, преступлениям и преследованиям поляков советской властью, чем при немецкой оккупации». И отмечает, что в Польше не популярен взгляд гуру русистики Анджея Валицкого, способный стать основой для подлинного примирения: «У нас нет ни конфликтов по поводу границ, ни проблем, связанных с русским

меньшинством в Польше и польским в России... Если мы перестанем смотреть на Россию как на неизменного исторического врага, а на самих себя как на защитников Европы от якобы всё ещё актуальной угрозы со стороны России... то это немедленно увеличит значение и престиж Польши».⁴¹⁷

Другой современный польский исследователь общественного мнения признаёт, что, кроме цивилизационного превосходства Европы-Польши над Россией-Азией, «для современной Польши важен также мотив страданий от угнетения России. Чем длиннее список перенесённых страданий, тем крепче основания, чтобы выразить моральное превосходство Польши в своих отношениях с Востоком и Западом».⁴¹⁸

Современный немецкий исследователь пишет: «Чем бы ни определялись польско-советские отношения, коллективной памятью поляков они воспринимаются как непосредственное продолжение конфликтных польско-российских отношений. Это касается и тех преступлений, которые совершались против Польши преимущественно советским режимом и собственным коммунистическим правительством, а не Россией.

Преступления режима оказываются во всех отношениях под знаком национального толкования истории. Согласно такой оценке, например, глубоко укоренившийся в коллективной памяти поляков расстрел польских офицеров советским НКВД в 1940 году под Катынью вписывается в колею векового противостояния с Россией. Из-за непрерывности коллективного воспоминания именно это событие выступает выдающимся мученичеством польской нации в современной истории (...) что русский народ недостаточно покаялся за преступления в Катыни, как будто русские, убитые в

⁴¹⁷ Марек Корнат. Россия в польской политической мысли XIX-XX вв.: идеи и стереотипы. В: Россия и Запад: исторический опыт XIX-XX веков / Отв. ред. А.О.Чубарьян. М., 2008, с. 237 - 238.

⁴¹⁸ Томаш Зарицкий. Российский дискурс в Польше: образ России в конструировании польской идентичности. В: Россияне и поляки на рубеже столетий: Опыт сравнительного исследования социальных идентификаций (1998 - 2002 гг.) / Сост. Е.Н.Данилова, В.А.Ядов. СПб, 2006, с. 73.

немалом числе при Сталине, или советский режим не понесли ответственность за катынские убийства. С другой стороны, преступления, совершённые нацистами в Освенциме (хотя по количеству и значению они гораздо тяжелее Катыни), для поляков несут гораздо меньше национальной нагрузки, а потому и вспоминаются реже. Это, вероятно, происходит оттого, что жертвами индустриальных массовых преступлений пали не только и не столько поляки, а потому и воспоминание о них не может быть полностью полонизировано».⁴¹⁹

В известных работах российско-польской группы по сложным вопросам, подготовивших «признание Катыни» и увенчавшихся пропагандистским проектом польского «Центра диалога» на территории России, этой идейной экспозиции, картины этого консенсуса и политической практики нет вовсе. Нет в них даже стыдливого признания того, что «сложные вопросы» - только вторичны, производны, ниже уровнем перед лицом глобальной проблемы исторического диалога и противоборства России и Польши, где есть обе проигравшие стороны и нет монопольной этнической жертвы. Вместо этого в трудах группы по сложным вопросам есть лишь исчерпывающий польский реестр исторических претензий к России, который так бесхарактерно легитимировал МИД России и приглашённые им специалисты.⁴²⁰

Тем временем внутренняя правда, историческая основа Восточной политики Польши таковы, что в отношениях с Россией польские власти и общество чаще всего прибегают к стыдливому умолчанию. Именно поэтому редко от кого, рассказывающего от Восточной политике ЕС (Польши), можно узнать о том, что в её историческом генезисе и заявлении одного из лидеров «Солидарности» на её первом съезде в сентябре 1981 г., что «кремлёвские куранты

сыграют "Мазурку Домбровского"»⁴²¹ (национальный гимн Польши), что равносильно прямой декларации о том, что уже политическое и национальное освобождение неразрывно связывалось с миссионерским империализмом на Востоке. Не секрет, что это национальное освобождение, начиная с XIX века, всегда было не характерным для того времени национальным воссоединением, как у немцев и итальянцев, а неизменной борьбой за восстановление Речи Посполитой в имперских границах 1772 года, разделённых Пруссией, Австрией и Россией. Это была борьба не за национальное государство, а борьба бывшей метрополии за свои некогда присоединённые и колонизованные окраины, националистически отрицавшая этнические права её Восточных Кресов (этнографических Литвы, Белоруссии, Украины и даже Бессарабии).

Выбор между узко-национальным и имперским сценариями развития Польше до сего дня составляет не музейный, исследовательский, а самый живой общественный интерес. В этом - сила и разнообразие польской «исторической политики», в этом - и актуальная практика, корень недавних уличных конфликтов в Польше⁴²² между историческими

⁴²¹ Анджей Пачковский. Власть и оппозиция в Польше по отношению к СССР (1980 - 1989). В: Польша - СССР. 1945 - 1989: Избранные политические проблемы, наследие прошлого. Коллективная монография. Отв. ред. Э. Дурачински, А.Н. Сахаров. М.: Наука, 2005, с. 287.

⁴²² «Более трех десятков человек были задержаны накануне в Варшаве. Большинство из них - члены националистических организаций, которые 11 ноября, в день 92-ой годовщины независимости Польши провели акцию, выкрикивая националистические лозунги. "Марш независимости", так они назвали свое мероприятие "Национально-радикальный лагерь" и "Общепольская молодежь". Однако марш наткнулся на контрманифестацию с участием антифашистов, передает IAR. Участники "Марша независимости" штурмом прорвали блокаду антифашистов на перекрестке Мёдовой и Сенаторской улиц. В антифашистов полетели камни и бутылки, передает Gazeta Wyborcza. В ответ полетела брусчатка и лампадки. Одновременно бои шли и на улицах Подвале и Капитулна. Навстречу стоящим там десяткам антифашистов пришло столько же националистов... Подобного рода инциденты происходили в различных местах города. Однако, как сообщает Wprost, еще до начала марша, неизвестные

⁴¹⁹ Дан Динер. Круговороты. Национал-социализм и память [1994] / Пер. с нем. А.А.Панова. М.: Российская политическая энциклопедия, 2010, с. 51.

⁴²⁰ Белые пятна - чёрные пятна: Сложные вопросы в российско-польских отношениях / Отв. ред. А.В.Мальгин, М.М.Наринский. М.: Аспект Пресс, 2010. 446 с.

поклонниками националиста, склонного к имперскому союзу с Россией, Романа Дмовского и империалиста Юзефа Пилсудского, выступавшего националистическим противником России.

2.

Великое княжество Литовское и Польша, объединившиеся в Речь Посполиту, в XV-XVII веках были успешными конкурентами Москвы по разделу и консолидации древнерусской этнографической, культурно-языковой и конфессиональной территории, но в России XVIII веке они проиграли России эту борьбу. Разделы Речи Посполитой (не собственно Польши, а её имперского тела, включая Литву) в конце XVIII века - в первой половине XIX (до 1863 года) создали в составе Российской империи Александра I и даже Николая I не просто Царство Польское, а полноценную «внутреннюю империю», располагавшую армией в половину российского дворянства и продолжавшую беспрепятственную культурную, языковую и конфессиональную экспансию на Восточные Кресы - уже в составе России. И впоследствии, даже потерпев поражение в борьбе за независимость, польская политическая мысль основывалась на консенсусе о возвращении к границам 1772 года. При этом социальная демократизация Кресов понималась как их полонизация: «лишь немногие выдвигали программу автономии и культурно-языкового развития украинских, белорусских и литовских земель».⁴²³ В отличие от представителей

русской революционной эмиграции, в польской только «очень немногие деятели допускали возможность обретения собственной национальной государственности украинцами, белорусами и литовцами».⁴²⁴ Когда в начале XX века воюющая с Россией Япония, ради подрыва тыла противника начала финансировать революционные и националистические силы, польский социалист Юзеф Пилсудский предложил японскому правительству использовать для этого нерусские народы в составе России от Балтики до Кавказа и Туркестана, указывая на обоснованное лидерство поляков в этом проекте.

После обретения Польшей независимости в ноябре 1918 года, уже в феврале 1919 года государственной задачей для её власти стало завоевание бывших Кресов - Литвы, Белоруссии и Украины. Самый авторитетный российский полонист, пользующийся заслуженным признанием и в Польше, анализируя мотивы такой политики, обращает внимание на то, что даже в ныне действующем историческом пособии для современной польской армии, утверждённом министерством обороны Польши, идеология такой экспансии предстаёт естественной и легитимной. В пособии говорится: «Для Пилсудского важнейшей проблемой оставалось решение вопроса о восточной границе. Он считал (оказалось, что это был правильный взгляд), что эти границы можно установить только с помощью оружия». И далее о военных задачах новой Польши в изложении её министерства обороны: «Оторвать от России те народы, которые, желая создать независимые государства, соглашались на федеративную связь с Польшей... Возрождённая после 123 лет неволи, Польша стремилась включить в состав своего государства значительные территории восточных окраин, принадлежавших ей до 1772 года. Второстепенным был вопрос о том, как это сделать: в соответствии с инкорпорационной политикой Дмовского или федерационной политикой Пилсудского. Цель Польши состояла в отторжении от России части бывших

напали в поезде на сторонников националистов, ехавших из Быдгоща в Варшаву. Трое с тяжелыми травмами попали в больницу, пишет powosci.com.pl. В марше, по словам организаторов, принимали участие несколько тысяч человек. «Мы пришли», - скандировали они по прибытию к памятнику Романа Дмовского, политического противника Юзефа Пилсудского. Лозунги «Бог, честь, отчизна», «Роман Дмовски - освободитель Польши» наткнулись на контрманифестантов, скандирующих «Фашизм не пройдет!» (Качиньски поддержал националистов: кому выгодны беспорядки в Варшаве? В: REGNUM. 12 ноября 2010: www.regnum.ru/news/1345852.html). (Дата посещения: 06.07.2010).

⁴²³ С.М. Фалькович. Польская демократическая эмиграция 60-70-х гг. XIX века о проблеме «забранных земель» и взаимоотношениях польского и русского освободительного движения. В: Проблемы славяноведения. Сб. Вып. 8 / Отв. ред. С.И. Михальченко. Брянск, 2006, с. 226, 225.

⁴²⁴ Там же, с. 231 - 232.

польских земель и ослаблении таким путём этого государства». ⁴²⁵

В 1920-1930-е годы в Польше было окончательно сформулирован выбор из внешнеполитических стратегий: на смену антинемецкой «Пястовской идее» «возвращенных земель» к западу от польской метрополии пришла наследующая Речи Посполитой «Ягеллонская идея» - экспансия на восток - в Литву, Белоруссию и на Украину - и построение вокруг Польши империи, главным противником которой выступает историческая Россия, а главным призом в борьбе против неё - её окраины и даже часть метрополии на Юге, в Поволжье и на Урале. Если в политической мысли в Польше собственная страна (проект страны) воспринималась в XIX - XX веке (до 1939 года) как единственное крупное на Востоке средостение между Россией и Германией, то и «Ягеллонская идея» логично превращалась не только в формулу экспансии на Восток, но и в интеллектуальную почву для борьбы за новую «внутреннюю империю» - объединение под руководством Польши Пилсудского стран Центральной и Восточной Европы - в *Intermarium* (*Międzymorze* - Междуморье) федерацию / конфедерацию стран Европы от Балтики до Балкан и Адриатики. Естественным продолжением проекта этого Междуморья на Восток и практическим инструментом борьбы Польши против исторической России в лице СССР в 1930-е годы стал «прометеизм» - по форме антиимпериалистический проект разрушения СССР с помощью максимального числа националистических и радикально-националистических движений на Украине, Кавказе, Волге, в Туркестане и Сибири. Но по сути это был проект динамической империи на развалинах СССР под лидерством Польши. Вот что говорилось в документе польского Генштаба о задачах «Прометей» в 1937 году: «Прометеизм является движением всех без исключения народов, угнетаемых Россией... чтобы вызвать национальную революцию на

территории СССР... «Прометей» мобилизует членов по собственной воле и под собственную ответственность, не беря на себя никаких политических обязательств по отношению к национальным центрам... «Прометей» должен иметь право проявлять национальный радикализм для того, чтобы самым эффективным образом создать революционную динамику. Радикально-национальные тенденции не должны ему ставиться в вину и не должны неправильно расцениваться как фашистские...». ⁴²⁶

Послевоенный мир, прошедшее без особенного пафоса примирение Польши и Германии, создание и расширение Европейского союза лишили предмета польский проект Междуморья, который уступил свою нормативно-риторическую функцию более рыхлому концепту «Центральной (Центрально-Восточной) Европы», восходящего к германской традиции *Mitteleuropa* (Срединной Европы). Исследование показывает, что к середине 1990-х годов этот концепт вытеснил в западной литературе прежде преобладавшую «Восточную Европу». Точно так же, как турецкое понятие «Южного Кавказа» имело целью вытеснить из языковой и политической практики Закавказье, «Центральная Европа» немедленно стала полем для интеллектуального подкупа, например, политического класса Украины, которому - в противоречие с историей и географией - обещалась (и обещается донинде) некая генетическая «европейскость». Стоит ли удивляться, что уверенней всего этот новый инструмент отнесения к «Центральной Европе» используется властями Польши для формулирования современного образа своей Восточной политики, адресованного своим Кресам - Литве, Белоруссии, Украине, Бессарабии. ⁴²⁷

⁴²⁵ Г.Ф.Матвеев. Можно ли было избежать войны России и Польши в 1919-1920 годах? В: *Studia Slavica-Polonica* (К 90-летию И.И.Костышко). Сб.ст. М.: РИПОЛ классик, 2009, с.108.

⁴²⁶ Документ польского Генштаба о работе польской разведки против СССР («Замечания по вопросу реорганизации "Прометей" в Париже», 17 августа 1937). В: *Секреты польской политики 1935-1945 гг.: Рассекреченные документы Службы внешней разведки Российской Федерации / Сост. Л.Ф.Соцков.* М., 2010, с. 273 - 275.

⁴²⁷ См., например, составленный в Польше международный обширный труд, авторы которого

После свержения коммунистического режима в Польше в 1989 году концентрация её общества и власти на «ягеллонской модели» Восточной политики была целиком подчинена традиционным задачам противостояния России и новым целям эксплуатации наследия распада СССР - и присвоении себе особой роли «адвоката» и лидера новых независимых государств Восточной Европы перед лицом Запада. Очевидные корни такой политической линии лежат не только в наследии Пилсудского, но и в революционной по откровенности политической философии Ежи Гедройца и его журнала «Культура». В 1970-е годы Гедройц и Юлиуш Мерошевски в «Культуре» вполне «прометеевски» призвали поляков к отказу от империалистических притязаний на Украину, Литву, Белоруссию (сокращённо: ULB, УЛБ), к признанию их прав на независимость (сначала от СССР, и лишь затем, вероятно, от Польши), но опять же в качестве «ведомых», младших партнёров. Юлиуш Мерошевски писал о «проблеме УЛБ»: «Территория УЛБ определяла саму форму польско-российских отношений, обрекая нас либо на империалистическую политику, либо на роль страны-сателлита. Было бы безумием надеяться, что Польша может исправить свои отношения с Россией, признав проблемы УЛБ внутригосударственными проблемами России. Соперничество между Польшей и Россией на этих территориях всегда имело целью установить превосходство, а не добрососедские польско-российские отношения».

Современный белорусский автор видит центр этой философии не в её историческом великодушии, а в откровенных признаниях, которые, если следовать пафосу журналу «Культура», и непосредственно перед антикоммунистическим переворотом в Польше составляли предмет консенсуса для польского политического класса: «патриарх польской эмигрантской политической мысли

Юлиуш Мирошевский... отмечал, что «ягеллонская идея» только для поляков не имела ничего общего с империализмом, однако для литовцев, украинцев и белорусов она представляла собой чистейшую форму традиционного польского империализма. «В Восточной Европе - если на этих землях когда-то воцарится не только мир, но и свобода - нет места никакому империализму: ни русскому, ни польскому. Мы не можем горланить, что русские должны отдать украинцам Киев, и требовать в то же время, чтобы Львов вернули Польше. Это та самая "двойная бухгалтерия», которая в прошлом делала невозможным преодоление барьера исторического недоверия между Польшей и Россией. Русские подозревали, что мы антиимпериалисты только по отношению к русским - это значит, что мы желаем, чтобы место русского империализма занял польский. Мы ведем себя как шляхтич, потерявший свое имение"...».⁴²⁸

Несомненно, что в сердцевине «нового взгляда» Гедройца и его единомышленников на задачи Восточной политики Польши оставалась незыблемой - лишь косметически и риторически модернизированная - «Ягеллонская идея» польского миссионерства и империалистического лидерства на Востоке. По точным словам специалиста, «теперь главная цель Польши - независимость региона ULB от России. Залогом же этого считается становление полноценного польского влияния на этих территориях, что легко реанимирует при необходимости и «благородную ягеллонскую идею», от которой доктрина как бы призывает отречься... Отношения с Россией Польша по-прежнему воспринимает как «борьбу за лидерство на Востоке».⁴²⁹ Как свидетельствует современный учёный, в 1980-е годы в рядах политической оппозиции в Польше этот взгляд получил аутентичное

⁴²⁸ Игорь Мельников. «Крес» здравого смысла: В польском обществе живет тоска по утраченным землям. В: Независимое военное обозрение (Москва). 30 октября 2009. [On-line]: http://nvo.ng.ru/notes/2009-10-30/16_kres.html. (Дата посещения: 06.06.2010).

⁴²⁹ Олег Неменский. IV Речь Посполитая: взгляд на Восток. В: Агентство политических новостей (Москва). 19 января 2006. [On-line]: www.apn.ru/opinions/article9544.htm. (Дата посещения: 07.08.2010).

пытаются найти в формуле «Центральной Европы» и, например, применении её к Украине особое историческое, а не идеологическое, содержание: East-Central Europe in European History: Themes & Debates. Edited by Jerzy Kłoczowski and Hubert Łaskiewicz. Instytut Europy Środkowo-Wschodniej (Lublin): IESW, cop., 2009, 1 vol.

развитие: «В ряде случаев авторы концепций готовили общество к восприятию идеи появления в регионе каких-либо федеративных образований. В восточно-европейское объединение, в зависимости от предлагавшихся форм интеграции должны были войти различные страны и народы, но в качестве потенциальных союзников Польши во всех предложениях оппозиции фигурировали Украина, Белоруссия и Литва».⁴³⁰

И всё же - суровая откровенность, привнесённая Гедройцем и Мирошевским в польский взгляд на Восток, предложенная ими замена пилсудского *hard power* на индивидуальную *soft power* на Кресах, в современных условиях ставшую *soft power* от имени Европейского союза - и на Кресах, и на Кавказе - заслуживает особого внимания. Понятно, что на Кавказе польский мессианизм не пойдёт далее риторических жестов. Такова уж суровая реальность нашего Закавказья. Но растущий гуманитарный конфликт Польши с Литвой (в котором проблема прав польского меньшинства в Виленском крае часто закрывает историческую пропасть, лежащую между польским антинацизмом и литовским коллаборационизмом), прогрессирующий паралич Украины и наступающий обвал Белоруссии - делают взаимную *soft power* Польши и России - справедливой и рациональной.

Но правящая в современной Польше политическая традиция остаётся и верным учеником, и не менее верным пленником антирусского национализма, находящего один из источников своей идентичности в образе поляков - прометеев, конфедератов, империалистов, исторических конкурентов России, - в образе этнической жертвы, которая может от России только требовать и требовать, никогда не делясь исторической ответственностью.

Практический исследователь современного общественного мнения Польши подводит итог: «Польша считает, что Россия всё ещё недостаточно

«покаялась» в причинённых Польше за всю историю своего существования злодеяниях... Причём российское «покаяние» на общественном уровне полякам не интересно, им нужно покаяние официальное, из которого могут быть извлечены политически-правовые и экономические следствия» (15).⁴³¹ Требование политически-правовых и особенно экономических следствий для России того, что Россия уже признала ответственность Сталина за Катынь - признак не только направленности общественного мнения, но и точная формула того, к чему - при любых официальных празднествах примирения! - ведёт «историческая политика» действующих в Польше властей.

3.

Известно, что историки традиционно играют в польской политике и особенно - в её внешнеполитической части - значительную роль. Но часто упускается из виду, что именно доминирует в сознании этих историков и какой они видят свою историческую миссию в отношении России. Действующий президент Польши Бронислав Коморовски, видимо, готовясь к историческому примирению, не скрывает того, что вошло в плоть и кровь его политической философии: Украина - утраченное наследие Польши-как-Европы, а Россия - принципиально инородное тело не только для Европы, но и для Украины. Вот что он говорит: «Украина не хочет быть поставлена перед выбором: быть с Западом или с Россией. Киев придерживается позиции, что можно быть и с тем и с другим. Однако придет время, когда Украина будет вынуждена выбрать». Не случайно эта позиция президента и историка Коморовского так тесно связана с его особым цивилизаторским мессианизмом в отношении России. Именно поэтому Коморовски недавно скандально - но вполне предсказуемо - заявил, что визит премьера России Владимира Путина на церемонию,

⁴³⁰ Л.Б.Милякова. Внешнеполитические концепции польской оппозиции (1980-1989 гг.) В: Революция 1989 года в странах Центральной (Восточной) Европы: Взгляд через десятилетие / Отв. ред. Г.Н.Севостьянов. М., 2001, с. 143.

⁴³¹ С.В.Погорельская. Германия - Польша - Россия: Особенности взаимного восприятия и внешняя политика. В: Актуальные проблемы Европы. Серия, Европа: XXI век: Сборник научных трудов. 2008, № 3 (Россия и Европа: особенности взаимного восприятия.), с. 95.

посвящённую 70-летию со дня начала Второй мировой войны в Вестерплатте (1 сентября 2009 года) «имеет большое значение с точки зрения польской исторической чувствительности. Русские, таким образом, признали, что Вторая мировая война началась 1 сентября 1939 года с Польши, а не 22 июня 1941 года». Для русского исторического сознания очевидно, что, выступив с таким заявлением, президент Польши пал жертвой собственного либо крайнего политического высокомерия, либо самого примитивного невежества. Ведь никогда в истории - ни в СССР, ни в современной России - никем не говорилось, что Вторая мировая война якобы началась 22 июня 1941, в день нападения Германии на СССР. 22 июня 1941 - принимая во внимание его фундаментальное значение для российский идентичности и смысл общегосударственного траура - считалось и считается днём начала собственной, советской, личной для большинства Великой Отечественной войны - но лишь части Второй мировой. Это азбучная, школьная истина. Предполагать, что Россия так же настолько больна солипсизмом, чтобы приравнивать начало мировой войны к началу войны против России, - это значит опозориться на самом ровном месте, говоря самые правильные слова о примирении. Похоже, до сих пор для Польши это примирение с Россией «эмоционально» хочется представить как примирение цивилизатора с варваром.

В течение 2005-2009 гг. представители Польши неоднократно неофициально заверяли представителей России, что признание ответственности СССР за Катынь не будет иметь никаких практических следствий для России - и останется сугубо моральным актом. Но в октябре 2010 года - после того, как Польша получила окончательные и однозначные заверения от России, что Москва приняла польскую повестку дня в «сложных вопросах» совместной истории, первостепенном значении истории для двусторонних отношений - и «признала Катынь» - польское правительство поддержало иск своих граждан против России по катынскому делу

(16).⁴³² Перед лицом такой перспективы становятся всё более понятными цели и

⁴³² Примечание от 16 апреля 2012 года: Катынский расстрел можно считать военным преступлением, которое не имеет срока давности, а виновные в этом преступлении могут быть привлечены к ответственности. Такое решение принял 15 апреля Европейский Суд по Правам Человека по иску родственников жертв расстрелянных в 1940 году в Катынском лесу польских военнопленных против России. Суд постановил, что Россия нарушила две статьи Европейской конвенции по правам человека, к которой присоединилась в 1998 году: статью 38, отказавшись предоставить копии решения о прекращении расследования по Катынскому делу, и статью 3, запрещающую "бесчеловечное обращение". Касательно нарушения статьи 3 Конвенции суд посчитал, что, отказывая родственникам жертв в предоставлении информации о судьбе их предков и пренебрежительно относясь к их просьбам о предоставлении такой информации, власти России подвергали родственников убитых бесчеловечному и унижающему достоинство обращению. Принимая решение о квалификации Катынского преступления в качестве военного, Суд руководствовался действующим на тот период правом. "Суд считает, что массовые убийства польских пленных можно рассматривать в качестве военного преступления, так как обязанность гуманного обращения с военнопленными и запрет на их убийства были частью международного обычного права, а его уважение было обязанностью советских властей", - говорится в сообщении Европейского Суда. Учитывая, что военные преступления не имеют срока давности, Суд в то же время постановил, что "в период после ратификации Россией Конвенции не выявились новые доказательства или обстоятельства преступления", а следовательно, после этой даты у российских властей не возникло нового обязательства проводить расследование.

«Нежелание властей России подтвердить то, что на самом деле произошло в Катыни, стало ударом для Суда. Позиция российских военных судов, утверждающих, вопреки установленным историческим фактам, что родственники истцов "пропали без вести" в советских лагерях, было вопиющим примером неуважения к чувствам истцов и умышленным сокрытием обстоятельств катынского преступления», - говорится в сообщении Европейского Суда. Суд также решил, что Россия обязана выплатить истцам компенсацию в общей сложности 6,5 тыс. евро на судебные расходы и издержки. Представитель России в Суде Владислав Ермаков заявил в интервью агентству РАР, что Россия удовлетворена решением Суда, но пока еще рано делать окончательные выводы. «На первый взгляд, это решение выглядит сбалансированным, но нам следует его серьезно изучить», - заявил он. Истцы же намерены обжаловать решение в Большой палате ЕСПЧ. Это связано с тем, что Суд, исходя из своей компетенции, не мог дать оценку нарушению Россией статьи 2 Европейской

границы «исторического примирения», на которые пошла Польша в отношении России. Трудно, но хочется надеяться, чтобы их понимали и в тех властных кругах России, для которых такое примирение стало сферой их государственной и политической ответственности. И не строили иллюзий.

Польша - давний, генетически близкий, исторически ангажированный, интеллектуально активный конкурент и собеседник России. И не бюрократической, априори компромиссной, исторически невежественной русской дипломатии справиться с ним. Ведь задача - не только выдержать конкурентную борьбу, но и

конвенции. В частности, Суд не мог оценить процедурную часть следствия в 1990-2004 гг., поскольку Россия приняла конвенцию в 1998 году, сообщает tvn24.pl.

Советник президента Польши Томаш Наленч, комментируя решение Страсбургского суда в эфире Третьей программы Польского радио заявил, что это решение приблизит к выяснению всех вопросов, связанных с Катынским расстрелом. Он напомнил, что Россия подписала европейские конвенции, которые позволяют применить к ней европейские правовые стандарты. Советник подчеркнул, что для самой России было бы лучше, чтобы вопрос о расстреле поляков в 1940 году был полностью выяснен, несмотря на то, что Москва до сих пор не выяснила все подробности коммунистических преступлений в отношении собственного народа.

Как пояснил сопредседатель польско-русской группы по сложным вопросам, экс-глава МИД Польши Адам Ротфельд, решение Суда не относится к самому расстрелу и касается соблюдения процедуры и действий России в следствии по Катынскому делу: «Можно сказать, что сокрытие, отказ указать место захоронения жертв и само отрицание преступления противоречит принятым обязательствам. Это и есть самая важная часть решения суда». Ротфельд заявил, что Россия не дала должной правовой квалификации этому преступлению: «Квалификация, которую Россия представила Трибуналу, противоречит оценке, которую СССР представил в Нюрнберге. Катынский расстрел не был "воинским преступлением", как говорил об этом российский прокурор в 2005 году, а был военным преступлением и преступлением против человечности, что является серьезным нарушением международного права. Помимо этого, российская прокуратура не указала виновных и не потребовала их ответственности». Ротфельд пояснил, что, поскольку преступления против человечности не имеют срока давности, Россия обязана провести должное расследование и раскрыть всю документацию, передает агентство PAP. (ЕСПЧ: Катынь - военное преступление, виновники подлежат наказанию, Россия выплатит компенсацию. В: REGNUM, 16 апреля 2012).

породить исторически обоснованный и экономически беспрецедентный союз России с Польшей, внутри которого и будет найдено общее политическое решение для Восточной Европы, Восточных Кресов и исторической Западной Руси. Реальность, исторический опыт и преобладающая миссионерская интуиция Восточной политики, опыт многонациональной Речи Посполитой (империи) - единственный стабильный фундамент для диалога Польши с многонациональной, неэтнической Россией (империей). Диалог этих двух имперских опытов, их равная «постимперскость» - настоящая основа для исторического примирения.

Библиография:

1. Марек Корнат. Россия в польской политической мысли XIX-XX вв.: идеи и стереотипы. В: Россия и Запад: исторический опыт XIX-XX веков / Отв. ред. А.О.Чубарьян. М., 2008, с. 237 - 238.
2. Томаш Зарицкий. Российский дискурс в Польше: образ России в конструировании польской идентичности. В: Россияне и поляки на рубеже столетий: Опыт сравнительного исследования социальных идентификаций (1998 - 2002 гг.). Данилова Е.Н. (ed.) *Россияне и поляки на рубеже столетий. Опыт сравнительного исследования социальных идентификаций (1998-2002 гг.)*, СПб.: Издательство Русской христианской гуманитарной академии, с. 63 - 87. *Edited Russian version*: Томаш Зарицкий. Российский дискурс в Польше: образ России в конструировании польской идентичности. В: G. Szvák and I. Kiss (eds.) *Образ России в центрально-европейском акцентом. Сборник статей и материалов*. Budapest: Russica Pannonica, 2010, с. 86 - 102.
3. Дан Динер. Круговороты. Национал-социализм и память [1994] / Пер. с нем. А.А.Панова. М.: Российская политическая энциклопедия, 2010. 112 с.
4. Белые пятна - чёрные пятна: Сложные вопросы в российско-польских отношениях / Отв. ред. А.В.Мальгин, М.М.Наринский. М.: Аспект Пресс, 2010. 446 с.
5. Анджей Пачковский. Власть и оппозиция в Польше по отношению к СССР (1980 - 1989). В: Польша - СССР. 1945 - 1989: Избранные политические проблемы, наследие прошлого. Коллективная монография. Отв. ред. Э. Дурачински, А.Н. Сахаров. М.: Наука, 2005. 446 с.

6. REGNUM. 12 ноября 2010. [On-line]: www.regnum.ru/news/1345852.html. (Дата посещения: 06.07.2010).
7. С.М. Фалькович. Польская демократическая эмиграция 60-70-х гг. XIX века о проблеме «забранных земель» и взаимоотношениях польского и российского освободительного движения. В: Проблемы славяноведения. Сб. Вып. 8 / Отв. ред. С.И. Михальченко. Брянск, 2006, с. 220 – 232.
8. Г.Ф. Матвеев. Можно ли было избежать войны России и Польши в 1919 - 1920 годах? В: Studia Slavica-Polonica (К 90-летию И.И. Костюшко). Сб. ст. М., 2009.
9. Документ польского Генштаба о работе польской разведки против СССР («Замечания по вопросу реорганизации "Прометей" в Париже», 17 августа 1937). В: Секреты польской политики 1935-1945 гг.: Рассекреченные документы Службы внешней разведки Российской Федерации / Сост. Л.Ф. Соцков. М.: РИПОЛ классик, 2010, с. 273 - 275.
10. Секреты польской политики 1935-1945 гг.: Рассекреченные документы Службы внешней разведки Российской Федерации / Сост. Л.Ф. Соцков. М.: РИПОЛ классик, 2010. 512 с.
11. East-Central Europe in European History: Themes & Debates. Edited by Jerzy Kłoczowski and Hubert Łaszkiewicz. Instytut Europy Środkowo-Wschodniej (Lublin): IEŚW, cop., 2009. 1 vol. 500 p.
12. Игорь Мельников. «Крес» здравого смысла: В польском обществе живет тоска по утраченным землям. В: Независимое военное обозрение (Москва). 30 октября 2009. [On-line]: http://nvo.ng.ru/notes/2009-10-30/16_kres.html. (Дата посещения: 06.06.2010).
13. Олег Неменский. IV Речь Посполитая: взгляд на Восток. В: Агентство политических новостей (Москва). 19 января 2006. [On-line]: www.apn.ru/opinions/article9544.htm. (Дата посещения: 07.08.2010).
14. Л.Б. Милякова. Внешнеполитические концепции польской оппозиции (1980-1989 гг.). В: Революции 1989 года в странах Центральной (Восточной) Европы: Взгляд через десятилетие / Отв. ред. Г.Н. Севостьянов. М., 2001, с. 139 – 147.
15. С.В. Погорельская. Германия - Польша - Россия: Особенности взаимного восприятия и внешняя политика. В: Актуальные проблемы Европы. Серия, Европа: XXI век: Сборник научных трудов. 2008, № 3 (Россия и Европа: особенности взаимного восприятия.), с. 87 – 108.

Copyright© Modest KOLEROV, 2012.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ, ПОЛИТИЧЕСКИЕ И КУЛЬТУРНЫЕ МОТИВАЦИИ УКРЕПЛЕНИЯ МОЛДАВСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ В СВЕТЕ СОЦИОЛОГИЧЕСКИХ ДАННЫХ

Андрей МЕДВЕДЕВ*

ABSTRACT:

ECONOMIC, POLITICAL AND CULTURAL MOTIVATION STRENGTHENING OF MOLDAVIAN STATEHOOD, IN THE LIGHT OF THE SOCIOLOGICAL DATA

In October last year I had the opportunity to participate in international scientific conference „Civic identity and European integration as factors in the development of Moldovan statehood” (Kishinev, 4-7 October 2011). The report „National and cultural identity of Moldova in a mirror of sociological researches,, was presented by me during the conference. This report contains the idea that national cultural identity in Moldova is closely connected with the conviction of the need to preserve state sovereignty and it is still dominant at the grassroots level. This thesis is grounded on sociological study carried out jointly with the Moldovan and Ukrainian partners in March 2011 in the Republic of Moldova. Threats to the Moldovan state sovereignty in the event of further deterioration of the economic situation in the country were also identified in this sociological case study.

The second sociological poll was carried out in January of the current year. The research of the problems of geopolitical choice of Moldova and attitude to this choice of its citizens was continued basing on this ground. As well as for the first time, poll was carried out in the cities and other settlements (including rural areas) Moldova. Representative audience consisted of adults of Moldova having the right to vote. In total 1500 respondents of 10 settlements were interrogated.

The proportion of those who supports immediate unification with Romania, is approximately 12% of the total population, and this doesn't show any tendency of decreasing or increasing.

Performance of Andrei Medvedev, the Executive Director of ANO Centre for Political Technologies „PolitKontakt” in the international scientific conference „Joining of Bessarabia to Russia in light of the centuries-old Moldovan-Russian-Ukrainian cooperation” (Chisinau, 2 - 4 April 2012).

REZUMAT:

MOTIVAȚII ECONOMICE, POLITICE ȘI CULTURALE PRIVIND CONSOLIDAREA STATALITĂȚII MOLDOVENEȘTI, ÎN CONTEXTUL DATELOR SOCIOLOGICE

În luna octombrie anul trecut, am avut privilegiul de a participa în cadrul conferinței științifice internaționale "Identitatea civică și Integrarea Europeană ca factori în dezvoltarea statalității moldovenești" (Chisinau, 4-7 octombrie 2011), pe parcursul căreia am avut un discurs cu titlul "Identitatea național-culturală a Moldovei în oglinda cercetării sociologice". Discursul s-a bazat pe un sondaj în Republica Moldova, realizat de ONG "PolitKontakt" în colaborare cu partenerii din Moldova și Ucraina în martie 2011. Pe parcursul

* **МЕДВЕДЕВ Андрей** - Исполнительный директор АНО Центра политических технологий «ПолитКонтакт» (Москва, Российская Федерация); **MEDVEDEV Andrei** – Director executiv al Centrului de Tehnologii Politice "PolitKontakt" (Moscow, Federația Rusă); **MEDVEDEV Andrei** – Executive Director of The Center of Political Tehnology (Moscow, Russian Federation).

sondajului a fost justificat argumentul că în Moldova, la nivel de mase, există opinia dominantă că identitatea național-culturală este strâns legată cu încrederea în necesitatea de a păstra suveranitatea de stat. În discurs au fost identificate amenințări privitor la suveranitatea statului moldovenesc în caz de o nouă deteriorare a situației economice din țară.

În luna ianuarie a acestui an, am efectuat un alt studiu privitor la alegerea geopolitică a Moldovei și motivațiile pentru această alegere a cetățenilor săi. Pentru prima dată sondajul a fost efectuat în diverse orașe și localități (inclusiv zona rurală). La sondaj au participat cetățenii Republicii Moldova cu drept de vot. În total au fost 1500 respondenți din 10 localități.

Proporția celor care doresc unirea imediată cu România este aproximativ de 12% din populația totală, și nu demonstrează tendințe de creștere sau descreștere.

(Discursul Directorului general executiv al ONG "Centru de Tehnologii Politice" PolitKontakt" Andrei Medvedev la Conferința științifică internațională «Alipirea Basarabiei la Rusia prin prisma cooperării seculare moldo-ruso-ucrainene» (Chisinau, 2-4 aprilie, 2012.)

Доля тех, кто выступает за незамедлительное объединение с Румынией, составляет примерно 12% от общего числа населения, и не демонстрирует тенденции к снижению или росту.

В октябре прошлого года мне довелось участвовать в международной научной конференции «Гражданская идентичность и европейская интеграция как факторы развития молдавской государственности» (Кишинёв, 4-7 октября 2011 г.), в ходе которой мною было озвучено выступление под названием «Национально-культурная идентичность Молдавии в зеркале социологических исследований». В нем на основе социологического исследования проведенного нами совместно с молдавскими и украинскими партнерами в марте 2011 года в РМ был обоснован тезис о том, что в Молдавии на массовом уровне пока еще являются господствующими представления о том, что национально-культурная идентичность тесно связана с убежденностью о необходимости сохранения государственного суверенитета. В выступлении так же были обозначены выявленные социологическим исследованием угрозы для молдавского государственного суверенитета в случае дальнейшего ухудшения экономической ситуации в стране.

В январе текущего года мы провели второй социологический опрос и на его основе – продолжили исследование по проблемам геополитического выбора Молдовы и отношения к этому выбору ее граждан. Как и в первый раз опрос был

проведен в городах и иных населенных пунктах (включая сельскую местность) Молдовы. Репрезентативной аудиторией также являлись совершеннолетние граждане Молдовы, имеющие право голоса. Всего было опрошено 1500 респондентов в 10 населенных пунктах.

Участники опроса выбирались случайным образом. В анкете в отношении интервьюируемого была предусмотрена следующая дифференциация: возраст, пол, социальный статус, образование, язык преимущественного общения в семье.

В ходе второго этапа исследования мы стремились определить мотивации, способствующие сохранению и укреплению независимой молдавской государственности, а также выяснить, какие представления, существующие в массовом сознании, представляют потенциальную угрозу молдавского суверенитета.

Первый этап исследования показал, что лишь 12% населения Молдовы являются ярыми сторонниками объединения с Румынией. Однако, очевидно, что в культурной и политической жизни страны унионистские идеи и настроения занимают значительно более важное место, ни в коей мере не соответствующее реальному числу сторонников подобных взглядов. Отчасти это объясняется «элитным» характером «румынского проекта». Второй этап исследования подтвердил, что идея интеграции Молдовы и Румынии поддерживается значительным числом государственных и муниципальных служащих, занимающих руководящие посты.

Однако дело не только в этом. В молдавском обществе существуют массовые настроения, способствующие усилению прорумынской внешнеполитической ориентации молдавского государства.

При этом сами носители таких настроений могут сдержанно или даже негативно относиться к идее объединения Молдовы и Румынии. Уже первый этап исследования показал, что при определенных изменившихся условиях сторонников аншлюса Молдовы может стать значительно больше, в том числе и за счет патриотов молдавской государственности. В этой связи второй этап нашего исследования был направлен на идентификацию латентных носителей прорумынских настроений в молдавском обществе на данный момент. Разрабатывая анкету для социологического опроса, наши аналитики заложили в нее дополнительные критерии для определения количественных и качественных показателей части современного молдавского общества, которая уже сегодня является потенциально возможным сторонником поглощения Молдовы Румынией, при этом на данный момент не признавая себя таковыми.

В частности, таковыми критериями, на наш взгляд, являются:

- убежденность в правильности курса на европейскую интеграцию, признание стратегической целью внешней политики Молдовы вступление в ЕС;

- отрицание самостоятельности молдавского языка, признание его диалектом румынского;

- сочувственное отношение к деятельности организаций, подчеркивающих историческое, культурное и языковое единство молдавского и румынского народа;

- восприятие присоединения Бессарабии к России в 1812 г. как трагедии, в результате которой было разрушено единство молдавского и румынского народа.

На наш взгляд, мы получили достаточно интересные результаты. Однако лишь существующий регламент позволяет ознакомить нашу сегодняшнюю аудиторию лишь с частью выводов, которые позволяют сделать анализ социологических данных. Полную версию исследования мы разместим

вскоре на своем сайте. При этом вынужден сделать небольшое отступление. Полные результаты первого этапа исследования мы бесплатно передали нескольким молдавским СМИ и аналитическим структурам под их обещание опубликовать в том виде, как они есть. Но по неизвестным нам причинам (возможно, они действительно были) этого сделано не было. В этот раз мы разместим материалы у себя. При этом не будем навязывать собственные умозаключения – разместим минимум нашего выводного текста, а основной упор сделаем на графиках и таблицах, иллюстрирующих ответы на вопросы анкеты. Как говорится, пусть каждый делает свои выводы. При чьей-то более глубокой заинтересованности, мы готовы обсудить возможность передачи и самой базы данных с внесенными в нее анкетами социологического опроса. Мы уверены, что для профессиональных аналитиков она представляет интерес, и на ее основе можно осуществить более глубокое исследование.

Главный вывод, вытекающий из результатов проведенных нами социологических опросов, можно сформулировать следующим образом: в молдавском обществе существуют устойчивые культурные и политические мотивации, способствующие укреплению молдавской государственности. Однако оценка гражданами текущей экономической ситуации и перспективы дальнейшего развития молдавской экономики превратилась в главную угрозу для независимой молдавской государственности. Граждане Молдовы сомневаются в будущем собственного государства, несмотря на то, что являются его патриотами. Более того, экономические мотивации, господствующие в молдавском обществе, подталкивают граждан к фактическому отказу от суверенитета.

Что касается наиболее интересных выводов, которые позволяют сделать данные, полученные в ходе второго этапа нашего исследования, то среди них мне наиболее важными с практической точки зрения представляются следующие:

Доля тех, кто выступает за незамедлительное объединение с Румынией,

составляет примерно 12% от общего числа населения, и не демонстрирует тенденции к снижению или росту. Однако среди сторонников менее жестких взглядов обнаружилось относительно большое число «разочаровавшихся», которые пополнили ряды колеблющихся и неопределившихся. Особенностью данной группы является ее принадлежность к гуманитарной интеллигенции, которая не вошла в нынешний состав бюрократической элиты. Таким образом, при изменении культурной политики центральной власти, появлении масштабных проектов, выделении больших средств на содержание учреждений культуры число жестких сторонников «румьинского курса» может несколько возрасти. Кроме того, проведенные нами исследования позволило обнаружить значительное число «профессиональных румын» в бюрократической элите и гуманитарной интеллигенции. Можно предположить, что приверженность прорумынским взглядам, помогает сделать карьеру в сфере государственного управления или в области культуры. Только так можно объяснить то, что доля сторонников прорумынской ориентации в соответствующих социальных группах значительно выше, чем в других слоях общества (в том числе, среди частных предпринимателей).

На основе сопоставления и анализа результатов двух этапов наших исследований мы можем сказать, что всего лишь 4% от числа опрошенных являются убежденными носителями прорумынской идеологии, для которых курс на интеграцию с Румынией явно обусловлен не столько экономическими, сколько **политическими** мотивами. Необходимо обратить внимание на то, что среди них доминируют представители бюрократии, а также учащиеся и студенты. То есть носители подобных настроений занимают доминирующее положение в бюрократической системе и образовательной сфере, а потому имеют возможность навязывать свои убеждения учащейся молодежи.

В целом по стране по своему социальному положению носители

прорумынских настроений явно занимают доминирующее положение в обществе. Такие взгляды характерны для 36% руководителей предприятий и учреждений, 44 % сотрудников правоохранительных органов, 30% педагогов и работников культуры и науки, 28% государственных и муниципальных служащих. Следует также отдельно отметить, что прорумынских взглядов придерживается 30% промышленных рабочих, и 28% сельскохозяйственных работников. По нашему мнению, это является убедительным свидетельством того, что прорумынская ориентация обуславливается, в первую очередь, экономическими мотивациями. Как показывают социологические данные, люди, занимающиеся физическим трудом, стремятся найти трудоустройство за рубежом. Студенты также стремятся найти работу в странах ЕС или получить возможность продолжить там образование. Для этих социальных групп румынское гражданство становится своеобразным пропуском в европейское пространство. При этом культурные, этнические и языковые различия в данном случае отходят на второй план. Более того, политические убеждения и культурная идентичность могут противоречить тем моделям социального поведения, которые формируются под воздействием экономических мотиваций. Так, в русскоязычных Бельцах, где на выборах неизменно побеждает Компартия Молдовы, 78% жителей считают приемлемым получение румынского гражданства ради трудоустройства за рубежом. В некоторых молдоязычных регионах подобное мнение пользуется меньшей поддержкой. Это позволяет предположить, что, несмотря на некоторое снижение доли «идейных» приверженцев прорумынской ориентации, непрерывно растет число латентных носителей прорумынских настроений, а также граждан, внешнеполитическая позиция которых определяется экономическими мотивациями. Однако процессы, связанные с динамикой распространения прорумынской ориентации, с формированием новых моделей социального поведения, обусловленных меняющимися

экономическими обстоятельствами, с влиянием на внешнеполитические взгляды культурных мотиваций требуют более пристального исследовательского внимания.

Существенно увеличилось число колеблющихся и не определившихся (52%). Это произошло, прежде всего, за счет граждан, которых рассматривали наличие румынского паспорта исключительно как средство получить доступ в развитые страны Европы. Однако из-за расширяющегося экономического кризиса в Европе румынское гражданство уже не гарантирует улучшение личного социально-экономического положения. Впрочем, это не мешает росту числа тех граждан, которые хотели бы по экономическим соображениям иметь румынский паспорт, даже оставаясь при этом сторонниками молдавского государственного суверенитета. Одновременно за год несколько (с 33 до 31% от числа граждан Молдовы) сократилась группа убежденных сторонников ориентации на вступление в ЕС. Это можно объяснить экономическим спадом в европейских странах, сделавшим их менее привлекательным местом для трудоустройства. Кроме того, PR-усилия, рекламирующие курс на евро интеграцию, весьма расходятся с реальными результатами, и часть граждан Молдовы начинают постепенно испытывать разочарование в перспективе данного курса. Однако число сторонников проевропейского курса (31%) более чем в два раза превосходит количество его противников (14%), о которых речь пойдет ниже. Кроме того, необходимо особо подчеркнуть, что сторонники проевропейского курса присутствуют, как среди молдоязычных противников объединения Молдавии с Румынией, так и среди русскоязычного населения. Более того, весьма показательно и то, что число тех, кто хотел бы получить румынское гражданство, **чтобы облегчить поиск работы в ЕС**, составило 74% от общего числа опрошенных. А это значит, что в их число входят не только умеренные, но и жесткие противники про-румынского курса, то есть при определенных условиях они

готовы отказаться от своей позиции в обмен на личную выгоду

Доля граждан Молдовы, которые выступают за интеграцию с Румынией **по политическим и культурным** мотивам, по-прежнему заметно меньше числа носителей пророссийских настроений (в данную категорию граждан можно отнести от 36 до 44% от общего числа населения). При этом за истекший год внутри группы сторонников пророссийских настроений более четко обозначилось ядро носителей крайне жесткой анти-европейской (не говоря о анти-румынской позиции). По нашим данным, группа жестких носителей анти-европейских настроений, выступающая против вступления в ЕС составляет примерно 14% от числа граждан Молдовы. И что интересно, данная группа неоднородна! В нее входит и категория граждан (около 8% от общего числа населения), которая стоит на изоляционистских позициях. При этом они считают, что у Молдовы не должно быть долговременных внешнеполитических целей. Причем это та категория лиц, которая не откажется от своих убеждений даже в ущерб своим экономическим интересам. Для нас, с исследовательской точки зрения, эта группа является неким «открытием» и пока не «просканирована». На данный момент нам лишь понятно, что представители данной категории граждан достаточно равномерно присутствуют в шести из десяти регионах, в которых проводился социологический опрос, они организационно никак не оформлены и не имеют между собой координационных связей. Они не входят в число сторонников «молдавизма», неотъемлемой частью которого является восточная внешнеполитическая ориентация, но соприкасаются с ними по многим принципиальным вопросам. Показательно, что доля жестких противников европейского курса не зависит от языка, доминирующего в том или ином регионе. Так, в русскоязычных Бельцах противники курса на присоединение в ЕС составляют 10% (в среднем по стране 14%), а в ряде молдоязычных регионов (Когул, Хынчешты, Оргеев) составляет от 16% до 18%.

Наибольшее число противников присоединения в ЕС проживают в Сороках, где значительную часть населения составляют этнические украинцы. Вообще о городе Сороки необходимо сказать отдельно, так как население этого региона придерживается достаточно жесткой анти-европейской позиции. Однако при этом там отсутствуют массовые пророссийские настроения, а про-украинская ориентация ограничивается в основном ее культурным влиянием.

Таким образом, можно с уверенностью говорить об отсутствии каких-либо массовых политических мотиваций, угрожающих существованию независимой молдавской государственности. Напротив, существует некоторая опасность того, что в молдавском обществе по мере усиления экономического кризиса в ЕС будут усиливаться изоляционистские настроения. Отказ от сохранения государственного суверенитета может быть обусловлен экономическими мотивами, прежде всего, необходимостью искать работу за рубежом. Поэтому, если политическая элита Молдовы не сумеет предложить в ближайшие годы экономическую модель, позволяющую резко увеличить занятость в промышленном и сельскохозяйственном производстве, развитие молдавской государственности столкнется с серьезными трудностями.

Результаты нашего исследования однозначно указывают на то, что для русскоязычного населения Россия больше не является единственным внешнеполитическим и внешнеэкономическим ориентиром. Подавляющее большинство (78% от общего числа русскоязычных граждан Молдовы) не только не возражает против интеграции Молдовы в ЕС, если она будет обусловлена экономическими выгодами, но и не против получения румынского паспорта, если это необходимо для того, чтобы получить работу в европейских странах. Необходимо отметить, что наличие категории «европейских русских», то есть граждан, которые идентифицируют себя в качестве русских, но при этом не связывают свою дальнейшую личную судьбу с Россией, была больше характерна для стран Балтии. По

крайней мере, мы так считали до проведения исследований в Молдове. По всей видимости, данная тенденция является прямым следствием проводимой Россией политики в отношении русскоязычных диаспор за рубежом, ее «законотворчества» в отношении соотечественников, «адресной поддержки» «профессиональных русских» за рубежом. Результаты исследования однозначно указывают на то, что объединительному проекту с Румынией в Молдавии противостоит не пророссийская ориентация в чистом виде, а идеология «молдавизма», сторонники которого являются более надежными союзниками в сравнении с «профессиональными соотечественниками».

Отдельно следует сказать о культурных мотивациях. Тем более, что они имеют непосредственное отношение к теме сегодняшней международной конференции. Следует отметить, что социологические исследования не обнаружили каких-либо представлений, оказывающих существенное влияние на массовое сознание молдавского общества, которые угрожали бы государственному суверенитету Молдовы. Однако культурная политика власти, те ценности и ориентиры, которые пытается навязать молдавскому обществу культурная элита, зачастую представляют прямую угрозу для сохранения независимой государственности.

Опрос показал: 8% опрошенных рассматривают присоединение Бессарабии к России как историческую трагедию, а еще 7%, считают, что данное событие негативно сказалось на судьбе молдавского народа. Таким образом, число тех, кто отрицательно относится к вхождению Бессарабии в состав России, составляет 15%, что почти в 4 раза превосходит число политически мотивированных сторонников прорумынского курса. При этом число тех, кто положительно относится к пребыванию Бессарабии в составе России, составляет 49%, что соотносимо с числом носителей пророссийских настроений.

Показательно, что 41% опрошенных считают, что воспитание молодежи должно строиться на примерах из истории молдавского народа, подчеркивающих его

героическое прошлое и культурную самобытность. Примерно 9% считают, что воспитание молодежи должно строиться на образцах румынской культуры и примерах из румынской истории, что приблизительно соответствует количеству сторонников объединения Молдовы с Румынией. Еще 17% граждан Молдовы являются сторонниками идеи советского (???) патриотизма, а 29% не имеют каких-либо устойчивых представлений. Последняя цифра впечатляет, и, пожалуй, только подчеркивает значимость сегодняшнего мероприятия и необходимость популяризации его содержания во вне.

Однако если мы обратим внимание на то, как распределяются ответы на данные вопросы по социальным группам, то обнаружим, что многие представители молдавской культурной элиты отрицают культурную самобытность своего народа и рассматривают одно из важнейших событий его истории, определившее дальнейшее направление его развития, как трагедию. Часть культурной элиты Молдовы не видит исторической необходимости в сохранении независимой молдавской государственности, а потому не может сформировать привлекательный для граждан Молдовы образ будущего страны.

Это привело к чрезвычайно тяжелым последствиям для молдавского общественного сознания. Исследование показало, что число тех, кто оптимистически смотрит на перспективы развития суверенного молдавского государства относительно невелико (всего 10% от опрошенных). При этом 20% от числа опрошенных составляют те, кто в принципе

не верит в перспективу молдавского государства и считают, что из страны следует уезжать. Среди тех, кто скептически рассматривают будущее Молдовы, большинство составляют молодые люди в возрасте от 18 до 25 лет (35% от общего числа тех, кто считает необходимым иммигрировать и 24% от общего числа тех, кто заявил, что у Молдовы нет будущего). Это говорит о том, что молодежь является социальной группой с колеблющимися взглядами, ожидающей негативного развития событий, а потому способной поддержать любой внешнеполитический проект, в котором увидит для себя личные перспективы. Страна, у которой 35% молодых людей мечтает об эмиграции, в ситуации мирового экономического спада, когда возможности трудоустройства за рубежом будут снижаться, неизбежно столкнется со значительными политическими и социальными трудностями уже в ближайшем будущем.

Очевидно, что отсутствие у молодых граждан Молдовы мотиваций для сохранения и укрепления молдавской государственности, представляет для нее самую тяжелую и наиболее опасную угрозу.

Выступление исполнительного директора АНО Центр политических технологий «ПолитКонтакт» Андрея Медведева на международной научной конференции «Присоединение Бессарабии к России в свете многовекового молдо-российско-украинского сотрудничества»

Copyright© Andrei MEDVEDEV, 2012.

RUBRICA REVISTEI

**CONSILIUL REDACȚIONAL AL REVISTEI
„REVISTA MOLDOVENEASCĂ DE DREPT INTERNAȚIONAL
ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE”**

**EDITORIAL BOARD OF THE
“MOLDAVIAN JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW
AND INTERNATIONAL RELATIONS”**

**РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ
„МОЛДАВСКОГО ЖУРНАЛА МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА
И МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ”**

	<p>BURIAN Alexandru, Doctor habilitat în drept, profesor universitar, Ambasador Extraordinar și Plenipotențiar (ret.), Președinte al Asociației de Drept Internațional din Republica Moldova (Moldova) – <i>Redactor-șef.</i></p> <p>BURIAN Alexander, Doctor Habilitat of Law, Full Professor, Extraordinary and Plenipotentiary Ambassador (ret.), President of the Moldavian Association of International Law (The Republic of Moldova) – <i>Editor in chief.</i></p> <p>БУРИАН Александр Дмитриевич, Доктор юридических наук, профессор, Чрезвычайный и Полномочный посол (в отставке), Президент Молдавской Ассоциации международного права (Республика Молдова) – <i>Главный редактор.</i></p>
	<p>CHIRTOACĂ Natalia, Doctor în drept, conferențiar universitar, Secretar științific al Institutului de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei (Moldova) – <i>Secretar științific.</i></p> <p>CHIRTOACA Natalia, Doctor of Law, Associate Professor, Scientific secretary, The Institute of History, State and Law of The Academy of Science of Moldova (The Republic of Moldova) – <i>Scientific secretary.</i></p> <p>КИРТОАКЭ Наталия Михайловна, Кандидат юридических наук, доцент, Ученый секретарь Института истории, государства и права АН Молдовы (Республика Молдова) – <i>Ученый секретарь.</i></p>
	<p>CHINDÎBALIUC Oleana, Magistru în relații internaționale, cercetător științific, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei (Moldova) – <i>Redactor.</i></p> <p>KINDIBALYK Olyana, Master of international relations, Scientific Fellow, The Institute of History, State and Law of The Academy of Science of Moldova (The Republic of Moldova) – <i>Editor.</i></p> <p>КИНДЫБАЛЮК Оляна Игоревна, Магистр международных отношений, научный сотрудник Института истории, государства и права АН Молдовы (Республика Молдова) – <i>Редактор.</i></p>

	<p>ANGEL Jose Luis IRIARTE, Doctor în drept, profesor universitar, Vicerector al Universității Publice din Navarra (Spania) - <i>Membru al consiliului redacțional.</i></p> <p>ANGEL Jose Luis IRIARTE, Doctor of Law, Full Professor, Vicerector of The Navarra Public University (Spain) – <i>Member of editorial board.</i></p> <p>АНХЕЛ Хосе Луис ИРИАРТИ, Доктор права, профессор, проректор Наваррского публичного университета (Испания) - <i>Член редакционного совета.</i></p>
	<p>ARHILIUC Victoria, Doctor habilitat în drept, profesor cercetător, Universitatea din Parma (Italia) – <i>Membru al consiliului redacțional.</i></p> <p>ARHILIUC Victoria, Doctor Habilitat of Law, Full Professor, The University of Parma (Italy) – <i>Member of editorial board.</i></p> <p>АРХИЛЮК Виктория Нестеровна, Доктор юридических наук, профессор, Пармский университет (Италия) - <i>Член редакционного совета.</i></p>
	<p>ABASHIDZE Aslan, Doctor habilitat în drept, profesor universitar, Șef catedră Drept Internațional, Universitatea Rusă de Prietenie a Popoarelor, membru al Comisiei ONU pentru drepturile economice, sociale și culturale (Rusia) - <i>Membru al consiliului redacțional.</i></p> <p>ABASHIDZE Aslan, Doctor Habilitat of Law, Full Professor, The Russian Friendship University, Head of the Department of International Law, Peoples' Friendship University of Russia, Member of the UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR) - (Russia) - <i>Member of editorial board.</i></p> <p>АБАШИДЗЕ Аслан Хусейнович, Доктор юридических наук, профессор, зав. кафедрой международного права РУДН, член Комитета ООН по экономическим, социальным и культурным правам (Россия) - <i>Член редакционного совета.</i></p>
	<p>BALAN Oleg, Doctor habilitat în drept, profesor universitar, Vicerector al Academiei de Administrare Publică pe lângă Președintele Republicii Moldova (Moldova) – <i>Membru al consiliului redacțional.</i></p> <p>BALAN Oleg, Doctor Habilitat of Law, Professor, Vicerector of The Academy of Public Administration of the Office of The President of The Republic of Moldova (The Republic of Moldova) – <i>Member of editorial board.</i></p> <p>БАЛАН Олег Иванович, Доктор юридических наук, профессор, Проректор Академии публичного управления при Президенте Республики Молдова (Республика Молдова) – <i>Член редакционного совета.</i></p>
	<p>BENIUC Valentin, Doctor habilitat în științe politice, Rector al Institutului de Stat de Relații Internaționale din Moldova (Moldova) – <i>Membru al consiliului redacțional.</i></p> <p>BENIUC Valentin, Doctor Habilitat of Political Science, Associate Professor, Rector of The Moldavian State Institute of Foreign Relations (The Republic of Moldova) - <i>Member of editorial board.</i></p> <p>БЕНИЮК Валентин Анастасьевич, Доктор политических наук, Ректор Молдавского государственного института международных отношений (Республика Молдова) – <i>Член редакционного совета.</i></p>

	<p>BOSHITSKY Iury, Doctor în drept, profesor universitar, Rector al Universității de Drept din Kiev a Academiei Naționale de Științe a Ucrainei (Ucraina) – <i>Membru al consiliului redacțional.</i></p> <p>BOSHITSKY Iury, Doctor of Law, Full Professor, Rector of The Kiev University of Law of The National Academy of Science of Ukraine (Ukraine) - <i>Member of editorial board.</i></p> <p>БОШИЦКИЙ Юрий Ладиславович, Доктор права, профессор, Рector Киевского университета права НАН Украины (Украина) – <i>Член редакционного совета.</i></p>
	<p>HEINRICH Hans-Georg, Doctor în drept, profesor universitar, Universitatea din Viena (Austria) – <i>Membru al consiliului redacțional.</i></p> <p>HEINRICH Hans-Georg, Doctor of Law, Full Professor, The University of Viena (Austria) – <i>Member of editorial board.</i></p> <p>ХЕЙНДРИЧ Ханс-Георг, Доктор права, профессор, Венский университет (Австрия) – <i>Член редакционного совета.</i></p>
	<p>FUEREA Augustin, Doctor în drept, profesor universitar, Universitatea din București (România) – <i>Membru al consiliului redacțional.</i></p> <p>FUEREA Augustin, Doctor of Law, Professor, The University of Bucharest (Romania) – <i>Member of editorial board.</i></p> <p>ФУЕРЕА Августин, Доктор права, профессор, Бухарестский государственный университет (Румыния) – <i>Член редакционного совета.</i></p>
	<p>KAPUSTIN Anatolii, Doctor habilitat în drept, profesor universitar, Președinte al Asociației de Drept Internațional din Federația Rusă (Rusia) – <i>Membru al consiliului redacțional.</i></p> <p>KAPUSTN Anatoly, Doctor Habilitat of Law, Full Professor, The Russian Friendship University, President of The Russian Association of International Law (Russia) - <i>Member of editorial board.</i></p> <p>КАПУСТИН Анатолий Яковлевич, Доктор юридических наук, профессор, Российский университет дружбы народов, Президент Российской ассоциации международного права (Россия) – <i>Член редакционного совета.</i></p>
	<p>MAZILU Dumitru, Doctor în drept, profesor universitar, Ambasador Extraordinar și Plenipotențiar (ret.), Universitatea „Spiru Haret” din București (România) – <i>Membru al consiliului redacțional.</i></p> <p>MAZILU Dumitru, Doctor of Law, Professor, Extraordinary and Plenipotentiary Ambassador (ret.), The „Spiru Haret” University of Bucharest (Romania) – <i>Member of editorial board.</i></p> <p>МАЗИЛУ Думитру, Доктор права, профессор, Чрезвычайный и Полномочный посол (в отставке), Университет им. Спиру Харета, Бухарест (Румыния) – <i>Член редакционного совета.</i></p>

	<p>NAZARIA Sergiu, Doctor habilitat în științe politice, conferențiar universitar, Institutul de Stat de Relații Internaționale din Moldova (Republica Moldova) – <i>Membru al consiliului redacțional.</i></p> <p>NAZARIA Sergei, Doctor Habilitat of Political Science, Associate professor, The Moldavian State Institute of Foreign Relations (The Republic of Moldova) – <i>Member of editorial board.</i></p> <p>НАЗАРИЯ Сергей Михайлович, Доктор политических наук, доцент, Молдавский государственный институт международных отношений (Республика Молдова) – <i>Член редакционного совета.</i></p>
	<p>POPESCU Dumitra, Doctor în drept, profesor universitar, Universitatea „Titu Maiorescu” din București (România) – <i>Membru al consiliului redacțional.</i></p> <p>POPESCU Dumitra, Doctor of Law, Full Professor, The „Titu Maiorescu” University of Bucharest (Romania) – <i>Member of editorial board.</i></p> <p>ПОПЕСКУ Думитра, Доктор права, профессор, Бухарестский университет им. Титу Майореску (Румыния) – <i>Член редакционного совета.</i></p>
	<p>ROȘCA Alla, Doctor habilitat în științe politice; profesor universitar, Universitatea din Tulan, New Orleans, Louisiana (SUA) – <i>Membru al consiliului redacțional.</i></p> <p>ROSCA Alla, Doctor Habilitat of Political Science, Full Professor, The Tulane University of Louisiana, New Orleans, Louisiana (USA) – <i>Member of editorial board.</i></p> <p>РОШКА Алла, Доктор политических наук, профессор, Туланский университет, Луизана, Нью Орлеан (США) – <i>Член редакционного совета.</i></p>
	<p>SEDLEȚCHI Iurie, Doctor în drept, profesor universitar, Rector al Universității de Studii Europene din Moldova (Moldova) – <i>Membru al consiliului redacțional.</i></p> <p>SEDLITSCHI Yuri, Doctor of Law, Full Professor, Rector of The European University of Moldova (The Republic of Moldova) – <i>Member of editorial board.</i></p> <p>СЕДЛЕЦКИЙ Юрий Николаевич, Кандидат юрид. наук, профессор, Ректор Европейского университета Молдовы (Республика Молдова) – <i>Член редакционного совета.</i></p>
	<p>TIMCENCO Leonid, Doctor habilitat în drept, profesor universitar, Universitatea Națională a Serviciului Fiscal de Stat al Ucrainei (Ucraina) – <i>Membru al consiliului redacțional.</i></p> <p>TIMCHENKO Leonid, Doctor Habilitat of Law, Full Professor, The National University of The State Tax Service of Ukraine (Ukraine) – <i>Member of editorial board.</i></p> <p>ТИМЧЕНКО Леонид Дмитриевич, Доктор юридических наук, профессор, Национальный университет Государственной налоговой службы Украины (Украина) – <i>Член редакционного совета.</i></p>

DATE DESPRE AUTORI DATES OF AUTHORS СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

BEREGOI Natalia. Magistru în relații internaționale, cercetător științific, doctorand, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei (Chișinău, Republica Moldova).

BEREGOI Natalia. Master of international relations, scientific fellow, PhD student, Institute of History, State and Law, Academy of Sciences of Moldova (Kishinev, The Republic of Moldova).

БЕРЕГОЙ Наталия. Магистр международных отношений, аспирант, научный сотрудник, Институт истории, государства и права Академии наук Молдовы (Кишинев, Республика Молдова).

BOCA SERGIU. Magistru în drept, doctorand, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, lector universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți (Bălți, Republica Moldova).

BOCA SERGIU. MA in Law, PhD, Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova, university lecturer, Faculty of Law, “Alec Russo” State University from Balti (Balti, The Republic of Moldova).

БОКА Сергей. Магистр права, аспирант, Институт Истории, Государства и Права Академии Наук Молдовы, преподаватель, Факультета Права, Бельцкий Государственный Университет им. «Алеку Руссо» (Бэлць, Республика Молдова).

CAUIA Alexandr. Doctor în drept, Decan al Facultății de Drept, Institutul de Stat de Relații Internaționale din Moldova (Chișinău, Republica Moldova).

CAUIA Alexandr. Ph.D. in Law, Head of The Departament of Law, The Moldavian State Institute of International Relations (Kishinev, The Republic of Moldova).

КАУЯ Александр. Кандидат юридических наук, Декан юридического факультета, Молдавский государственный институт международных отношений (Кишинев, Республика Молдова).

CHINDÎBALIUC Oleana. Magistru în relații internaționale, cercetător științific, doctorand, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei (Chișinău, Republica Moldova).

KINDIBALYK Olyana. Master of international relations, scientific fellow, PhD student, Institute of History, State and Law, Academy of Sciences of Moldova (Kishinev, The Republic of Moldova).

КИНДЫБАЛЮК Оляна. Магистр международных отношений, научный сотрудник, аспирант, Институт истории, государства и права Академии наук Молдовы (Кишинев, Республика Молдова).

CHIRTOACĂ Leonid. Doctor în drept, conferențiar universitar, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei (Chișinău, Republica Moldova).

CHIRTOACA Leonid. Doctor of Law, Associate Professor, Institute of History, State and Law of The Academy of Science of Moldova (Kishinev, The Republic of Moldova).

КИРТОАКЭ Леонид. Кандидат юридических наук, доцент, Институт истории, государства и права АН Молдовы (Кишинев, Республика Молдова).

CIUBAȘENCO Dmitrii. Redactor-șef al ziarului „Panorama” (Chișinău, Republica Moldova).

CIUBASHENKO Dmitrii. Chief Editor of the „Panorama” (Kishinev, The Republic of Moldova).

ЧУБАШЕНКО Дмитрий. Главный редактор газеты «Панорама» (Кишинев, Республика Молдова).

ENACHE Marian. Doctor în drept, Ex-Ambasador al României în Republica Moldova (1993-1996). (București, România).

ENACHE Marian. Ph.D. in Law, Former Ambassador of Romania in The Republic of Moldova (1993-1996). (Bucharest, Romania).

ЕНАКЕ Мариан. Доктор права, Посол Румынии в Республике Молдова в 1993-1996 гг. (Бухарест, Румыния).

GRIBINCEA Lilia. Doctor în drept, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova (Chișinău, Republica Moldova).

GRIBINCEA Lilia. Ph.D. in Law, Associate Professor, The Moldova State University (Kishinev, The Republic of Moldova).

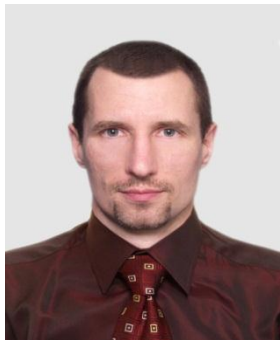
ГРИБИНЧА Лилия. Кандидат юридических наук, доцент, Молдавский государственный университет (Кишинев, Республика Молдова).

KOLEROV Modest. Istoric rus, editor și activist politic, redactorul șef al Agenției de știri „Regnum” (Moscova, Federația Rusă).

KOLEROV Modest. Russian historian, publisher and social activist, editor of Information agency „Regnum” (Moscow, Russian Federation).

КОЛЕРОВ Модест. Российский историк, издатель и общественный деятель, главный редактор ООО Информационное агентство «Регнум» (Москва, Российская Федерация).

KONONENKO Valerii. Doctor în drept, Avocat. Universitatea Națională a Serviciului Fiscal de Stat al Ucrainei (Kiev, Ucraina).

KONONENKO Valerii. Ph.D. in Law, Attorney, The National University of The State Tax Service of Ukraine (Kiev, Ukraine).

КОНОНЕНКО Валерий. Кандидат юридических наук, Адвокат, Национальный университет Государственной налоговой службы Украины (Украина).

LEVINȚE Iurie. Licențiat în drept public, magistru în drept, jurist. (Chișinău, Republica Moldova).

LEVINȚE Iurie. Bachelor's degree in public law, master of law, lawyer (Chisinau, the Republic of Moldova).

ЛЕВИНТЕ Юрие. Лицензиат публичного права, магистр права, юрист (Кишинев, Республика Молдова).

MEDVEDEV Andrei. Director executiv al Centrului de tehnologii politice "PolitKontakt" (Moscova, Federația Rusă).

MEDVEDEV Andrei. Executive director of The Center of Political Tecnology "PolitKontakt" (Moscow, Russian Federation).

МЕДВЕДЕВ Андрей. Исполнительный директор АНО Центр политических технологий «ПолитКонтакт» (Москва, Российская Федерация).

PANCENKO Liudmila. Competitor, Catedra Drept Internațional și Drept Comparat, Universitatea din Kiev a Academiei Naționale de Științe a Ucrainei (Kiev, Ucraina).

PANCENKO Liudmila. PhD student, The Kiev University of Law of The National Academy of Science of Ucraina (Kiev, Ukraine).

ПАНЧЕНКО Людмила. Соискатель кафедры международного права и сравнительного правоведения Киевского университета права Национальной академии наук Украины (Киев, Украина).

ROȘCA Alla. Doctor habilitat în științe politice; profesor universitar, Universitatea din Tulan, New Orleans, Louisiana (New Orleans, SUA).

ROSCA Alla. Doctor Habilitat of Political Science, Full Professor, The Tulane University of Louisiana, New Orleans, Louisiana (New Orleans, USA).

РОШКА Алла. Доктор политических наук, профессор, Туланский университет, Луизана, Нью Орлеан (Нью Орлеан, США).

TIMCENCO Leonid. Doctor habilitat în drept, profesor universitar, Universitatea Națională a Serviciului Fiscal de Stat al Ucrainei (Kiev, Ucraina).

TIMCHENKO Leonid. Doctor Habilitat of Law, Full Professor, The National University of The State Tax Service of Ukraine (Kiev, Ukraine).

ТИМЧЕНКО Леонид. Доктор юридических наук, профессор, Национальный университет Государственной налоговой службы Украины (Киев, Украина).

UNGUREAN Ivan. Magistru în drept, jurist (Chișinău, Republica Moldova).

UNGURYAN Ivan. Master of law, Lawyer (Kishinev, The Republic of Moldova).

УНГУРЯН Иван. Магистр права, юрист (Кишинев, Республика Молдова).

CONDIȚIILE DE PREZENTARE A MANUSCRISELOR PENTRU PUBLICARE ÎN “REVISTA MOLDOVENEASCĂ DE DREPT INTERNAȚIONAL ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE”

Revista teoretico-științifică „Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale” acceptă pentru publicare articole în limbile moldovenească (română), rusă, engleză, spaniolă, franceză (la discreția autorului), care conțin rezultate inedite ale cercetărilor efectuate și care sunt ajustate la „Cerințele privind conținutul manuscriselor articolelor”.

În revistă vor fi publicate doar articolele cu conținut original și inedit. Materialele publicate anterior în alte reviste nu se acceptă, indiferent de formatul lor, atât tradițional, cât și electronic.

Articolul prezentat pentru publicare trebuie să conțină rezultatele unei cercetări științifice individuale efectuată de autor (autori) sau cu ajutorul autorului. Inovația științifică a cercetării și propria contribuție a autorului trebuie să derive din conținutul articolului (trebuie clar să rezulte).

Colegiul de redacție al revistei roagă insistent autorii să se ghideze în procesul pregătirii articolelor pentru publicare de regulile inserate mai jos. Recomandările propuse vor servi drept suport pentru ajustarea conținutului la cerințele privind publicarea articolelelor în revista respectivă:

1. Manuscrisul, care urmează a fi publicat, trebuie să fie însoțit de o scrisoare de motivare.
2. Manuscrisul se prezintă în două exemplare, împreună cu o copie (variantă în format electronic Win Word).
3. Numărul autorilor să nu depășească 2 persoane.
4. Manuscrisele sunt publicate gratis. Atenționăm, că pentru autori nu este prevăzut onorariu.
5. Autorul poartă răspunderea deplină pentru conținutul articolului și publicarea sa. În cazul încălcării dreptului de autor sau a eticii științifice general-acceptate, redacția revistei nu poartă răspundere.
6. Ordinea cu privire la publicarea materialelor în revistă stipulează procedura obligatorie de recenzare. În calitate de recenzent poate fi, cel puțin, un specialist care deține grad științific în domeniul ce corespunde direcției de cercetare a articolului. Publicarea articolului poate fi refuzată în baza următoarelor obiecții: necorespunderea conținutului articolului la tematica revistei, lipsa de concordanță a materialului cu cerințele prevăzute; recenzia negativă la materialul prezentat; încălcarea de către autor a legislației în vigoare cu privire la drepturile de autor și drepturile conexe.
7. Datele despre autor se plasează pe o pagină aparte (variantă în format electronic): Numele, Prenumele, Patronimicul, titlul științific și gradul științifico-didactic, locul de muncă (culese în limba în care a fost prezentat articolul pentru a fi expuse în rubrica/secțiunea „Date despre autori”); adresa poștală completă, numerele telefoanelor de la serviciu și domiciliu, e-mail-ul (adresa electronică) cele expuse sunt necesare redacției pentru relații cu autorii și nu se vor publica. Lista cu numele autorilor manuscriselor se inseră mai jos de titlul articolului peste un alineat și se aliniază pe dreapta paginii. După indicarea numelor autorului/autorilor, mai jos, în următorul rând, se inseră gradul științific cu *font cursiv*.

Regulile cu privire la redactarea manuscriselor:

- 1) Volumul recomandat pentru manuscris – ≈ o coală de autor (40 000 semne sau 16-20 pagini de text). Textul se culege cu respectarea intervalului 1,5 în editorul de texte Word/Windows cu extensia DOC. Garnitura de font – Times New Roman, mărimea - 12 în textul de bază, pentru trimiteri – mărimea 10. Mărimea caracterelor pentru titlul articolului – 16, garnitura de font – Times New Roman. Titlul articolului se inseră pe centrul paginii și se culege cu majuscule, iar subtitlurile și numele autorilor se evidențiază cu **bold**.

- 2) Formatul paginii – A4. Câmpul paginii: pe stânga și dreapta – 2,5 cm, de sus și jos – 3 cm. Alineatele vor începe de la distanța de un Tab (1,27 cm) față de setarea din stânga paginii.
- 3) Numerotarea trimiterilor se inseră la sfârșitul fiecărei pagini. Numele și inițialele autorilor, denumirea articolului, revistei, volumului, paginii, anul ediției trebuie indicate în fiecare trimitere. Numele și inițialele autorilor se culeg cu font obișnuit, iar denumirea lucrării – cu *font cursiv*. Abrevierile și prescurtările trebuie să fie descifrate la prima utilizare în textul articolului.
- 4) Fiecare articol trebuie să include adnotare, introducere (actualitatea problemei, scopul cercetării), cuprins (metodele și rezultatele cercetării, tratarea și examinarea lor), încheiere (concluzii).
- 5) Adnotarea la fiecare articol necesită a fi prezentată în trei limbi: moldovenească (română), rusă și engleză. Ea trebuie să fie adresată unui auditoriu destul de larg și, în același timp, să reflecte esența studiului.
- 6) Sursele bibliografice utilizate trebuie indicate sub formă de listă comună la sfârșitul articolului. Lista bibliografică se plasează în ordine alfabetică cu indicarea numelor primilor autori. Trimiterile la lucrările indicate în lista bibliografică se efectuează și se cer în mod obligatoriu. Nu se permite indicarea trimiterilor la lucrările care încă nu au fost publicate. Sursele necesită a fi enumerate în mod consecvent, în conformitate cu utilizarea lor în text.
- 7) Manuscrisul trebuie să fie însoțit de 2 recenzii (în original), semnate de un doctor habilitat sau doctor pentru autorii care nu au titlu științific, în caz contrar, articolul nu va fi publicat.
- 8) Redactarea manuscriselor se efectuează în conformitate cu planul de editare. După procedura de redactare, redactorul tehnic expediază autorului manuscrisul pentru a introduce corectările. În procesul redactării tehnice se elaborează machetul original al publicației/revistei. Varianta finală a machetării originale se verifică și ajustează de autor.
- 9) Manuscrisele redactate cu încălcarea cerințelor despre publicare nu se acceptă, nu se recenzează și nu se restituie autorilor.
- 10) Articolele se expediază prin poștă (nu prin poșta rapidă) pe adresa redacției: str. 31 August 1989, nr. 82, mun. Chișinău, Republica Moldova, MD 2012 sau la următoarele adrese electronice: alexandruburian@mail.ru; alexandruburian@yahoo.com; buriana@km.ru. Tema: pentru Domnul profesor Alexandru Burian. Relații la telefon: + 373 22 23 44 17, Fax: + 373 22 23 44 17

CONDITIONS AND REQUIREMENTS FOR PUBLICATION MATERIALS AND THEIR DESIGN SUBMITTED TO THE “MOLDAVIAN JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW AND INTERNATIONAL RELATIONS”

The scientific-theoretical journal «Moldavian Journal of International Law and International Relations» welcomes to public original research papers in Moldavian (Romanian), Russian, English, Spanish, French (for author's choice) languages, containing the results of original researches issued according to the «Conditions and requirements for publication materials».

Merely original articles are published. Published materials (both in traditional and electronic editions), also the materials presented for the publication in other journals, are not accepted for the publication.

Article presented for publication should describe the results of separate scientific research carried out by the corresponding author (authors) or with author participation. Scientific novelty of work and own author's contribution should be clearly visible from article content.

Journal editorial board members ask authors, preparing articles for publication being guided by the rules resulted more low. Underwritten recommendations will help you to prepare the manuscript for publication in the given journal:

1. The Manuscript submitted to the publication, should be accompanied by a cover letter.

2. The Manuscript is represented in duplicate together with its electronic copy (program editor WinWord).
3. The number of authors is limit of two.
4. Manuscripts are published free of charge. The fees are not paid.
5. The author bears complete and sole responsibility for article content and for the fact of its publication. In case involving infringement copyrights or standard norms of journal scientific ethics by the author, edition does not bear any responsibility.
6. The article reviewing is obligatory. The reviewer can be, at least, one expert having scientific degree in the field of corresponding article. Reasons in refusing article publication are following: discrepancy of represented material specific to journal's subject; discrepancy of represented material to the requirements presented in materials represented for publication; the negative review of represented material; non-observance by corresponding author norms of the current legislation about the copyright and adjacent rights.
7. Author's data (in electronic version) are placed on the separate page of the manuscript, including: author(s) last name(s), first name(s) and patronymic(s) (middle) name(s) (no abbreviations), scientific degree and academic status, name of the company/organization of his/their employment, strongly typed in language of the article (for the publication in section „Data of authors”); the postal and E-mail address(es), phone and fax numbers (namely for Journal editorial board members in order to communicate with author(s); they are not published in the Journal). The list of authors' surnames of the manuscript is put after the title of the article (one line of space) and is levelled at the right hand edge of the text. The author's scientific degree is included (meaning to be printed in italics) below the list of authors' surnames.

Manuscript formatting rules:

- 1) The maximum manuscript length is no more than one typographical units (40 thousand signs, or 16-20 pages of the text). All line spacing should be 1, 5 MS Word (.doc) text editor. **Font set** – Times New Roman a font 12 pts of the body text, 10 pts for footnotes. Title should be 16 pts/ Times New Roman. Article title is aligned and typed in uppercase letters (capitals). Subtitles and surnames of authors are typed using bold.
- 2) The volume should be published on A4-size stock. The left and right margins should be 2.5 cm, with top and bottom margins at 3 cm. Paragraphs should begin with indented line, available space is normally 1,27 cm.
- 3) Raised footnote numbers should be placed after the last work of the passage. Surname(s) and author(s) initials, the title of the article, journal, volume, pages, and year should be given to each footnote. The initials and surnames of authors are printed by a font in the usual italics, the name of work in the italics. The abridgments and abbreviations should be deciphered by the first their mentioning (occurrence) in the text of the article.
- 4) Each article should include an abstract, introduction (reflecting the research problem, main scopes), the basic part (methods and results of research, their discussion), and the conclusion (inferences).
- 5) The abstract to each article should be presented in three languages: Moldavian (Romanian), Russian and English. It should be aimed at a wide range of readers and, at the same time, precisely reflect article essence.
- 6) The References used in article, should be presented in general list at the end of the article. The literature list is given in the alphabetic order on surnames of original authors. References to the mentioned literature in the article are obligatory. References to the non-published works are not supposed. References in the text should be numbered consecutively in the order they appear in the text.
- 7) The Manuscripts should be accompanied by two reviews (**originals**), reviewed by Doctor or the PhD candidate of science for the authors who do not have scientific degree; otherwise, they will not be published.

8) Manuscripts editing is carried out according to the edition plan. After editing, the author receives the manuscript for entering corrections from the literary editor. In the course of technical editing the edition dummy is created. The author verifies the definitive variant of dummy.

9) The Manuscripts formatting with infringement of requirements, are not accepted for publication, are not reviewed and are not sent back to authors.

10) Articles should be sent by **post letter** (not custom-made) to the address: MD-2012, Republic of Moldova, Chisinau, nr. 82, 31 August 1989 str., or via e-mail: alexandrururian@mail.ru; alexandrururian@yahoo.com; buriana@km.ru.

By including following **letter subject**: for Alexander Burian.

Phone: (+37322) 23-44-17; Fax: (+37322) 23-44-17.

УСЛОВИЯ ОПУБЛИКОВАНИЯ И ТРЕБОВАНИЯ К ПРЕДОСТАВЛЯЕМЫМ МАТЕРИАЛАМ В «МОЛДАВСКИЙ ЖУРНАЛ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА И МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ»

Научно-теоретический журнал «Молдавский журнал Международного права и международных отношений» принимает к публикации статьи на молдавском (румынском), русском, английском, испанском, французском (по выбору автора) языках, содержащие результаты оригинальных исследований, оформленные в соответствии с «Требованиями к оформлению рукописей статей».

Публикации в журнале подлежат только оригинальные статьи. Опубликованные материалы (ровно как в традиционных, так и в электронных изданиях), а также материалы, представленные для публикации в другие журналы, к публикации не принимаются.

Представляемая для публикации статья должна описывать результаты самостоятельного научного исследования, проведенного автором (авторами) или с участием автора. Научная новизна работы и собственный авторский вклад должны быть ясно видны из содержания статьи.

Редколлегия журнала просит авторов при подготовке статей к публикации руководствоваться приведенными ниже правилами. Нижеизложенные рекомендации помогут Вам подготовить рукопись к публикации в данном журнале:

1. Рукопись, направляемую на публикацию, необходимо сопроводить пояснительным письмом.

2. Рукопись представляется в двух экземплярах вместе с ее электронной копией (программный редактор WinWord).

3. Число авторов статьи не должно быть более двух человек.

4. Рукописи публикуются бесплатно. Авторский гонорар не выплачивается.

5. Автор статьи несёт всю полноту ответственности за содержание статьи и за сам факт ее публикации. В случае нарушения автором авторских прав или общепринятых норм научной этики редакция журнала не несет никакой ответственности.

6. Порядок публикации в журнале предусматривает обязательное рецензирование. В качестве рецензента может выступать, как минимум, один специалист, имеющий ученую степень по специальности соответствующей статьи. Основаниями к отказу в опубликовании статьи могут служить: несоответствие представляемого материала тематике журнала; несоответствие представляемого материала требованиям, предъявляемым к публикуемым материалам; отрицательная рецензия на представляемый материал; несоблюдение автором материала действующего законодательства об авторском праве и смежных правах.

7. На отдельной странице (в электронном варианте) приводятся сведения об авторе: Ф.И.О. автора (авторов) полностью, ученая степень и ученое звание, место работы, набранные на языке статьи (для публикации в разделе «Сведения об авторах»); полные почтовые адреса, номера служебного и домашнего телефонов, E-mail (для связи редакции с авторами, не публикуются). Перечень фамилий авторов рукописи ставится после заголовка (через пробел) и выравнивается по правому краю. После перечня фамилий авторов в следующей строке *курсивом* указывается научная степень.

Правила оформления рукописей:

1) Рекомендуемый объем рукописи – не более одного авторского листа (40 тыс. знаков, или 16-20 страниц текста). Текст статьи набирается через 1,5 интервала в текстовом редакторе Word для Windows с расширением DOC. **Гарнитура** шрифта – Times New Roman шрифт 12 в основном тексте, для сносок - 10 шрифт. Шрифт заголовка 16 Times New Roman. Заголовок статьи центрируется и набирается строчными (заглавными) буквами. Подзаголовки и фамилии авторов - жирный.

2) Формат листа: А 4. Поля страниц: слева, справа - по 2,5 см, сверху и снизу - 3 см. Абзацы разделяются красной строкой, отступ - 1,27 см.

3) Нумерация сносок постраничная, сквозная. Фамилии и инициалы авторов, название статьи, журнала, тома, страниц, года должны быть даны к каждой сноске. Фамилии и инициалы авторов набираются обычным шрифтом, название работы курсивом. Сокращения и аббревиатуры должны расшифровываться по месту первого упоминания (вхождения) в тексте статьи.

4) Каждая статья должна включать аннотацию, введение (состояние проблемы, задачи исследования), основную часть (методы и результаты исследования, их обсуждение), заключение (выводы).

5) Аннотация к каждой статье должна быть представлена на трех языках: молдавском (румынском), русском и английском. Она должна быть рассчитана на самый широкий круг читателей и, вместе с тем, точно отражать существо статьи.

6) Литературные источники, использованные в статье, должны быть представлены общим списком в конце. Список литературы дается в алфавитном порядке по фамилиям первых авторов. Ссылки на упомянутую литературу в тексте обязательны. Ссылки на неопубликованные работы не допускаются. Нумерация источников идет в последовательности упоминания в тексте.

7) Рукописи должны сопровождаться 2-мя рецензиями (**подлинниками**), доктора или кандидата наук для авторов, не имеющих ученой степени, в противном случае, они не будут опубликованы.

8) Редактирование рукописей осуществляется в соответствии с планом издания. После редактирования автор получает от литературного редактора рукопись для внесения исправлений. В процессе технического редактирования создается оригинал-макет издания. Окончательный вариант оригинал-макета выверяется автором.

9) Рукописи, оформленные с нарушением требований, к публикации не принимаются, не рецензируются и не возвращаются авторам.

10) Статьи направляются **по почте** (не заказной) на адрес: МД 2012, Республика Молдова, Кишинев, ул. 31 августа 1989 года, № 82 или по электронной почте: alexandruburian@mail.ru; alexandruburian@yahoo.com; buriana@km.ru. **В теме письма:** для Буриана Александра Дмитриевича. Телефон: (+37322) 23-44-17; Fax: (+37322) 23-44-17.

REVISTA MOLDOVENEASCĂ DE DREPT INTERNAȚIONAL ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

„Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale”, a fost lansată în anul 2006 ca proiecție a unui forum ce promovează valorificarea diferitelor opinii, uneori diametral opuse, cu privire la starea actuală a dreptului internațional și a relațiilor internaționale. Într-o perioadă relativ scurtă, grație revistei, arta dezbaterilor axate pe diverse probleme științifico-practice, purtate pe paginile sale, a cunoscut o ascensiune substanțială. De asemenea, publicația a reușit să creeze și să dezvolte un profil propriu, să devină mai bogată și variată, abordând o arie tematică științifico-analitică complexă.

Aceste calificative reflectă un grad înalt de profesionalism și erudiție, diferite abordări inovatoare în elucidarea temelor dificile, prin care atrage atenția practicienilor cu experiență, precum și a tinerilor cercetători.

Actualmente, publicația este o revistă de concept despre diferite domenii ale dreptului internațional, ultimul devenind un centru de atracție pentru forțele de creație, care a obținut recunoașterea publicului și a creat un colectiv larg de autori. Unul din avantajele importante ale revistei îl constituie faptul că oferă tinerilor cercetători oportunitatea de a se manifesta. Doctoranzii și magiștrii, care abia acumulează experiență în domeniul cercetărilor științifice, dar care doresc să se afirme, își pot face publice opiniile cu privire la diferite probleme actuale din domeniul relațiilor internaționale contemporane și al dreptului internațional.

Publicația conține articole ale specialiștilor de vază din republică și de peste hotare, doctori habilitați și doctori – adepți ai diferitelor viziuni, care tratează și se expun activ pe marginea proceselor ce au loc în viața politică, economică și socială a țării. Spectrul problemelor examinate a devenit extrem de larg. O atenție sporită este acordată elucidării problemelor teoretico-practice din domeniul dreptului internațional și a relațiilor internaționale.

MOLDAVIAN JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW AND INTERNATIONAL RELATIONS

The „Moldavian Journal of International Law and International Relations” was launched in 2006 as an open forum for different, sometimes diametrically opposite points of view on the current state of international law and international relations. In a relatively short period of his life the journal raised an art of scientific and practical discussions to a higher altitude developed its profile, become richer and more varied, designed scientific-analytical subject. In this connection, it differs from high professionalism, erudition, new approaches to disclosing the difficult themes. Consequently, journal attracts both skilled experts, and young researchers.

Today it is a conceptual journal about various fields of international law, which became the centre of attraction of creative forces and managed to find its readers, forming around a wide group of authors. One of the important advantages of the publication is that it provides an opportunity for young authors – post-graduate students and master’s students, yet not possessing a wide experience of researching, but willing to assert themselves, express their views on topical issues about contemporary international relations and international law.

The journal contains articles of known Moldavian and foreign experts, doctors and candidates of sciences – advocates of different views, who actively illuminate the processes occurring in the political, economic and social life. Spectrum of the issues was as broad as possible. Particular attention is given to coverage of theoretical and practical issues of international law and international relations.

МОЛДАВСКИЙ ЖУРНАЛ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА И МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Издание «Молдавского журнала международного права и международных отношений» стартовало в 2006 г. как открытая трибуна для различных, подчас диаметрально противоположных точек зрения на современное состояние международного права и международных отношений. За относительно короткий срок своей жизни журнал поднял на большую высоту искусство научно-практических дискуссий, выработал свой профиль, стал более насыщенным и разнообразным, оформил научно-аналитическую тематику, в связи с чем и отличается высоким профессионализмом, эрудицией, инновационными подходами к раскрытию сложных тем, чем привлекает к себе как опытных практиков, так и молодых исследователей.

Сегодня это концептуальный журнал о самых различных сферах международного права, который стал центром притяжения творческих сил и сумел найти своего читателя, сформировав вокруг себя широкий авторский коллектив. Одним из важных достоинств издания является то, что он предоставляет возможность молодым авторам – аспирантам и магистрантам, пока не обладающим большим опытом исследовательской работы, но желающих заявить о себе, высказать свою точку зрения по актуальным вопросам современных международных отношений и международного права.

На страницах нашего журнала публикуются статьи известных молдавских и иностранных специалистов, докторов и кандидатов наук – сторонников разных взглядов, которые активно освещают процессы, происходящие в политической, экономической и социальной жизни страны. Спектр рассматриваемых проблем стал максимально широким. Особое внимание уделяется освещению теоретических и практических вопросов международного права и международных отношений.

**REVISTA MOLDOVENEASCĂ
DE DREPT INTERNAȚIONAL ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE**

Publicație periodică științifico-teoretică și informațional-practică
fondată de Asociația de Drept Internațional din Republica Moldova

Asociați:

Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei,
Universitatea de Studii Europene din Moldova,
Institutul de Stat de Relații Internaționale din Moldova și
Asociația pentru Politică Externă și Cooperare Internațională din Republica Moldova

Acreditată prin Hotărârea CSSDT al AȘM și C.N.A.A.
în calitate de publicație științifică de profil la specialitățile:
12.00.10 – drept internațional public (*profilul drept*)
și 23.00.04 – teoria și istoria relațiilor internaționale și dezvoltării globale (*profilul științe politice*)

ISSN 1857-1999

Indexul: RM 32028

Apare de 4 ori pe an

Nr. 1 (23), 2012

© „Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale”, 2012.

**REVISTA MOLDOVENEASCĂ
DE DREPT INTERNAȚIONAL
ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE**

www.rmdiri.md

Bun de tipar 25.03.2012.

Format A4

Coli de tipar 18,76. Coli editoriale 18,80.

Tipar *Riso*. Hârtie ofset. Garnitura *Times New Roman*

Comanda _____ . Tirajul 200 ex.

ELAN POLIGRAF S.R.L., S.C.

str. Mesager, 7 MD-2069 mun. Chisinau
(+373-22) fax: 746500; tel: 746503; 745800

info@elan.md

www.elan.md